

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav románských studií

Románské literatury

Disertační práce

Vlasta Dufková

João Guimarães Rosa, *Buriti*: komentovaný překlad

João Guimarães Rosa, *Buriti*: commented translation

Praha 2012

Školitel: Prof. PhDr. Anna Housková, CSc.

*Děkuji dvěma sudičkám mé pozdní akademické kariéry – Anně Houskové a především Šárce
Grauové, bez níž by tato práce nevznikla.*

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 31. ledna 2012

Abstrakt

Klíčová slova: João Guimarães Rosa, brazilská literatura, poetika překladu

Cílem disertace bylo přeložit prózu brazilského jazykového novátora, doprovodit ji komentářem a cestou reflektování konkrétního překladu na filologické bázi vyvodit závěry pro rosologická bádání i poetiku překladu. České verzi, která je obsahem druhé kapitoly, předchází v kapitole první výklad díla a jeho vřazení do literárněhistorického kontextu za využití především brazilské sekundární literatury. Sám překlad usiluje o hudební přiměřenost originálu při zachování sémantické věrnosti. V kapitole třetí je pak podroben textové analýze z hlediska použitých postupů a strategií a zobecňující kritické reflexi. Důraz se klade na problematiku básnického jazyka a jeho přeložitelnosti v mezních řečových projevech; na vztah mallarméovské náhody a nutnosti i motivovanosti a arbitrárnosti jazykového znaku; na podíl záměrnosti a nezáměrnosti v překladu. Text je zkoumán ve světle saussurovských anagramů a navazující paragramatické teorie i derridovské *différance*, pro komplexní uchopení překladu se nejpřiléhavěji jeví Meschonnicův koncept rytmu a aplikace Mukařovského sémantického gesta na překlad. Z translatické perspektivy se prokázala spřízněnost benjaminovského pojetí s autorovým usilováním o jazyk metafyziky, vysvětlující Rosovu fascinaci veškerými překlady vlastního díla. Konkrétním výstupem je vydaný překlad, oceněný Jungmannovou cenou.

Abstract

Keywords: João Guimarães Rosa, Brazilian letters, translation poetics

The aim was to translate the Brazilian language innovator's novel, add an interpretative commentary and draw conclusions pertinent to Rosaeian studies and translation poetics. An introductory first chapter proposes an interpretation of the work in the literary history context. The translation itself attempts to reflect the musicality of the original while maintaining its semantic content. The third chapter analyzes its text with respect to the translation methods and strategies used, and is concluded with an overview stemming from critical reflection. Emphasis is placed on the problematics of poetic language and its translatability, the Mallarméan chance

and necessity as well as motivation and arbitrariness of the sign, and on the ratio of intentionality in translation. The text is analyzed in the light of Saussurean anagrams and the ensuing paragrammatic theory as well as Derridean *différance*, while the best appropriate to translating seems to be Meschonnic's concept of *rhythm* as well as Mukařovský's *semantic gesture*. A proof has been established concerning closeness of the Benjaminean concept of translation and Rosa's quest for a „language of metaphysics“. The Czech translation published in book form has won the Jungmann Prize (awarded by the Czech Literary Translators' Guild).

Obsah

Úvod	.....	8
1. Roseana	.....	12
1. 1. Taneční soubor	.....	13
1. 1. 1. Kompozice v pohybu	.....	13
1. 1. 2. Tanec jako metafora	.....	15
1. 1. 3. Iniciační cesta za vyprávěním	.....	19
1. 2. Burití	.....	24
1. 2. 1. Mutúm	.....	24
1. 2. 2. Podoby lásky od Velikána burití k Dobré palmě	.....	27
1. 2. 3. Sertão	.....	29
1. 2. 4. Hledání ztraceného času po sertansku	.....	32
1. 2. 5. Souřadnice prostoru	.....	34
1. 2. 6. Copak je po jméně?	.....	36
1. 2. 7. Rostlinopis a proměna paradigmatu	.....	39
1. 2. 8. Moimeichego	.....	40
1. 3. Rosovská revoluce	.....	43
1. 3. 1. Avantgardnost jazykového zpátečnictví	.....	44
1. 3. 2. Místo v kontextu	.....	47
1. 3. 3. Vidoucí ze sertãa	.....	50
2. Vlastní text překladu. João Guimarães Rosa: BURITÍ	.....	55
3. Problematika rosovského překladu	.....	198
3. 1. Jazykový svéráz přírodnin	.....	201
3. 1. 1. Opora fikčního světa	.....	201
3. 1. 2. Názvoslovné proměny	.....	202

3. 2.	Son-sens	208
3. 2. 1.	Zvukomalba	210
3. 2. 2.	Rytmus	212
3. 3.	Jazykové zpátečnictví	215
3. 3. 1.	Literární po(d)vědomí	216
3. 3. 2.	Folklór	218
3. 3. 3.	Nářečí	218
3. 4.	Onomastika	221
3. 4. 1.	Toponyma	221
3. 4. 2.	Antroponyma	224
3. 5.	Zářečí řeči	225
3. 5. 1.	Neologismy	225
3. 5. 2.	Sémantická krystalizace	232
3. 5. 3.	Anagram a paragram	237
3. 5. 4.	Rythmos a překlad	244
3. 5. 5.	<i>Intradizível</i> a jazyk metafyziky	245
Závěr	.....	249
Resumo em português	.....	252
Použitá literatura	.....	253

Úvod

João Guimarães Rosa (1908–1967) je považován za patrně největšího brazilského spisovatele 20. století a současně za jednoho z velikánů literatury světové. Jeho prozaické dílo je rozpjato mezi velmi konkrétně vymezenou a místně určenou skutečností zapadlého vnitrozemí brazilského státu Minas Gerais s jeho dobovými atributy a společenskými problémy, a nadčasovým metafyzickým přesahem univerzálního rázu s rozmanitými podobami duchovní cesty v tradici jak západní, tak orientální; avšak také mezi archetypálně fungujícím mytickým bytím v cyklech kosmického času, vyvázaným z dějinnosti, a světem euro-americké modernity, neúprosně dobývajícím čím dál větší území na úkor prostorů donedávna ustrnulých v archaičnosti, která nese vzdor brazilskému míšeneckému elementu výrazné rysy jakoby archivovaného evropského dávnověku. Nemenší rozpětí je pak patrné na úrovni literárního ztvárnění, protože Rosovo dílo se napájí stejně tak z epických pramenů orality a souběžně starověkého písemnictví, odpovídajících mytickému stadiu této enklávy bytí, jako z nejsoučasnějších literárních podnětů pojocyteovské prózy a pomallarméovské poezie. Mimo to v sobě přesně v těchto intencích propojuje prózu s poezií ve výsledný syntetický tvar, komplikovaně prokomponovaný do nejmenších lyrických detailů, nikoli však na úkor velké epiky s potenciálem čtivého příběhu s napětím. A jako k předchůdcům se Rosa hlásí stejně dobře k evropským vzorům jako k domácí literární tradici.

Už toto by nepochybně stačilo k výběru autora, o němž už byly napsány desítky a desítky studií¹ na obou stranách Atlantiku, přes který on sklenul svérázný most stojící celý v sertão. Rosa inspiruje k přístupu regionalistickému i komparativnímu, k analýze sociologizující i psychologizující, k výkladům botanizujícím i ezoterickým, nepominutelnou složkou všech těchto úvah je však jeho specifický jazyk, který se na počátku třetího tisíciletí dokonce stal námětem monumentálního výkladového slovníku „rosovštiny“.

Rosův jazyk je totiž úběžníkem veškerého směřování, které se v autorových textech na nejrůznějších rovinách odehrává, a zároveň všudypřítomným elementem, v němž se všechno koupe a bez něhož by nebylo textu. Je jakýmsi shrnutím autorské metody, protože i na této

---

¹ Včetně disertační práce Zuzany Burianové *Čas a věčnost v Prvních příbězích*, obhájené na FF UK v roce 2004.

úrovni se odpovídajícím způsobem projevuje dynamické sjednocení protikladu mezi regionálním a univerzálním. Jazyk je navíc autorova láska a vášeň – Rosa přinejmenším pasivně ovládl dobrou dvacítku řečí včetně některých dialektů a jeho „rouhavým projektem“ bylo vytvoření jazyka metafyziky, dotyk s jakýmsi prajazykem před babylonským zmatením. Cesta k němu nicméně nevedla ponorem do mrtvé minulosti, nýbrž vpřed, anebo nejspíše vpřed ponorem do minulosti živé, protože stále přítomné v současnosti prostoru brazilského *sertão* – tvůrčí investicí do neologismů, anagramů, aliterací, palindromů a paronomázií, otevřením toho nejsobnějšího jazyka vlivu všech jazyků. V tomto ohledu bývá Rosa někdy srovnáván s Joycem poslední prózy, jeho „work in progress“ *Finnegans Wake*.²

Mohlo by se zdát, že takovéto dílo je předurčeno k nepřeložitelnosti, avšak paradoxně právě text s takovými nároky aspiruje na dotyk s „pravým“, „ryzím“ jazykem formou překladu, jak ho chápal Walter Benjamin ve své stati „Úloha překladatele“,³ a je pochopitelně pro překladatele výzvou jako takový, jakožto výsostná forma interpretace v podobě umělecké praxe. Průkopnický krok v tomto směru učinila Pavla Lidmilová na samém počátku sedmdesátých let minulého století, a to hned překladem Rosova stěžejního románového díla *Grande sertão: veredas*, které v prvním českém vydání neslo název *Velká divočina*.

Můj podstatně skromnější první rosovský překlad, próza *Dál – dál a dál* (Dão-lalalão) z obsáhlého souboru sedmi relativně autonomních textů *Taneční soubor* (Corpo de baile), pochází z roku 1982.⁴ Opírala jsem se tehdy o jediný, zato však nedocenitelný sekundární pramen, totiž autorovu *Korespondenci s italským překladatelem*:⁵ Rosa sám proslul výrokem, že „mluvníci, takzvanou filologii a jazykovědu vymysleli nepřátelé poezie“,⁶ překladatelům nicméně ochotně podával výkladový klíč k temným místům textu. *Buriti*, závěrečnou prózu *Tanečního souboru*, která je ústředním tématem této disertační práce, jsem začala překládat už koncem osmdesátých let, ale pak jsem tento text nadlouho odložila. Rovněž do sklonku

---

² Curtius toto dílo nazývá „makarónským prozaickým eposem našich dnů“, který „osvětluje duchovní krizi“. Srov. CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha : Triáda, 1998, s. 262.

³ Srov. BENJAMIN, Walter. Úloha překladatele [Die Aufgabe des Übersetzers]. Přel. Věra Saudková. In *Překlad literárního díla*. Praha : Odeon, 1970, s. 245-256.

⁴ In *Pět brazilských novel*. Praha : Odeon (Klub čtenářů), 1982.

⁵ Srov. ROSA, João Guimarães. *Correspondência com o tradutor italiano*. São Paulo : Instituto Cultural Ítalo-Brasileiro, 1972.

⁶ ROSA, João Guimarães. Diálogo com Guimarães Rosa, por Günter Lorenz (1965) in *Ficção completa*, I. Rio de Janeiro : Nova Aguilar, 1995, s. 35: „a gramática, a chamada filologia, ciência lingüística, foram inventadas pelos inimigos da poesia“.

osmdesátých let spadá připravované revidované vydání *Velké divočiny: cest*⁷ v Lidmilové překladu v Klubu čtenářů někdejšího nakladatelství Odeon, pro něž jsem provedla kompletní kolaci českého textu s portugalským originálem.

Ke Guimarães Rosovi jsem se po čase vrátila na univerzitu, když jsem se roku 2005 v odborné studii pokusila svou první překladatelskou zkušenost s tímto spisovatelem zpětně teoreticky uchopit.⁸ V roce 2008 vyšla v Lusobrazilské knihovně nakladatelství Torst próza *Burití* s komentářem,⁹ roku 2010 následovalo samostatné revidované a rovněž komentované vydání překladu *Dál – dál a dál*. Dá se tedy říci, že se zmíněným brazilským autorem s přestávkami zabývám už dobré čtvrtstoletí, třebaže přístup k širokému spektru sekundární literatury se pro mne datuje až příchodem na univerzitu v roce 2003.

Také v případě *Burití* byl mým přednostním cílem překlad jako takový, nicméně díky jeho řešení v rámci výzkumného záměru na FF UK¹⁰ mohlo konečně české verzi předcházet patřičně rozsáhlé studium dostupných sekundárních prací, pro překlad tohoto typu prózy více než žádoucí, a pokus o interpretační syntézu, o niž bych výsledný tvar opřela. V doprovodné studii při knižním vydání překladu jsem posléze jednak zúročila tuto obeznamenost s existujícími výkladovými klíči, jednak se pokusila formulovat svůj dílčí interpretační vklad pro pochopení vydávaného díla. Na témže základě staví také tato disertační práce, přihlíží však i k výsledkům dalšího bádání a čerpá mimo jiné z prací, které jsem k rosovské a překladové problematice později ještě publikovala ať už v portugalské,¹¹ nebo v češtině.¹² Vlastní text překladu doznal od knižního vydání drobných změn, za směrodatnou je tedy třeba v případě různocnění považovat aktuální verzi.

Disertace je členěna do tří stěžejních kapitol: těžiště přirozeně tkví v překladu samém, který je obsahem centrální kapitoly. Kapitola první, přejímající z valné části text, který v knižní publikaci

---

⁷ Pod tímto názvem imprimovaná kniha s třináctiletým zpožděním vyjde (2003).

⁸ Srov. DUFKOVÁ, Vlasta. Jan Guimarães Rosa aneb šifra básnického jazyka. Překlad jako cesta k dílu. *Svět literatury*. 2005, ročník XV, č. 32, s. 55-76.

⁹ Vydání finančně podpořilo Brazilské velvyslanectví v Praze.

¹⁰ Jde o výzkumný záměr MSM0021620824 „Základy moderního světa v zrcadle literatury a filosofie“, který podpořil i knižní vydání.

¹¹ Srov. DUFKOVÁ, Vlasta. Moimeichego, ou Fraquilim Meimeio? (Papel do tradutor do que chamamos Rosa). In CHIAPPINI, Ligia; VEJMEJKA, Marcel (org). *Espaços e caminhos de João Guimarães Rosa: dimensões regionais e universalidade*. Rio de Janeiro : Editora Nova Fronteira, 2009. S. 46-61.

¹² Srov. DUFKOVÁ, Vlasta. A tak dál. In ROSA, João Guimarães. *Dál – dál a dál*. Praha : Torst, 2010, s. 171-215.

figuroval na místě doslovu, se zabývá Rosovým dílem v kontextu literárních dějin se zvláštním zřetelem k aspektům relevantním pro překlad. Nenajdeme tu tedy ani autorův životopis, ani jeho podrobnou bibliografii, protože tyto údaje, dostupné dnes v češtině ve formě knižní i elektronické, se zpracovávaného tématu přímo nedotýkají. Kapitola třetí je poté speciálně věnována problematice rosovského překladu v názorné aplikaci. Na konkrétních příkladech se tu demonstrují různé typy použitých řešení, které danou oblast samozřejmě ani zdaleka nevyčerpávají. Důraz je jednoznačně kladen na překladovou praxi v její jedinečnosti, hledání systémových řešení vychází zásadně zdola od textu, nikoli shora od teorie. Tato kapitola se výrazně inspiruje mými zahraničními přednáškami na zmíněné téma. Jejím prvotním cílem rovněž není zobecnění problémů směrem k translatologické teorii, nýbrž uplatnění v zásadě filologického – Rosa filologofob promine – zkoumání v konkrétní překladové praxi. Zda lze z této překladatelské zkušenosti vyvodit obecnější závěry ať už pro rosovská bádání, nebo pro český překlad, ukáže závěr.

1. Roseana

(Poznámky potulného luštitele)

Před pěti sty lety objevil představený jednoho výš položeného šestiúhelníka knihu, která byla stejně zmatená jako druhé knihy, ale měla skoro dvě stránky sourodých řádek. Ukázal svůj objev potulnému luštiteli, který prohlásil, že řádky jsou psány v portugalské. Jiní mu zas řekli, že jsou napsány v jidiš. Než uplynulo sto let, podařilo se onen jazyk určit: byl to samojedsko-litevský dialekt guaraníštiny s názvuky klasické arabštiny. Byl také rozluštěn smysl textu: šlo o poučky z kombinatorní analýzy, osvětlované příklady variací s nekonečným počtem opakování.

Jorge Luis Borges, „Babylónská knihovna“

Próza *Buriti* vyšla poprvé roku 1956 jako závěrečné číslo volně propojené sbírky *Taneční soubor* (Corpo de baile). Funguje autonomně, ale je zároveň jednou z bran do fascinujícího světa stvořeného Joãem Guimarãesem Rosou (1908–1967), a přesto velmi přesně zasazeného do bájného brazilského *sertão*, oné vnitrozemské krajiny dvojí tváře – rajscky přívětivé v místech a časech hojnosti vod a žírných pastvin, a ďábelsky nepřátelské v pustině náhorních plání periodicky zprahlých suchem, které dokážou stejně tak vyhnat mírumilovné obyvatele na dlouhou pout' za životodárnou vodou jako zrodit náboženské vizionáře či ozbrojené tlupy napůl zbojníků a napůl nájemných hrdlořezů či osobních strážců lokálních držitelů moci, plnicích pro ně i roli jakési policie. Do českého povědomí vstoupil tento svět už počátkem sedmdesátých let rovnou vrcholným románem Guimarãese Rosy.¹³ Bylo by však mylné se domnívat, že Rosovo dílo ohledáváme jaksí od konce a v sestupné tendenci. Jeho jednotlivé položky totiž tvoří složitě propojené spojitě nádoby s touž úrovní hladiny bez ohledu na objem, a poslední v něm bez obtíží budou první.

Vejděme tedy tentokrát méně efektní brankou komorního milostného příběhu, snažme se pokud možno vyvarovat samoučelného teoretického parazitování a pokusme se dobrat jeho podstatných souřadnic i konstant Rosovy tvorby.

---

¹³ Překlad Pavly Lidmilové vyšel pod názvem *Velká divočina* (Praha : Odeon, 1971); v druhém, přepracovaném vydání (Praha : Mladá fronta a Dauphin, 2003) se jmenoval *Velká divočina: cesty*.

1. 1. Taneční soubor

Deset let po zářném vstupu Guimarães Rosy na literární scénu zažila Brazílie šok: v jediném roce 1956 vyšly nejprve v lednu dva úctyhodné svazky *Tanečního souboru* a v květnu dílo nejproslulejší – *Velká divočina: cesty* (Grande sertão: veredas). První z těchto knih hotového autora, dovedených za léta práce k dokonalosti, až příliš záhy poněkud zastínil oslnivý nástup její mladší sestry, zrozené k tomu, dobýt svět. Rosa si jako správný duchovní otec cenil obou stejně a byl si nejspíš vědom, že z „nespravedlnosti“ různého přijetí nemůže vinit ani tak čtenáře jako příliš malý odstup mezi vydáními, který neposkytl dostatečný čas složitě prokomponovaný celek *Tanečního souboru* v úplnosti zažít.

Zastavme se nejprve u titulu monumentálního díla, který sice nezní nikterak tajemně, přesto se však stal předmětem různých výkladů: *Corpo de baile* skutečně znamená taneční nebo baletní soubor, doslova „taneční těleso“, portugalské „corpo“ má nicméně širší významový výměr, takže se do něho vejde i „tělo“, které se z českého „souboru“ zcela vytratí. Zato rytmicky český *Taneční soubor* překvapivě věrně reprodukuje „taneční“ rytmus původního spojení. Tím ovšem přímočará cesta končí.

1. 1. 1. Kompozice v pohybu

Pod tímto názvem se totiž skrývá obsáhlý soubor sedmi v podstatě nezávislých prozaických textů, jejichž žánrové vymezení se proměňuje od podtitulu – *Sedm novel* – přes obsah na začátku prvního svazku, v němž stojí *Básně*, až po zcela jinak pojatý obsah v závěru svazku druhého. Že nejde o pouhou nepozornost danou edičním rozdělením do dvou knih, je jasně patrné z druhého vydání v roce 1960, kdy *Taneční soubor* vyšel dokonce v jediném konvolutu. Také zde objemná kniha začíná týmž úvodním obsahem a končí závěrečným rozčleněním na čtyři *Romány* (ale také *Romance*), shrnuté do společné části I. „*Gerais*“, a tři *Povídky*, souhrnně nazvané II. *Parabáze*.

V uvozovkách uvedený první podtitul se hlásí k názvu pustých náhorních planin *campos gerais* neboli „Geraisů“ české překladové tradice, ale stejně tak může poukazovat k obecné rovině (slovo *geral*, s množným číslem *gerais*, vychází z latinského základu *general-*): v případě úvodní prózy tak autor učinil výslovně (a tento záměr v korespondenci potvrdil), když v jejím názvu od

pomnožně užívaného sousloví vytvořil jednotné číslo „Campo Geral“ s druhotným významem „obecného pole“, z jehož energie tak či onak vyrůstají všechny další texty v knize; Rosa v něm dokonce viděl zárodek všeho, co kdy napsal, ba měl ještě napsat. Termín „parabáze“ odkazuje k staré attické komedii: byla obdobou vystoupení chóru v tragédii a představovala jakési mezihry nesouvisející s dějem, v nichž se koryfaioi stojící v čele chóru i další choristé přesně danou veršovou formou obraceli k publiku a často i adresně komentovali dobové nešvary, takže tím vstupoval na scénu autorský komentář. V rámci *Tanečního souboru* jsou tedy obdobně kratší „povídky“ včleněny mezi „romány (romance)“.

V takto kolísajícím žánrovém zařazení lze nepochybně vidět záměrný taneční pohyb celého korpusu neboli „těla“ vymezeného společným názvem. Od vydání třetího (přesněji: od vydání v Portugalsku roku 1960) se však *Taneční soubor* ještě za autorova života navíc rozdělil – údajně z komerčních důvodů – hned na tři samostatné knihy s novými názvy a ve zcela novém seskupení: *Manuelzão a Miguilim* (Manuelzão e Miguilim), *V Urubuquaquá, v Pinhému* (No Urubuquaquá, no Pinhém; v portugalském vydání pod názvem *Dobrodružství na geraiských pláních*, *A aventura nos Campos Gerais*) a *Noci v sertão* (Noites do sertão). Pro brazilské editory tím vznikla základní textologická otázka určení textu závazného pro nová vydání a jako nejlogičtější se jevil dnešní příklon k souborné fázi díla, protože prózy jsou vnitřně provázány a přes relativní nezávislost tvoří jeden celek. Současně to neznamena, že nadále nevycházejí odděleně.

K jinému dělení na tři části ovšem došlo například ve vydání francouzském: zde „román“ *Buriti* v roce 1961 obsáhl tři prózy až na tu, která tento název nese v originále, ta kupodivu vyšla rok nato samostatně pod titulem *Les nuits du sertão*, jehož obdoba v portugalské zahrnuje prózy dvě, a zbylé tři texty *Tanečního souboru* utvořily v roce 1969, už po autorově smrti, svazek s úplně novým názvem. Rosa musel také tomuto členění v případě prvních dvou svazků přinejmenším přitakat. Bylo to naprosto v logice ostatních kroků, které těžko můžeme považovat za náhodné. 20. 1. 1964 například v dopise italskému překladateli *Tanečního souboru* Edoardu Bizzarrimu navrhoval, aby *Taneční soubor* vycházel pod tímž názvem pokaždé v jiném uspořádání (až na trvale úvodní prózu „Campo Geral“).¹⁴

---

¹⁴ Srov. ROSA. *Correspondência*, cit. d., s. 101.

To, že Rosa rozrušil původní celek aspirující na rozluštitelný smysl, a tedy vědomě zpřetrhal souvislosti, se dost možná stalo součástí záměru obsáhnout svět v jeho neobsáhnutelnosti a přijmout jej i s jeho nerozluštěnými tajemstvími. Dokonce se tu nabízí domněnka, že pokud byl novému seskupování vědomě ponechán volný průběh, „tanec“ se takto přenesl až do mimoliterární sféry „skutečného života“ knihy, který má v sobě cosi příbuzného až s nároky pessoovské heteronymie. Nové taneční figury tedy v tomto smyslu po právu přidává i samostatné české vydání zároveň „básně“ a „románu-romance“ *Burití* (Praha : Torst, 2008), jemuž už v roce 1982 předcházela publikace jiné takto vyčleněné prózy *Dál – dál a dál* (Dão-lalalão /O devente/) ve svazku *Pětí brazilských novel*.

Právě v závěru *Burití*, jímž se celý původní soubor uzavíral, našel Maurício Gomes de Almeida¹⁵ vysvětlení souhrnného názvu, který bude později uváděn také v podtitulu všech tří samostatných knih: obraz lidí jako tanečního víření uťatých květů hledajících své stvoly zde vzdáleně připomíná touhu rozděleného platonského androgyna po obnoveném spojení.

1. 1. 2. Tanec jako metafora

Stejně dobře je ovšem možno vyjít z úplného začátku objemného svazku, uvedeného souhrnně hned osmerým mottem. Čtyři první citáty jsou z novoplatonika Plotina, tři další z vlámského mystika 14. století Ruysbroecka Podivuhodného a poslední je popěvek ke kolovému tanci ze sertãoa. Zdánlivě nesourodý celek propojuje představa kruhu s pevným středem v protikladu k pohyblivému obvodu:¹⁶ středem je tu jednak platonsky pojímaná pevná země v geocentrickém systému ptolemaiovské kosmologie,¹⁷ jednak v duchovním smyslu „zářivý kámen“, který tu představuje vtělené Slovo a je výsledkem náboženské kontempace s jasným odkazem na Apokalypsu,¹⁸ sjednocuje v sobě protiklad kulatosti a plochosti,¹⁹ jakožto Syn Boží navíc

---

¹⁵ Srov. ALMEIDA, Maurício Gomes de. *A Tradição Regionalista no Romance Brasileiro (1857–1945)*. Rio de Janeiro: Topbooks, 1999.

¹⁶ Srov. „Střed je v kruhu přirozeně nehybný; kdyby však takový byl i obvod, byl by jen nesmírným středem. (PLOTINOS)“. ROSA, João Guimarães. *Corpo de baile*. Rio de Janeiro : José Olympio, 1960², s. 3.

¹⁷ Srov. „Nejlepší je nepochybně naslouchat Platonovi: je nezbytné – jak praví –, aby ve vesmíru existovalo něco pevného, co odolá; právě proto leží země uprostřed jako most nad propastí; skýtá pevnou zem pod nohama tomu, kdo po ní chodí, a živočichové, kteří se vyskytují na jejím povrchu, z ní nutně čerpají pevnost obdobnou. (PLOTINOS)“. Tamt.

¹⁸ Srov. „Vizte, zde je zářivý kamének daný rozjímajícímu; na něm je jméno nové napsané, kteréhož žádný neví než ten, kdož je přijímá. (RUYSBROECK Podivuhodný, Prsten aneb Zářivý kámen)“. Tamt.

propojuje nebe se zemí a jako ona se nechává pošlapat.²⁰ Spojnice k brazilskému lidovému tanci, který se na první pohled duchovnímu kontextu vymyká, vede přes pohyblivý obvod kruhu – vnějšího člověka jako stín niterné duše – a obraz lidského života jako tance:

Protože za všech okolností skutečného života je právě tím, co úpí, nařiká a hraje veškeré úlohy v onom divadle o nespočetných jevištích, jímž je celý svět, nikoli duše v nás, nýbrž její stín, vnější člověk. (PLOTINOS)

Jeho jednání je tedy jednáním uměleckým, přirovnatelným k pohybům tanečníka; tanečník je obrazem tohoto života, neboť ten si počíná umně; jeho pohyby řídí taneční umění; život se chová podobně jako žijící. (PLOTINOS)²¹

Taneční soubor je tedy také „uměleckým tělesem“ složeným z tanečníků na rozmanitých jevištích světa v choreografii života – a rovněž dnešní fyziky, která svět pojímá v podivuhodném souladu s orientální mystikou jako „tančící“ dynamický systém – a současně „tělem“ v tanci radostně smyslném a v jistém smyslu potenciálně meditačním, tanci touhy po sjednocující lásce, která je od roviny fyzické přes mystickou až k lásce jako kosmickému principu ve svých různých podobách jenom jedna.

Nezapomeňme ovšem, že v úplném závěru figuruje právě text písně k velmi konkrétnímu a místně zařazenému skutečnému kolovému tanci se sborovým zpěvem a předzpěvákem uprostřed kruhu. Jeho portugalský název *coco de festa* poukazuje jednak k veselí slavnosti, jednak k nejpodivuhodnějším etymologickým výkladům a souvislostem či pseudosouvislostem: *coco* souzní prvoplánově s kokosem, ale jeho původ lze vést přes masku „bubáka“ až k základu, z jehož podstaty je i Ruysbroeckův mystický kamének – *calculus*, po němž se šlape, jindy k ohnivé vodě třtinové pálenky nebo zas k obscénní konotaci vilného osahávání:

*Vod manioku chci těsto i placky kynutý,
vod pasti chci pásovce i aguti;
vod ženský chci střevíc, nohu, prst!*

---

¹⁹ Srov. „Drahokam, o němž mluvím, je všecek kulatý a stejnoměrně plochý ve všech svých částech. (RUYSBROECK Podivuhodný, tamt.)“ Tamt.

²⁰ Srov. „Onen kamének je zván jménem *calculus*, neboť je malý a můžeme po něm šlapat a necítíme nižádnou bolest. Zářivě se blyští, rudý jako hořící plamen, malý a kulatý, celý plochý a nadmíru lehký. (RUYSBROECK Podivuhodný, tamt.)“ Tamt.

²¹ Tamt.

– *chci pásovice, chci aguti, chci past...*
Já vod táty chci mámu a chci holku:
voženit se chci jen v rodinnym spolku.
Chci z humna kohouta nemluvě vo kvočně,
chci usmrkance s drobnejma po mošně.
Chci vola, chci roh, chci z rohu pít ne mlíko;
vod rohatýho vod bandy chci víko.
Chci pepře dost, chci vejvar a chci sós!
– *vod fr'ana chci roh a chci i vola.*
Co porád má ten blázen, co porád má ten moula?
*Chci víko vod bandy vod rohatýho vola...*²²

Pod tímto svérázným vyjádřením nenasatné touhy, které sám Rosa nedokázal na přímý dotaz překladatele do detailů interpretovat, je podepsán autor jména neméně pohyblivého než všudypřítomný tanec: *Chico* (tj. Franta) *Barbós' alias Chico Skřípky alias Chico Vopatera, Chico Seveřan, Chico Mouřenín, Chico Rita*, a ani místo vzniku zapsaného popěvku si nevystačí s jediným označením: *v Sirze, osada Sirga, Siržskej ouval, Siržská proláklina, Siržský sertão*. Není přitom vyloučeno, že by i takováto naprosto „světská“ taneční píseň mohla figurovat v rámci obřadu některého z takzvaných afrobrazilských náboženských kultů.

Tato dodnes živá synkretická náboženství vznikla v Brazílii různou kombinací z Afriky dovezených animistických věr s místními vlivy, mezi něž může patřit zrovna tak indiánský šamanismus jako spiritismus evropského původu; jejich nepostradatelnou součástí je však především svérázně uzpůsobené katolictví. Katolická církev se afrobrazilské kultury, jako je candomblé, umbanda či makumba, ale v jistém směru i capoeira, dlouho marně snažila potlačit, až nakonec jejich pohanství nepokrytě totemického charakteru přinejmenším formálně trochu otupily některé prvky katolictví, když nejrůznější božstva a duchy „zastřešili“ katoličtí svatí. V afrobrazilských rituálech hraje nezastupitelnou úlohu právě hudba a tanec a neproblematizovaný vztah k živé přítomnosti, tělu a sexualitě. Spojením sexuality s božským se tu afrobrazilská mystická tradice blíží mnohem spíše orientálnímu nebo starověkému pojetí než přístupu křesťanskému. „Utopie rozkoše“ v podobě nevěstince tu může mít platnost srovnatelnou s kontemplativním „městem ze samých drahokamů – zářivých kaménků“ či s rájem „kvetoucí

---

²² Tamt., s. 4. Přel. V. D.

zahrady“,²³ a to i na úrovni písňového textu s výbušným nábojem smyslné radosti, kotvícího v nepřikrášlené realitě.

Dá se tedy říci, že další spojnicí všech zmíněných úvodních citátů je jejich kódovanost a současně schopnost působit vzdor své počáteční neproniknutelnosti prostřednictvím estetické formy. Tím, že tu Rosa bez komentáře vedle sebe položil různorodá svědectví velmi rozličné lidské zkušenosti, nutně nabídl přinejmenším náznak možného čtení próz, které jsou takto uvedeny: svým patřičně barvitým „pohyblivým obvodem“ jsou všechny nepokrytě spřízněny s posledním citovaným úryvkem, ale za touto „vnější duší“, která nás může při povrchním čtení natolik okouzlit, že nás zaslepí, se skrývá niterné jádro, jehož se lze dobrat kontemplativně či lépe: které lze vydestilovat přímo z ní. Neznamená to nic jiného než možnost postupně luštit znamení, která v nepřeborném bohatství světa čekají na naše odhalení, a skládat z nich smysl. Rosou stvořený a s přispěním čtenáře neustále se tvořící svět je totiž permanentním výrazem autorova přesvědčení, že skutečný svět takový smysl má. Nezvíklala je ani zkušenost lékaře s lidským utrpením, ani válečná zkušenost diplomata v hitlerovském Německu.

V případě *Tanečního souboru* se jedním ze způsobů, jak vyjádřit toto přesvědčení o metafyzickém smyslu, k němuž Guimarãesi Rosovi byl v poslední instanci branou jazyk jako médium poezie, stal ptolemaiovský, tj. geocentrický model kosmu včetně okultních – a tedy patřičně skrytých – ezoterických konotací. Jednotlivé prózy, napohled regionálně zasazené, postavil šachista Rosa už v makrostruktuře svazku pod vliv nebeských těles, a jak dokázala Heloísa Vilhena de Araújoová,²⁴ texty v sobě nesou prokazatelné stopy připsání příslušným hvězdám a planetám včetně narážek na starověké bohy, jejichž jména nesou, i jejich atributy a také živly a smysly, které se k nim vztahují v astrologických a alchymických představách. To vše navíc v textu prokazatelně ilustruje „výrazový tanec“ tarotových karet, které zmíněný planetární

---

²³ Srov. CARVALHO, José Jorge de. *A Tradição Mística Afro-brasileira* [online]. Brasília : 1998. [Cit. 2008-10-25]. Dostupné z www: <<http://www.unb.br/ics/dan/Serie238empdf.pdf>>.

Rajské konotace srov. MENESES, Adélia Bezerra de. "Dãolalalã" de Guimarães Rosa ou o "Cântico dos cânticos" do sertão: um sino e seu badaladal. *SciELO, Estudos Avançados* [online]. São Paulo : Instituto de Estudos Avançados da Universidade de São Paulo, 2009. [Cit. 2010-02-21]. Dostupné z www: <http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142008000300016&lng=e&nrm=iso&tlng=e#nt01>.

Ostatně „ulicemi (...) dlážděnými kamínky brilianty“ kráčí i hrdinka *Burití* Maria da Glória (ROSA, João Guimarães. *Burití*. Praha : Torst, 2008, s. 81, a níže, s. 101) v představách Míguela, jehož sen měl nejprve (orientální) podobu „zahrady ve východních krajích“, „líbezného místa“ (*locus amoenus*: srov. *Burití*, cit. d., s. 27, 35, a níže, s. 67, 73).

²⁴ Srov. ARAÚJO, Heloísa Vilhena de. *A Raiz da Alma: Corpo de Baile*. São Paulo : Edusp, 1992.

system obohatí o další rovinu: a Rosu s úspěchem lze – ba je podle řady interpretů zapotřebí – číst v ezoterickém klíči.²⁵

Také na této úrovni se projevuje taneční pohyb kolem centrálního kosmického „předzpěváka“, protože texty „obíhají“ kolem prózy *Vzkázání kopce* (O Recado do Morro), umístěné ve středu souboru, a v ní samé se nadto jejich pohyb ve vyprávěném příběhu mikrokosmicky opakuje; ba dva rozdílné obsahy *Tanečního souboru* na jeho začátku a konci se údajně řídí odlišným postavením planet v ascendentu a descendentu. Obdobné mikrokosmy pod vlivem nejrůznějších stálíc a oběžnic lidského myšlení, věr a kanonizovaných literárních výtvorů jsou pak budovány i na úrovních nižších a sbíhají se – nebo odtud vycházejí? – do jazyka sertãoa osvobodivě nabitého primitivním životem.²⁶ Rosovu dílu to dodává na tragické 20. století až překvapivě pozitivní energii. Jako by právě tím, že se systém neustále „zaplétá“ s chybným smrtelným životem, do textu v podobě řeči vstupovala nevládnutelná plodivá síla, která jej pomáhá samovolně vytvářet a současně jej přesahuje.

1. 1. 3. Iniciační cesta za vyprávěním

Putování rosovských hrdinů se odehrává v nedávné minulosti, ne-li přítomnosti a v přesně vymezené brazilské krajině, které je imanentní zázračnost, jež se obejde bez křiklavě nadpřirozených jevů. Zmíněný časoprostor jako by prostě jen podléhal jiným zákonitostem než soudobý prostor městské kultury: v čase přírodního koloběhu ustrnulé sertão se zdá být vyvázáno z lineárně historického bytí a platí v něm pravidla mýtu anebo iniciační pouti. Neklamné rysy iniciační pouti mají všechny příběhy zkoumaného souboru – a nejen jeho –, ať už na ni nahlížíme jako na alchymickou cestu, anebo na jungovský individuální proces. Héroy a rytíři jsou tu ovšem velice často nejrůznější postavy z okraje společnosti a jejich příběhy současně nesou znaky parodie – bližší však svému původnímu smyslu „protizpěvu“ řeckého chóru než zesměšnění, protože obrátíme-li optiku, jsou jejich protagonisté naopak příběhem povzneseni do sféry posvátného.

---

²⁵ *Velkou divočinu: cesty z tohoto hlediska systematicky prozkoumal francouzský lusitanista Francis UTÉZA. Srov. *Metafísica do Grande sertão*. São Paulo: Edusp, 1994.*

²⁶ Jinak, a přece podobně budoval své knihy na matematickém modelu příslušník francouzské skupiny Oulipo Georges Perec a kódoval do nich kupříkladu lidskou naději v jediném písmenu, jímž se ďábelský systém zadře.

Zde je na místě popřát sluchu těm, kdo za Rosovým dílem stále vidí především živou – a společenskou – realitu, z níž vyrůstá a k níž se jeho autor nikdy nepřestal hlásit, a rovněž pohled této neméně početné skupiny má své nepochybné oprávnění, pokud se dokáže vyvarovat jednostranného sociologizování, které si nezadá se stejně zužujícím spiritualizováním u skalních „ezoteriků“. Z literárněhistorického pohledu Rosa ve své tvorbě vzdor vší genialitě a univerzálnímu záběru bezesporu navázal – dialogicky přímo – na brazilskou regionalistickou prózu proudu romanticko-realistického, ale také v linii původem přísně „vědecký“ pozitivistického monumentu *Vnitrozemí* (Os Sertões, 1902) Euclidese da Cunha. Ovšem stejným právem musíme zmínit nesporný vliv tradice lidového vypravěčství a vedle toho připomenout i nepominutelnou součást folklórní výbavy brazilského vnitrozemí v podobě sešitkové kramářské literatury „de cordel“, vydatně čerpající z evropských mytologických zásob přesazených do Nového světa. Neméně přesvědčivě lze na druhé straně doložit také „učené“ ovlivnění Nietzschem nebo Kierkegaardem, a přesto, anebo právě proto nebudeme výklad omezovat výhradně jedinou z těchto optik.

Guimarães Rosa jedním slovem nalézal stále týž iniciační příběh v té nejobyčejnější látce životní každodennosti svých krajanů. Najdeme-li tedy u něho prokazatelné alchymické narážky, bylo by nejspíš mylné v nich vidět jakousi kostru, na niž autor navěšuje tkáň příběhu. Mnohem pravděpodobnější je, že podobně jako Jung formuloval archetypy kolektivního nevědomí v souznění s psychoanalytickou praxí, ukazuje Rosa na příbězích z nejzapadlejšího kouta světa jejich archetypální platnost v praxi, z níž vyprávění vyrůstá. Ne tedy život odvozený od ezoterického schématu, nýbrž obecné zákonitosti lidské pouti, vyllynuvší z konkrétního života. Ostatně mýty jsou z téže látky. Potud a jenom potud je Rosa alchymista.

Svébytný projev alchymického myšlení lze nicméně spatřovat i v přístupu k psaní. Ana Maria de Almeidaová se dokonce domnívá, že vnější atributy alchymického procesu, rozpoznatelné v Rosově díle, se mnohem spíše než ezoterického sdělení jako takového dotýkají právě samého procesu psaní.²⁷ Svou povahou alchymická – nebudeme-li jí říkat po deleuzovsku rizomatická – je podle ní především rosovská „poetika fragmentárnosti“, protože to, že se v textu spojují nesmiřitelné protiklady a neustále se dočasně vytvářejí a zase rozrušují nikdy ne definitivní

---

²⁷ Srov. Almeida, cit. d., s. 3.

významové syntézy, přesně odpovídá alchymickému příkazu „Odděluj a zhušťuj“ (*Solve et coagula*).

Další autorka²⁸ Rosu čte pro změnu prizmatem lacanovské psychoanalýzy, a ještě z jiného pohledu nekonečná unikavost smyslu v jeho textu souzní s derridovským pojmem *différance*. Autorsky stvořitelské slovo si, ať už s přispěním autora, či nezávisle na něm, počíná poněkud nevyzpytatelně a jeho měnlivá ironická dvojznačnost neustále plní a současně zklamává do něho vkládaná očekávání. „Alchymické“ psaní v pozemsky ukotveném příběhu rozsévá symboly, jinotaje a skryté narážky přístupné zasvěceným, ale také latentní odkazy života vtěleného do slov, z nichž se přechodné významy vysrážejí občas i samopohybem textu, ne-li jazyka jako takového. Vždyť také pro Rosu jazyk podle jeho vlastních slov byl „jedinou branou k nekonečnu“, jehož matematický symbol – ležící osmička – v originále graficky uzavírá *Velkou divočinu: cesty*. Cestu k nekonečnu lze tedy zároveň uzavřít do ucelené, a přece nikdy nekončící smyčky příběhu.²⁹

Vedle již řečeného je pro všech sedm textů *Tanečního souboru* příznačné, že nějak vyprávějí o vyprávění, o rozličném zrození poezie v kontaktu s žitou oralitou. Nejspíš pak nepřekvapí, že na všudypřítomné putování v *Tanečním souboru* a obecně rosovské tvorbě můžeme s úspěchem přiložit také měřítko středověké románové pouti za svatým grálem. Přiléhá k němu jak „první přibližný výměr“ grálového putování v *Poetice prózy* Tzvetana Todorova: „hledání grálu je hledání kódu. Najít grál, toť naučit se dešifrovat božský jazyk“,³⁰ tak Todorovův výměr poslední: „V poslední instanci je putování za svatým grálem nejen hledáním kódu a smyslu, ale také hledáním vyprávění.“³¹

Než se blíže podíváme na prózu, která byla impulsem k tomuto zamyšlení, stojí za zmínku, jak sám Rosa v dopise Bizzarrimu – v souladu s plotinovským vymezením uvedeným v záhlaví knihy – hierarchizoval jednotlivé složky díla. Nejnižší na pomyslném žebříčku důležitosti u něho

---

²⁸ Srov. MORAIS, Márcia Marques de. *A travessia dos fantasmas – literatura e psicanálise em Grande Sertão: Veredas*. Belo Horizonte: Autêntica, 2001.

²⁹ Není bez zajímavosti, že ze snahy proniknout k hodnotám nadpřirozeného světa skrze vezdejší svět pro změnu v rámci barokní (jezuitské) duchovnosti se v moderním matematickém myšlení odvozuje odvaha uchopit či myslet nekonečné množství jako celek, která byla nejdůležitějším krokem ve vývoji teorie množin, bez níž by nebylo soudobé teoretické fyziky. Srov. HOLEČEK, Miroslav. Petr Vopenka: *Podivuhodný květ českého baroka*. Vesmír [online] 78, 223, 1999/4. [Cit. 2010-08-28]. Dostupné z www: <<http://www.vesmir.cz/clanek/petr-vopenka-podivuhodny-kvet-ceskeho-baroka>>.

³⁰ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000, s. 165.

³¹ Ibidem, s. 179.

stojí scenérie a skutočnosť sereãã, o stupínek výše zápletkã, dále poezie, a nejvíce si cení hodnoty metafyzicko-náboženskã.³² Všechny komponenty Rosova díla ovšem tvoří jediný celek a jsou nerozlučně provázány, takže je jen otázkou naší schopnosti číst, dívat se a naslouchat, na které úrovni vnímání se zastavíme či na kterou položíme důraz: podobně můžeme vidět pouhý lascivní popěvek či smyslný tanec v rituálu s mystickým poselstvím nebo slyšet v neznámé řeči nerozlišený šum, a obojí na nás přesto může esteticky působit.

Neznamená to tedy, že se nám povrchovou četbou cesta k dílu uzavře, protože na každé úrovni čtenářského uchopení je Rosův svět, který je mikrokosmem universa, celistvý. Mění se jen míra tajemství a jeho podkrytí, současně intuitivního i předpokládajícího nahlédnutí smyslu, přičemž přístupem k oběma je tu jazyk, vnímaný ve své zárodečné mohutnosti nezatížené pojmoslovím. Bez takového porozumění smyslu jazyka nefunguje ani poezie, ani mantry,³³ a Rosa mytopoetický přístup, neredukovatelný na racionální sdělení, aplikuje i na dalších úrovních. Podle vlastního svědectví píše v podstatě mediumně, ale plodným paradoxem jeho tvorby je, že je současně konstruktér s šachovým myšlením a že do textu takto zapracovává rozsáhlou sumu vědomostí nabytých intelektuální cestou.

Můžeme se jen dohadovat, jaký je v neustále odhalovaných nových aspektech jeho děl podíl skutečného tajemství universa, vstupujícího do básnické tvorby „božskou inspirací“, a nakolik má na jejich dosavadním neodkrytí zásluhu vašeň hráče, který zásadně neukáže karty, dokud je protihráč sám neuhodne. Tak Rosa v korespondenci s překladateli neúnavně do detailů vysvětluje překladové problémy, na něž byl dotázán, a mnohdy své „mediumní“ psaní převádí do diskursu natolik racionálního, že z něho jasně vyplývá, jak jasnozřivě a logicky byl s to ono mytické v sobě nahlížet.³⁴ Zřídka kdy však podá jiný interpretační klíč než ty, které často leží

---

³² Srov. dopis z 25. 11. 1963 in ROSA. *Correspondência*, cit. d., s. 68.

³³ Srov. „Fonetická stránka básně může být plně osmyslena jen tomu, kdo rozumí slovům. Forma se pak stává obsahu tím, čím je krev tělu. Avšak tytéž zvuky pozbudou svou výrazovou hodnotu pro toho, jenž nezná jazyk. Pak analogicky – tvrzení, že jisté zvuky mají větší hodnotu než jiné, neznamená, že účinnost mantry je nezávislá na tom, zda meditující zná její význam a smysl. Jinak řečeno, nelze očekávat, že mantra působí ‚magicky‘ ve smyslu automatického účinku. (...) Vyslovování mantry bez znalosti jejího významu i porozumění celé metodě není ničím více než pouhým prázdným pohybováním rtů.“ NARANJO, Claudio, *Duch a techniky meditace* [online]. [Cit. 2008-10-25]. Dostupné z [www: <http://global21.info/vyhybka.php?str=naranjo_duch&obor=clov#p_3>](http://global21.info/vyhybka.php?str=naranjo_duch&obor=clov#p_3).

³⁴ Walnice Nogueira GALVÃO v této souvislosti poukazuje na to, že tyto vysvětlivky vznikaly až po knižním vydání a byly nepochybně ovlivněny i kritickou recepcí díla. Srov. GALVÃO, „Corps, lettres et listes : Guimarães Rosa à ses traducteurs“. *Revue Silène* [online]. [Paris]: Centre de recherches en littérature et poétique comparées de Paris X – Nanterre. 10-5-2007. [Cit. 2010-01-29]. Dostupné z [www: <http://www.revue-silene.comp/f/index.php?sp=liv&livre_id=86>](http://www.revue-silene.comp/f/index.php?sp=liv&livre_id=86).

dlouho neviděny, přestože anebo protože se neskrývají, na stránkách jeho knih, takže jejich čtení nepřestává být fascinujícím dobrodružstvím.

1. 2. Burití

Mají oči k vidění, ale nevidí, mají uši k slyšení, ale neslyší.

Ezechiel 12,2

Novele, básni či románu *Burití* (Buriti) v soustavě knihy připadlo místo pod patronací lunny v samém závěru původního souboru, a po rozdělení knihy do tří samostatných svazků společně s prózou *Dál – dál a dál* (Dão-lalalão nebo Lão-dalalão /O devente/) vytvořily knihu *Noci v sertão* (Noites do sertão): v češtině tedy dnes máme kompletní překlad celého svazku. Bez ohledu na sdružení obou textů v relativně autonomní knihu, která jméno *Tanečního souboru* nesla jen v podtitulu, však *Burití* zůstalo přes jednu z nejdůležitějších postav a nepřímého vypravěče první a třetí části, tvořící rámcový příběh, propojeno především s vůbec první prózou původního celku, už zmíněným *Campo geral*, které je obecným solárním východiskem celé soustavy, třebaže ta se geocentricky točí kolem jedné určité Země – Rosova rodného kraje Minas Gerais.

1. 2. 1. Mutúm

Věda bez náboženství se podobá kulhavému; náboženství bez vědy se podobá slepci.

Albert Einstein

Osmiletý Miguilim z první prózy, hledící v Hočím domě zapadlého statku Mutúm na krásný i hrozný nepochopitelný svět dětskýma očima, o nichž netuší, že jsou krátkozraké, je Miguel, který se na samém konci *Burití* blíží za bílého dne k Dobré palmě. Rosovští interpreti nakreslili zeměpisné mapy Miguelovy životní cesty od Hočí houšti k Palmě burití,³⁵ zaznamenali účinkování některých členů jeho rodiny i v jiných tančících prázách a o něm samém našli dílčí zmínku z dob, kdy ve městě získával vzdělání. Za to vše jim přísluší jeden bod v Rosově stupnici

---

³⁵ Srov. MONTEIRO, Carlos Augusto de Figueiredo. Do Mutum ao Buriti Bom: Travessia de Miguilim. *GEOGRAFIA: Revista do Departamento de Geociências da Universidade Estadual de Londrina* [online]. [2002]. [Cit. 2011-09-19]. Dostupné z [www: <http://www.uel.br/revistas/geografia/11v1.pdf>](http://www.uel.br/revistas/geografia/11v1.pdf).

textových hodnot, a snad i něco málo ze dvou bodů za zápletku. Není ostatně jisté ani to, zda je Miguel v *Burití* veterinář s vysokoškolským diplomem, nebo mu titul „doktor“ přísluší jen v očích pana Gualberta Gaspara, okouzlených věděním jako takovým.

Jinými slovy, ani četba celé knihy nám nepodá vyčerpávající informaci o člověku, s nímž se díky autorizovanému rozčlenění jedné knihy do tří můžeme jednou provždy setkávat také bez tohoto kontextu, protože cesty obou próz *Nocí v sertão* se takto doplňkově neprotnou. Je to vlastně tak jako v životě: jsme v obdobné pozici jako Maria da Glória, která ze svého milého bude už vždycky znát jenom tu tvář, kterou jí on nastaví, a stopy jeho dětství, v němž byl mimo jiné svědkem tragických důsledků ženské krásy, bude nacházet v enigmatické formě, k níž sama nebude mít klíč, pokud jí ho sám neposkytne. Ale je víc než pravděpodobné, že také jemu zůstane ukryta ponorná noční tvář Marie da Glória z doby jeho nepřítomnosti a že ani on po její iniciační katabázi nebude pátrat.

Je tu nicméně jeden moment Miguilimova dětství, který do závěrečné prózy zasahuje podstatným způsobem, a to je smrt jeho bratříčka Expedita, zvaného Dito, na tetanus. Dito byl sice mladší, ale viděl do soukolí světa mnohem jasnozřivěji než jeho krátkozraký starší bratr. Jako by v původem indiánském portugalském označení ptáka jménem hoko, jež Hočí dům nese – *Mutum* –, zněl vedle latinské němoty (*mutus*) také ozvuk starého symbolu emblematicky 16. století – Vzájemné pomoci *Mutuuum auxiliium* –, který má podobu navzájem se podporujícího slepce a chromce. Ditova smrt Miguilima silně zasáhla a těžko se s ní vyrovnával, třebaže jeho fyzická „slepota“ na konci výchozí novely skončila ve chvíli, kdy na statek náhodou přijel lékař a nasadil mu svoje brýle. S lékařovým příjezdem je ovšem spojena ještě jedna Miguelova dávno zasutá vzpomínka, protože právě jemu řekl, že Dito je „na pravdě Boží“, portugalsky „em glória“,³⁶ a odtud tedy pramení Miguelův podvědomý „strach z opakování“,³⁷ když stane před bytostí, která má šanci vyplnit v jeho srdci prázdno po Ditovi a současně má „Glórii“, Boží slávu na nebesích – na pravdě Boží – přímo ve jméně. „Latinskou“ linii však můžeme od jména *Mutum* vést také k takzvané *Němé knize* (*Mutus liber*) alchymistů, protože spojitost Rosova psaní s alchymickým myšlením už byla věrohodně doložena hned několika autory.³⁸

---

³⁶ Srov. ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 81.

³⁷ Srov. ROSA, *Burití*, cit. d., s. 48, a níže, s. 80.

³⁸ Srov. ALMEIDA, Ana Maria de. *A Demanda de Santa Escritura*. Tese de doutorado apresentada ao Curso de Pós-graduação em Letras da FALE da UFMG. Belo Horizonte : UFMG, 1991, a UTÉZA, cit. d.

Jak vidno, i když se rozhodneme postupovat od vnější roviny textu a sdělit jen relevantní fakta, při nejbližší příležitosti se proboříme do hloubi slova a objevíme významy, jejichž důsledky k našemu překvapení vzápětí v textu identifikujeme. Máme vlastně před sebou Rosovu metodu v kostce, protože tímto neuvěřitelným způsobem se jeho text fraktálně otvírá v každém momentě, kdy objevíme novou důležitou skutečnost. Můžeme tedy Miguela potkat a dovědět se jen to, že měl bratříčka a je mu po něm smutno. Šance, že někdy někomu svou existenciální zkušenost sdělíme slovy, je tak jako tak velmi omezená. Jedinou nadějí skýtá slovo, kterým projdeme do zámezí slov. A právě o to tu jde, celý *Taneční soubor*, který nese i znaky podobenství s heroikomickými rysy, je zároveň kniha o zrození poezie z té nejkonkrétnější a nejdůležitější materie lidské existence zasazené do bytí přírody jako její součást.

Ale možnosti oněch několika málo slov, u nichž jsme se zatím zastavili, zdaleka nejsou vyčerpány. *Mutúm*, figurující jako živá součást místní přírody hned v úvodním rozhovoru Miguela a Glórie (dodejme, že při jiné příležitosti si Rosa neodpustí při popisu hoka použít epite-ton *crasso*³⁹ – „hrubý, udělaný“ –, v němž zazní jeho latinské jméno *Crax*: také touto cestou se totiž běžně ubírá jeho jazykové kouzlení), je zároveň magicky znějící palindrom, protože jej lze číst stejně odpředu jako odzadu, a může se tedy stát i symbolem tolik opakovaného sblížení dětství a stáří ze dvou různých konců života. A Dito, který podle Miguela dost možná musel odejít tak záhy (spěšně: *expedito*), protože „viděl životu do karet“,⁴⁰ je meta-fyzicky přítomen v každém řečeném *dito*, přičestí slovesa *dizer*, tedy „říci“, včetně jeho zpodstatněných podob. Je v tom až jakási dětská hravost, s níž Dito „na pravdě Boží“ nahlíží druhým přes rameno, aniž to vědí. Dostane se tak postupně až na úroveň meta-textovou, protože vposledku vystupuje už jako *dictum*, řečené, které v samém závěru ustoupí mlčení,⁴¹ a snad se i „odeslán“ (*expedito*)⁴² vznese spolu s ptáky – majícími přístup k „ptačí řeči“ hermetiků – k nebesům a do textu tak všechno to mluvící a snad i konající mlčení zahrne.

---

³⁹ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 413.

⁴⁰ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 47-48, a níže, s. 80. Přesněji řečeno, rozuměl jeho „kalkulování“, ale také „kaménkům života“. Více o tom srov. níže, s. 48.

⁴¹ Srov. „Dito, o silêncio vem.“ (ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 513) a „Dictum factum. Bylo řečeno, přichází mlčení.“ (ROSA, *Burití*, cit. d., s. 239, a níže, s. 197).

⁴² Srov. „entre pássaros expeditos, airados“ (*Corpo*, tamt.) a „mezi povětrnou expedicí vyplašených ptáků“ (*Burití*, tamt.).

Takovéto možnosti totiž rosovské slovo skýtá, pokud jeho tvůrčí princip aplikujeme i na čtení. Jde jenom o to, kolik jeho složek dokážeme aktivovat a zapojit do tančícího „nelineárního dynamického systému“ deterministického chaosu.

1. 2. 2. Podoby lásky od Velikána burití k Dobré palmě

A přece je *Burití* především kniha o lásce. Najdeme tu nevšední, Prousta hodný ponor do psychologických zákrutů obzvláště ženské duše v jejích velmi různých podobách a zachycení nejjemnějších vibrací ovzduší nabitého erotickou přitažlivostí a puzením vesmírného rozměru, kde je lidská touha pouhou součástí kosmické moci.

Je to v jistém smyslu také sociologická sonda do způsobů prožívání erótu v závislosti na společenském prostředí: tak v podlehnutí venkovské hrdinky nemilovanému, zato však rodinnému příteli můžeme vidět archaický sklon k tomu, raději setrvat i za cenu náhradního milostného řešení v rámci společenství než tento svět opustit s vidinou nového plnohodnotného vztahu, který by teprve byl zradou na lásce i na rodině.⁴³ A na ženskou postavu z města – Leandru – lze zase nahlížet prizmatem městského prostředí, z něhož přichází, a domýšlet reálnost jiného než prostě erotického vyústění její touhy, která se právě jen na této platformě svobodně setkává s diametrálně odlišným světem svého mužského protějšku.

Ale stejně dobře můžeme ve směřování od Velikána burití k Dobré palmě vidět takřka názornou ilustraci platonského pojetí lásky⁴⁴ a vyložit si je jako cestu od nestálého všedního erótu Buritiska k dobrému, při všem zachování tělesnosti krásou produchovnělému erótu na Buritišti ztotožněném s Glórií. Bylo by totiž omylem vyvazovat platonskou lásku ze sexuality: jde jen o to, mocné puzení erótu, který je dotykem s božským, nasměrovat od nižších poloh pouhé živočišnosti ke kráse splývající vjedno s dobrem, a prostřednictvím lásky k jediné tělesné bytosti se povznést na vyšší duchovní úroveň. Takto pojímá svou lásku ke Glórii Miguel.

---

⁴³ Glória je v tom dokonalou sestrou kanadskofrancouzské Marie Chapdelainové, která takto setrvává v drsném kraji svých předků v románu Louise HÉMONA z počátku 20. století.

⁴⁴ Srov. MOKREJŠ, Antonín. Eros jako téma Platónova myšlení. *Souvislosti*. 2006, ročník XVII, č. 04, s. 146-158.

Platon však vypráví i mýtus o trojím pohlaví původních lidí, kteří byli rozděleni žárlivými bohy a jejich polovičky se hledají: přitažlivost mezi Glórií a Leandrou naznačuje směr takovéhoho čistě ženského člověka ve znamení zemského živlu, zatímco vztah pana Guala k panu Liodorovi nebo i k Miguelovi jako by byl vznešenou solární touhou po duchovním kontaktu a porozumění bez účasti ženského prvku, která je u Platona tím pravým tmelem silných přátelských a společenských svazků. Konečně v lunární touze po obnově božského androgyna je jako v erotické touze vůbec i touha po plození a tvoření fyzickém nebo duchovním, touha uniknout smrtelnosti v živé paměti potomků.

V nočních setkáních Lalinky a jejího tchána Liodora bychom mohli spatřovat také jakousi odnož kurtoazní lásky, v níž tělesná žádost sublimuje v pročištěnou touhu s nekonečně oddalovaným horizontem naplnění. Dokonce i dvojkolejnost milostného slovního uctívání nedostupné – vdané – paní a tělesného obcování s ženami přístupnějšími má svůj reálný středověký podklad. Nebýt toho, že je do této hry sama bolestně vpletena, hraje tu vlastně Lalinka i obdobnou „historickou“ roli ženy kultivující prostřednictvím ukázněvané touhy mužský feudální mrav.

Nabude-li Maria da Glória v próze nakonec rysů jednoznačně mariánských a její sestup k nízké tělesnosti je jen apokalypticky ďábelskou epizodou před konečným vzestupem, u městské Lalinky si s vertikálou nevystačíme. Leandra má v sobě nejen jistou pohlavní nevyhraněnost, danou už prvkem řeckého mužství (*anér* s genitivem *andros*) ve jméně, ale je také v rámci androgynního vztahu obdobou mladíka Leandra, mířícího nocí za světlem lucerny. Částečně mužské založení u ní podporuje i důraz na myšlení, její zpočátku jednoznačná racionalita. Jejím protikladem je družka Leandřina švagra pana Ísia, druhy prodejná ià-Dijina jako prototyp ženy (jak si všimla Ana Maria Machadová, portugalsky vyslovovanou řeckou *gyné* je ve chvíli, kdy ji Ísio nazve *Djina*).⁴⁵ *Dijina* nicméně v různých afrobrazílských kultech zároveň znamená nové jméno po iniciaci, a ià-Dijina skutečně prošla individuací z nerozlišeného ženského chaosu nevěstince v ženu. Její cesta podivuhodně souzní s Carvalhovou mystickou interpretací afrobrazílského písňového textu o děvce vyčleněné zpěvákem z davu ostatních.⁴⁶ Mimochodem z nevěstince pocházela i družka gnostika Šimona kouzelníka, nemluvě o Marii Magdalské.

---

⁴⁵ Srov. MACHADO, Ana Maria. *Recado do nome: leitura de Guimarães Rosa à luz de seus personagens*. São Paulo : Martins Fontes, 1991.

⁴⁶ Srov. CARVALHO, cit. d.

Individuace intelektuálně uvažující paní Lalinky je přímo opačná, dokonale protisměrná: bolestivou iniciací milostné trýzně se nakonec dokáže zbavit vlastní individuality a stát se svým protikladem – Leandrem milovanou Afroditinou kněžkou Héró. Dojde k tomu ve chvíli, kdy se z ní stane *lala* s malým písmenem a v portugalštině i s neurčitým členem,⁴⁷ vtažená do vrhu kostek lásky, který je však zároveň hlasitým vyzváněním zvonu: *lãodalalão* (tak Rosa lásku nazve na jiném místě *Tanečního souboru* – v Příběhu Lélia a Liny)⁴⁸ nebo také *lão-dalalão* či *dão-lalalão*.⁴⁹ V tomto smyslu se tedy jeví přirozeně Lalino přijetí role skutečné kněžky lásky, které jde ruku v ruce s přijetím vlastní tělesnosti a má dost možná blízko k tantrické a vůbec východní meditaci, jež na rozdíl od západní tradice míří k nadindividuálnímu nikoli cestou vzhůru, nýbrž ponorem do středu vlastního těla, který je v břiše.

1. 2. 3. Sertão

Také v této próze se pohybujeme v prostoru sertão, ačkoli zde nehraje tak klíčovou roli jako ve *Velké divočině: cestách* (Grande sertão: veredas), kde je v jistém smyslu nejen prostorem, ale i protagonistou knihy. Přesto právě v *Burití* najdeme při pozorném čtení vícekrát jasně vysvětlení, jak autor toto slovo chápe a že v něm vidí existenciální, bytostné sloveso „být“ (ser) v jeho překypující přemíře (tão). Sertão jako takové tu nepůsobí tak přímočaře svou destruktivní silou – i ta je totiž jeho neodmyslitelnou součástí – jako ve *Velké divočině*. Jeho účinkování je spíše noční, skryté a znepokojivé, zejména ve zvukových signálech vysílaných do uší bdícího pomateného Zequiela. Zato je zde nalezen způsob, jak sertão vítězně opanovat, když Miguel dospěje k jeho zvnitřnění v básnický pohled na skutečnost. Není ostatně bez zajímavosti, že v zápisu Zequielova bdění Rosa vydatně čerpal z vlastních záznamů z pověstné cesty sertãem, když v roce 1952 spolu s honáky na koni doprovázel stádo.⁵⁰

⁴⁷ Srov. ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 500, a *Burití*, cit. d., s. 213, a níže, s. 181.

⁴⁸ Srov. „O amor era isso – lãodalalão – um sino e seu badaladal.“ (A Estória de Lélia e Lina in ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 232).

⁴⁹ Takto zní alternativní názvy prózy *Dál – dál a dál*.

⁵⁰ Srov. COSTA, Ana Luiza Martins. João Rosa, *viator*. In *A poética migrante de Guimarães Rosa*. FANTINI, Marli (ed.) Belo Horizonte : Editora UFMG, 2008, s. 330-332.

Sertão Zequiellovo je místem zárodečného onomatopoického jazyka, hlasu Přírody/Boha, jakoby v názorné ilustraci Herderovy studie o původu řeči.⁵¹ Ostatně také *Velkou divočinu* lze číst prizmatem jazyka: jméno Hermógenes (s řeckým Hermem v základu), které tam nese hlavní zlosyn, patřilo nejen jednomu z těch, kdo v Písmu opustili apoštola Pavla, ale byl to také jeden z protagonistů platonského dialogu *Kratylos*, jehož námětem je právě jazyk: přesněji jména věcí a jejich motivovanost. Hermogenes v něm zastává názor, který bychom dnes nazvali arbitrarností znaku – ač zde jde pouze o slova, ba dokonce jména –, a Sokrates mu ukáže, jak je takové kategorické tvrzení absurdní, třebaže se nedá říci, že by dal jednoznačně za pravdu názoru opačnému.

Z celku Rosova díla i autorových přímých výroků je přitom patrné, na jaké pozici stál on, protože se právem básníka systematicky snažil dobrat osmysleného fonetického základu slov a jejich sémy pak rozseval po textu jako semena v nesmírně působivé hláskové instrumentaci, v níž se eufonie pojí s nábojem smyslu podobně jako v mantrách a v poezii. Pokud bychom přistoupili na odvážnou hypotézu, že zlověstná pláň Sussuarão, kterou ve *Velké divočině* vypravěč strastiplně překonává, nějak souvisí s Ferdinandem de Saussurem, s arbitrarností znaku spojovaným v moderní lingvistice,⁵² nabude tento možný výklad zvláště ústrojně platnosti.⁵³ Vypravěč a vůdce jagunčů Riobaldo přitom v knize splývá s autorem nejen jako bard, ale i jako ozbrojený jezdec, protože Guimarães Rosa odvozoval svoje první příjmení od jména města Guimarães, kolébky portugalské státnosti, na jehož svěbském počátku údajně stálo spojení „Weihs Mahr“,⁵⁴ tedy právě válečník na koni.

---

⁵¹ Srov. HERDER, Johann Gottlieb, „O původu řeči“ (1772) in *Uměním k lidskosti*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 1-147.

⁵² O oprávněnosti kratylovského pojetí Saussurova znaku jako slova srov níže., s. 208.

⁵³ Teprve po knižním vydání předobrazu této studie (2008) jsem zjistila, že to, co zde prezentuji jako hypotézu, potvrdil podrobným srovnáním *Velké divočiny* a Platonova *Kratyla* Brazilec Marcelo Marinho už v roce 2002 (srov. MARINHO, Marcelo. Platão, Rosa, o tecelão e seu texto: analogias discursivas entre Crátulo e o bardo Riobaldo. *SCRIPTA* [online]. 2002, r. 5, č. 10, s. 257-263. [Cit. 2011-09-20]. Dostupné z [www: <http://www.ich.pucminas.br/cespuc/Revistas_Scripta/Scripta10/Conteudo/N10_Parte01_art19.pdf>](http://www.ich.pucminas.br/cespuc/Revistas_Scripta/Scripta10/Conteudo/N10_Parte01_art19.pdf)). Týž autor později s odvoláním na Gérarda Genetta uvádí Saussurovu údajnou přezdívku Hermogenés. (Srov. MARINHO, Marcelo. O desaparecimento prematuro de Guimarães Rosa: enigma ou enrêdo? *Revista Cultura Crítica (APROPUC SP)*. 2008, č. 07, Machado e Rosa: 100 anos. [Cit. 2011-09-20]. Dostupné z [www: <http://www.apropucsp.org.br/apropuc/index.php/revista-cultura-critica/36-edicao-no07/299>](http://www.apropucsp.org.br/apropuc/index.php/revista-cultura-critica/36-edicao-no07/299)).

⁵⁴ Za zmínku stojí, že jméno Goethova Výmaru je podle informace Věry Koubové pro změnu odvozeno ze starogermánského *wih*, tj. svatý nebo zasvěcený, a staroněmeckého *mar*, což jest bažina, dnešní Moor; nejprve se město jmenovalo Wimares (což téměř doslova odpovídá jedné etapě toponyma Guimarães), pak Wimari, Wimar a nakonec Weimar: jako by se tu v jediném jméně nabízel *jinový* protipól *jangového* jezdce.

V *Burití* však stojíme před mluvícím sertãem, které ševelí (*sussura*?) poselství skrytého smyslu. Miguel v něm čte hlas přírody, kdežto blázen Zequiuel hlas vyššího – spíše d'ábelského než božského – neznáma.⁵⁵ V archaickém řádu Dobré palmy je také blázen organickou součástí společenství, jakkoli se mu svou výjimečnou přecitlivělostí vůči zvukům vymyká. Ovšem zcela jiného rozměru jeho postava nabude, když si uvědomíme, že jeho jméno je vlastně domáckou podobou biblického Ezechiel. Podnikneme přitom jenom krok analogický k postupu naznačenému návodným souhrnem mott: přiřkneme vysokou posvátnou hodnotu málem úsměvné lokální skutečnosti. A při četbě Ezechielova proroctví se před námi rozevře intertextuální propast zvláštní mystiky, která bytostně tkví v tradici sertãa s jejím žitým biblickým slovem, zároveň je však další rafinovanou autorskou strategií – jednou z mnoha, protože věren sertãu, je autor i v tomto ohledu synkretický.⁵⁶

Ezechielovy a Zequielovy vidiny nejsou totožné, a přece jsou si podobné. Ezechielovo *cosi*⁵⁷ v Bibli je od počátku viděním Boží slávy,⁵⁸ kdežto Zequiuel se děsí nevysloveného – démonického? – stínu pobožné Behú, jejíž jméno (z etymologického základu *Deu*) v sobě skrývá jednu ze tří Marií hlasitě oplakávajících mrtvého Krista ve velikonočním průvodu, jak se v brazilském vnitrozemí udržel od barokní doby, a která je stejně jako Glória komplementární částí souhrnné sesterské Marie.⁵⁹ Její smrtí se posléze Náčelník sice osvobodí od svého bdění, ale současně ztratí schopnost prorockého zření.

V textu je roztroušeno množství dalších intertextuálních narážek, jejichž objevování je dobrodružstvím – od Zequielovy slabosti pro popsání „svitky“⁶⁰ přes jeho vaření v ústraní,⁶¹ roli strážce⁶² či opomenutí světít svátek⁶³ až po nenápadnou zmínku o cedru,⁶⁴ který je spolu s

---

⁵⁵ Srov. „cestu z temnoty“ babylonského zmatení jazyků, jak ji nabízí Jakob Böhme (1575–1624): jeho „řeč smyslů“ – řeč promlouvaná s instinktivní, neučenou bezprostředností, jazyk přírody a přirozeného člověka, takový, jaký byl o Letnicích seslán na apoštoly, vesměs prosté lidi. Boží gramatiku, jsme-li jen ochotni naslouchat, je slyšet v ozvěně znějící přírodou.“ STEINER, George. *Po Babelu. Otázky jazyka a překladu*. Praha : Triáda, 2010, s. 72.

⁵⁶ Spíše než o synkretismu bychom asi měli hovořit o jednotě v různosti. Srov. UTÉZA, cit. d..

⁵⁷ Ezechiel 1.22, 1.26, 8.2,3, 10.1.

⁵⁸ Tamt. 1.28.

⁵⁹ Obdobnou dvojici sestry ostatně tvoří i lunárně: jako temný nov a světelný úplněk, asociující lunu, již je zasvěcena bohyně lovu Diana.

⁶⁰ Ezechiel 2.9,10.

⁶¹ Tamt. 4.9.

⁶² Tamt. 2.17.

⁶³ Tamt. 22.26.

⁶⁴ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 92., a níže, s. 107.

vinnou révou emblematickým stromem prorocství. Samo Podobenství o cedru,⁶⁵ prorokující zkázu pyšného faraona, lze přitom prokazatelně vztáhnout na symboliku Velikána burití a Nářek nad královským domem judským⁶⁶ zase na lví symboliku jména Liodoro a na přesazení jeho matky „do stepí“. V kontextu Ezechieleova pranýřování nepravostí Božího lidu se tomu dá rozumět i jako varování před zkázou určitého typu pyšné „faraonské“ říše, jejíž čas hrozí vypršet také v brazilském vnitrozemí.

Naproti tomu biblické prorocství končí Obnovou lidu a viděním Nového Jeruzaléma (v perspektivě Miguelova příchodu na Buritíšťě?). A bylo by v logice rosovské poetiky, kdyby i posvátný prostor kuchyně, kde Kuchyňky vědí, že všechno bylo už předem napsáno v Písmu, odkazoval na kuchyni v chrámovém okrsku⁶⁷ a podobnou narážku znamenaly i nejprve oholené a poté „řádně přistřižené“⁶⁸ vlasy Gualberta Gaspara, protože když nepravosti skončí, konečné slovo má ne už děsivá tvář rozzlobeného Boha, jehož Sláva je spjata se smrtí, ale Glória⁶⁹ jakožto *Alegria* neboli radost. Ostatně právě k ní nakonec míří v solární sféře dne⁷⁰ Miguel archandělského jména, které má sílu „Míkela, velkého ochránce,“⁷¹ z Danielova prorocství, i Michaela potírajícího „draka, toho dávného hada, zvaného d'ábel a satan“⁷² ve Zjevení Janově. Miguel, přicházející jako „pomoc v nouzi nejvyšší“ v ozvuku údajně slovenského rčení, které autorovi kdysi utkvělo v mysli.

1. 2. 4. Hledání ztraceného času po sertansku

Nezapomeňme však, že jsme stále v padesátých letech 20. století a že podstatnou část *Burití* vnímáme, byť ne v první osobě, alespoň se zaostřením na poměrně vzdělanou měšťskou Leandru,

---

⁶⁵ Tamt. 31.

⁶⁶ Tamt. 19.

⁶⁷ Tamt. 46.

⁶⁸ Tamt. 44.20.

⁶⁹ Za systematické probádání v celém *Tanečním souboru*, na něž se mi nedostává erudice, by ostatně stála i souvislost s Dantem, ke kterému se Rosa nepokrytě hlásí. V tomto konkrétním případě srov.: „Beatrice je Dantem vytvořený mýtus. (...) V traktátu *De vulgari eloquentia* [Dante] postupně vyhání požadavky na jazyk a poetiku až na hranici možného. V *Komedii* vyzve na souboj – a ovládne! – univerzum: celý kosmos dějin (...), celý astrální kosmos, celý sakrální kosmos. Zprostředkovatelem tohoto ‚metakosmu‘ je ona ženská potence, dárkyně blaženství – *luce e gloria della gente umana* [světlo a sláva lidského rodu] (Očistec 33, 115).“ CURTIUS, cit. d., s. 407.

⁷⁰ ROSA, João Guimarães, *Burití*, Praha : Torst, 2008, s. 239, a níže s. 197. Srov. Zjevení 21.23,25.

⁷¹ Daniel 12.1.

⁷² Zjevení 12.7-9.

kteřá si původně jenom na nějakou dobu vyjede jinam, aniž tuší, že se dostane do diametrálně odlišného časoprostoru. Toto se však dozvíme až postupně, zevnitř prózy.

Z kompozičního hlediska je celá próza rámována kratičkou epizodou Miguelova návratu na Buritiště, přesněji dobou od předvečera tohoto návratu po následující dopoledne s Buritištěm téměř na dohled. Od večerního zastavení s ročním odstupem na témže místě se začne proustovsky – i když zde ve třetí osobě se složitou vnitřní fokalizací – nelineárně odvíjet Miguelovo vzpomínání na události, které ho přiměly k návratu. Vybavuje si je v paměti a zároveň se v nich oním vybavováním utvrzuje, takže po přerušení vloženým příběhem Lalinčiným si je jist správností svého rozhodnutí, s nímž se blíží k cíli své cesty. Lalinčin příběh, rovněž vnitřně fokalizovaný při zachování třetí osoby, jednak vyplňuje roční proluku v čase na Buritišti, kam se Miguel cyklicky (po spirále) vrací jenom zdánlivě na totéž místo, jednak v retrospektivě prohlubuje ponor do času až k okolnostem jejího odjezdu na Buritiště řadu měsíců před Miguelovým prvním příjezdem. Současně to, že čtenář tohoto vyprávění zná alespoň částečně budoucí rozuzlení, vrhá na líčené události zvláštní světlo neodvratné osudovosti.

Na syžetové úrovni se tu děje totéž, co jsme už na úrovni slova ukázali v některých jeho dimenzích včetně motivické a intertextuální: přítomný okamžik se propadá a otevírá rozličným smyslům a významům, a samo počáteční nastavení nahlížejícího čtenáře má v rámci dynamického systému četby „tornádové“ následky „motýlího efektu“ v teorii chaosu.

Čas tu však nabývá ještě jiných podob podle toho, jak je nejen subjektivně vnímán, ale i kolektivně prožíván. Můžeme tedy u Buritiště oprávněně mluvit o bezčasí „legandy“⁷³ či mýtu nebo „folklórním“ čase bachtinovském bez ohledu na Lalinčino městské, historické a „logické“ ustrojení moderní ženy, ve svém individualismu dobrovolně podléhající proměnám módy, protože právě cyklický ráz kolektivního prožívání postupně jakýmsi šálivě zaříkavým kouzlem nad jejím subjektivním vnímáním téměř zvítězí.

Vedle svůdně mámivé dimenze spolehnutí na neměnný řád je tu však i znepokojivá stránka tohoto předem daného kroužení nehybných motýlů nabodnutých na špendlíky, Zequielyových zlověstných zkoumání hlubin noci a posléze šílenství Gasparovy ženy Dona-Dony, čemuž všemu udělá konec až vstup do času po smrti Marie Behú a naděje na „obnovu lidu“ v nesterilním

---

⁷³ Srov. „Tady se nemohlo nic přihodit, jedině legenda.“ ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 73, a níže, s. 96.

pokračování sertão zvnitřněného v mytopoetické vidění světa. Také Miguel je totiž jedním z autorových vtělení.

1. 2. 5. Souřadnice prostoru

Pominout samozřejmě v žádném případě nelze vymezení prostorové. Guimarães Rosa svoje knihy umístil i neumístil do velmi přesného území svého rodného kraje – měl od dětství vášeň pro zeměpis, ale také pro slova, která přírodní skutečnost geograficky a přírodopisně pojmenovávala jazykem vědeckým, a především lidovým. Místa, v nichž se jeho příběhy odehrávají, sám fyzicky, smyslově poznal (v roce 1952 dokonce na koni spolu s honáky urazil 240 kilometrů se stádem dobytka), s takřka vědeckou akribií se o nich snažil načerpat co nejvíce informací, mimo jiné z vědecky fundovaných a zároveň emotivně zabarvených cestopisů 19. století, hlavně je však dokázal vidět filtrem své imaginace a jejich rozvinutý obraz vtělit do slov způsobem, který v některých evropských čtenářích v šedesátých letech vyvolal dojem, že jde o krajinu geniálně vymyšlenou autorovou bujnou fantazií, což je i není pravda, protože některé položky rosovské kartografie bychom na mapě hledali marně. Přírodní mikrokosmos *Burití* nicméně má svůj reálný předobraz v místě, o němž se Rosa sám zmínil,⁷⁴ protože na něho mohutně zapůsobilo svou metafyzickou dimenzí – Brejão do Funil (Trychtýřový močál) –, a je otázka, zda tady vedle krajinné konfigurace s palmami burití nesehrálo svou roli i jméno, upomínající slovem „trychtýř“ na tvar dantovského pekla.

Mějme však stále na paměti autorovu hierarchii významů, která nám aspoň trochu odlehčí od břemene handicapu evropského čtenáře bez důvěrné znalosti místní skutečnosti. Tuto slepotu bychom měli kompenzovat zvýšenou citlivostí k univerzálnímu v rosovském regionalismu, i když těžko můžeme předpokládat, že právě v tomto směru nabízíme něco, v čem snad autor pokulhává. Naším jediným trumfem může být přenesení tohoto sdělení do média jiného jazyka. Je totiž známo, že také překladatelská řešení Rosa vášnivě sledoval, a byl dokonce s to se

---

⁷⁴ *Srov.* inaugurační projev při vstupu do riodejaneirské zeměpisné společnosti in BEZERRA, Marily da Cunha a HEIDEMANN, Dieter. *Viajar pelo sertão roseano é antes de tudo uma descoberta!*. *Estud. av.* [online]. 2006, r. 20, č. 58 [cit. 2011-09-24], s. 5-17. Dostupné z [www: <http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142006000300002&lng=en&nrm=iso>](http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142006000300002&lng=en&nrm=iso). ISSN 0103-4014. <http://dx.doi.org/10.1590/S0103-40142006000300002>.

jinojazyčnou verzí i zpětně inspirovat, pokud mu – jednou – připadala ve vyjádření přílehlavější.⁷⁵

Přes toto konkrétní určení, jež jediné může být živnou půdou mýtu, je prostor *Buriti* archetypální. Pod astrálním vlivem luny a s ní spojené noci se horizontálně prostírá rozloha rozsáhlého močálu, v němž se mísí hned dva ženské živly, totiž voda a země. Přírodní sestava Pupčiny s vysokánskou palmou – Buritiskem – je tu v kosmické dimenzi pokračováním lidského hemžení na Buritišti anebo právě naopak, protože lidé jsou jenom součástí řádu universa.

Temné portugalské jméno močálu (Brejão-do-Umbigo) se výslovně vztahuje k pupku, a tedy i středu světa, ale nejen jeho, avšak nikoli k řecké představě *omphalu*, kónického kamene, který mimo jiné v Delfách tento střed označoval, nýbrž k prohlubni, asociující i „trychtýř“ ve jméně zmíněného reálného předobrazu. Protože přeneseně lze tento výraz běžně vztáhnout i k proláklině v profilu krajiny, kdežto český „pupek“ vybaví naopak představu jednoznačně konvexní, přijal český močál dvě alternující jména, která potřebnou představu tvoří komplementárně a kde vedle prolákliny *Močáru* poněkud neutralizuje aroganci vystupujícího „pupku“ ženská horizontálnost *bažiny*, *doliny* či *nížiny* v podloží slova „Pupčina“. Netřeba dodávat, že u Rosy každé jméno nese význam a že střed patří k základním topoi veškeré jeho tvorby. Současně je v tomto případě nutné zachovat vtahující a propadavé konotace ženského živlu, stejně jako jinde eufonicky vyjádřenou smyslnost a kluzkost světa pod šálivě nepohnutou hladinou.

Naproti Močáru neboli Pupčině strmí v mužské vertikalitě živého menhiru velikán Buritisko – *Buriti-Grande*. Falická symbolika nemůže být jasnější a Rosa ji ještě přímo podtrhuje obrazově i foneticky v podtextu slov.⁷⁶ Současně se k němu však váže přebohatá symbolika stromu, která jde napříč kulturami:⁷⁷ je to osa světa védské tradice, germánský pilíř všehomíra, spojnice mezi zemí, ba podsvětím, a nebem, a tedy i lidským a božským, ale také střed rozhraní, mezník mezi domestikovaným prostorem domova a nestrukturovaným prostorem přírodním, kde se vše děje naopak (ochránci brazilského pralesa skřetu Kurupirovi rostou nohy patami napřed, stejně jako v pralesě finském chodí zvířata pozpátku). Ve formě pralesa (femininum *floresta*), který

---

⁷⁵ Prokazatelně se tak stalo u Meyer-Clasonova překladu do němčiny.

⁷⁶ Srov. „(...) a pura luz de maio fá-lo maior“ (ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 420) a „čiré májové světlo ho pije, veličí“ (ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 64 a níže, s. 90). Zvýraznila V. D., totéž i níže.

⁷⁷ Srov. zpracování tohoto tématu v revui *Souvislosti*, 2005, r. XVI, č. 4, s. 129-192.

představuje chaotické *mysterium tremendum* a zároveň *mysterium fascinans* také ve starověké Mezopotámii a Syropalestině, nabývají stromy naopak žensky znepokojivých hodnot. Strom může být ekvivalentem chrámu i sněmovním stromem jako v severské tradici, sám o sobě představovat svět jako živoucí entitu a strukturovat ho. Strom poznání dobrého a zlého s sebou nese etickou volbu, strom ovocný je symbolem věčné plodnosti, strom života dává naději na nesmrtelnost, v symbolice křesťanské je stromem i dřevo kříže, vykupující dědičný hřích. V severské kosmologii jsou jasan a pnoucí réva či zimolez dokonce prvními lidmi.

A majestátního Buritiska jako by se všechny tyto symbolické představy nějak dotýkaly, to vše Buriti-Grande *je*, protože *být* je spíše jeho esencí než atributem. Je dokonce způsobilý k jakési panteistické eucharistii, když se jeho tělo a krev, obětované lidmi a pro lidi, mění v chléb a víno.⁷⁸ Buritisko však především je samo o sobě a jeho *symbolon* v lidském světě *je* pan Liodoro, jak Rosa v textu soustavně potvrzuje, když kupříkladu oběma dává stejná epiteta. Liodorovu sanchopanzovskou odlika představuje pan Gual se svým „zemědřevem“ navzdory tomu, že Buritisko ve skutečnosti *má* on.

1. 2. 6. Copak je po jméně?⁷⁹

Jak počátkem sedmdesátých let přesvědčivě dokázala žačka Rolanda Barthese Ana Maria Machadová⁸⁰ rozborů rosovských jmen, nemají u Rosy jména postav za úkol pouze označovat, nýbrž jsou naopak vždy maximálně sémanticky nasycena a účinkují v promyšleném a současně samovolně fungujícím dynamickém systému, takže jsou nabita významy na všech rovinách slova i v jejich kombinacích a velmi aktivně vstupují do kontextu, v krajním případě formou rozsévání svých „sémů“ – zárodků smyslu – po okolí. Tento rys Rosova psaní, jehož prazáklad lze hledat v latinském středověku, ne-li až u Homéra,⁸¹ samozřejmě neusnadňuje jejich překlad, protože jakkoli mluvící jména musí přednostně zůstat jmény osobními. Cesta je částečně možná na poli hláskové instrumentace, sémanticky však slova v překladu zůstanou ještě o něco uzavřenější než pro brazilského čtenáře. Možná tomu ale tak docela není, protože Rosova „alchymická“ cesta

⁷⁸ Srov. *Buriti*, s. 64, a níže, s. 90.

⁷⁹ SHAKESPEARE, William, *Romeo a Julie*, II, 2.

⁸⁰ MACHADO, cit. d.

⁸¹ Srov. CURTIUS, cit. d., s. 531 nn.

vede právě přes hermetičnost a to, co je v jazyce „univerzální“. Pokusme se tedy alespoň naznačit, jak Rosa se jmény pracuje.

Pan **Liodoro Maurício Faleiros**, který je centrem uzavřeného světa *Burití*, je syn pantáty Faleirose a stařenky Maurície a muž zemřelé paní Vininky (**Vininha**). Otcovská **falická** linie je jasná stejně jako její spojení se symbolikou stromu, ale portugalština ji navíc *falešnou* etymologií propojuje s *mluvením (fala)* – oním nejprve takřka neexistujícím mluvením, jemuž se Liodoro ke konci prózy právě ve falické souvislosti učí. Jméno Liodorovy matky je totožné s latinským názvem palmy burití *Mauritia vinifera* (česky pašáchol vinný) a toto jméno v mužské podobě zdědil i syn. Jeho „vinná“ část přitom připadla paní Vinince, jejíž jméno navíc konotuje Venuši a současně upomíná na odvěký obraz révy ovíjející mocný maskulinní peň. Liodoro představuje zkrácení solárního jména **Heliodoro**, které přiléhá jak k mužské sféře, tak k centrálnímu postavení tohoto muže v systému. Považujeme-li začátek slova za řecké vyjádření slunce – (Hé)lio(s) –, druhá část znamená v portugalštině plus minus foneticky „zlatý“ (*de ouro*).

Ostatní významové asociace vznikají – v linii alchymických, kabalistických, ale i orientálních jazykových kouzel – z různých anagramatických seskupení písmen nebo vytržených částí slova, přičemž se kombinuje stránka zvuková s psanou: *Lio* může připomenout „lva“ (*leão*) – a ten se kupříkladu „aktivuje“ při znalosti Ezechielova prorocství, asociálně se přiřadí k Nářku nad královským domem⁸² či ke lvím tvářím ve výzdobě nového jeruzalémského chrámu,⁸³ zejména jde-li o kombinaci s tváří býčí,⁸⁴ protože v Liodorově jméně zaznívá také *douro* jako echo „býka“ (*touro*). Zamlčená latinská „révovost“ pak může vyvstat i u „stařenky“ Maurície, když se u Ezechiela propojí matka lvice s révou přesazenou od vody do suché stepi,⁸⁵ atd. Uvádíme zde záměrně tyto krajně nepravděpodobné příklady intertextuálního propojení při četbě, abychom ukázali, jak daleko jde rizomatická spleť odkazů, které jsou nepochybně kombinací vědomé konstrukce s podvědomými asociacemi na základě načerpané sumy znalostí jak u autora, tak u čtenáře. Vzniká tak systém v nikdy nekončícím pohybu, který se však přece jen uskupuje pod vlivem atraktoru tu podivného, tu ještě podivnějšího. Pro zajímavost ještě několik významů s Liodorem spjatých: „tvrdý“ (*duro*), „vážu, poutám“ (*lio*), „vůně“ (*odor*), „bolest“ (*dor*), „oko“

---

⁸² Ezechiel 19.

⁸³ Tamt. 41.19.

⁸⁴ Jak tomu je při prvním vidění dosud nepojmenovaných cherubů: srov. tamt. 1.10.

⁸⁵ Tamt. 19.

(*olho*), „olej“ (*óleo*). Jeho „vazebná“ složka *lio* ho navíc poutá k obdobné části jména *Leandra*, s níž je nadto spřízněn i jako se „lvicí“ (*lea*).

Liodorova spjatost s emblematickou palmou je nasnadě – a tím větší naléhavosti nabývá Ezechiellovo podobenství o cedru, který má padnout pro svou zpupnost.⁸⁶ Machadová dokonce vede paralelismus mezi

Bu ri tí

a

Mau rí cio

jako dvojím vyjádřením téhož (tupijsky a latinsky; stromu a muže) a rozděluje otcovský celek, ztotožněný s emblematickou palmou, mezi Liodorovy tři děti.⁸⁷ Prvorozený *Irvino* s matčíným vinným kmenem ve jméně (*vino*) mezi nimi není, protože odmítl (*no*) návrat do sertãa (*ir-vi/r/*):⁸⁸ v tom ho ostatně zastoupí až Miguel, který se mu podle Glórie i Leandry podobá. Centrální slabiku obou jmen pak tvoří radostná složka *ri* (směje se), připadající radostné **Marri da Glória**, a první přísluší **Marii Behú** jak v případě *bu* (v portugalské výslovnosti *bé + u = bu*), tak *mau* (zlý, špatný), protože ji s otcem spojuje – v jakémsi starověce mytickém bezčasi – právě neschopnost vidět a předpokládat zlo, a to i u sebe samých.⁸⁹ Třetí slabiky obou slov jsou výslovností blízké zakončení jména *Ísio* a kromě toho *cio* znamená „říji“, tedy podlehnutí volání těla.

Zanechme fascinující dobrodružství jmen v okamžiku, kdy jsme dostatečně nastínili fungování rosovského psaní, v němž se tytéž principy izomorfně projevují na různých úrovních. Předchozí odstavec jako by byl dvojjedině jednoslovným – *Bu-ri-tí=Mau-rí-cio* – shrnutím konce patriarchátu v pádu Velké palmy, rozdrobení velkého majetku, jak je prorokuje pan Gual,⁹⁰ a

⁸⁶ Podobně existuje také v irské gaelské tradici žalozpěv nad pokácením korunovačního a sněmovního hlohu, které je vnímáno jako změna světa k horšímu a zkáza tradice. Autora *Ságodlouze* by jistě potěšil fakt, že v něm je údajně kombinován žalozpěv za mrtvého vládce s žánrem písní milostných. Srov. SAMEK, Daniel. Strom jako bytost, strom jako záštita světa (Gaelská tradice starého Irska) in *Téma | Strom. Souvislosti*, 2005, XVI, 04, s. 161.

⁸⁷ Srov. MACHADO, cit. d.

⁸⁸ Dvojice sloves *ir* (jít) a *vir* (přijít) znamená „cestu tam a zase zpátky“.

⁸⁹ Rosa si svého času při četbě A. D. Sertillangesa podtrhl pasáž o pýše skryté v přesvědčení o vítězství nad ní. Srov. SPERBER, Suzi Frankl. *Caos e Cosmos: Leituras de Guimarães Rosa*. São Paulo : Duas Cidades, Secretaria da Cultura, Ciência e Tecnologia de São Paulo, 1976, s. 88.

⁹⁰ Srov. ROSA, *Buriti*, s. 58, a níže, s. 87.

současně přetrvání radostné středové konstanty (**Glórie**, která je **Alegorií** radosti – **Alegria**)
Dobré palmy do budoucna jakožto vítězství *bytí* nad sterilním *jměním* pana Guala.

1. 2. 7. Rostlinopis a proměna paradigmatu

Byl-li Rosův tvůrčí projekt podle jeho vlastních slov „rouhavý“,⁹¹ je naše „pitva podle zákonů myšlení“ svatokrádežná a je nejspíš iluzorní se domnívat, že pomůže, slovy Yvese Bonnefoye, „dešifrovat onen v sobě uzavřený jazyk“ lépe než zjednodušující „divoká četba“, která má právě ve svém zjednodušení šanci nazřít a prožít jednotu.⁹² Avšak brazilským tvůrcem opovrhovaná „karteziánská megera“ racionalita byla ve své vyšší poloze i Rosovým pokušitelem, a třebaže nikdy své myšlenky nevyjadřoval formou eseje jako svrchovaný básník Bonnefoy nebo Octavio Paz, jeho dialog s překladateli svědčí o tom, že bytostně toužil být pochopen a v jistém smyslu rozluštěn, protože vzdor svému „mediumnímu psaní“ nechal do svých knih přece jen vstoupit také logiku. Zde se ovšem chytil do pasti vlastní pýchy, té bohy trestané *hybris*, jíž si byl vědom a o níž nepřestával tajnosnubně psát. Snad i tak lze chápat jeho pověřený strach před vstupem do vytoužené Brazilské literární akademie – vstupem do oné ošidné Slávy, která má dvě tváře právě v *Burití*, přestože na svého alogického proroka Zequiela, dopouštějícího se v pozemském světě lidských pošetilostí, je v této próze Bůh schopen i šibalsky pomrkat.⁹³

Rosův intelektuální systémový běs, srovnatelný v leckterém ohledu s posedlostí Nabokovovou, je neméně než jeho mytopoetické puzení. Podíváme-li se totiž na svět vymezený Buritiskem a Buritištěm v dalším řezu – tentokrát z hlediska botaniky – otevře se před námi další soběstačný systém: kolem strmícího pašáholu tu krouží jeho květinový harém inspirujících jmen, která by autora ovšem, pokud by psal v češtině, dovedla k trochu jiné próze. *Alcina*,⁹⁴ sluncemilná letnička, byla v češtině ženského jména ušetřena a může se plně rozvinout ve své heliofilní kráse. Masožravá *mucholapka podivná*, v češtině s důrazem na svůj nízký způsob obživy, se pod

⁹¹ Srov. Rozhovor s Guimarãesem Rosou (Günter Lorenz), in ROSA, João Guimarães. *Dál – dál a dál*. Praha : Torst, 2010, s. 146.

⁹² Srov. BONNEFOY, Yves. *Poezie a univerzita in Eseje*. Zblou: Opus – Kristina Mědílková, 2006, s. 110-121.

⁹³ Srov. *Burití*, s. 180, a níže, s. 159.

⁹⁴ Některá z odrůd druhu *Melampodium*, například černožec bahenní.

řeckým přívlastkem Diovy dcery Afrodity *Dionéia* nestoudně vystavuje ve tvaru nenasytné rudé tlamičky obkroužené zelenými ostny v necudný obrazec. Čas této pasti, která zaklapne za svou obětí, je nicméně biologicky vymezen a po několika takových sevřeních hyne. Množí se dobře oddenky (řec. *rhizoma*). Značnou naději na přežití má česká *odule*, oboupohlavní invazivní rostlina, jíž se daří v prostoru vykloučeného pralesa, jinak řečeno ovívivá popínavka *Leandra*, která v portugalštině upomíná na Leandrovo každonoční plavání za zapovězenou milenkou přes Hellespont až do osudné noci, kdy lampa, kterou se řídil, zhasne; a také na starozákonní Leu, nemilovanou Jákobem, protože si ji musel vzít za ženu před vytouženou Ráchel.⁹⁵

Hrozící zkáza vůdčího botanického maskulina, jehož nezpochybňované mlčenlivé bytí neproblematizovaného falu je nahlodáno právě Leandrou, která ho přiměje k řeči (*fala*), znamená něco víc než jenom pád patriarchálně uspořádaného světa či zarůstání kácených vysokých porostů invazivními rostlinami: je v tom tušení závažné proměny paradigmatu celého vztahování ke světu, vítězství rizomatické struktury nad strukturou stromu. Zůstane-li z Liodorova vertikálního strmění něco uchováno, není to ani Irvinova vzdělanost, zběhnuvší po horizontále, ani Ísiovo utkvění v tělesném rozměru otcova bytí, ba ani v kráse neukotvená zbožnost Marie Behú, ale jen a jen radostná perspektiva Glóriiny lásky. Ztracená jednota, pevně kotvící v zemi, už je obnovitelná jen na úrovni sertãa přeneseného do poezie a živícího se napříště vzdušnými kořeny.

1. 2. 8. Moimeichego

Sluší se v nejlepším přestat. Nemluvili jsme o souhrnném muži, tvořeném jednotejností palem burití i podobností mezi jednotlivými muži („Jakáž pakáž“),⁹⁶ kteří jsou nakonec sobě rovní (*iguais*), a stejný – *igual* – je každý z nich, ať se jmenuje *Gual*, *Miguel* nebo *Zequiel*,⁹⁷ jako by každý z nich byl jen individuální *átman* jedině absolutní *brahmy*, stejně jako je zvláštní místo prvkem absolutního prostoru.

---

⁹⁵ *Lia* jako sestra Ráchel figuruje i u Danta (*Očistec* 27) a narážka na Leandro a Hellespont v souvislosti s řekou Léthé je hned v následujícím 28. zpěvu.

⁹⁶ *Burití*, s. 72, a níže, s. 95.

⁹⁷ Srov. MACHADO, cit. d.

O *šruti*, posvátných védách – vnitřním sluchem zjevených textech hinduismu, a *smrti* – védangách, do nichž patří i *Bhagavadgíta*, a o slově *buriti*, které dost možná chce být i dalekým ozvukem jmen těchto textů, do nichž se Rosa nořil, stejně jako četl v očích do Brazílie přesazených a v daleké indické vlasti posvátných krav.

A málo, byť nepřetržitě přicházel ke slovu Rosův pokus o vytvoření univerzálního – absolutního? – jazyka na bázi jedinečnosti tím, že osobně přetavenou specifickou portugalštinu rodného kraje učiní v básnickém slově prostupnou veškerým jazykům. „Někdy málem věřím, že já sám, já, João, jsem takové povídání, které sám vyprávím,“ prohlásí o tom.⁹⁸ A tělem celého Rosova díla je skutečně Rosa sám, navíc do něho opakovaně vstupuje a vepisuje se i v hravé podobě akrostichů a anagramů, jejichž systém dovádí do závratných rozměrů, dělí se a bolestně čtvrtí do nejrůznějších postav a soustav, sám se sebou se pře a poznovu splývá ve vypravěčskou identitu svébytného já: jedním z jeho vtělení je Moimeichego, bytost vytvořená z mnohojazyčného já – *moi, me, ich, ego* –, které přesto v úhrnu získalo bytostně brazilskou identitu.

Ale to je jen trochu ješitná autorská signatura. Podstatné je, že Rosova próza má smyslově vnímatelný tělesný rytmus a hlásky zázrakem nabývají téměř slyšitelných významově zatížených univerzálních hodnot. Je to zejména případ likvid *l* a *r*, a především souhlásky *l*, která nejen u něho⁹⁹ takřka fyzicky asociuje milostný kontext. Rosa se neomezuje na foneticko-sémantický stín, který u něho vrhají jména – vzpomeňme jenom nakupení *rmutně chmurných u* ve sféře působnosti Zequiellova nepojmenovaného stihomamu *Behú* –, ale činí jejich sémy přímými aktéry děje: jenom tak se například může *čichem vnímatelná* součást Liodorova jména *-odor-* natolik reálně zhmotnit v lahvičce s voňavkou, že je s to do krve zraňovat, a aktivuje tím další část jména, bolest: *-dor-*. Přitom tato souvislost není explicitně vysvětlena ani v původním portugalském znění, pouze v inkriminované pasáži Liodorovo jméno v podtextu zvukově prostupuje celé věty.¹⁰⁰ Chápání se uskutečňuje na jiné než intelektuální úrovni a detail tu nehraje podstatnou roli.

Zdálo by se, že takový text ani nemá cenu překládat, ale pravda je přesně opačná. Právě Rosova absolutní metafyzická aspirace, nikdy nezapomínající na fyzické zakotvení svého přesažného

---

⁹⁸ *Rozhovor*, cit. d., s. 124.

⁹⁹ Srov. Nabokovovu Dolores-Lolitu nebo začátek Máchova *Máje*.

¹⁰⁰ Srov. ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 215, 216, a níže, s. 182.

nároku, jej staví do pozice textu oním zvláště rouhavým způsobem posvátného, takže jej lze přeložit správně bez ohledu na to, že výměry slov se nekryjí nebo že se občas zamění lano za velblouda. Ostatně složitý dynamický systém také nezajímají detaily atomů, které ho tvoří. Podstatné je, že univerzálně platí zákony složitosti.

1. 3. Rosovská revoluce

„Může mávnutí motýlích křídel v Brazílii vyvolat tornádo v Texasu?“

Edward Lorenz, Predictability: Does the flap of a butterfly's wings in Brazil set off a tornado in Texas? (1979)

Zbývá promluvit o širším kontextu Rosova díla.

Autorova světová proslulost, která přišla velice záhy po roce 1956, hvězdné hodině „rosovské revoluce“, zahájené roku 1946 vydáním sbírky povídek *Ságodlouze*, se ovšem na první pohled může jevit jako menší zázrak, protože Rosa je právem považován za autora nepřeložitelného. Svými kořeny pevně tkví jednak v rodném vnitrozemí brazilského státu Minas Gerais, jednak v portugalštině, jejíž mohutností v nejširším časoprostorovém rozpětí k vytvoření svého osobitého jazyka maximálně využil. Na druhou stranu se čtenářskému úspěchu jeho próz, na rozdíl od jiných projevů jazykového experimentu, není co divit, protože současně je to také uhrančivý vypravěč.

To, že se pod povrchovou výstavbou příběhu životných hrdinů, zasazeného do svébytné přírodní scenerie, pravidelně skrývá mnoho dalších rovin možného čtení, je koneckonců lhostejné i řadě, ne-li většině běžných brazilských čtenářů. Ti si cestu k Rosovi zhusta hledají a po svém nacházejí přes regionální klíč. Dnešní brazilský čtenář si ho však také čím dál častěji nečteného zařadí do příhrádky k nečtení komplikovaného klasika 20. století. A vlastně ani tady se není co divit, když se jeho specifické výrazivo, působící jako svérázný dialekt, mohlo na počátku nového tisíciletí stát předmětem takřka šestisetstránkového výkladového slovníku.¹⁰¹

V čem vlastně „rosovská revoluce“ spočívala? Když se Rosa zmíněného roku rozhodl po létech zraní publikovat hned dvě rozsáhlé knihy, které dodnes tvoří základ jeho životního díla, nebyl už žádný spisovatelský nováček, protože prvních úspěchů dosáhl v literárních soutěžích už v předválečném období. Poprvé se dokonce roku 1937 prosadil jako autor rukopisné básnické

---

¹⁰¹ Srov. MARTINS, Nilce Sant'Anna. *O léxico de Guimarães Rosa*. São Paulo : Editora da Universidade de São Paulo, 2001.

sbírky, tu však navzdory ocenění nikdy nevydal.¹⁰² Podle svých slov si totiž uvědomil, že „profesionální“ provozování poezie může opravdovou poezii zabít, a proto se obrátil k „sáze“, legendě, prostému příběhu, jaké píše život, a nikoli pravidla takzvaného básnického umění. A právě knihou povídek s regionální tematikou, jejíž první verze byla v anonymní soutěži oceněna ještě téhož roku 1937, se v roce 1946 převratně zrodil spisovatel Guimarães Rosa, jak ho známe dnes.

1. 3. 1. Avantgardnost jazykového zpátečnictví

Vlastně už definitivní titul *Sagarana* jaksi v zárodku mnohé napověděl o tvůrčím přístupu, jež Rosa napříště bude ve svých prozaických dílech s čím dál větší brilancí důsledně uplatňovat, a to na všech úrovních textu. Toto slovo vytvořil ze severské „ságy“ a původem tupijské přípony značící podobnost „-rana“, která se postupem staletí v brazilské portugalštině stala součástí i jiných než indiánských substantiv. Novotvar tedy přiřkl hodnotu skandinávských mýtů příběhům obyčejných postav ze zeměpisně přesně určeného prostoru sertão, a současně sdělení o tomto ústrojném propojení evropského a místního dědictví zašifroval do jazykového znaku. Slovo přitom navzdory své novosti nevybočilo ze systému jazyka používaného v Brazílii, stejně jako příběhy zůstaly zasazeny v přesně vymezené krajině se všemi přírodními a zvykovými atributy. Výsledný název je tedy vyložitelný a v dílčích rysech snad i přeložitelný, nicméně jako celek je kulturně nepřenositelný ještě o něco více, než tomu je u běžných slov. Můžeme-li například v češtině syntetickým tvarem *Ságodlouze* alespoň přibližně vystihnout jeho hybridnost a navodit souvislost s ústně předávaným výpravním příběhem, při nejlepší vůli se nám do něj nepodaří vpravit příslušné kulturní rozpětí,¹⁰³ totiž vícerozměrný vztah mezi archaickou Evropou a

---

¹⁰² Sbírka *Magma* vyšla až v roce 1997.

¹⁰³ Velmi pravděpodobně se mi navíc jeví, že Rosa do názvu vkomponoval, nebo v něm přinejmenším svým „smyčkovým“ (∞) způsobem četl také jméno své druhé ženy Aracy, zvané Ara (*Ara na saga*, tj. *Ara v sáze*, přičemž „Ara“ je skutečně vrostlá do samého středu slova, „kořeny“ A dokonce slovo prorůstá). Srov. dopis z 24. 3. 1946, v němž své ženě píše: „Tvoje, naše SAGARANA“ a níže „ARA a SAGARANA“. Viz MINÉ, Elza a CAVALCANTE, Neuma. Memória da leitura e rememoração da viagem: cartas de João Guimarães Rosa para Aracy de Carvalho Guimarães Rosa. In *A poética migrante de Guimarães Rosa*. FANTINI, Marli (ed.) Belo Horizonte : Editora UFMG, 2008. S. 433.

domorodou Jižní Amerikou včleněný do živé přítomnosti země, a současně tím naráz jednoslovně vyjádřit bytostně smíšený charakter brazilské skutečnosti.¹⁰⁴

Důvod je nabíledni – čeština není jazykem brazilského kulturního prostoru, v němž navíc bylo v polovině 20. století z rozmanitých společensko-historických důvodů možné najít i styčné rysy s evropským dávnověkem. Ale mimo to, ne-li především, už nám usazené systémy evropských jazyků – včetně tamní portugalštiny – nedovolují vtělit do jazykového znaku míru pravděpodobnosti, že nějaké slovo, které neznáme, ale které na nás přesto působí povědomě domácky a přitom posvátně, existuje dost možná nejenom v rámci básnické řeči, ale i v nepřeborné skutečnosti živého jazykového společenství, jakým Rosova Brazílie – a sertão – je. Jinak řečeno, dávno jsme odvykli vnímat jazyk a také skutečnost jako celistvou sféru rozumění a nechápání, či lépe: srozumitelnosti a nepochopitelnosti zároveň. Podobné tendence v pojetí vztahu k jazyku sice najdeme v evropské filosofii 20. století,¹⁰⁵ ale ta při vši potenciální spřízněnosti s tímto druhem jazykového cítění nenávratně ztratila bezproblémovou vazbu na intuitivní chápání širokého publika, zatímco v rámci příběhu k takovému bezprostřednímu nahlédnutí smyslu bez hlubšího výkladu běžně dochází na povrchové rovině slova. Ještě o něco více bude Rosův přístup k jazyku souznít se směřováním nezanedbatelné části poezie 20. století, přičemž jej právě spojení s takřka lidovou „historkou“ či zkazkou (*estória*), v níž se nepochopitelné přirozeně rozpouští v příběhu tak jako skrytost v universu, dlouho ochrání před rizikem odrazující hermetičnosti. Postupem času však bude také rosovská *estória* tíhnout k čím dál větší stručnosti, blízké spíše východnímu *kóanu* než pointované anekdotické zkratce, anebo k próze vyložené lyrické.

Tento přístup ke slovu, využívající s básnickou invencí všech potencií živého jazyka, Rosa s úspěchem povýšil na tvůrčí princip, protože obdobné srůstání a prorůstání se dalo i na vyšších úrovních textu od větné skladby až po fabuli, a za makrostrukturu bychom při troše dobré vůle mohli považovat sám žánr regionální prózy, která tu má metafyzický rozměr a nabývá univerzálního dosahu. Ještě předtím, než se na Rosovo dílo po roce 1956 vrhly nekončící zástupy

---

¹⁰⁴ Podobně titul sbírky *Tutaméia* v autorově mysli složitě oxymorně propojuje původem africký výraz pro „maličkost, prkotinu“ s jeho falešnými „komponentami“: francouzsky vyjádřeným vším („tout“) ve fonetickém přepisu a latinským „Omnia mea“. Překlad *Tutamnéco* sice rezignuje na řadu nepřeložitelných významů, ale zachová foneticky podobný tvar, který mnohem komorněji „evropsky“ pracuje s opozicí „tout“ a „něco“.

¹⁰⁵ Srov. „Ten člověk [=Heidegger] na svém citu pro jazyk vybuďoval celou prapodivnou filosofii, ale po mém soudu měl radši zůstat u jazyka.“ *Rozhovor*, cit. d., s. 145.

vykladačů, bylo jasné, že tu došlo k významné kvalitativní změně: to, co se na poli brazilské regionální prózy – a nejen jí – kvantitativně střídalo od jejích romantických počátků v 19. století, se změnilo v novou literární hodnotu, v níž se současně zúročilo obdobně dlouhé zrání široce pojatého básnického jazyka v brazilském prostoru.¹⁰⁶

Na jedné straně se tedy Guimarães Rosa na literární scéně zjevil jako zázrak, avšak na straně druhé vstoupil jeho génius na připravenou půdu. „Každý člověk má (...) svoje místo na světě a v čase, který je mu vyměřen. Jeho úkol nikdy není větší než jeho schopnost jej splnit,“ prohlásil v rozsáhlém rozhovoru, který v lednu 1965 v Janově poskytl Günтеру Lorenzovi.¹⁰⁷ Současně nezastírá, že k cíli vede „práce, práce a zase práce“.¹⁰⁸ A stejně zdrženlivě se vyjádří k údajné revolučnosti svého psaní, ba vysloví přání, aby byl ve svém hledačství považován spíše za „jazykového reakcionáře“,¹⁰⁹ protože se úporně vrací k archaickým zdrojům jazyka vnitrozemí, kde se pod vlivem jaksi zastaveného času v jádru uchovala řeč kdysi přesazená z Evropy. Na rozdíl od svých městsky založených modernistických předchůdců, kteří se otevírají kosmopolitnímu světu – a s jejichž dílem¹¹⁰ u něho literární kritika nutně najde styčné body –, má v sobě scestovalý diplomat a polyglot, ale i „poloviční honák“ Rosa hluboce zakořeněné dostředivé venkovanství velmi specifického druhu. Veškeré ve světě nabyté vědění vtahuje do sebe „jako ústřice“, jak sám řekl Haroldu de Camposovi,¹¹¹ uvnitř „všechno přežvýká“ a vyprodukuje text.

Současně prostřednictvím takto zhuštěného osobního jazyka, který se stává jakousi mantrou, sestupuje do samého středu bytí, kde splývají protiklady, a rozpouští se v univerzu způsobem, který v mnohém souzní s duchovní cestou východní meditace i s cestou alchymickou. Zažitý mytopoetický mysticismus sertão u Guimarães Rosy půjde ruku v ruce s vlastním čtením slova samého jako „ser-tão“: jak už bylo naznačeno, dělí je na sloveso „být“ (*ser*) a příslovce „tolik, tak mnoho“ (*tão*) a slovo mu při tom nerozlišitelně splývá s prostorem nebo spíše prostor se

---

¹⁰⁶ Srov. DUFKOVÁ, Vlasta. *Jan Guimarães Rosa aneb šifra básnického jazyka. Překlad jako cesta k dílu. Svět literatury*, r. XV, č. 32, Praha : 2005, s. 67-73, a též. Souputník *Protichůdců* in *Literární paměť a kulturní identita (Osm studií pro Annu Houskovou)*. GRAUOVÁ, Šárka (ed.). Praha : Torst, 2008, s. 77.

¹⁰⁷ Srov. *Rozhovor*, cit. d., s. 129.

¹⁰⁸ Tamt., s. 143.

¹⁰⁹ Tamt., s. 148.

¹¹⁰ Česky vyšel *Macunaíma. Hrdina beze stopy charakteru* Mária de ANDRADA (1928, č. 1998).

¹¹¹ Srov. „Rosa je jako ústřice: vyplázne žaludek ven, všechno, co se tam ze všech možných pramenů přichytilo, popadne a zase to i s žaludkem strčí dovnitř, tohle všechno přežvýká a vytvoří text.“ In COSTA, Ana Luiza Martins. *Veredas de Viator*. In *Cadernos de Literatura Brasileira: João Guimarães Rosa*. Č. 20-21. São Paulo : Instituto Moreira Salles, 2006, s. 45.

slovem. Sertão pro něho už navždy bude místem, které překypuje bytím, bytováním, opravdovou existencí se vším všudy, skutečným životem.

Tyto „krajiny prostoru a prožívání“ (*regiões de lugar e de viver*) jsou však současně bonnefoyovským „opravdovým místem“, „zlomkem trvání stráveným věčností“, kde „se v nás čas rozpouští“, místem, které je sice „dáno náhodou“, nicméně náhoda tam „ztratí ráz záhady“.¹¹² Druhou částí své bytosti totiž Rosa vězí právě v literatuře, a poezii 20. století a z tohoto pohledu v něm lze vidět „toho, kdo hledá“ a pro něhož „přestože ví, že ho žádná cesta nevede, bude už okolní svět příbytkem znaků. Seběmenší předmět, i nejprchavější jsoucnost tím dobrem, jež způsobí, vzbudí naději dobra absolutního“. Také Rosově polovině pomallarméovského básníka zbývá pouze „*pravda projevená v řeči*“ jakožto „intuice, úplná v každém slově“. I on usiluje „až do posledního dechu o založení nové naděje“, avšak současně ji takto nově staví z materiálu skýtaného jeho druhou, archaicky ustrojenou polovinou. Platí-li, že „v řádu opravdového místa shledávají elementární skutečnosti, že přesahují místo i okamžik; že nemají ani tak povahu bytí jako povahu jazykovou; že mohou všechno, co se v jejich blízkosti objeví, pohnout k tomu, aby to k nám tichým hlasem promlouvalo o nepředvídatelné budoucnosti“, je sertão takovým výsostným místem, v jehož středu se ruší nejen přesná hranice mezi protiklady, ale obdobně se rozplývají i meze slov a gramatických kategorií. Právě zde se ze substantivního, tedy podstatného „místa“ (*lugar*) stává přiblížením k „žití“ (*viver*) sloveso, to znamená *verbum*. V Rosově opravdovém místě se tedy stýkají i tyto dvě protichůdné linie – jedna vedoucí z mytického prostoru upřímných věr i pověr a druhá z času básníků přicházejících „už po bozích“ s vědomím, že „poezie musí být prostředek, nikoli cíl“.

1. 3. 2. Místo v kontextu

Jinými slovy, linii k Rosově tvorbě můžeme po právu vést cestou „sertanistického“ proudu brazilské regionalistické prózy, stejným právem však můžeme sledovat vývojovou řadu vytváření literárního, a především básnického výrazu v širším kontextu brazilského písemnictví, vydatně čerpajícího podněty z Evropy. A obrátíme-li pro změnu pozornost na spisovatelovy současníky, zjistíme, že Rosovo jazykové „zpátečnictví“ nadšeně uvítali představitelé sãopaulské

---

¹¹² Srov. Akt a místo poezie in BONNEFOY, cit. d., s. 29-48.

konkretistické avantgardy padesátých let 20. století, kteří do brazilského literárního života nevstupovali jen jako básníci, ale také jako na slovo vzatí vykladači: bezprostředně po velkolepém rosovském nástupu v tomto autorovi neomylně rozpoznali spřízněnou tvůrčí osobnost a svou jasnozřivost osvědčili v zasvěcených studiích, které Rosův básnický jazyk už takto záhy vřadily do mallarméovské a joyceovské posloupnosti světové literatury. Sám Rosa přitom blízkost k Joyceovi odmítal a spřízněn se cítil se „sertañany“, jakými byli v jeho pojetí Goethe, Balzac, Flaubert, Dostojevskij či Tolstoj.¹¹³ Nicméně se také otevřeně hlásil k fascinaci Dantem nebo Homérem a tento vliv je u něho prokazatelný, ba leckde v detailu přiznaný: už toto spříznění volbou by ho s Joycem sblížovalo.

Aby byl tedy obraz tohoto regionalismu prazvláštního ražení úplný, nesmíme opomenout, že se sytí také z mnohostranné evropské i východní vzdělanosti spirituálně založeného autora, ať už ji čerpal přímo u zdroje v několika světových i menších jazycích (přinejmenším pasivně jich zvládl ke dvaceti, počínaje německými dialekty a konče systémovými základy sánkrtu nebo češtiny), anebo k němu přicházela v brazilském prostoru recyklovaná do bohatství zlidovělých náboženských a literárních námětů, dodnes tradovaných „kramářskou“ literaturou – ve zpívatelné veršované formě –, či do podoby nejrůznějších duchovních nauk „pro školu a dům“. Na poli spirituality tak sehrála svou úlohu vedle inspirující četby Starého i Nového zákona, Koránu, védských anebo taoistických textů a spisů alchymických například i tradice sãopaulského spiritismu nebo severoamerická Křesťanská věda. Sám brazilský prostor je v jistém smyslu i dědicem židovského mesianismu a rozličných středověkých herezí gnostického rázu, které se sem dostaly se svými kriminalizovanými hlasateli, vypovězenými z Portugalska za „čarodějnictví“.¹¹⁴

Rozpětí Rosovy četby literární sahá od starověkých eposů přes Goetha či Novalise až po velká díla světové literatury 20. století, třebaže krajový svéráz jeho zápletkových próz může chvílemi klamat svou zdánlivou prostotou. Hledejme za nimi vždy především čtenáře velkých příběhů, napůl vnímaných okouzlenýma očima věčného chlapce ze sertãa, který se nikoli z neznalosti filosofů novějších nepokrytě hlásil k platonismu, to jest k uvažování z dob, kdy také filosofie byla příběhem.

---

¹¹³ Považoval ho za příliš intelektuálně založeného (*cerebral*), aby mohl být „alchymistou“, zkoumajícím „krev z lidského srdce“: na to je podle Rosy třeba pocházet ze široce pojatého *sertãa*, do něhož zahrnuje blízké autory bez ohledu na národnost. Srov. *Rozhovor*, cit. d., s. 148-149.

¹¹⁴ Srov. SPERBER, cit. d., s. 124-126.

Tuto úctyhodnou četbu, která se stane nevyčerpatelným polem intertextuálního bádání „rosologů“, nakonec přes svoje archaické založení či právě pro ně strávil přesně v intencích avantgardního Lidožroutského manifestu Oswalda de Andrada z roku 1928, to znamená přetavil ji v ukázkově „vývozní literaturu“. Rosu rozhodně nelze podezírat z racionálně založené systemizované učenosti a její řízené aplikace v díle, metafora ústřice¹¹⁵ jeho metodu vystihuje dokonale, pokud se intelektuálnímu „lidožroutství“ s trochu jednostranně modernistickými konotacemi budeme chtít vyhnout. Ať už však vlivy, které se v jeho díle projevují, načerpal odkudkoli a jakkoli, literárněhistorickému, a především komparatistickému pohledu to nezabrání vidět i souvislosti, které jeho volbou nebyly a které jsou dány například podobnou genealogií.

Z pohledu curtiovského¹¹⁶ tak může Rosův virtuózní jazyk jakožto suma jeho psaní být plným právem řazen do manýristické linie, kterou lze vést od pozdní antiky a latinského středověku přes okcitánské *trobar clus* a Rosovi tak drahého Danta ke konceptistické *agudeze* neboli ostrovtipu španělského zlatého věku a nejen jeho, protože tento vliv přinesli Portugalci také do Brazílie, a odtud dále přes symbolismus – v Brazílii se těsně překrývající s parnasismem – až k mallarméovskému směřování do zámezí jazyka a k Joyceovi.¹¹⁷ Netřeba dodávat, že do téže rodiny učených básníků patří i konkretisté.

Na druhou stranu je třeba chápat Rosovo ohrazování proti intelektualismu, protože proklamovaná mediumnost jeho „jazykově-zpátečnického“ psaní je nejenom iracionální, ale v krajní poloze se v mezích jazyka v jakémisi zárodečném lingvistickém gestu zdá nevýslovného skutečně dotýkat: má přitom punc spíše náboženského zjevení, božské inspirace či intuice než automatického diktátu nevědomí,¹¹⁸ na čemž má jistě svůj podíl nepředstíraně archaický rys autorovy osobnosti, nicméně ten se už u Rosy-čtenáře psychoanalytiků, Bergsona či Saussura bude nutně projevovat ne-li v sepětí s nimi, pak v dialektické opozici k nim.

---

¹¹⁵ Srov. výše, pozn. 109.

¹¹⁶ Nijak s tím nesouvisí, že Rosa měl v knihovně brazilský překlad Curtia (z roku 1957, tedy po vydání svých stěžejních děl): prokazatelně soustředěněji přečetl např. Auerbachovu charakteristiku Flauberta v *Mimesis*. Srov. BONOMO, Daniel. R. – A biblioteca alemã de João Guimarães Rosa. *Pandaemonium germanicum. Revista de Estudos Germanísticos (USP)* [online]. 2010, r. 14, č. 16/2010.2, s. 165.

Sám Curtius mimochodem jinde provedl analýzu Balzacova díla z hlediska hermetismu, která by nejspíš osvětlila afinitu, kterou s tímto francouzským autorem Rosa cítil. Srov. PELÁN, Jiří, a STROMŠÍK, Jiří. Ernst Robert Curtius in CURTIUS, cit. d., s. 650.

¹¹⁷ Srov. „Intelektualismus zlatého věku (...) se může směle měřit s boileauovským racionalismem. V každém případě je bližší citění 20. století. Co je životní dílo Jamese Joyce jiného než obrovský manýristický experiment? (...) Kolik manýrismu je v Mallarméovi a jak se stýká s hermetismem dnešní poezie!“ CURTIUS, cit. d., s. 324.

¹¹⁸ Srov. výrok Antonina Artauda: „Dieu est la monomanie de l'inconscient.“ (Bůh je monománie nevědomí.)

A také toto dynamické napětí mezi archaičností a avantgardou funguje v rámci díla samého a působí na jeho vnitřní soudržnost se silou principů jin a jang. Rosa si totiž z rodného sertãa, od něhož se vzdálil do jiného prostoru i jinak vnímaného času, v sobě navždy nesl nepřenositelnou schopnost proměňovat vzdělanost v moudrost vtělovanou do příběhu. Stanul tak osudově spíše na konci než na začátku určité linie literárního vývoje, protože jeho bytování účastného svědka na přelomu mezi mýtem a modernitou, který je schopen logicky nahlédnout vlastní archaické ustrojení a tomuto pohledu pak dát vzdor všemu moderní mytopoetický tvar, nelze napodobit ani se mu naučit. Může tedy mít jedině epigony, kopírující povrchovou strukturu jeho prózy, anebo podobně osamocené následovníky, kteří se dočasně ocitli v obdobně jedinečné situaci na pomezí mezi oralitou a vzdělaností evropského typu: takto se k němu svého času právem hlásil třeba Angolan Luandino Vieira a podnes tak činí Mozambičan Mia Couto, shodou okolností oba africky cítící Afričané bílé pleti.

1. 3. 3. Vidoucí ze sertãa

K nejgeniálnějším intuicím Guimarãese Rosy rozhodně patří ono prvotní nahlédnutí, že pro něho cesta nevede přes poezii v tradičním slova smyslu, nýbrž přes poetický element výpravné prózy vyvěrající ze skutečnosti metafyzicky chápaného sertãa. Nebyla v tom jistě neochota podřídit se pravidlům. Spíše se zdá, že rozměr strofického útvaru byl malý a příliš omezoval básnický potenciál, který Rosa ve svém zvnitřněném sertãu cítil, a pravidla sebeliberálnější poetiky ho až příliš svazovala svou jednoduchostí ve srovnání se složitostí řádu skrytého v universu, s nímž se na poli literatury hodlal poměřit. Hájemstvím poezie se mu stal sertãem vymezený svět vesmírného rozměru a její jednotkou slovo redukované často až na svůj hláskový základ. Propojil regionální prózu s devízou Mallarméovou – „dát ryzejší smysl klanovým slovům“ (*donner un sens plus pur aux mots de la tribu*) –, anebo tomu bylo trochu jinak?

Francouzského básníka tento vytčený úkol zavedl na nejzazší mez jazyka, začleňující do básně i mlčení a bílou stránku, ale také k čím dál větší hermetičnosti. Zdá se, jako by Rosa usiloval o totéž, ač podle Suzi Frankl Sperberové bylo jeho pokušení přímo opačné: ne tedy vytrácení zvukového obrazu do ticha či mlčení, nýbrž zápis „infralogických a hypersenzorických

zákrutů“,¹¹⁹ při kterém se autor stává médiem pod fonetickým diktátem slova, jež působí uhrančivou mocí zaříkávadla a které se do logicko-reflexivní řeči musí přeložit teprve při četbě. Rozhodně však neměl v úmyslu rezignovat na „čitelnost“ svých knih pro zítřek. Ponechme stranou, zda hermetičnost Mallarméa pro zítřejší čtenáře zabila, a položme si otázku, do jaké míry byl „trvale udržitelný“ Rosův projekt. Buď obcováním s vzdělanostním světem modernity opadávalo i z jím tvořeného světa postupem času maso příběhu a vystávala kostra neredukovatelného tajemství bytí, které zůstává doménou lyrické poezie ve světě sebevíc odkouzleném, nebo také u něho duchovní zkušenost na poli literatury vedla k větší a větší kondenzaci a nakonec ho prázdným středem sjednocených protikladů, do něhož celoživotně sestupoval, provedla do zámezí jazyka, v němž se schází se všemi vidoucími, ať už se jmenují Novalis, Nerval, Rimbaud, Topinka či Linhartová.

Guimarães Rosa si byl jako skutečný vidoucí od samého počátku vědom všech rizik také této v jádru alchymické cesty. Nejen v životě, ale i zde je nejdůležitější ne start nebo cíl, nýbrž cesta sama, ono putování, které má rozměr bloudění (*travessia*) s metafyzickým horizontem, ať už je jím starozákonní přechod Rákosového moře, nebo poezie (a „nic není pravdivější ani rozumnější než bloudění“ ani pro našeho básnického průvodce *par excellence* Yvese Bonnefoye). *Travessia* je ostatně základní životní situací a současně stavebním principem v Rosově vrcholném románě *Velká divočina: cesty*, narativně komponovaném jako nekonečná smyčka ležící osmičky. Dějem nabitý strhující příběh je tu současně nepřeložitelným ponorem do samého jádra bytí v rámci portugalštiny, proměněné v monumentálně manýristickou tavicí nádobu všech jazyků, takže podivuhodné *ser-tao* může v nové metamorfóze *být tao* a přihlásit se také k východní filosofii cesty. Rosovo hledání přitom nikdy nerezignuje na mravní nárok a základním problémem utkvělého lidského tázání mu nepřestává být obtížné stanovení hranic mezi dobrem a zlem – mezi Bohem a ďáblem – ve světě prahnoucím po sjednocujícím principu, a přece rozervaném dualistickým viděním, ne-li přímo založením.

Není zde naším úkolem nořit se do všech zákrutů knihy, jejímž výkladům patří jistě od věků do věků několik nekonečných pater Borgesovy Babylónské knihovny, avšak pro pochopení rosovského universa je na místě připomenout jeden její důležitý aspekt, který bezprostředně po

---

¹¹⁹ Tak Rosa v dopise Bizzarrimu označil zequiellovské pasáže v *Burití*. Srov. ROSA, *Correspondência*, cit. d.

vydání jasnozřivě pojmenoval konkretista Pedro Xisto.¹²⁰ Právě v této knize totiž Rosa dospěl k nejzazšímu možnému bodu svého rodného jazyka v jeho univerzální platnosti, když plotinovské pojetí zla jako nebytí (v opozici k „přemíře bytí“ v ser-tâu) vtělil do posledního v dantovském výčtu ďábelských jmen: *o O*. V systému portugalského je to zpodstatnělý určitý člen, tedy určitý člen s určitým členem, velmi přibližně přeložitelný jako *ten Ten* nebo *to To* s tím rozdílem, že člen na rozdíl od ukazovacího zájmena nestává samostatně. Dál může jít jedině myšlená nicota v jazyce, který členy nemá, ta nás však zavádí za hranice vyslovitelného. Toto hraniční pojmenování nebytí – odpovídající francouzskému *le Le* nebo anglickému *the The* – je nicméně asi jen v portugalské vyjádřeno jedinou samohláskou O, která je současně kruhem, tedy vším, a nulou, tedy ničím, se všemi přidruženými významy *ad libitum*, a současně přinejmenším v maskulinu neoddělitelně provází všechna s určitostí pojmenovaná jsoucna včetně bytí (*o ser*) a dobra (*o bem*).

Je dobré uvědomit si tuto radikální mez plné prázdnoty, tu nejen topinkovskou „trhlinu v řeči“, která je „okamžikem náhlého osvětlení, iluminace“, abychom nahlédli závratnost rosového podniku, který se současně při své aspiraci na nekonečno nehodlá vzdát chybující pozemské existence v jejím lásky-plném rozměru: nevěpsal snad do znaku nekonečna, oné smyčky vyprávění, příběh zároveň hrdinský, faustovský a závratně milostný? A nejspíš bude něco pravdy i na symbolické hodnotě Rosova věčného motýlku u krku, toho domácího konkrétního a někdy i puntíkátého nekonečna, svobodně uvázaného v regionálních mezích jediné lidské osoby, která stejně snadno obcuje s minasgeraiskými honáky jako s diplomaty. Přesně takové je totiž rozpětí rosového světa, jehož ostrovtipnou mírou může tento motýlek být.

„Můj jazyk musí být jazykem metafyziky,“ říká sám Guimarães Rosa a uznává „rouhavost“ svého konceptu, protože: „vědec i já musíme Bohu a nekonečnu čelit a volat je k odpovědnosti, a pokud je třeba, taky je opravovat, chceme-li pomoci člověku.“ Blaho člověka „závisí na objevu séra proti neštovicím a proti hadímu uštknutí, ale závisí také na tom, aby navrátil slovu jeho původní smysl.“ A výše zmíněný mallarméovský koncept ryzejšího jazyka tu

---

¹²⁰ Srov. XISTO, Pedro; CAMPOS, Augusto de; CAMPOS, Haroldo de. *Guimarães Rosa em Três Dimensões*. São Paulo : Conselho Estadual de Cultura, 1970.

má nepokrytě etický dosah: „Kdo cítí odpovědnost za slovo, pomáhá člověku vítězit nad zlem.“¹²¹

Neméně závratný je ve své nepřeložitelnosti druhý extrém Rosova jazykového dobrodružství, povídka „Muj strejček Jauár“ (Meu Tio o Iauaretê) z roku 1961. K mlčícímu posluchači tu vede monolog mestický lovec lidožravých jaguárů, který se zvířatům, aby je mohl zabít, natolik přiblížil, že přešel na jejich stranu a začal zabít lidi. Zárodky jakéhosi onomatopoického protojazyka, do něhož tu Rosa chvílemi přechází, můžeme na jiné úrovni zahlédnout už v záznamech nočního bdění Náčelníka Zequiela v *Buriti*, které jsou částečným přepisem vzdor vši nesrozumitelnosti smysluplné řeči sertão, přeložené do autistické lidské řeči. Na „jaguáří“ povídce je fascinující, že v ní „zvíře“ promlouvá nezprostředkovaně zevnitř lidské bytosti a zcela rozmývá hierarchickou hranici mezi animálním a lidským na úrovni vlastního sdělení i samého jazykového výrazu.

Rosova genialita tkví tentokrát v tom, že pro „zvířecí“ rejstřík načerpal lexikum ze slovníku *nheengatú*, jezuity druhdy uměle vytvořeného dorozumivacího indiánského jazyka, který v úředním styku zakázal až osvícenský absolutismus 18. století. Ve chvíli, kdy jsou nám pečlivými interprety dodána slovíčka, promění se celý příběh od základů, ze zvířecího alias míšeneckého tvora s indiánskou krví, jehož hlas zní „němě“, se stane bytost snažící se o – jakkoli rudimentární – přátelskou komunikaci, a vyústění povídky nabude znepokojivě nejednoznačných poloh. Na základě portugalštiny si totiž nejvýš představíme, jak mlčící posluchač (todorovovský *naratář*), otřesen mesticovým hrůzným líčením, míří na vypravěče revolverem, třebaže ten se mu v rámci svého jaguářího kodexu přichylnosti upřímně, byť opilecky svěřil, a zbytek „onomatopoií“ budeme považovat za smrtelný chropot postřeleného. Avšak stačí, aby se několik zvuků považovaných za skřeky proměnilo ve fonémy skládající se v slabiky a slova, a nabylo tedy smyslu, a náhle není vyloučeno, že příběh skončil přesně naopak a jaguár v míšenci nad ozbrojeným *naratářem* zvítězil po zvířecím. Porozuměním „zvířecímu“ jazyku jsme vtaženi do pozice protichůdné naší běžné představě o dobru a zlu a jsme nuceni svět proti své vůli nahlížet jaksi zevnitř očima nepřijatelného „druhého“, který je pro nás reálným nebezpečím, protože náš svět soudí podle – pro nás – neobhajitelných kritérií s – opět pro nás – fatálními následky. Rosovi se tu znovu podařilo překročit jednu z nepřekročitelných hranic v prostoru jazykového sdělení.

---

¹²¹ *Rozhovor*, cit. d., s. 146-147.

Vzdor sebenádhernejším příběhům přitom Guimarães Rosa přiznaně (osobní šifrou rafinovaně zanechávanou v nejrůznějších částech svého díla) neustále líčí vlastní – vposledku duchovní – zkušenost se světem a vtěluje do svých čím dál lyričtějších a mystičtějších *estórií* svá bytostná přesvědčení, víry a pochybnosti. A půl století po jeho převratném vstupu do literatury se ukazuje, oč je jím nabídnutá cesta přes mikrokosmos k makrokosmu inspirativnější a v kontextu soudobé vědy mnohdy aktuálnější než leckterý výboj avantgard. Vlastně tím v mnoha ohledech naplnil přesvědčení vyjádřené roku 1977 na jiném konci světa Jindřichem Chalupckým v eseji „Umění a transcendence“, že je třeba obnovit „hlad po transcendentnu“, obnovit „důvěrnost vesmíru“. Přesně v intencích Chalupckého názoru se obrací „ne k prostému člověku, ale k prostotě“, a třebaže to tak na první pohled nevypadá, jeho dílo je důkazem, že umělec je „v našem moderním [?] světě stejně potřebný, jako byl ve starých společnostech“,¹²² i když tento svět to zatím neví. Kdyby jen tím, že nepřestává být „obecným polem“ pro poslední tvůrčí činnost, která se podle Václava Bělohradského¹²³ nedá zautomatizovat: totiž čtení.

---

¹²² CHALUPECKÝ, Jindřich. Umění a transcendence [online]. *Revolver Revue* 45, 2001. [Cit. 2008-10-28.] Dostupné z [www: <http://www.revolverrevue.cz/umeni-a-transcendence-predna-ka>](http://www.revolverrevue.cz/umeni-a-transcendence-predna-ka).

¹²³ BĚLOHRADSKÝ, Václav. Epocha tvůrčího čtení. *Salon* č. 452, příloha deníku *Právo*, 19. 1. 2006.

2. Vlastní text překladu

João Guimarães Rosa: BURITÍ

Nastýskal se a naotálel dost a dost, teď se ale Miguel vracel zas tam, na statek Burití Bom, daleko, kraj světa. O místních celý rok slova neslyšel; a přece by rád, aby ho uvítali ze srdce. Strachoval se. Je cizí; pořád ještě cizí, zas se odcizil? Aspoň kdyby ho přijali víc s radostí než překvapením. Jenže ta krátící se vzdálenost pro něho nejspíš znamená, aby pomaloučku vyměnil dokola přemílanou nejistotu za příslušnou špetku bezhlavosti, jak to má osud rád. Shledával.

Přijel džípem, živáčka nepotkal, jak byl den dlouhý, a ta nezvyklá rychlost dávala pozapomenout na jednotvárnost okolní krajiny, zdusané dobytčí dálnice. Co nevidět už bude v Domě, pozdě ale přece, noc je na spadnutí. Na večeri zastavil na stejném místě jako poprvé: poblíž hluboké úžlabiny – daleko dole se krčil potůček červíček, úplná nitka, sám a sám pádil bez sebe strachy, že ho nějaké dobytče vyzunkne na jeden hlt; taková bystřinka pod příkrývkou drobných, takřka ponorných lístků, bez ustání rozechvívaných a ochlemtávaných, rostlinek se zelenými kvítky, o moc skromnějších než fialky.

Vsedě na příkrém břehu u silnice snědli Miguel s chlapcem v trávě zvlhlé rosou studenou večeri, už se šerilo a padal chlad, připozdilo se, slyšeli houkat sovu a někde pištělo lišče. Mezitím se ozýval i krákový pokřik bukače socó: drnčivé *kro kro kro...* Miguel si zapálil; chlapec dožvýkával. Neprotahoval to, stačilo totiž na chvíli se odmlčet, a změť zvuků byla hned kolem dokola, měla navrch. Jako dětství nebo stáří – tak pevně vězící v jakési krajině strachu. Miguel bezděky vnímal zasuté věci, o kterých jeho vlastní myšlenky neměly potuchy. Vstal, udělal pár kroků k džípu, vzal baterku. Šel dál, směrem, odkud přijeli. Když se zastavil, až tam cvrlikání potůčku nedoléhalo. Jenom cvrčci, široko daleko, vši silou, zas a zas.

Všechno jako tenkrát poprvé, když sem přijel, na koni, shodou okolností ještě se dvěma mladými lovci a taky s panem Gualbertem Gasparem, s kterým se seznámili vlastně už skoro tady. Jeden z nich věřil, že v dálce podmalované muzicírováním rozpoznává ve tmě za sborem cvrčků navíc lelky, žáby, poslední zpěv chřástalů a pěkné tinamí houkání. Nejspíš ano. Druhý lovec napůl

přítakal. Miguel nastražil uši. Zakládá si na tom, že zdejšímu světu ještě rozumí: tohle *cháá!* *cháá!* jako vzdálený smích bude taky bukač, když se chystá vzlétnout. „Bodejt'...“, souhlasil pan Gualberto Gaspar. „Kousek vocad' je jezírko.“ Jeden se zeptal: „Daj se tam střílet kachny? Je tam dost rákosí?“ Ale touhle dobou se mluvilo míň, potichu, i když ne schválně. Byli unavení. Jisté je, že všichni naslouchali souboru nočních zvuků a zkoumali, které bytosti ho tvoří. To byla nutnost. Sertão je povahy noční. Co nevidět se octnou v samém středu, budou uprostřed hotového moře. „Pořád se máte co učit, musí se jen chtít,“ řekl první lovec. Vykládal, jak těžké je zvuky od sebe oddělit, jak se kupí jeden přes druhý. „Musí nebejt zbytí,“ doplnil druhý, ten ze Sete Lagoas. A řekl ještě: co mají říkat zvířata, těm přece nezbyvá než se pořád pryč bránit nebo útočit? Takový vlk, jelen. Myš. Králík, který si vypěstoval ten svůj velký boltec, jen aby měl čím lapat varovné signály? V džungli nerozhoduje ani tak rychlost pohybů jako moudře vyčkávavá trpělivost, zbraň nehybnosti. Když si tak chlupatý ušák sedí navečer před norou, asi mu do hlavičky proudí víc zvukových depeší než do telefonní ústředny. „Prostě od toho to je, aby se rozeznalo, co je daleko a co blízko...“, pokračoval Setelagoan. Nato se odmlčeli, pak se zas dali do řeči, slovo dalo slovo. Na přetřes přišel Náčelník Zequiel.

O takových věcech se Miguel bavil taky poslední večer u Dobré palmy, na Buritišti. O co šlo:

V jídelně. Vprostřed stolu petrolejka. Na konzolách velké lampy. Glóriin smích. Pan Liodoro hrál karty s paní Lalinkou. Glória povídala. On, Miguel, poslouchal.

Najednou v pozadí rozeznal nenápadný zvuk vodní stoupy. Každých pár minut stoupa zaskřípe. Vrže v pantech. Údery není slyšet, ty dopadají do rýže měkce. Tloukla vlastně celou tu dobu; to já jsem si to až doteď neuvědomil. Paní Lalinka je krasavice, a tak mladá, jak jen ji mohl manžel nechat? Není na ní znát smutek, ani stín trápení. Vypadá jako nevěsta čekající na ženicha. Hned je vidět, že je to osoba šlechtěná, že vyrostla i přišla na svět ve velkém městě, učiněná princezna. Však taky město je od toho, aby tam rostly princezny. Celá je taková – střívíčky, šaty, ruce, karmínově nalakované nehty, voňavka, účes. Všechno nečekané, tak strašně nesmyslné, člověk nevěří svým očím, že to má před sebou tady uprostřed pralesa, na prahu pustiny. Že má ale statek u Dobré palmy okrasu. Paní Lalinka není opravdická. První den mě napadlo, že to nemá v hlavě docela v pořádku a že ji takhle nechávají, protože je pomatená. Není možné, aby si venkovani z okolí nevykládali, že tady mají tohle extra stvoření, a ta zvěst se nerozletěla široko daleko po sertão! Pár si jich sem určitě pod nějakou záminkou zajede jenom proto, aby ji uviděli na vlastní

oči, aby se ujistili, že to není pustý výmysl. Nejde jim to do hlavy. Kdyby se nečekaně vynořila procházkou někde ze zatačky nebo na kraji lesa, křupani strnou v úžasu a padnou bez hlesu na kolena, protože tváří v tvář zázraku se nekřičí. Před tou jemnou, svěží tváří, k nevíře světlou, pěknýma nožkama, pasem, který obejmeš sepnutýma rukama, ústy vyznačenými sytou červení. Se mnou skoro nepromluví. Vyhýbá se hovoru, to dá rozum, když je na tom tak, jak je. Musí být počestnější než která jiná. Všichni musí potvrdit, že je počestná, poctivá. Pořád ještě vdaná žena. Žena pana Irvina, švagrová Glórie, Marie Behú. Stoupa sténá jako visutá síť. V potoce je málo vody, proto tluče tak pomalu. A co to druhé naříkání? „To druhé je bažinatka...“ řekla Glórinka. Nesmlouvavě. Glórinka je plavá – nebo, nebo skoro. Těžko bys hledal hezcí. Hezcí není to pravé slovo: ona je krásná, spanilá. Jak na ní všechno kypí zdravím. Přirozená, jako paní Lalinka. Přitom si nejsou za mák podobné. Glória: zářivý milý kukuč, bezelstný úsměv, když se rozleje, vyniknou jí v tváři prohlubně – malá jaguáříce; jakmile se takhle zdůrazní ty rýhy od nosu ke koutkům úst, připomíná rysy otce. Paní Lalinka má hlad'ouneké, černočerné vlasy; a tvář nejbělejší úběl. Se stejnou vybraností drží karty, vynáší je, kouří, neusměje se ani nezasměje; a ty husté sklopené řasy, ty tak delikátně plné rty: dokáže nejspíš lenošit a být v klidu. Jaká asi musí být ta druhá žena, kvůli které ji pan Irvino nechal? Je to už tak dlouho, a pan Liodoro tady nevěstu pořád ještě tvrdošíjně drží, čeká snad, že se syn jednou vrátí? Že by ji tu pan Liodoro věznil násilím? Glórinka říkala, že pana Irvina má pan Liodoro ze všech dětí nejradši. Pan Liodoro je uzavřený do sebe, uvnitř je vážný a nemluvný, a přitom tak mocný. Nikdo do něho nevidí. Celé Glórinčino vystupování, to, k čemu podněcuje a co z ní vyzářuje, působí bezprostředně. Žádný by neřekl, že je sestra Marie Behú. Nešťastné, vysušené Marie Behú, která vypadá jako staruška. Pro tu musí být život se švagrovou a sestrou pod jednou střechou utrpením. Maria Behú se v jednom kuse modlí. I teď je určitě zalezlá u sebe v pokoji a modlí se. Bažinatka... „Bažinatka? Ne, dono Glórie. Podle mě je to pták...“ „Ale jděte. Pták a pištět? Touhle dobou...“ „Co já vím? Tak ropucha?“ „Když vy něco říkáte, ale v myšlenkách jste jinde.“ „To ne. Už jsem prostě takový.“ „To jste pochytil ve městě?“ „Narodil jsem se taky navenku. Víím, co je venkov.“ „A kde? Tady v sertáu?“ „V úplné divočině vprostřed Geraisú, lán světa. Je to už tak dávno, že se smutek změnil v smutnění. Ale na všechno si dobře vzpomínám.“ Glórinka se mě snaží pochopit, přijít mi na kloub, nedává moc pozor, o čem mluvím. Jenže ani neví, že jí sám pro sebe v duchu říkám Glórinka.

Ono se to k ní i líp hodí. Protože ona ještě neskrývá svou přirozenost, je slabá silou. Je čistá, ruměná, nenucená. Žádná póza ani namyšlenost, ženskou koketnost má, ale jen aby se přímočaře zalíbila; jiné marnivosti v ní není. Vedle ní cítí člověk potřebu žít jenom tou chvílí. Skoro náhodou jsem zjistil, že byla v lyceu, o tom se ani nezmíní. „Jsem po tátovi...“ říká sama. Na rozdíl od Marie Behú – s rozplizkými rysy. Maria Behú má vlasy bez špetky půvabu pevně stažené do drdůlku, hyzdí se. Pan Liodoro vypadá nanejvýš na padesát. Hraje karty, jako by se zabýval něčím světoborným. Zajímá se jedině o karty. Připadá mi, že se ani nechce upínat na nic jiného, na lidi. „Líbil ses mu, a jak!“ řekla Glórinka. („...Budu vám tykat; není to lepší? Jste tak mladej...“) Asi jsem mu opravdu padl do oka, protože telata už byla očkováná a stádo prohlédnuté, a on chtěl, abych zůstal další tři dny. A co kdybych mu řekl: „Pane Liodoro, chci si vaši dceru Marii da Glória vzít za ženu?“ – co mi na to poví? Blouzním. Pan Liodoro je jeden z největších boháčů v poříčí Abaeté, patří mu tady kdeco. Blouzním? Ani nevím, jestli mám Marii da Glória rád, jestli takovéhle, byť narůstající okouzlení znamená lásku. Vím, že bych si přál nadlouho vedle ní setrvat. S radostí na dosah. „Vypravuj mi něco, o čempak ses zasníl, že jsi tak zadumanej?“ „O našem kraji?“ „Zpívali tam v noci ptáci?“ „Jak by ne. Hoko. Ve dne je mutúm připitomělý, zaleze do vykotlaného kmene a klidně se dá chytit do ruky. Zato v noci vyráží za potravou. Zpívá před půlnocí a na úsvitě. Div ne jak hodinky. Je velký, nádherný, peří se mu blyští jako pávovi.“ „A jak zpívá?“ „V houštině za rozbřesku skučí: *Hu-hú... Uhuhúm...* Nepodobá se kohoutům.“ „Tady nic takovýho nežije.“ „Je to teskný pták...“ „Měl jsi tam u vás děvče?“ Paní Lalinka to nejspíš zaslechla, podívala se sem, usmála se na Glórinku. Paní Lalinka se jmenuje Leandra. „Ne. Odešel jsem odtamtud jako malý kluk...“ odpověděl jsem. „A dál?“ „Ani nevím, jestli tam to místo vůbec ještě je. Naši se odstěhovali...“ „Že bys byl takový nevděčník? A sem se ještě někdy vrátíš, zajedeš se na nás podívat?“ „Moc jsem si to tu zamiloval. Všechny...“ „A máš nějakou nevěstu? Kdyby ses oženil, přivez taky svou ženu...“ „Ne, nemám. Vypadám snad na ženění?“ „Pro mě ano.“ Glórinka v tom má jasno. Jenže právě tím vás takové děvče zmate. Někdy vám řeknou ledacos, na plnou pusou, přímo do očí – poněvadž prostě chtějí mužského přivést do rozpaků, jen si to tak vyzkoušet. Mě to nerozhází. „Tak dobře. Kdybych se ženil, přijedu...“ Řekl jsem. Mrzí mě, že jsem to říkal. To, co si myslím, si mám nechat pro sebe. Glórinku bych se bál mít rád. Je až moc upřímná, až moc žije, neskrývaně; je to žena, která člověka vyvádí z míry, protože ještě nemá žádná tajemství. A já už ji mám rád? Jenomže zítra musím pryč. Upřela na mě oči, tak výmluvně plně nezastírané náklonnosti. „Copak vy nemáte nikoho rád?“ Dala důraz na „vy“; a já na to řekl: „Ne.“ Navíc

jsem zbabělec, vzápětí jsem se totiž zasmál – okamžitě, aby mou odpověď nevzala vážně. Glórinku to trošičku rozladilo, potom se ale ovládla a usmála se, zasmála se taky, přehnaně, aby přistoupila na to, že vtipkuju a dělám ramena. Neochvějná. A její tvrdošíjně přímočarý manévr oceňuju. Nerad bych, aby mi to stoupl do hlavy. „Určitě se vrátím. Jak bych se nevrátil.“ „Slibuješ?“ Teď v jejím úsměvu žádný úskok nebyl, řekla: „Proč si někdy nepřijedeš zalovit? Poslyš, já jsem ti neřekla pravdu, naschvál: tady mutům žije taky. V houštinách bručí hoko tak zádumčivě, až je z toho člověku nanic... Loví se. Má moc dobrý maso... Ty nechodíš rád na lov?“ Vyhnul jsem se odpovědi. Tohleto jsem měl říct: že ho z té duše nenávidím, na smrt. Chudák pofrkávající pásovec v úprku před psí smečkou. Buclatý šestipásý pořizek spěchá, co může, pobíhá sem a tam, tiše vrčí, chce na zemi udělat kříž. „Když ty hrozně přemejšlíš, až moc. Tak co je?“ „Kdybych to řekl, připadalo by ti to hloupé. Třeba by ti to i vadilo...“ „Tak to řekni, ať si nemyslím, že je proč, honem!“ „Ale, taková jedna fenka. Čubička. Běhala a skákala, a válela se v lístkách fialek a štěkala a bíle se zubila na štěněčího synečka... Byla skoro slepá...“ Glória se trochu pohasle usměje. Kéž bych jí tak dokázal říct, s jakou láskou myslím na řady cecíků jedné feny. Očekává ode mě na závěr, že se vyslovím. Víím, že teď se před ní snažím bránit, tímhle se hovor pokouším svést na neškodné pole, ubrat mu grády. Mám Glórinku rád. Čili bych jí nerad ublížil. Glórince, Glórii, Marii da Glória. Jenže ona je ještě zdravá, prostá, ještě ani nezhřešila, vůbec nezačala. To se přece pozná: jinak by měla v očích taky nějaký stín, a v hlase. Tvář by nabrala osobitý, přeznačený výraz. Její pohyby by byly půvabné ne bezděky, ale docíleně. Maria da Glória je nevinná silnou poděděnou nevinností, kterou život ještě rozmetá a pak zase složí. Může člověk doopravdy milovat nevinnost? „Víš, ty jsi hodně podobnej mému bratru Irvinovi, tak vůbec...“ Irvinovi, tomu, co miloval a pak opustil paní Lalinku... Mohl bych já mít rád paní Lalinku? Glórinku, to víím. Představím si Glórinku jako svou ženu, v jedné ložnici, jedné posteli. Prostou, jaká bude, nádherné tělo. Paní Lalinku ne. Kdyby se paní Lalinka svlékla, nemám nejmenší představu, jak by vypadala. Tělo jako žádné jiné, ladnější, bělejší, růžové, netušené krásy – jako nečekané, uloupené bohatství, jako závrať... Svléknout paní Lalinku bude vždycky hřích. Abych si ji zasloužil, byl bych se k ní musel prožít – od chvíle svého zrození. „Někoho jsi ale musel mít rád. Ty jseš přelétavej?“ Při té otázce nejspíš pomyslela na bratra. Takže jí po tváři přeběhl stín pochybnosti, zachvěl se až na chřípí. Glórinka je krásná. Paní Lalinka je hezká. Ale slova nejsou tak pohyblivá jako lidé: někdo by mohl říct, a měl by pravdu zrovna tak – paní Lalinka je krásná, Glórinka je hezká... „Že prej ti, co se narodili v geraiský divočině, jsou v lásce buď hrozně přelétaví, nebo velice stálí...“ Neodpověděl jsem.

„Moc přemejšliš.“ Na chvíličku se na mě přestala dívat. „Máš sourozence?“ Vím, možná už mám Glórinku ve svém osudu. Co vůbec víme? „Měl jsem bratra, byl mladší než já, umřel ještě malý... Bratříček,“ řeknu. Chtěl bych vzít Glórinku s sebou do nejdelších dálek svého života. „...Dodnes na něj nedokážu pořádně myslet. Bojím se, že to bude bolet. Připadám ti jako slaboch?“ „Ne. Proč? V tom, že máme city, slabost není.“ Chtěl bych, aby mě Glória pozvala, aby mi ukázala svoje místa, o kterých nikdo jiný neví – my dva ve stínu letitého stromu v hloubi lesa, obklopeni jiným světlem. „A co ty, Glórie? Byla jsi taky malá?“ „Kdepak. Chytili sumce *sorubim*, rozřízli, a vytáhli mě z něho už takhle velikou, uměla jsem mluvit, tancovat valčík... Tak co? Stálo to za to?“ Její veselí se rozprostře, radost pohledět. Musím se ovládnout. „Žít stojí vždycky za to...“ Odpověděl jsem. Bylo to jako urážka, jako bych všechno odmrštil. Maria da Glória potlačila zachvění, odtáhla se, celá se schoulila. Neskrývala zklamání, málem rozmrzelost. A co já, zmalomyslním, znavím se, budu považovat za nutné všechno vzdát? Drob-nou dlaní zakryla zívnutí. Sám si to uvědomím, skoro s úlekem. Nic už se nestane. Nezačne namlouvání, nebudeme mluvit o lásce. Poslouchám stoupu, mlýnsky vodní, prostou, moje uši už vědí, už nacházejí její místečko v prostoru, ani nehledají. A je pozdě, za chvíli se rozejdeme, všichni půjdeme spát. Jak asi vypadá pokoj paní Lalinky? Tady se loví. Paní Lalinka si možná potrpí na hočí maso, je bílé, chutnější než krocaní. „Tebe zaskočilo, co jsem z legrace řekla? To o tom sumci?“ „Ne, Marie da Glória. Ale ty ses musela narodit v hroznu květů na té nejpyšnější palmě burití a přinést tě musela růžová volavka...“ „Ty jsi blázen!“ Úsměvem se usmějeme. Pan Liodoro něco potichu pronesl. Snad že rozdává karty k poslední partii. Paní Lalinka neodpověděla, jenom vypadá – ustavičně – jako veliká panna, ta nejdražší, co je k mání. Pan Liodoro rozdává. Ten muž dělá všechno tak strašně rozvážně, myslím, že se sám obává nepředložeností, jichž je schopen. Na paní Lalinku se nepodívá. Člověk by přísahal, že paní Lalinka je tu z donucení, že je na tomhle statku v zajetí. Ví Pan Liodoro, že se Irvino už nikdy nevrátí, ale snachu drží v područí, aby přesto ochránil synovu čest? A paní Lalinka odtud nevyjde, dokud nezestárne nebo věznitel jednoho krásného dne nezemře. Cožpak ona nemá rodiče, sourozence, příbuzné? Odejít tak odtud, vrátit se do města, měla by okamžitě kolem sebe jiné muže, je přece tak krásná, kdo by se do ní nezamiloval? Taková známost, milenec – a syn pana Liodora, ba sám pan Liodoro by byli zostuzeni. I když pan Irvino ženou pohrdl a žije s jinou, musí paní Lalinka zůstat osamělá, nesmí zažít rozkoš s jiným mužem. Jsou takové případy v sertão, ledacos se povídá. Copak Maria da Glória na to nepomyslí, anebo to snad ví, a přec se může nepřeberně radovat? Zato Maria Behú se modlí, vnímá, jak život bývá krutý. A co ta bažinatka, ten druhý zvuk, ten

skřípavý? To je bukač. „Slyšelas, Marie da Glória? Korunkatý socó, nebo snad tygrovaný socó-boi? Ten je na číhané v noci, lítává k jezírkům lovit rybí drobot.“ „Ale teď to byla stoupa.“ „Ne: teď. Ozývá se v dálce. Poznám ho...“ Stoupa je podstaty lidské, plní vůli toho, kdo ji udělal a uložil jí zpracovávat měřice rýže. Maria da Glória se zasměje. „Co pořád máš? Už ho nech na pokoji...“ V zárodku potlačila chuť se protáhnout. Její paže. Kdybych si s ní tak zítra mohl vyjet na koni k Močáru, obejmout ji. U Buritiska. „Bažinatku“ už neslyším, ale z hlavy mi nejde. „Je to socó. Popoletěl dál...“ „Poslechni, ty se zaučuješ u Náčelníka?“ Náčelník Zequiel, ten dokáže neomylně říct, co je zač kterýkoli, i ten nejtenčí noční zvuk. „Dobře děláš. Ten teď určitě špicuje uši tam v tom svém mlejně, leží, ale celou noc chudák oka nezamhouří, má takovej děs, nedá mu chvilku pokoje. Kdoví jestli by ve městě nějaký doktor na tu jeho nemoc něco nenašel, nějaký utišující lék?“ Nešťastný Náčelník Zequiel čeká na nepřítele, kterého nezná, napíná sluch až do nejzazších hlubin noci, poslouchá žížaly pod zemí. Pozorně sleduje, co pozorovat musí, noc je pro něho časem děsivého zkoumání. „A už ho to drží dlouho?“ „Řekla bych, že léta. Ale takhle se to zhoršilo teprve tak poslední dva roky...“ To, co Náčelník takhle probádal, by vydalo na celé knihy. Pan Liodoro i paní Lalinka se zvedli. Nedává Maria da Glória dobrou noc posmutněle? Poroučí se tatínkovi. Paní Lalinka kráčí poklidně. „Ať se ti nezdá o bukači ani o mutúmovi...“ potichoučku řekla Glórinka. Ano, ne. Nesníť o paní Lalince... Kéž by se mi zdálo o Marii da Glória, rozesmáté potvůrce pod Buritiskem, opřené o kmen té vysokánské palmy, Burití-grande. Stoupa pracuje celou noc...

Takhle to tedy bylo. Ten večer loučení na Burití Bom, na Buritišti.

Ocitl se tu tehdy skoro náhodou. A na první pohled to bylo místo jako každé jiné. Přijel tenkrát s těmi lovci, cestou potkali pana Gualberta Gaspara. Zastavili poblíž hluboké úžlabiny, ve které vodopadal skotačivý potůček. Stmívalo se, v květnu to bylo, slunce shořelo v západu. Houštiny za noci nabízejí roztodivná ticha; ale pláň odpovídají a zaplňují se znameními. Když se člověk začne nořit hloub a hloub do sertãa, myslí si, že ho tu nic nečeká. V ten čas, za soumraku, spolu mluvili málo; z jakési obavy. Tíhli k nepohnutosti. Avšak první lovec, starší z těch dvou, pokračoval v řeči o tom, co s sebou nese noc. Vykládal o jednom skotákovi z Rasgãa, který spával v dolíku poblíž pastviny, kde byly krávy, a ten věděl, která z nich kdy zastříhá ušima a která jalovička se podrbe o ohradu. Tomuhle skotákovi samota tak vlezla na mozek, že začal sám se sebou hrát takovou malou hru: jestli ta a ta kráva nebo ta a ta jalovice udělá to či ono, jemu se

určitě to nebo ono přihodí, ať už dobré, nebo zlé. „Život je smrt, nebo peníze...“ řekl lovec. Pak tedy promluvil také Setelagoan: slyšel svého času o jednom chlápku v Pindasu, který takhle přišel k spoustě kloudných věcí, dověděl se dokonce o nazdařbůh bloumajících rybách – a to všechno proto, že trpěl strašlivou nespavostí. „Jo, jenže to holenuku není v žádném Pindasu! Je to kousek vocaď, přímo na Buritišti. Nákej Zequiel, Zechylda – Náčelník...“ opravil ho pan Gualberto. Ano, jenže. Hromada jiných v takové situaci si ucho takhle nevyčvičila. Ovšem bláznivý Náčelník nespí, nedá mu pokoje utkvělá představa, že jednou přijde jistý člověk a zavraždí ho. A to prosím ten člověk není, ani nikdy nebyl; anebo jestli je, tak jde o ducha někoho, kdo umřel a byl pohřben už před lety – a právě toho a žádného jiného prý se ten pomatenec bojí. Ale on má vůbec pomotané, co a jak, v poslední době dává na srozuměnou, že ho vlastně ohrožuje bludný duch nějaké ženské, kterou nezná, neví ani, jak se jmenuje, anebo snad je ta žena i živá, chodívá, když padne noc, někdy obchází mlýn, ve kterém se Náčelník na noc zamyká. Výplod chorého mozku. Prožívá kvůli tomu peklo. „Ten statek je tady někde poblíž?“ zeptal se Miguel. „Jak se to vezme: je a není – totiž...“ Gualberto Gaspar sumíroval důmyslné okolky. Dodal ještě říu věcí, napůl otázku, napůl odpověď, jako by ty lidi potřeboval zadržet. „Je tam hodně zvěře?“ zajímal se Setelagoan. „Kdeže, co vás vede, ten, co mu to patří, nikomu lovit nedovolí. Jsme přátelé, moc zadobře jsme spolu. Ale je to mužskej ze starejch časů, má svou hlavu... Nikomu nedá svolení.“ Gualberto Gaspar si očividně přál, aby si lovci šli po svých; ale Miguela chtěl při sobě podržet. Miguel měl s sebou dva soumary s léky pro zvířata, pro dobytek, s injekcemi. „Co kdybyste u nás den dva pobyl,“ řekl pan Gualberto.

Statek pana Gualberta je tak míli odtud, když se to vezme doleva. „Sortiment léků je prověřený? To máte svůj vlastní, firemní, anebo od vlády?“ Tvářil se nechápavě. „Aha... Podle toho. Časy jsou zlý, pro dobytek, pro pole...“ Pan Gualberto rozmlouval krotce, bezbranně, jako by se mu dostávalo útěchy. „...Když se aguti ponoří, vydrží pod vodou plus minus pět minut. Ale kapybara tam dokáže zůstat i takovejch deset...“ Setelagoan debatoval s kumpánem, prvním lovcem. Co věděli: „Aguti když utíká, tak plave proti proudu, pokud měsíce ubývá; ale pustí se po proudu, když měsíc dorůstá...“ Lary fáry. Zvíře je zvíře a měsíc svítí na všechny. Pan Gualberto pomaloučku odkrýval jaksi upřímnou nedůvěru. Zato s Miguelem se toužil dohovorit, aby lovci, už nachystaní pustit se dál, nevěděli.

Přespali na statku pana Gualberta Gaspara – Grumixã, Chroustka se jmenoval, půldruha tisíce korců. Jak vysvitlo slunce, vůně vzrostlých stromů se doplňovala s vůní pastvin. Když máte všecko v rychtyku, ještě v květnu se tu nadojí až až. Dobře že ti dva lovci jedou pryč, že se loučí, už vsedají na koně. Jedou o hodně dál, až k přivozu, na pramici se přeplaví přes řeku. Na pozemky pana Cela Quitéria na březích Jucurutú, co se vlévá do Ospalé řeky. Že prý tam mají obrovská psiska na lov jaguárů. Ať si jedou. S ním, Gualbertem, ať tu zůstane ten mládenec, tak sympaticky zamlklý, toho má Pánbůh rád. Ne kvůli těm lékům, že se to šikne. Ale ten mládenec, i když je z města a celý vyfešákováný, budí důvěru, nenechá člověka ve štychu. Ty dva lovce je lepší si držet od těla. Dobře, že zůstali jen krátce, a ještě líp, že netrvali na tom, že to vezmou přes Buritiště. „...*Když je chladno, vydrží kapybara a aguti pod vodou dýl...*“ Dva chlápci, bez kterých se obejdou, člověk u nich dost dobře neví, na čem je. Vypadají sice slušně, ale stejně je nebezpečí, že tou svou chvatnou přítomností vyvolají jistý zmatek.

Buriti Bom bylo ovšem místo, jaké se hned tak nevidí, a stranou cesty. Takový klidný kout. Ve všem všudy klobouk dolů, pan Gualberto na něj nedal dopustit. Přátelil se s jeho majitelem, panem Liodorem – člověkem velkolepým v jednání, rovným jako žádný druhý –, pan Gualberto byl na to přátelství pyšný. Vždyť taky jako takřka jediný soused na statek jezdil, býval tam běžným hostem. Buritiště bylo něco na způsob paláce. Ba v tom obrovském domě, skrz naskrz čistém a bohatém, se žilo pořád tak naprosto správně – člověk se nacházel ve stavu jakési hotovosti, trvanlivosti. Chyběla tu paní domu; pan Liodoro totiž, ač v plné mužné síle a při zdraví jakož i ve všeobecné vážnosti, nechtěl slyšet o tom, že by se měl podruhé oženit. Byly tu obě dcery, holčiny tak nepodobné jedna druhé: jako noc a slunce, jako den a déšť. Marii Behú pan Gualberto Gaspar rád neměl.

Vypadala vůbec jako sestra Marie da Glória? Tu vzít pan Liodoro do města, vdá se rychleji než bohatá vdova. Poněvadž je právě tak akorát k nakousnutí a plná šťávy, voní vším, čím má ženská vonět, aby byla na vdávání. To je pane jinší úděl než Marie Behú – ta nikdy nenajde, kdo by ji chtěl, to se nestane. Počerná Maria Behú, takový bubák, šeredná jako staré haraburdí. Stejně to někdy člověku vrtá hlavou, tyhle záhady života: že by byla Maria Behú zasmušilá a neblahá proto, že je ošklivá, a Maria da Glória měla tu pěknou veselost z přemíry krásy? Nebo to je naopak, tedy: že jedna vyrostla obdařená všemi půvaby, protože už v sobě měla radostnou duši; a druhá, která od holčičích let chovala sémě smutku a daremnosti, postupem času vadla a navenek

černala a sesychala jako křížala? Tyhle věci. Osud. Kdo zví, co je osud, ví, co je Bůh, ví, co je všechno. Maria da Glória se určitě brzo vdá a odejde odtud z Buritiště pryč, člověku až zatrne, když na to pomyslí. Jako kdyby s jejím odchodem mělo šmahem zmizet všechno štěstí na tomhle místě i v těchhle končinách. A jestlipak ona bude vždycky šťastná? Jistonejistě. V životě se to semele všelijak. Vždyť i to štěstí se každou chvílí pootočí a člověk si ani nevšimne, myslí si, že je tu neštěstí. Ale ono ať si vezmete, co si vezmete, skorem nikdy nemáte pořádné vysvětlení, když přijde na věc. Co všechno se nestane. Třeba jako přímo tady, to se snachou pana Liodora. S paní Lalinkou – té se dostalo všeho vrchovatě – jak se říká: jemnostslečna, urozená dáma, milostpaní každým coulem – samý půvab a cukrblik, jako by vám ji někdo přímo před očima v jednom kuse kouzlil. Žena pana Irvina, jenže ten jí pohrd. Je to k uvěření, dá se to pochopit?

Už tady na Buritišti bude pomalu rok. Pan Liodoro vyrazil do hlavního města, vrátil se s paní Lalinkou. Obrovský konvoj s haldou kufrů a košů, i kusy nábytku tam byly. Zato pana Irvina už tu neviděli, ani nepamatujou. Svatba byla v hlavním městě a tam taky bydleli. Až za čas se sem tedy doneslo, že jsou od sebe. Pan Irvino utekl s jinou. Bylo to možné? To by bylo lepší říct: pan Irvino se pomátl na rozumu. Stane se občas, že lidem takhle přeskochí; nemluvě o čarách a kouzlech, co jich na světě je, dokonce i v hlavním městě vám leckdo může udělat. O panu Irvinovi nebylo ani vidu, ani slechu. Ale pro pana Liodora, jednou provždy takového, jaký byl odjakživa, tím ta věc nekončila. O syna sice přišel, ale vydal se tam, popadl synovu ženu, dojel si pro ni. Tady na Buritišti se o té záležitosti nemluví, jednou je to dáno. Copak se všechno kolem pana Liodora neděje mlčky? Pan Liodoro se ani nemusí namáhat nějakým řízením; úplně totiž stačí, jak neúprosně se nad všemi tyčí, takový statný mužský – prostě vůdce. Už na pohled je úkazem pevnosti zároveň mírné a neohrožené, zdravou přemírou jako takovou, která z jeho osoby vyvěrá a doširoka proudí a vlévá se do vás jako neodmyslitelná okolnost. „Přítel k nezaplacení, milej zlatej... Po vlastní rodině a Bohu si jeho vážím nejvíc. Budu se za něho bít, když na to přijde! Život bych za něj dal...“ potlačil pan Gualberto chuť říct, a tedy neřekl, protože se styděl. Že se pana Liodora lidé báli? Ono všechno má svůj háček – jak kdy a jak kdo. Copak o to, někdy se možná i báli. Ale nepotřebovali to dávat najevo. Měli před ním respekt.

Pan Liodoro byl člověk hájící dobré mravy, jejichž platnost, silnější nad zákon, se zakládala v moudrosti předků. Už jenom jeho láska k rodině, k blízkým se rovnala zbožnění, neznala hranic. Jistě právě proto když svého času ovdověl, nemínil se znovu ženit. A to mu bylo od přírody ženy

zapotřebí o poznání víc než většině ostatních. Ctil však neporušenost uspořádání svého domu, takže nechtěl připustit ani obnovu řádu, protože už ta by mu mohla připadat jako vybočení z něho. To byl důvod, proč snacha přijela na Buritiště a doposud tam byla. Pro pana Liodora musela paní Lalinka před Bohem a přede všemi nadále zůstat součástí rodiny. To, nad čím se lidé pozastavovali a co se sem tam po straně šuškal, to byl výplod barvitě fantazie: že se totiž pan Irvino skrývá kvůli nějakému přečinu, kterého se dopustil, a teď že tady někde je, jenom ho není vidět, našel útočiště přímo uvnitř statkářova domu... Pokud ne – tohle se říkalo –, jak to, že tu jeho žena může takovou dobu žít, a pořád tak vyparáděná, pořád samá legrace, na hony vzdálená tomu, co by se patřilo? Hloupé tlachy. Drby. Obyčejnský člověk když si pustí pusu na špacír, navymejší si báhorek.

Spíš bude pravda, a pan Gualberto se o tom něco namudroval, že je to celé úplně jinak. Že totiž paní Lalinka vůbec nečeká, že se k ní manžel každou chvíli kajícně vrátí, ona si to maluje po svém: jistojistě tak, že se odtud nehne, všechny si postupně omotá kolem prstu, zuby nehty se bude držet v rodině a pošilhávat přitom po dědictví – až bude pan Liodoro psát závěť. Městská panička to má v hlavě srovnané. Pan Gualberto si to myslel a nemyslel. Radši si to nechával pro sebe; no nešť, statky spolu žily v dobrých sousedských vztazích.

Tedy on byl málem v stavu chodit na Buritiště pln zbožnosti, s jakou se chodí do kostela. Všechno tam posilňovalo. Až na nevrzivost Marie Behú ovšem, chudery nešťastné, která měla dopal i na svou vlastní vizáž. Kdyby chtěl tak trošku kritizovat, připadalo mu taky, že ten ustavičný přepych paní Lalinky příliš bije do očí, nehodí se do zdejšího sertãa, k střídmé umírněnosti, prostotě mravů. Jednou ode dveří zahlédl vnitřek jejího pokoje: všelijaké sesličky a záclonky, řadu flaštiček s voňavkou na nízkém prádelníku, a na podlaze pokryté hrubou rohoží dokonce koberec. Vypadalo to, jako by sem přistěhovali kus městského pohodlí. V jednom si město se sertãem nerozumí: v životních výsadách, ty tu nejsou stejné. Tady v sertãu totiž když si nějaký muž nebo žena moc užívá, jako by se dopouštěl zrady na ostatních. Ale pan Liodoro to dovolí, a když to dovolí, tak to tak chce, a když to tak chce, pak to přemlčky nakazuje. Cože dal už nedvkrát najevo jen tak mezi řádky: že jim takové stvoření, odjakživa cimprlich a chované ve vatičce, dojistá začne uvadat, kdyby se s ním náhodou nedělaly tyhle cavyky – stejně jako kytky z květináče, když ji přesazujete, potřebuje mít kolem kořenů balík vlastní hlíny, takovou protechci. Toho kdyby nebylo. Pan Gualberto měl pocit, že do toho vidí: pan Liodoro tím sleduje

jedno jediné – aby dostal zpátky syna, pana Irvina. Pan Liodoro věří v minulost. Jestli se pan Irvino vrátí, tak jen aby se setkal s paní Lalinkou, ale s paní Lalinkou hleděnou, vprostřed toho jejího hedvábí a šmuků, městskou, bez jediné újmy. Pan Liodoro byl otcem všech.

Na Buritiště, které pro něj bylo takovou oázou klidu, pan Gualberto Gaspar trochu žárlil. Už jen při pomýšlení, že by tam ti dva lovci mohli požádat o nocleh, v něm vřela krev. Takoví, co sem zabloudili při tom svém poflakování bez hlavy a paty, nemají tady k tomu za mák vztahu, bloumají bez jasného smyslu. Zato ten druhý mladík, to je jiná. Mladý pan Miguel. Toho hned tak něco nerozhází, je na něm vidět, že má pro venkovský život pochopení, taková nefalšovaná poctivost je v něm. Tomu se člověk může podívat zpřímá do očí, začít si ho vážit.

V tu dobu už taky pan Gaspar začínal zajímat Miguela, který v něm shledával skromné způsoby lidu geraiských pustin, lidí své vlastní krve, s citem pro neslyšný rytmus, pro duševní polohu oněch krajin prostoru a prožívání. Proti sertãu měl Miguel svou osobu, svoje dětství, na něž se po léta urputně snažil zapomenout s úsilím, jež bylo stesk sám ve své neúčinnější podobě. Avšak velká divočina geraiského bytování se v něm zabydlila, byla v něm, v jeho lásce, zarostlá do masa jako cejch. K tomu, aby minulost v přítomnosti udolal a dobyl, mu napomohlo, když si vštlpil, že je potřeba moc sertãa proměnit – v samo své srdce a chápání. Čili v rovněž *skutečnou existenci* sebe-sertãa překypujícího bytím, které je poslušno toho, za čím člověk touží. „Vzít si, co mi patří...“ Jak bude od nynějška vypadat taková řeka nebo les? Jako tisíc a jedna věc, v pohybu, stokrát jiná. Jakkoli se vzdálit, a přece vzadu na obzoru stále vidět palmy burití! Strom burití? Veliký zelený opeřenec, mocněkráté. Pnící kmeny burití, tam však, kde se sejí větry. Takže, ano, přímo tady kolem dokola čekaly v ohradách dojně krávy, které mlékem ze svých vemen živily spoustu lidí a panu Gualbertu Gasparovi vydělávaly. Ale byly to krávy – od jejichž teplých čumáků byl ranní vzduch celý upatlaný, jak se do něj utíraly jako do bezbarvého ručníku bez jediného proužku, který složíš, a sklady nenaděláš. Protože trápení přejdou, avšak krása narůstá. Teď se Miguel mohl cítit více bratrem pana Gualberta Gaspara – který byl náhle neotesaný, obyčejný v těch zapraných žlutých šatech, v hrubých bagančatech, jak tu takřka prostomyslně potřásal oholenou hlavou a tupě na něj zíral v pošetilé obavě, že bude pokládán za boháče: „To jako tydle krávy? Jenom část jich je mejch. Zbytek patří panu Liodorovi, mám třetinovej podíl za to, že mu je vopatřím...“ Tohle byl vyloženě poctivý chlap.

Že by tedy začli, navrhoval pan Gualberto. Shromáždil tady veškerou jalovinu, množství dobytčat k očkování. A měl liknavě naspěch. Pan Gualberto Gaspar vypadal na člověka, který se nepředře – proto se vždycky vyděsil, jakmile se přistihl při nicnedělání. Potřebná práce se dala udělat jedině tak, že ji měl jako cosi pomalého a nepřetržitého, poklidného, bez začátku a bez konce, ruce stále umazané od těsta. Tamhle si cestou sem odfrkl strakatý zebru, zvedal nozdry a opětovně nasával vzduch do plic, jako by si chtěl vydechnout únavou. Pan Gualberto od Pánaboha taky měl touhu žít volně a kochat se jinačími věcmi. Jenže život ho záhy ohnul, a tak mu žitím bude dřina. „Na fazendě se člověk celej život plahočí, a když umře, ještě za sebou nechá nedoděláno...!“ Lamentoval nahlas, pyšně, ale s pýchou už obstárlou, ošoupanou každodenním používáním. Práce mu nicméně při vši loudavosti vynášela. Pan Gualberto téměř neutrácel pro vlastní potěšení. Šetřil. Báł se mrhat; ani ne tak přímo penězi jako panujícím poklidem, jednotvárným koloběhem, tišinami ducha. Nedokázal se toho zbavit a trochu se rozšoupnout. Ale odkládal to na potom. Je nebe takový odklad? Pan Gualberto už nemohl zarazit a zamyslet se, udělat si představu o tom, jaký to vede život. Mířil kamsi vpřed. Občas si přece jen taky dopřál chvilku odpočinku, která – protože byla krátká a bez špetky rozkošnictví – potěšila a svědomí nezatížila. To pak někdy, když se naskytla taková skulina v povinnostech – například když hodně přšelo a on se musel uchýlit někde do boudy a čekat, až se vyčesí –, vytáhl tabák a nůž, kroutil si cigaretu, klid'ánko koukal Pánubohu do oken a mírnyks dýrnyks pošilhával, kdy se počasí umoudří; avšak mezitím se čas od času zamyslel a vyvzpomněl si úplně zbytečně nějakou příští práci, tuhle támhle, svědomí to dělalo dobře. Druhý zebru, ten černý, nechal být svoje krávy a lízal si a drbal o plot samčí žlázy prolezlé larvami střečků. „Člověče, chlapi, to je hanba: tendleten se bude muset chytit a ošetřit...“, pronesl pan Gualberto.

Miguel se při očkování činil. Sám si nemohl nevšimnout, s jakým uspokojením to pan Gualberto kvituje. Vskrytu měl Miguel pořád dávný strach, aby nezahálel a neudělal něco špatně. Hrůzu z toho, že dojde k chybě, že zmýlená pořád ještě existuje. A k tomu jako by se na něho mělo zničehonic z něčí strany v tom odpoledním větříku, v podvečerním vánku bůhvíproč sesypat ostré pokárání, nějaká nespravedlivá výtka. Pracoval pozorně, usilovně. Jenom tak mohl svými silami maličko pošoupnout svět. Jako by si po kousíčkách kupoval právo na konečnou radost někdy v budoucnu a potřeboval nevědět, jaká bude. Co se toho týče, na počátku měl sen podobu zahrady ve východních krajích se ztepilými stromy krásnými na pohled, líbezného koutu. Ten sen se ale musel upíjet jenom po malých doušcích, zbytek času mu nepřál. Slunce se řinulo,

kanoucí a ohnivý, sertanský; neřeklo by se, že je květen. Miguel měl pocit, jako by do něho každý viděl, každá jeho myšlenka byla nabílední. „Helejte se, nestačila by pro tydle bulíky jenom půlka?“ To se zeptal pan Gualberto, v ruce ampuli, kterou si pozorně prohlížel proti světlu. Pan Gualberto chtěl rozumět všemu, co se nějak týkalo praktického života. Mladé stádo bylo sice už hodně zkrotlé, mírné, ale stejně se dalo vždy znovu na úprk při sebemenším znepokojení, dobytčata se shlukla v jednom rohu ohrady v těsném houfu s hlavami u sebe, vytvořila růžici. Honáci si vždycky vybrali každý to svoje, smotali laso nakrátko, rozhoupali, hodili. V býčkově zmítání už byl počátek podrobení. V ohradě stály dva kůly a navíc jeden strom, starý janibovník, takový, co se neporáží, protože je svou velebností vždy poloviční kníže. Pan Gualberto občas poopravil některou smyčku, trochu brblal, jako by taky brblání bylo jedním z bodů společného úkolu. Byl čím dál řečnější. „Teď si vemte na paškál tady toho. Vidíte? Pěknej kus! Když bulík nemá hrbol na šíji, není k ničemu... Jo, todle pravidlo mám od nějakýho Avelina, chytřej chlap... Netáhne, sílu žádnou nemá, u vozu je houby platnej...“ Ať chlapi chytanou tamhle toho... Tady na toho ať se teď pan doktor koukne... Pan Gualberto Miguela dokonce chytil za paži a ten se mu nevrle vymanil. Takhle se na cestě cukají mladí koně, když před nimi v podvečerním soumraku poletuje pleva. „Teď počkejte. A nemluvte na mě, ruší mě to v práci!“ odsekl Miguel. Pan Gualberto poslechl, zdálo se, že tu změnu v chování ani nevzal na vědomí. Miguel se zase ani nepodíval na dobytče, které mu statkář ukazoval. „Teď tam toho žemlovýho bulíka,“ přikázal. Honáci se podřídili, býčka přitáhli. Ale na Miguela se dívali trochu vyjeveně, s onou zvědavostí, do níž venkovan vkládá špetku pohrdání, aby přemírou podivení nedal najevo slabost.

Tihle honáci dovedli podivuhodně jemně zachytit každý okamžik, v němž se něco změnilo – aby se začali dívat takhle. Předtím měli nedůvěru ke všem těm nástrojům, k celému očkování, svým způsobem div ne hříchu; radši by něco jako zaříkání, blahodárný účinek zelené snítky a vskrytu vyslovených kouzelných slůvek – proti zlé moci. Miguel to věděl, cítil to. Dobytčí ohradou to páchlo a zelenavý prach z kravinců se vznášel stejně na kterémkoli statku, kdekoli. Skotáci byli Miguelovi k ruce: nařídil, aby teď přivedli chromé tele – chud’átko, že na ně bylo žalno pohledět. Srst se mu ježila jako slepená a ono se ani neumělo schoulit, šeredné, vyzáblé, zchromlé nohy se ztuhlymi klouby. „Chromajzl...“ vysvětlil pan Gualberto. „...Na to nekoukejte, že to tu chamrad’ sklátí takhle mladou...“ Pan Gualberto byl nerad, že má ve stádě vadné kusy. „To máte tím, že tu jsou střečkové, mraky střečků. Jó to na pastvinách v sertáu u nás nahoře, tam o

takovýchle svinstvo skoro nezavadíte...“ řekl Miguel drsně. Pan Gualberto se na něho udiveně zadíval. „Vy jste ze sertãa? Vodkudpak?“ Zdálo se, že tomu nevěří. „Z hor. Z jedný takový díry nahoře v kopcích, uprostřed lesa... Nevypadám?“ Miguel se vysmíval, v hlase trochu pohrdání. Z chromého telete už napohled naskakovala husí kůže, bylo to něco odporného, skvrna na tváři světa. Jako by nějaký omyl překroutil jeho bytost oproti formě, která mu měla být kadlubem, ideji krásného telete; a ta se proto nemohla uskutečnit. Bylo by bývalo lepší, kdyby vůbec nebylo, radši ho měli zabít. Avšak Miguel ho ošetřoval s bezmeznou trpělivostí, takřka s něhou; tele tepalo svým nešťastným teplem jako stvoření vzdor tomu plné života. Smrt toho telete by byla něco strašně smutného.

„Co dělá vzdělání... Co dělá velkoměsto...“ pan Gualberto nevycházel z údivu. Potom zakroutil hlavou. Jako by se ještě jednou ujišťoval, že jeho by něco takového, takový nóbl osud nikdy potkat nemohl. On se narodil pro venkovskou dřinu a život se mu už začínal klonit od poledne k večeru. Teď už pan Gualberto bude dělat pořád to samé. Venkovský život je taková věčná mravenčí vojna. Najednou pan Gualberto promluvil, hlas mu zněl přátelsky: „Tuhle na Buritišti maj dvě děvčata, chci říct jedno děvče, moc pěkný... Ta je taky študovaná...“ Pravil, jako by vyjevoval nějaké tajemství. „Však ji poznáte, je to dcera pana Liodora...“ Anebo činil přátelskou nabídku: „Tahlencta, to by byla nevěsta i pro doktora... Jmenuje se Maria da Glória...“

Miguel si skloněný myl ruce ve strouze na dvoře. Pobíhali tu vepří a v hnoji se hrabaly slepice. Celý čas se ozývalo cukrování hrdličky, té, co se pominula láskou. Tahle zem pod nohama, pole a louky, cesty – všechno muselo být hladké, nezničitelné, bez plevelného bejlí, bez smítka prachu, tvrdé na došlap, ukuté z věčného kovu bez lesku, odolného vůči změně či zkáze. Živá a obnovitelná jediná voda, tráva a stromy v zákoutích – zakřivených jako ostrůvky – jako malebné záhony. Takže na Burití Bom je žena, Maria da Glória. Miguel s panem Gualbertem se zadívali, jak kolem svým trhaným letem v přískocích letí veliký červenohlavý datel: zapleská oběma křídly, tělo vystřelí kupředu, nabere rychlost a výšku a plachtí, zase je ztratí, a nanovo se vymrští, vydechne si, tlukot křídel a klid, tlukot a klid, je to jako diastola a systola – srdce na dlani; proletěl už svět.

„Takže jdem na kafe...“ a pan Gualberto zavíral vrata za dobyt看em, který tudy předtím zase vypustil ven. Místo značkování usekli honáci každému očkovanému kusu špičku ocasu. Dobytčata vybíhala s bučením. „Jeden z těch mladejch loveců, bych tak řek, bude určitě syn nebo

aspoň příbuznej jistýho pana vod Deseti patlažánů, obchodníka. Von pan Bambães skupuje všechen surovej i čistej cukr, co se nadělá tady kolem řek...“ Pan Gualberto neodmítl cigaretu, ale položil ji pečlivě na stůl vedle talíře s mlékem a dál si balil svůj tabák do šustí. „Tak se mi zdá, že syn pana Patlažána se smí poflakovat...“ A rozvláčně pokračoval, jako by musel vyplňovat ticho vytvářené Miguelem. „Já děcka nemám. Něco jsem se pro to natrápil. Řeknu vám na rovinu: na venkově nemít děcko, to je hotový neštěstí. Teď už jsem si na to skorem zvyknul. Můžu si za to sám, vykládaj mi to všichni doktoři. Jo, mít tak syna, všechno vobětuju a dám ho na študie, na gymnázium, do škol, aby měl titul. Aby vybred z týhle venkovský dřiny, mizerný, svinský lopoty, kde nula od nuly pojde. Pokrok veškerej žádnej... Však vidíte sám – krav jak drnu, sucho ještě pořádně nezačlo, a mlíka je jako když plivne, za řeč to nestojí. Co nevidět je přestanu zahánět do vohrady, smetanu nedělám už teď. Já si furt říkám, nebejt marálie, zřídil bych pastvinu u řeky, je tam lepší tráva, však uvidíte, bejt po mým, vemu to dokonce směrem k palmovému háji u Močáru, kousínek vod buritiska...

Jó, tenhle strom – však uvidíte –, je to prej přírodní úkaz. Starej jak Metuzalém a fortelnej. Na vejšku mu napočítali přes sedumdesát metrů. Tomu nevěřím. To abyste věděl, jak dobrá je tam půda. Buritisko je ještě na týhle straně, patří na mý pozemky. Ale zamlouvá se spoustě lidí, chodívaj tam, pořádaj piknyky, dokonce i slečinky... Můj přítel pan Liodoro na něm visí až moc, musel jsem mu dát slovo, že ho neporazím ani nikdy pokáčet nenechám, palmisko jedno obrovský. Jo, řek mi tak vážně žertem: „Kmotře Guale (takhle mi říká, z přátelství, protože ve skutečnosti skmotřený nejsme, přezdívá mi tak)... Kmotře Guale, přenechej mi ho, prodej mi ho kousek...“ Pan Liodoro nemluví do větru. Já na to velkodušně: „Ale kmotříčku pane Liodoro, o to by přeci nebylo, ten strom já vám dám zadarmo, daruju vám ho, i lejstro vám vystavím, když na to přijde... Odted’ka je buritisko vaše, regulérně!“ Tohle jsem řek, taky v žertu. Pan Liodoro stojí nohama na zemi, ale za tímhle nejspíš byla nějaká pověra. Půda je v dolině místama dá se říct k pohledání. V části, co patří k Buritišti, víc. Pan Liodoro tam má velký plantáže. Já na mý straně třtinou horko těžko vosazuju jedinou. A slatiny? Mizérie je ten Močár.

Nedá se vysušit, vodvíst vodu, vykopat strouhy. Už jsem to nechal prošetřit. Řekli mi, že kdybych zaplatil nevimco, jsou to vyhozený peníze. Vyznáte se taky v zeměměřictví? Pan Liodoro pralesy nechává stát, nedovolí je káčet... Já mít děcka, dám je študovat. Namouvěru všecky. Pan Ísio, druhej syn pana Liodora, taky není študovanej. On jedinej z dětí nechtěl. Víte

co? Nejstarší, pan Irvino, má vysokou, je v hlavním městě, teda byl. Vydělá a roztočí prej spoustu peněz. Jeho žena paní Lalinka je už fůru měsíců tady na statku, jako na Buritišti. Ví se, že spolu nežijou, to vám říkám tady mezi náma, o těchhle věcech lepší vůbec nemluvit. Proslýchá se dokonce, že už se rozvedli. Láry fáry. Za nějaký čas bude zpátky a zas to daj dohromady, dejte na mě. Paní Lalinka je krasavice, a hleděná. Radši do toho nestrkat nos. Pan Liodoro je chlap jak zákon káže, ze starý školy. Víte, on ten druhej syn, pan Ísio, mu taky dělá těžkou hlavu. Pan Ísio má na starosti Slůjku, druhej statek, jako Lapa-Laje, ten leží až za vodou, tam co už začínaj geraiský pláně a divočina. Tuhle za lesem, jak se řeka zužuje, jsou v kořání fikovníků pořád uvázaný tři důkladný čluny, kvůli přívozu na druhou stranu, tamtudyma se k panu Ísiovi dostanete. Jenže nikdo z Buritiště na Slůjku nejezdí, víme? Stejně se to nakonec dozvíte, tak vám to radši povím rovnou. Pan Ísio žije na hromádce s jednou, co bejvala lehká. Holka je pěkná, účinnivá, to můžu potvrdit, hospodyně jaksepatří. Žijou spolu jak dvě hrdličky. Ono přes lásku v životě není. Ià-Dijina jí říkaj. A hodná vám je, takový dobrotisko; lepší kafe, než dělá ona, jsem snad nepil. Něco vám povím. Mám taky člun, a velkej, ze žlutýho dřeva, ale uvazuju ho ke kůlu blíž sem, z kraje lesa. Jsou v něm tři pořádný vesla. Mám ho, abych moh vždycky zajet pro kusy, co spadnou do řeky. Popadá tam spousta dobytčat, chutná jim tráva při břehu a z pohodlnosti neplavou, nechaj se unášet vodou, dokud o hodně dál po proudu v nějaký klidný zátočině, co jsou povlovný kraje, neucejtí pevnou půdu pod nohama. Člověk tam musí doject a na písčinách a výspách a na loukách u řeky je oddělit od krav, co patřej jinejm. Sjedou pro ně já nebo některej honák. Kolikrát se cestou zpátky na Slůjce stavím na návštěvu. Ona je Lapa-Laje mizerná usedlost, je to tam samá jeskyně a kámen na kámen. Ale taky je obrovská. Zasahuje hluboko do geraiskejch plání. Nikdo z Buritiště se tam neobjeví jak je rok dlouhej, zato pan Ísio na Burití Bom jezdí neděli co neděli, políbit ruku, poradit se. Pan Liodoro je milující otec, víc než by se zdálo. Skupujou s panem Ísiem dobytek z Geraisů, co se tam nahoře volně pase, jsou společníci, maj podepsanou smlouvu skorem se všema dobytčákřema v tomhle sertãu. Plyne jim z toho hodně vejdělku. Ià-Dijina se jmenuje. Je dobrý to vědět, abyste na to nezaved řeč. Moc fajnová, namouduši. Byla kurva v Montes-Claros a v Curvelu. Ale jestli má někdo všechny na povel, tak je to pan Liodoro. Sám na práci nešáhne ani za nic, zato všecičko s rozmyslem řídí, spatra ve vší důstojnosti. Málem všichni, co jich tu v okolí je, páčím že pracujou buď pro mě, nebo pro něj. Pan Liodoro je věru ze starejch časů. Zákon pána a vládce, danej obyčejema. A on má v těle přísámbůh víc síly, co ho má pořád k životu, mnohem víc než většina nás obyčejnskejch lidí. Žádnej neviděl, že by se někdy unavil, čítám že jakživ nestonal. Ted' vám

něco svěřím, v dobrým, se vši zdrženlivostí: jeho slabost jsou ženský... Říkám vám to takhle, abyste to věděl, kdyby něco. Doma je kmotříček pan Liodoro učiněná obezřelá ctnost, žádnou nevázanost nestrpí. Neslušný řeči. Ale všude okolo měl odjakživa určitý svý ženský. Jak se smrkne, jak se setmí, skočí pan Liodoro do sedla, a pryč, a cvalem, ani necekne. Vráti se kolikrát až k ránu. Ten chlap vám má výdrž, je ze železa! Doma je to muž spravedlivej, prorok. Přisámbohu. Lepší rodinu abyste pohledal, dcery. Teda, je tam taky ta druhá, Maria Behú – tu chuderu Pánbůh nevodbařil, neshlédl na ni; a ona teď na všecko škaredí. Zato Maria da Glória, víte, mám takový tušení: tý se budete líbit, cejtím to v kostech. Mládenec jste pohlednej, nezadanej, zasmušilej. Jak se říká: i života běh někdy naproti přijde. Že prej ve městě se lásce říká vesna?“

„No toto, lidi... Cák sem dycky neslyšela, že ve městě je to samá sprostopášnost a nestydatost? S prominutím...“, vpadla Dona-Dona, žena pana Gualberta Gaspara. Protáhla svou řeč do ztracena, s venkovanskou mírností; začala ale zhurta, což vůbec nepasovalo k jejímu obvyklému vzezření, kterým jako by se kála, že žije.

Dona-Dona se neukázala, dokud na Chroustce pobývali oba lovci. Objevila se teprve, když nadešel čas oběda. Avšak už dávno předtím se z kuchyně a ze dvora ozýval její hlas, jak hubovala kuchařčiny děti. Ten hlas i zlost měly zpočátku zle nabroušeno, ale nakonec zněly takřka něžně, jakousi rozšafností. Černá kuchařka měla spoustu drobotiny. Dona-Dona v jednom kuse nadávala; vzápětí se ale vždycky pobaveně obrátila přímo na kuchařku, žalovala na děti a vykládala o jejich vylomeninách, jako by je vychvalovala. Kuchařčin hlas slyšet nebylo.

Když se Dona-Dona ukázala, neutajila, jak je nešťastná. Sama byla hodně snědá, tmavá, skoro černá, takovou tou barvou, co na kůži vypadá jako špína. Pod pruhem látky nešikovně ovázaným kolem hlavy schovávala vlasy, že je má jako rozpáranou vlnu. Nepodobala se na ženu pana Gualberta – vypadala jako služka. Měla snad v blízkosti lidí zvenčí na pana Gualberta dopal? Když tu někdo byl, skoro vůbec se na něj nepodívala. Nesedla si, postávala uprostřed místnosti, chvílemi přepjatě nepozorná, ale vždycky odpověděla nebo přetrhla nit hovoru, kdy se jí zrovna zlíbilo. Dona-Dona chtěla ukázat, že služka není. Pan Gualberto s ní měl trpělivost, neodporoval jí, někdy se i usmál. „Kulabert vám to poví. On to ví...“, odsekla na každou otázku týkající se osazenstva Burití Bom. Ne snad v tom „Kulabertovi“, ale v onom „on to ví“ zazníval posměch či jízlivost. Člověk si těžko připustil, že Dona-Dona někdy v panu Gasparovi probudila touhu či

lásku, že ti dva kdy prožili společnou noc. Dona-Dona potřebovala, aby k ní bližní byl svrchovaně dobrý, nemohli jste si ji představit pod krásnými ztepilými stromy zahrady v tu stranu, kde slunce vychází, v líbezném místě. Bylo se na ni potřeba dívat a vidět ji ne takto, ale takovou, jaká kdysi dávno musela být, anebo jaká v daleké budoucnosti jednou třeba bude. „Kmotříčka Maria Behú...“ řekla. Vysvětlila: tak si to spolu dohodly. Kdyby bývala měla děcko, šla mu Maria Behú za kmotru. Říkala to skoro se smutkem, ale v tom smutku bylo i roztrpčení, jako by nejhorší na tom, že nemá děti, popravdě bylo, že si nemůže vybírat kmotry a kmotříčky. A pan Gualberto ani nemukl. Ale Dona-Dona dodala: „Kulabert nad ní ohrnuje nos. Kulabert se ošklíbá nad nejlepčíma lidma...“

Dona-Dona mívala hosty, chodily k ní ženy skotáků a zemědělských dělníků anebo vzdálenějších sousedů ze sertãa. To byla hned jiná, v jejich středu kvetla, také se k ní chovaly s patričnou úctou. Říkala: „Až ke mně přijedou kmotříčky, dcery kmotříčka pana Liodora...“ Hodinu nato, když už se jedna z žen, starší než ona, rozloučila a ušla pár kroků, vyklonila se Dona-Dona z okna a volala: „Pani Coto! Počkejte! Vemte si přeci mýho koně...!“ Ráda by vykřičela do celého světa, že je majetná, že si vzala statkáře a že má, ona sama jenom pro sebe, koně, vynikajícího pod dámské sedlo, že ho může půjčovat, komu se jí zachce. Miguel to slyšel, vyčítal si, že je mu jí líto.

Mluvit o věcech a ne o lidech přinášelo klid. Anebo o lidech natočených z kola ven, třeba jako zrovna Náčelník Zequiel, chlápek svolávající veškerá tajemství noci do svých uší. Jenomže pan Gualberto musel všechno snížit na to, co je všem známo, na něco mazlavého a obyčejného jako hlína na dvorku. Pan Gualberto se dal do vysvětlování.

„Blázen, kterej se dočista pomát a teď ty bludy šíří... Co se mě tejče, já si myslím, že to bude nemoc. Copak to nevíte? Každý zvířecí plemeno má svou mez, pokud' až slyší, jsou na to zvyklý odmalička. Lidi jakbysmet. Pes slyší dobře až moc. Nedává pro nic za nic najevo, že ho vyděsilo něco, vo čem my nemáme potuchy. To oni pak vyjou. Někdy se pes dá do vytí a vyje a vyje, až ztratí hlas už navždycky, úplně oněmí. U Náčelníka se stala nějaká mejlka, poslouchá, co není pro lidský uši, a tím pádem ho postupně ochromil strach, nespí, bez konce civí do prázdna... To proto začal říkat, že porád čeká...“

„No todle: aby nečekal na d'ábla, fuj tajxl!“

„...To je votázka. Dábel ten dovede mlčet. Náčelník nakonec nečeká na nic. Chudák! A je to i pracant, i když, i když. Poslední dobou toho moc nenadělá, musí se ve dne dospat...“

„To nejspíš odkoukal od pana Liodora, že se má spát taky ve dne, když slunce upaluje...“

„To jsi, ženo, vedle. Kmotříček pan Liodoro nespí – dává si šlofika. Hodinku, půl hodinky, nebo ani to ne, kdoví jestli... Však, pane, zejtra nebo pozdějc uvidíte, až tam pojedem...“

Cestou tam to vezmou kolem Močáru, přes Dolinu: s palmovým hájem a buritiskem. „No zdrávas, ta palma snad patří přímo rohatýmu...“, prohlásila předtím Dona-Dona. O paní Lalince nechtěla ztratit ani půl slova a jenom pár jich věnovala Marii da Glória. Teď Dona-Dona nechápala, že přikládají důležitost nějakému stromu, který je tak nanejvýš vyšší než ostatní – protože do něho zatím neuhodilo ani se nenašla pořádná sekera, aby se šikla do ruky. Tedy křehoučké palmové výhonky z něho rozhodně nekynou; zato z něj určitě budou pevné latě a dlahy. Jako by Dona-Doně bylo stydno, že by Kulabert při hovoru mohl Miguelovi napovídat směšnosti. Ráda by, aby Kulaberta taky pohoršovali tyhle lidi, jak se sem jen tak couraj špacírem, i když tu nemají co na práci, a jsou z téhle palmy, z buritiska celí pryč.

A jeho pánem byl Gualberto – José Gualberto Gaspar, pán tohohle cípu země. Co na tom, že si o něm Gualberto říkal nebo myslel bůhvíco. Buritisko byla palma jako ty druhé, všechny ostatní palmy burití, které bažinu v půlkruhu vroubily.

Kulabert vyjel z domu, urazil v sedle tři míle, mířil k řece. Řeka teče k severu, Gualberto přijížděl k jejímu pravému břehu. Tady se propadala k pupku země Pupčina – Proláklej močár *Brejão-do-Umbigo* – dobré tři stovky korců půdy, která přišla vniveč. Mezi hustým lesem a Močárem byla dolina porostlá svízelem a mohárem s úzkou cestou uprostřed, líbezná jako krajinka. Tráva to byla š'avnatá, žírná, Gualberto tu měl dobytek na výkrm. Obrys Močáru, prohlubně ve tvaru zátoky, byl kolem dokola vyznačený řadou palem burití, jako by ho obtáhl. Docela jako kdyby je tam někdo naseł v pravidelném rozestupu na šest, deset metrů od sebe. Tyčily se rovnou z pažitu, z nizounké trávy; tady v té hládi mohl za bílého dne zajít kůň nebo dobytče. Ale buritisko stálo trochu opodál vzadu, ven z řady, rušilo sled. Prozkoumat tady zem nějaký znalec, nejspíš z toho vyvodí, že bažina se svého času o něco stáhla směrem k řece. Místní zemina, ať v ornici nebo hloub, břidličnatěla rybími kostrami, želvími krunýři, úlomky mušlí, usazeným bahnem. Kdysi dávno vyrostlo buritisko jak se patří na břehu, ve sponu se svými

velkými bratry, tak jako teď ti druzí, mladší, smáčejí kmínek skoro ve vodě – jak palmy burití rády. Teď pozbylo smyslu mezníku, čnělo osaměle, po všech stránkách jako kůl. Nic než sloup. Na vrcholku se zdálo plno tajemství, mlčení; ale stačilo, aby okolo jeho dřívku náhodou zašvelel motýlek a začal klikatě kroužit kolkolem, a mohlo se stát osou pro jeho nejisté arabesky. Motýl odletí nad močál, zarostlý nepohnutou vegetací nasáklou vodou, kde je slatina samá lilie a vodní růžice a tu a tam se modrá tůň mezi termišti a vyššími křovinami a dál se rozprostírají další tůně se zeleným žabincem okřehku. Močál byl oáza, člověk tam neměl přístup, a tak žil. Nebylo v něm vidět kajmany, ani velké hady, co se vyhnou. Zato se tam bělaly volavky. Z trsů vyletěl roháč, škrtl čarou nízkého letu. Mezi stvolý rákosí růžově prokmitaly opeřené obrysy. Odvodnit a vysušit se tenhle majetek ležící ladem nedal. Pokojně se rozpoložily lotosy, stulíky, lekníny a šípky. To hájemství sahalo od čáry palem burití až k řece. Takhle to viděl Miguel.

José Gualberto na koně obvykle vsedal ráno o sedmé před domem, a jak se tak kymácel v sedle směrem na západ a koně právě tak akorát pobízeli, k řece dorazil někdy mezi desátou a půl jedenáctou.

Ale tenhle čas pro sebe patřičně zužitkoval. Předně už to, že je sám, mimo domov a dosah ženiny osoby, že může po libosti myslet na obchody. Pohupoval se, uzdou v ruce i ostruhami udržoval nit dorozumění s koněm a pořád dokola prováděl skoro až zdlouhavé výpočty, které se točily kolem centů živého hovězího, korců pastvin, lhůt pro výkrm a toho hlavního, oč nakonec šlo, peněz. Když projížděl hlubokým lesem po nejneveselejší z cest, velice zřídka ho něco vyrušilo. Stezka sice vedla terénem náhorní plošiny, přesto se ale prokousávala úvozem s nepravým stoupáním a klesáním, jak ji z kopce do kopce vymlely volské potahy. Sedlo s vytrvalou pravidelností vrzalo z jedné strany, z druhé strany, řetízky od uzdy cinkaly a koňská hlava vysvětlovala rytmus chodu napravo a nalevo. Byl měsíc, kdy přšelo na pokračování, a tak i tu chvíli, co svítlo slunce, bylo chladno. Josého Gualberta doprovázel strakatý pes Xerém. Takhle tomu, aby bylo jasno, bylo už odedávna.

Pak mu nějaké náhodné setkání dalo odpověď na dvě tři otázky, a když to s odstupem v hlavě probral ze všech stran, vyšel z toho lecjaký nápad a poznatek. Syn nějakého Inácia nahání zaběhlé krávy, tak to podle všeho v Sucupiře koupili stádo, to si budou chtít pronajmout pastviny poblíž jejich. Manuel Pedro jede do osady hodit dopis bratrovi, má se co nevidět vracet z města, bude mít odkroucenou vojnu; Manuel Pedro může mládence požádat, ať zjistí, co může stát

revolver. Klouček s bandaskami mléka, který ho klimbající míjel na kobyle bez pořádného sedla a třmenů a bosými chodidly jezdil kobyle po bříše, se na chvíličku probral a pozdravil, jel dál, bandasky celé rozhoupané. Cestou dolů k potoku si on, pan Gualberto, když tudy jel minule, všiml pěkně silné kvazumy skoro bez vrásek, měla kůru na výborné lýko, poddajné jako provaz; stálo mu za to sesednout a pár pruhů si nařezat.

Poradit se o pár věcech s kmotříčkem panem Liodorem. Dneska na Buritišti přenocuje. Z cesty seběhla jalovice João de Mel' – značku JM má vypálenou na zadku, ne předpisově na noze směrem ke slabinám, zespod – za tohle se João de Mel' naplatí pokut. Taky tudy přeběhl pásovec, pes s koněm ho vyplašili, takže tu má někde noru. Ten určitě žije poblíž. Na ztracení času s lovem není kdy; ale může to místo popsat nejbližšímu maníkovi, ten pásovce zabije a kus mu dá. Tráva šťavnatě vrzala, na pastvu bude jako dělaná; v chládku pod stromy. Vyplatí se sem zahnat dobytek, ať to tu vypasou, teď je ten pravý čas, na lobeirách zrajou jabka jedna radost, žádné už není tvrdé, aby nějaké krávkě zaskočilo, a když je teď spasou, bude víc mlíka, pomůžou jim zahnat žízeň, nebudou muset běhat bůhvíkam za pitím. A každá ta záležitost se musela promyslet zvlášť, jednotlivě, zatímco kůň odfrkoval a čím dál usilovněji hlasitě žvýkal udidlo, jako když se ve vodě převalují oblázky, a kopytné kroky dusaly v rudorudé hlíně či klapaly po kamení.

Cesta klesala, nazdařbůh se kamsi hroužila, ani strž to nebyla, a zrovna tam Gualberto předposledně potkal Náčelníka, cosi tam montoval, prý že most. Hlouposti. „Tak ty sis dneska ve dne nedáchnul, Náčelníku?“ Náčelník Zequiél při odpovědi napřímil trup a chopil se zase sasafrasové hůlky, která mu dodávala spíš na věku než na vážnosti. „Tuhle, aby měla cizí slečinka kudy přejít... Až si vyjde na špacír, bude ráda...“ Náčelník promarnil celý den pošetilostmi jen proto, že chtěl posloužit a zalíbit se slečince. Slečinka byla paní Lalinka a Náčelník vážně míněnými skutky dával najevo svou oddanost. Však taky který soudný muž by snad nedej Bože nepoklekl před paní Lalinkou, jen aby letmo políbil lem jejích šatů?

O tomhle Gualberto přemýšlel na teď už písčité cestě, příkrčené pod propleteným listovým hustého lesa; a cesta to byla bílá. Až odtud bude venku, zbývá objet výšinu Alto Grande a dorazit na luh. Dělal pan Liodoro dobře, že si snachu takhle držel v domě s těmi jejími městskými mámidly a pentlením? Neohrozí snad svým příkladem počestnost jeho dcer, Marie da Glória? Kdopak věděl, z jakých lajblíků kdy vystrčí růžky čert?

Maria da Glória byla fešanda, v sedle jistá dost, aby zvládla velkého koně obkročmo jako mužský v těch žlutých kalhotách a jezdeckých botách a venkovské haleně z režného plátna, smála se jasným smíchem a potřásala hlavou, až se jí vlasy rozletěly, vrhcáby slunce. Projížděla se cvalem křížem krážem, jako by byla kluk. A té veselosti! „Jsem holka z venkova, holka ze sertão!“ vykřikovala; vynahrazovala si tím těch pár let strávených v lyceu. Ukázala na akácii a povídá: „No toto, to je nádhera: drží stráž – každý lísteček pěkně dokulata, jako penízky...“ Takhle po vás chtěla, abyste si vážili bubeníčku bate-caixa, protože má světlezelené listy, tu nejfajnovější zeleň z celé džungle, a na vzrostlých stromech. Paní Lalinka vedle ní v dámském sedle na mírnoučkém koni, sama v přepychové amazonce celá tmavozelená, ten smích a radosti jí svědčily. Na kulaté plody lobeiry řekla paní Lalinka: „To je grejp...“ paní Lalinka byla namouvěru z města. A na lobeirové květy, nachové s droboučkým žlutým prostředkem: „Ty by se pěkně vyjímalý ve váze...“ – představa těch květů ve voňavém pokoji paní Lalinky působila až nemravně. Kalistena zvaná bílý uhel v Marii da Glória rozdmychala oheň nadšení: „Koukni, jak tenhle roste! Jak se rozvětvil!“ Ale vypadalo to, jako by takové věci říkala jen proto, že je s paní Lalinkou, aby se paní Lalince zalíbila; chtěla před ní vypadat nevinněji, víc holčičí. „...Tady ten uschnul, umřel... Ale ten druhý, mladík, má pupeny, sáhni, jaký má chloupky, takovej hebkej kožíšek!“ Veselí Marie da Glória bylo samý smích rozkvetlé dívky, které je zapotřebí lásky.

A tohleto se odehrálo v půli prosince, když přšelo tak den, dva v týdnu a mezi tím na dva tři dny přestalo. Jak to pan Gualberto Gaspar teď líčil Miguelovi.

„...Manžel, jako inspektor, tady příkrčenej na bobku přímo pod palmou rukama šátral v trávě při zemi... Potom když přijela jeho žena, tak taky seskočila z koně, byla celá šťastná, smála se na celý kolo, jako bez rozumu...“

Stáli před Pupčinou, před shlukem palem v rozlehlé dolině. Pan Gualberto Gaspar Miguelovi to místo ukazoval prstem mířícím pod buritisko. Palmy burití, krása nesmírná. Každá něčím jiná, a jedna jako druhá. Některé z nich měly jizvy od ohně, černé prohlubně u paty kmene, trouchnivé dřevo, stopy po žďáření. Zato Buritisko! Nesmírné. Nezměrné. Je vůbec skutečné? Bylo jedna vláha a míza. Lišejník se šplhá od země až k vrcholku palmy. Člověk jen zíral a zíral.

„Tou dobou byla tráva samej buriták. Panička si nejdřív myslela, že manžel sbírá tydle hnědý voříšky... Ale inspektora to nerozházelo: opáčil, že tu pro ni chytá živý šneky, dyť přece ty potvory chtěla... A ona že ano. Zatleskala rukama, poděkovala. Ona si totiž ty šneky vopravdu poručila, takový ty, co jich najdete fůru na luzích, kolem vody takhle v ouvalu. Jenom tak z plezíru? Nejspíš jo. Hlemejždi jsou prej dobrý na souchotě. Brrr! Dyť je to samej sliz... Že prej taky ona sama má chycený plíce. Říkaj jí paní Dionéia...“

Močár před nimi pil panu Gualbertovi krev, ani vidět ho nemohl. „Stejně jednou s těma svinskejma mokřinama zatočím! Udělám s nima krátkej proces!“ zahrozil. Ona to ani nebyla normální veliká bažina, spíš souvislá plocha porostu a vody místy s ostrůvky lesa, shluky divoce rostoucích rostlin. Věčně odtamtud šlo nezdravé povětří. A šeredný pokřik volavek, něco mezi žabím skřehotáním a psím štěkotem. Ve dne prý bukači vážně štěkají. Postupně člověk začal volavky rozeznávat, v párech, bělostné očípřecházení mezi stébly trávy a rákosím. „Když začne voda opadávat, bejvá jich tu víc. Protože tu maj ryb, co hrdlo ráčí...“ Brodí se ve vodě, v bahně. Jiné odlétly někam k otevřenému jezeru, loví jen, co potřebují k obživě. Bělostné však, přečistě. Hnízdily a hřadovaly na suchých mravenčích stromech.

„...Pan Liodoro z koně neslez. Já taky ne. Myslím, že z nás čtyř tady ze všeho bylo díky Bohu stydno jenom mně... Dyť to volalo do nebe...“

Palmy burití, květinové koše ve výšinách. Burití tu stály jedna vedle druhé, rozčepýřená koruna jim trčela do všech stran. Vytyčovaly cestu káňatům. A Buritisko velikán. Stojící, statný. Ani mech se na té hládi nedokázal přichytit. Z Močáru se čas od času chraplavě ozval socó-boi. Pořádepořád však skřek bílých volavek, co chvili.

„Rozumíte mi? Copak to nebyla strašlivá situace? Pro mě teda jo. Jen si to představte: já sem přijel s inspektorem, nic zlýho nás ve snu nenapadlo, bavili jsme se o všeličems, on si docela dělal naděje... Tady, přímo na tomhle místě sesed, chtěl se tu povohlídnout po jedný bylince, co jsem mu vo ní povídal. Po jedný takový bylince, co dovede pomoct, já sám ji nikdy neviděl, ale říkali mi, že tady roste: že se jí daří, kde rostou burití, v mokřadech, v ouvalech... Chudák inspektor. Za každou cenu prej ať jedu s ním. Nemoh se dočkat, až si tu bylinku najde a natrhá. Víte, voč jde? Víte, k čemu zrovna tahle bylinka byla dobrá? No uvařil se z ní odvar, a když ho

člověk vypil, získal nazpátek mužnou sílu, tu chlapeckou sílu bobtnat a růst, o kterou přišel... Přesně tohle.

Dovedete si to představit, byl takovej deštivej čas, tráva v dolině ještě celá nacucaná, místy koňům voda stříkala od kopyt. Já zůstal v sedle. Ale povýšenost v tom nebyla, aby bylo jasno. Buď jak buď, inspektor slez z koně, sehnul se, dokonce si tam do toho mokra klek. A ze všeho nejdřív chtěl začít hledat hnedka tady, pod buritiskem... Takhle tu na všech čtyřech rukama šmátral po zemi, von inspektor chodí pořád v černým: vypadal jako hovnivár... Byl to zkrátka takovej pršlavej den, už jsem říkal, zamračeněj, ono jak se vochladí, je hnedle všechno smutnější. Tady když se dá do deště, tak se docela až setmí. A teď tohle!

V jinejch dobách by chlap chlapa kvůli ženský zabil! Jako to chodí u zvířat... Jenomže svět už není co dřív. To lidský plemeno je čím dál studenější, přijde čas, že budeme všichni jak ryby. Přesně to! Inspektor tuhle u paty buritiska, tak strašně sníženěj, tolik poníženej... A vtom se tu zničehonic zjevili tamty dva. Přijeli na koni pěkně v páru, samá legrace, jen si tak nazdařbůh vyrazili. Pan Liodoro a paní Dionéia, inspektorova zákonná manželka... Jen ať každěj ví, že se tahá s panem Liodorem...

Ve mně vám všechno zhořklo. A voni pomalu přijížděli, inspektora viděli, ale bylo jim to podle všeho ouplně fuk. Inspektora, kterej rukama vošahával zem, jak hledal tu bylinku... Pak buď zaslech koně, nebo vytušil, že jsou tady, a doslova tak jak byl se vohlíd, na paní Dionéiu se usmál, pana Liodora pozdravil...

Jenomže já mám vobstojnej sluch, taky vítr udělal svoje, takže jsem slyšel, co voni si nemysleli, že bych moh zaslechnout. Jeho, jako pana Liodora, ne. Zato ji – ta ženská má ječák a mluví vždycky hodně nahlas:

„Ty ani nevíš... Já tě mám tak ráda...“

.....

„Koukni, Doráči, buritisko...“

.....

„Taková vejška! Jako by ještě vyrostlo... A já že bych ho měla chtít porazit...“

Že mi to pořádně hnulo vosrdím? Inspektor tu bylinku dodnes nenašel. Popadla mě chuť pořádně si loknout kořalky, vzít rukama za práci, abych se zahřál... Když k nám ty dva dojeli, jako by se nic nestalo, všechno proběhlo úplně hladce... Pan Liodoro se jakživ nemračí. Chová se vždycky slušně. Hodně inspektorovi pomáhá... Tak co, stojí buritisko za kouknutí? Podle mě už neporoste víc, než je. Heleďte: vo tomhle to neplatí; ale vo jinejch palmách jo, vo těch obyčejnskejch: čím starší, tím tenčí – to se tak říká... To mi říkal už můj táta. Abyste věděl, já jsem rodem Lemos. Celým jménem bych se správně měl jmenovat Lemos: José Gualberto Gaspar de Lemos... Je to hrozně dlouhý.“

Miguelovi se to celé vybavilo v paměti, než se vrátil k džípu.

Chlapec se taky přiblížil, myslel si, že už pojedou. Chlapec byl málomluvný a dbalý, jako ten, kdo si své tesknění, svoje záležitosti schovává na jinde; tady na něm žádný příběh neulpí; nenáležel těmto chvílím. Jestlipak byl pro vodu? Optal se Miguel. Jo, byl. Teď už by totiž dalo pěkně zabrat, kdyby se někdo měl drápat dolů do strže pro vodu k potůčku nitce, mumláčku. Ten bylo teď, a teď zas ve tmě slyšet. Kapánek kapka bystření opodál – čiperný čurčuravý trysk. Tma houstla. Měsíc v poslední čtvrti, krápání hvězd z polou května, čarokrásné zrnité krůpěje, jak v tu dobu v sertãu bývají. Maria da Glória říkala: „Naše zdejší hvězdy, naše...“ Ve všem, co říkala, a určitě ve všem, co si myslela, byla nádherná. Od narození jí byla dána tahle duše, veselost a krása: všechno naráz a pohromadě. Miguel ji měl rád. Čím víc si srdce někoho připomíná, tím těžší je vyvolat si před očima jeho obraz. Miguel svému srdci ponechával volnost – a myslel na Marii da Glória: ale jen jako na něhyplnou vroucnost. Tudíž musel myslet na její jméno: Glória. Sláva na nebesích. Tudíž měl strach. Že se bál? Maria da Glória si umění bázně ještě neosvojila, potřebovala neústupně žít. Tak jako byl její otec, pan Liodoro, svrchovaný a pán, tak jako stromy rostou. Burití Velikán: v čem tkví ta mohutnost mocné klidné síly, mlčky hybatelské ve výšinách? Kámen je nahlodán, rozrušen, pak vytvořen znovu. Dito, Miguelův bratříček, který umřel tak maličký, viděl životu do karet, ani se nemusel snažit. Proto umřel? Žití asi bude zřetězeno pěkně zamotaně. Když se Miguel bál, byl jeho strach ze života strachem z opakování. Teď hvězdy hledaly svoje místo. Skvěly se nad ošklivým, zasmušilým sertãem. Téměř ševelily. Na dosah a jednolitá byla rozpovídána temnota nad krajem. Neujímal se tou dobou Náčelník

Zequiel na druhém břehu noci pátracího úkolu, neležel na rohoži na podlaze mlýna a nebděl na stráži?

Jako že Náčelník slyšel, slyšel všechno, nebylo mu pomoci. Kdože byl ten nepřítel? Kdo to měl přijít? Noc zpovzdálečí skrz naskrz proniká a patří si se zemí více než třeba strom, než hadí břich. Někde je noci víc než jinde. – *Brr!* Jakýsi nepřítel byl blíž a blíž, šátral, pátral. Těžko ho rozpoznat, zvuk mezi zvuky: *tu-tu... tut...* V noci poslouchané. *Ďasa!* Sotva se slunce schová, a ptáčata bílého dne s čírikáním zmizí v houšti stromů. Tehdy se ponejprv ozve osamělý krákot pralesní tinamy a hlubokým hlasem spustí ropuchy. Spolu se sovami, které vyletí ze slují. Ježčí mlasky mlask v ovocném sadě. A inambu, jeho žbrblání. Táhlé bažantí urú urú, větrustrnutí, kucknutí dobytčete, huhňavý vrz vrat. Jednu chvíli jsou ropuchy blíž, bůhvíkolik; vzápětí ani muk. Oklepání stáda. Rozechvěné houští. – *Poslouchals, Zequieli, ted' se boj!* Přichází přízrak, divé vidění, už už je u mlýna, a je to tam. Tagoaíba. Zlý duch seslaný od Boha, který jde napříč. Všechno to Náčelník ani neví, opanoval ho děs. Tapír se hvízdavě směje. Vzadu v každém koutku pláně je na číhané had. Vítr se otáčí: přivane hlas, mořekavý ston. Arirí si byli zasykat slabiky; volají v letu; tihle se stěhují, přeletují za noci. Pro rýžoviště jsou pohromou. V dáli vzplál štěkot psů – uzly, ohnivě skvrny. Pes zachytil pach zvěře, je jí v patách. Zvířeti musel zmást směr obracející se vítr. Ted' znovu spustily ropuchy: jsou jich dva sbory. Měsíc už nevidět, ticho se hrouží a houstne – ticho se hemží, nastává. A lelek se voláním opičí po lidech, kteří mu uhranuli: navlas muž nebo žena, když je mordujou, úpěnlivý nářek. Pak vprostřed rumrejchu takové ticho, na všechno padl strach. Tehdy se blíží plíží ukrutný had, má barvu očí. Had pohroma. Zlý duch, dosud bez kouska země. Vše v panském domě spí, rodina, všichni vespolek; do nepřítelů jim nic není. Ale Náčelník ne; nepovolí si. Stačí vteřina nepozornosti, a má ho tady, vedle sebe, v sobě. Na toho neplatí žádné dveře, před ním se nezavřeš. Na závoru ani na zámek! Cítí mrazení, tetelí se, to k noci patří – utěrky chladu. Nepřítel ne a nejde. Leda by ho ohlásil nějaký pes, jestli nějaký pes začne výt. S rámusem z výsostných tišin spadl v dáli palmový list, takhle upadávají. Odlomí se ve výši, žuchne o zem, rána a šramot. *Bums!* – *cccúuu...* Ty dva zvuky za sebou: hřmot a pak chrastičné smítavé ratolestění. Čas od času zničeho nic upustí palma jeden z těch vějířů, už zežloutlých tam, co se peření bortí, i když navrch je ještě světle zelený. Okamžik, štěkot, tamhleodtud. Někaký pes přichází k rozumu. A padne takové ticho, tak samo o sobě ryzí, tak čiré, že je až slyšet kraby v řece. Krabatění, čeřeřeč. „*Ryby by rády chlá-*

dy!“ Žába se někam škrábá. Další zlatavý šum. Pad shnilý plod. Pak dlouho tichoucí ticho, až teď se probouzí nějaký pták. *Mutúm*.

Žaluje na sebe sám. Hoko kohout, krasavec. Starší se bavili o tom, co že je mezi křovinatou divočinou a pláněmi. „Vlci?“ „Našlo se spoustu vlčího lejna. A je slyšet, jak vyjou, teď když se vychladilo...“ Vlci v chladnějším období vyjí už v tuhle dobu, sotva se setmí, či dokonce už v osm. Řvou u pramene na začátku úvalu. Vlk se škaredě ozve: „*Uoóó! Uoúúú...!*“ Samice zavyje v odpověď: „*Uaáá! Uáá...!*“ Trápí je lunobol. V tyhle hodiny jsou vlci dočista pominutí. Houšť kolem Hočího domu, Mato do Mutúm, je obrovský černý svět, líhne se z děr a šplhá do vrchů. Hřivnatý vlk kluše nazdařbůh po pláních. Starší lidé nevraží na malé. Vypustí psy a poštvou je na vystrašené tvorečky – na pásovce, který se přimkne k zemi a prosebně kňučí, na opice, které dělají opičárny, na králíka, kterému se i ve spaní pořád zdá, jak je mu někdo v patách. Pásovec pozdvihne zkřížené packy, nerozumí – a psiska ho do krve rvou, až ho zachvátí smrtelná křeč. A mravenečník. Mravenečník obchází houštinou, na kraji hustého mlází. Zná každý strom, bere je do náručí. Žádný z nich se nemůže pomodlit, žalostně skučí, volají o pomoc. Každý pláč žadonící o pomoc je určen Matce Boží, jako když se odříká zdrávas. Je jedna taková staříčká Matička. Muži opatrně našlapovali, kradli se proti větru, až obstoupili párek mravenečníků v koutku pod břehem, ti dva tam spali. Muži do mravenečníka šťouchli holí s ostrou špicí, ušetřili mu pořádnou ránu, jak se probíral. Úder do zvířecího těla se dutě rozlehl, mravenečník se sesul jako starý slamník. Počkali, až se zas napřímí, otočil se k nim, jako by nechápal, že tohle je smrt, otočil se krotce jako domácí zvíře, bylo mu jasné, že utíkat může jedině tudy. Druhý, samička, taky. Jak obraceli protáhlé hlavy v touze uniknout, vypadali trochu přitrouble, jako by loudili, bez stopy zákeřnosti, jako by se chystali žrát z ruky. Kámen by se ustrnul. Muži je dobili, dorubali a rozstříleli jako vzteklí. Zkrvavení mravenečníci umírali v objetí – ocasy se ještě zvedly a vzduchem mávly jako suchý palmový list, v prachu šustem zašustily, zachrastily, až k dokonání... Cesta brodem noci vede až na břeh pekel. Ti dospělí najednou jeden druhého znenáviděli. Bylo třeba se celou dobu modlit, aby se nic nepříhodilo. Noc je smutná. Takový hrnčířík jak vidí nebo slyší něco nového, hned je vzhůru: zatřepetá křídýlky, pípne; jedině když hluk nepřestává, spustí v temnotě obvyklou písničku. Nespí ve svém hliněném domečku, hřaduje na větvích. Ticho všechny nepatrné zvuky slije v jeden jediný a otupí člověku uši; a to vše překryje a nad tím mohutní jiné ticho, které je trestí čehosi. Avšak lelek kozodoj když vidí padat hvězdu s ohňovou brázdou, dá se do křiku: ...*Oj, oj, oj, oj...!* Brzičko ráno zpívá chřástal v úva-

lech. A pekariové se v houfech přihnuli nažrat zralých oříšků pod palmami, plodů vysokého buritiska. Rypáky rozstříkují rosu v travinách, rochají, chrochtají a krkají. „Copak jsi slyšel, Náčelníku?“ „Odstup!“ Dnes na úsvitě foukal vítr víc jakoby od řeky. „Kajmaní spánek je se zemí srostlej...“

A je den. Sluncem se napájí nesmírný pokoj. Buritisko, královský peň vprostřed pláně, hráz, u níž stanou zeleně i modři. Pod buritiskem zarazí koně Maria da Glória a mává, ruka se třepotá na rozloučenou, peónka paján. Vlasy má rozčuchané, porozepnutou blůzkou probleskuje bělostné hrdlo. Rozžehnutí smíchem. Jinde než v blízkosti Marie da Glória nemůže mít život hlavu a patu, nedá se toužit po osudu, ani si v poklidu žít. Na Buritišti; tam se lidé uchovávají celí. Glórinka, jak ji vykresloval stesk, měla stále povívající vlasy; anebo v jídelně přislibovala krásné paže ve světle lamp a petrolejky.

Vedle paní Lalinky. Ta tam žila v ústraní samovazby, ve své říši. Takže kdyby ji někdo miloval, dozví se o tom? Paní Lalince všichni sloužili a obdivovali ji.

„To je panečku nějak študovaná panička!“ prohlásil pan Gualberto Gaspar.

Miguel s panem Gualbertem vyjel tenkrát z Chroustky časně, nemohl se té cesty dočkat. A bylo to v květnu, tráva už začínala sypat, rána a podvečery byly lahodné. Tak jako teď. Cesta vedla po náhorní plošině, savana už usychala a byla samý prach. Plán plná hrbolů, koně drobili krok. Vpravo i vlevo lodyhy ramií v květu, růžové a bílé. V dálce se na zvlněných kopcích zelenaly třtinové plantáže. „Však uvidíte. Jedeme směrem k řece...“ Byli na cestě na Buritiště. Mnoho toho nenamluvili. Nějaký Catarino vedl do Quaresmasu sedm odstavených telat: začínali tam s odchovem mladých kusů, třeba budou za bulíky platit víc. Teď špinavě vyhlížející plantáž bavlny, tobolky už bělavé, ale ještě zarůžovělé jako jablka, ještě neotevřené. „Letos je všecko vopožděný...“ „Vytloukáme to všelijak, dobytek už div nežere troud...“ Tahle savana nestojí za nic, nic se tu neurodí. Sem tam martej, zvaná hnačka, nějaký ten karyokar, kurbaryl, kvalej, bubeníček. „Však vidíte sám...“ Tuhle v té vysoké trávě onehdy ležel stočený had; někdo od nich by sem měl zajet a zabít ho, co když je to chřestýš... Když tudy José Gualberto jezdil sám, jakmile přestal mít domov na dohled, začínalo se mu hlavou ledacos honit. Ne že by byl nějak nadržovaný, svoje měl jisté a ani mu o to tolik nešlo, aby myslel zrovna na tohle, potřeboval si toho v hlavě srovnat i tak dost. Jenomže postava té ženy, paní Dionéie, mu najednou přišla na

mysl, i když ji nevolal, a teď tu byla. Kdyby ji jednoho krásného dne pan Liodoro nechal, on, jako pan Gaspar, by si docela dal říct. Vybavoval si ji. Byla světlá, pihatá, s velikou pusou, jestlipak taky líbá? „Vdaná panička...“ řekl Miguelovi. Povídal. A ať už byla šeredná nebo hezká, obraz té ženy se panu Gasparovi vtiskl do paměti. I když hlas neměla ani pěkný, ani příjemný, a že pusou nezavřela! semlela toho víc nežli která druhá. Přitom mlátila prázdnou slámu, bylo to, jako když bahenní pták klape zobákem, skřehotala jako volavka, ano, přesně tak, jako bílá volavka, která není kale k užitku. Dokonce naopak, taková ženská byla z Božího dopuštění jako stvořená, aby sváděla k nepravostem a tahala z chlapů peníze, vydržovat si ji dá asi zabrat, to musí dělnému mužskému pořádně zamotat život. No ano, volavka, volavky se přece nestřílejí a nedají se jíst, maso jim smrdí rybinou, i když popelavou volavkou prý někde nepohrdnou. *Inspektor*... Proč se tomu člověku vlastně říká „inspektor“? Nejsou odsud, ve městě přišli na mizinu. On vypadá staře, má špatnou barvu, jako by ho nic netěšilo, uvnitř ho něco žere, takový červotočivý klacek. Ženská, jako je tahle, odrovná každého. Co spolu můžou mít za život?

Kdyby pan Gualberto v sedle usnul, kůň by ho stejně nesl dál, tak dobře znal cestu. Ale on věděl, že je vzhůru, a Kulabert nespal, na to byl moc mladý, v nejlepších letech, a krev měl příliš dobrou, aby cestou klímal, jeho tělo potřebovalo hodně jíst, údy si daly říct k dílu i k furiantství. Málem skoro nic mu nescházelo. Žena, Dona-Dona, bývala hezká, aspoň na jeho nenáročný vkus. Teď už spíš zošklivěla, půvaby jsou ty tam. Svého času Kulabertovi nedala spát. I žárlivostí se něco nasoužil, i když k té žádný důvod neměl, Dona-Dona byla rozumná osoba se ctí v těle; jenomže on nesnesl představu, že se pohledem na její mládí kochá jiný muž, to příslušelo jedině manželovi. Prostě: bylo to, jako kdyby mu někdo posunul ohradu, aby ho připravil o kus pastviny, jako kdyby mu cikáni ujeli na jeho jezdeckém koni, jako kdyby mu vačice zadávala slepice na bidýlku. Kulabert ji hlídal, schovával ji doma, býval by rád, kdyby uvážlivě nakynula spoustou dětí, aby měl po starosti. No, co nadělá, ztrápený život!

„Tady je to jako tam, příroda vypadá skoro stejně...“ řekl Miguel. „Že se ptám: tam, to jako kde?“ „V Geraisech.“ „Dyť Geraisy začínaj támhle, hnedka za řekou...“ „Začínají, nebo končí?“ „To si děláte legraci? Měl byste to tu vidět, až přijdou deště...“

Ano, Miguel si uměl představit, jak ten kousek vypadal, když sem tenkrát v prosinci sborem dorazily dámy z Buritiště, podle toho, jak to pan Gaspar líčil. Teď byl květen, tenhle měsíc bylo

nejvíc kvítek na zemi i na keřích. A kýlatec, z jehož kmene prýští pryskyřičné zlato, měl svěží barvu. Ale tenkrát tudy projížděli, když se nachově nabízely lobeiry. A svátečně ohrozněná popínavá vikev. A kvalej zeměděv. „Chtěly zastavit, pozdržet se...“ Maria da Glória a paní Lalinka. Zrovna začínal kvést guajak: dužnaté, aromatické bělostné květy, mléko a strdí, se žlutým věncem tyčinek. Ale zblízka ať k nim nečichají, protože odér, co se z těch pěti lístků jasmínovateho okvětí line, je nechutný, ba obtížný. Těhotné se z něj zvedne žaludek. „Ale i tak se jim líbily...“ Natrhaly si jich, květy sotva porozvité – jako když přepůlíte vajíčka natvrdo – i ty rozkvetlé: jako volské oko na pánvičce, bílek a žloutek. „Ženské si toho navymejšlej...“ Pan Gualberto se s užmoulanou cigaretou v puse zasmál. Takže z toho byl úsměv, zároveň nestydatý i stydlivý. Krotil v sobě jakési pohrdání vůči ženám, k té jejich koketerii a troufalosti bytůstek, které chrání právě to, že jsou od náтуры tak křehké. A tak se v něm obdiv mísil s chtíčem, který se mu nedařilo skrýt. „Ženská, ta myslí tělem...“

Pan Gualberto Gaspar vyprávěl: „Zkrátka, nedalo mi to, a že jim něco vokážu, to budou pane koukat s vodevřenou pusou! Tak se mi zdá, že ani Maria da Glória, a že je vocaď, tohle nikdá neviděla...“ Sesedl z koně, vzal mačetu, našel zeměděv. Rozťal mu kmínek. „Fik ho...!“ Ukázal jim, že ta živá kvalej se zelenou korunou a spoustou květů, které byly jako veselé žluté hvězdičky – že má kmen dutý jako mohutná píšťala a celý vyplněný zemí, vážně píst země, půdy, opravdovské přírodní prsti, která vystoupala až takhle vysoko. Ta suchá zem tam byla vevnitř jako ve futrále, přímo v těle toho zeleného stromu. No a ony obě – paní Lalinka i Maria da Glória – žasly, když to viděly, jako kdyby to byla nějaká nemravnost. „Jak vám povídám...“ Pan Gaspar se smál skoro škodolibě. Takhle najednou vypadal o moc starší, přejinačený. Líčil, jak se to seběhlo – bylo to, jako by si tím vychutnal jakousi prapodivnou pomstu. Miguel se na něho pozorněji zadíval – přátelský chlap. Pan Gualberto Gaspar, hrubé rysy, slamák, vychytralý pohled, spadlá ramena, dlouhé paže, ruka na uzdě, dlouhaté nohy v cvilinkových khaki kalhotách obmykající koňský trup, obrovské tápy v bagančatech. Celý byl tak nějak dlouhý a vláčný.

„...Teda řeknu vám, tamta se na člověka umí kouknout pěkně nestydatě...“ Tohle řekl. A Miguel se na nic nezeptal. Popravdě vůbec neměl proč, a přece se bál, co druhý odpoví. Ten pokračoval, jako by mluvil o něčem, co se všeobecně ví. „Mladá, pravda, není. Ale hříšný touhy probudit dovede ... Pusu má pořád vlhkou, rudou... Jestli ta si nemaluje nehty...“ Kdože? Snad

paní Lalinka? „Ale kde. Přeci tahleta paní Dionéia, jako inspektorová. Teda na papíře...“ Není to manželka jaksepatří, myslí na to, jak zahrnout. Už dvakrát ji potkal samotnou, dala se s ním do řeči, usmívala se, jako by se bůhvíjak dlouho znali, jako kdyby byl nějaký přítel nebo příbuzný. Jindy se ho zas zeptala, jestli neslyšel, jestli náhodou neví, co se o ní povídá, jestli ji nepomlouvají, že je nějaká divná? „No prosím! Doslova tohle. To mi řekla. No co vy na to?“ Miguel skoro neposlouchal. Jenomže pan Gualberto dokonce přitáhl uzdu, zarazil koně. Oči mu jezdily sem a tam, jako když dobytče kýve hlavou před vysokánskou ohradou, která ho dělí od pastvin. Napřáhl prst do dálky, až tam, co nebylo nic vidět. Očividně hořel nedočkavostí, aby mu něco sdělil. Konečně: „No, já vám to teda povím, že se to tak šikne, stejně byste se to nakonec dověděl; ale moc vás prosím, zapomeňte, že jsem vám to řek já...“ Odmlčel se a pořádně si stranou odplivl. „...Vona totiž, je to ženská pana Liodora...“ Zmlkl. Nepozoroval na Miguelovi ohromení, jaké čekal. A tak vyhrkl sám: „A safra!“ a rozhlédl se kolem dokola, aby tu náhodou ještě někdo nebyl a neposlouchal. „Safraporte, on je to muskej jak zákon káže, pořádněj chlapák. Rozumíte? Potřebuje se vyřádit v posteli víc než kdo jinej, mnohem víc. Vždycky si tu někde poblíž nějakou ženskou drží. Teď jsou dvě. Jedna je tahle paní Dionéia, inspektor... Však víte. Von je pan Liodoro živí, inspektora posílá pořád na cesty, za vobchodem a všelicos zařizovat... Ta druhá je jedna taková mulatka s jiskrou v těle, fortelná ženská. Alcina jí říkají. Stačí se na ty dvě kouknout, abyste viděl, jak se vobě dvě třesou na chlapa. A pan Liodoro už vod náture, jak má horkou krev, zrovna takový potřebuje, a tak si je taky vybírá. Jo, pro tu Alcinu si poslal. Když ona se zakouká těma svýma kukadlama, tak to na dálku roztopí včelí plástve a smůlu ve stromech... Dokonce už jenom když jí normální jídlo nebo nějakou sladkost, připadá vám, že dělá, však víte co. Pan Liodoro, kmotříček, má dobře, nic proti tomu. Jinýho mu nezbejvá, je vdovec v plný síle, vyrazí tryskem jako plemeník, když shání klisny, nemůže si pomoci, to je náturem. Hřebec, hřeb zlatej... Maj to prej v rodině, tahle potence se dědí. Že bych to vodsuzoval, to zas ne, i kdyby byl sebedál, křivýho slova neřeknu. Protože namouvěru jinak ve všem je pan Liodoro sloup vši počestnosti; a že má taky autoritu! Jako ve svém domě. Až na to, že... Morsec! tohleto neříkám já, to moje polovička Dona-Dona, koukejte to nikde nevpakovat. Až na to, že teda lidem připadá, že by neměl tolik dovolovat Marii da Glória všechny ty ztřeštěnosti, jak se prohání sama pláneňma jako skoták a nežinýruje se vyskytovat s chlapama a klábosit... To je každýho věc.“ Jak si to zařídí. Pan Gualberto by k tomu rád něco slyšel, potřeboval, aby se Miguel vyslovil. Čekal, klátil se v sedle, jak pytel. Ale za chvíli tak jako tak něco uviděli: na větev kvaleje pěkně u cesty někdo pověsil mrtvou slepici na dlouhém provaze z

banánových vláken. Slepice byla černá a vánek s ní ani nehnul. „Čarování...“ Takhle to tu pověsila obyvatelka nějaké chajdy tady poblíž, aby vítr odvál jinam slepičí mor, který tu podle všeho řádí. Tak to si doma budou muset ohlídat drůbež.

Panu Gualbertu Gasparovi nebylo víc než čtyřicet. Nikdo se ho neptal, ale on to s nesmlouvavou pýchou sděloval, buď aby dal najevo, že už má něco za sebou, nebo aby bylo jasno, že do stáří má ještě daleko. Ale tak jako vždycky ve všem, byl ve svaté prostotě sám se sebou vrchovatě spokojený. „Narodil jsem se tady, tady jsem zrostal. Vodjaktěživ dojaktěživ. Jedno mě utěšuje: možná se ze mě nestal boháč, ale chudák taky nejsem, tak asi jako nebožtík táta. Jakž takž to jde...“ Jen vzácně si pan Gualberto sundal klobouk a ukázal oholenou hlavu. Vysvětlil, že jeho sestřih má na starosti panička, Dona-Dona. „Rozumějte: pan Liodoro má lánů na celej vokres, pozemky prvotřídní kvality; jenže otec pana Liodora měl víc než on a ještě víc měl jeho děda... Po mně tu žádný děcka nezvostanou. Chroustka se po mý smrti nebude muset drobit...“ To už nízké křoviny vystřídal hustší porost napřímenějších stromů a oni jím projížděli v hlubokém úvoze, který jako by zapadal hloub a hloub do světlounkého písku, upamatoval se Miguel.

I když ani tolik ne cestou tam jako pak zpátky, když už se v myšlenkách zaobíral Marií da Glória. Jak tak jeli mezi košatými listnáči s termitími příbytky ve větvích, s chodbičkami, jimiž všekazi stoupali uvnitř stromových kmenů jako nepřetržité suché hliněné provazy. Kambaúva, ta houšť krásného teninkého bambusu, se tyčila do výše a tam uzavírala v klenbu, jak se z obou stran cesty natahovala stébla, dokud se špičkami nedotkla. Na dilodendronu zvaném chudá máří si udělal hnízdo a přímo před ním věčně vysedával modrý ptáček, co teď samojedince zazpíval. A bylo to dobré v tolika ohledech, že i když člověk pořád ještě smutnil z rozloučení, mohl začít nechat vyvstávat vzpomínku na Marii da Glória, na její svádílost, její zjev. „Neznáte, s prominutím, nějakou historku, no, nějakou takovou, městskou?“ vyptával se pan Gaspar. Miguel se stavěl odmítavě, nuloslabičně. Z pana Gualberta Gaspara se vyklubal pěkný čtverák, nedal si pokoj, moc rád by leckam zabrousil. „Že vy byste, ženáč přece nejste, je to vůbec možný, že byste neměl rád varieté? Někerejm se to zamlouvá... Já vím, že ve velkém městě, tam má člověk na vybranou z krásnejch děvčat bez jedinký chybičky, až je to k nevíře, a že ty jsou pro každého, kdo si zaplatí... Nemyslete si vo mně nic špatnýho, já si zas tak moc nenaužívám. Jsem seriózní, bez pardónu. Ani nevím, co mně to zrovna dneska vlezlo do hlavy za prostopášnosti, že se mi to ani nepodobá...“ Bylo nepříjemné, jak se pan Gualberto Gaspar lísal a oslintal při tom, co neměl,

jak směšoval odporne s přelíbezným. „Je to moc krásný děvče, ta dcera kmotříčka pana Liodora...“ zvolal tenkrát.

Až na to, že když si to teď znovu pořádně vybavuje v paměti, tohle bylo už cestou tam. Stoupali svahelem z lesa ven. Za chvíli byli nahoře na vyvýřelé výšině Alto Grande a tam se zastavili. Směrem k jihu bylo vidět úseky řeky – zmenšené velké S – útržky. Pan Gualberto ukazoval: dlouhý luh Vargem Grande, Praia Alegre svažující se vesele k vodě, Pacamão, pak sumčí Lagoa do Pacamão, a další jezero – Lagoa do Chiqueiro –, odkud při výlovu neuniknou ryby omámené jedem z koželusku. „Spousta dobrých ryb je tam.“ Ta místa byla ozářená. Svítlo na ně slunce a dálkou zkrásněla.

Když vtom se náhle přímo sem, kousek od nich dvou, opovážila dvojice karančů – ohromní byli, a barevní jako dvojí překvapení. Zjevili se teprve až takhle blízko, klouzali nezbytných pár metrů od sebe nesmírně nízkým letem, neslyšně, úplně bez výstrahy, těsně nad vysokou trávou, občas se naklonili; a všechno to bylo jako sen. Jeden z nich usedl na termitišť. A rovnou tam se načepýřil se všemi těmi ostrůvky rzivé a nachu a potřásal oranžovou uzdou a zobákem, měl před jezdcí pro strach uděláno. Pán oné země na výsostech. „Sec mazec, krahujec dravec!“ zaposmíval se pan Gualberto, ale přitom byl na ty dva pyšný. A pan Gualberto, jeho přítroublost, tahle chvíle nevytizeli Miguelovi z paměti. To, jak po nějaké době pronesl – samolibě rozhodným tónem, v němž snad byla touha zavděčit se mladšímu příteli, podarovat ho, a současně špatně skrývaná trošička úzkosti, cosi jako poloviční závist; a taky vážně, s vážností, která i jemu dodávala patřičně na důležitosti: „Uvidíte, že se vám Maria da Glória bude líbit. Vím to...“ A skoro smutně, s proročnou moudrostí: „A vy se jí budete líbit taky. Vím to...“ potvrdil. Miguel ještě ani nestihl něco namítnout nebo připodotknout, a pan Gualberto už vehementně kroutil hlavou, že to nepřipouští, a k tomu roztáhl dlaň v posunku odsunujícím všechno a cosi zpřed vlastní tváře; a bylo to, jako by pro celou věčnost říkal: „Vím to... Vím to...“ Mlčení po chvíli zvláčnělo a Miguel řekl, aby odvedl řeč jinam: „Co vy si vlastně myslíte tam o tom pomatenci, co v noci nespí?“ „Co si jako myslím o Zequiellovi, o Náčelníkovi? Že mu straší ve věži, totální blázen je to. Dám vám příklad: jak se někde koná nějaká mše nebo modlení, hned se tam hrne, a když někde splaší potištěnej papír, ať třeba kalendář nebo kus starejch novin, veme si ho sebou, číst neumí, ale klekne si a celou dobu se tváří vážně, jako že si spolu říká v modlitební knížce...“ Až na tu jeho posedlost neexistujícím nepřitelem se Náčelník

chová rozumně, má to v hlavě srovnané jako málokterý z těch, co mají všech pět pohromadě. „Ani za nic by nepracoval v neděli nebo ve svátek.“ To si pište. „Uvidíte sám: vyličí všechno, co údajně v noci pochytil – když se ho na to šikovně vyptáte. Navykládá vám báchorek. Jó ten vám z černýho udělá bílý...“

Odtud sjeli do rozsáhlé roviny mezi kopci – do Doliny. Pasoucí se krávy sotva probleskovaly vysokou trávou jako veliká zvířata v džungli, jako divá stvoření. Když jel člověk kolem, pár jich přišlo blíž, „na zvědy“. A dál už jen světlezeleň jemné, jakoby pěstěné trávy, která se táhla až k Močáru a k řece a k pralesu. A palmy burití – moře, moře. Tady začínala hotová říše mokra, roztodivná, vlídná a šalebná. Ve vzduchu jmelně tkvělo cosi lepkavého, zalykavost rusálčí lásky, všeho, co vydechoval prales a močál. „*Tak tohle je území pana Liodora, Marie da Glória, paní Lalinky...*“ Na prudší pohyb koně či krávy vyrazilo z houští hejno zobavých ptáčků a směrem vzhůru se ptýlilo jako dávka vystřelených broků. Příbřežní prales stál nehorázně neprostupný, panensky se černal. Nezbyvalo než ho obzírat. Ty stromy při řece, ztřísněné, bělovousé, paskřivé, kornaté s kaňkami vrásek, zježení, plátů a bledých šupin – brazilský dub, psí kdoule, kariniana, landí, obaloš, icika, rozsochatý gončalo, vinobob, drobnolístek, šedivý bahenní olandim – nabývaly rozměrů mimo veškerá měřítka, nadouvaly se do přemrštěných průměrů; při kraji rovné sturače – benzoové stromy, jejich vodorovné větve a rozdvojené kmeny, bílá cupani-na, črtaly v zeleni čivy a morek. Uvnitř se choulilo tělo té nejchráněnější nejhustší noci. Zem, na niž se nedalo stoupnout, tu byla hluboký příkrov, nastlaný nacucaný trouch v rozkladu a rozpadu, hnětený v rostlinné bahno. Spočíval na něm smutný pach zatuchliny, slizce odtud dýchalo deštné mokro. V hustotě příšeří mhouraly na svá neduživá světýlka houby a larvy. Sinalí tvorové se dotýkali těly bez tváře. Miguel chvíli počkal. Pomalu se dal na ústup. Nalokal se strachu z lesa.

Na kraji bažiny ležel padlý strom, burití s korunou v bahně. Na sošně ležící palmový peň, podřatý v jeho tvrdosti, usedla volavka. Skolil ho blesk. Tráva kolem byla pořád ještě ohořelá; od blesku se rozšířil požár. Další burití z řady měly kmen při zemi vykotlaný, dutiny zuhelnatělé. Zem barevnými kvítky dosti krásnil rozmarýnek. To, co pan Gualberto rozvláčně a samolibě říkal, ponechávalo druhému čas všechno zhlédnout a užasnout, jako by pan Gualberto byl strážcem tajemství a chrabrých činů. „Některý stromy maj samici a samce...“ Ta žena, paní Dionéia, sebrala na zemi pod buritiskem šupinatý oříšek – říkala, že si ho zasadí, že je to semínko. „Ale kde. Tohleto semeno bude mrtvý. To není jen tak. Když chce vyrůst, vyroste, kde

se mu zamane...“ Na úprk se daly bekasiny. V pravidelných intervalech se ozýval pokřik volavek. Jedna volavka vzlétla a nejspíše popoletla jako bílý polštář, který se každou chvíli rozsype. „Řeknu vám: vobčas jde tam votad' smrad...“ Od Močáru, morovatého, slizkého, z jeho blat, jeho třasovisek a tůní. Mezi tím vším květy. Na pozadí pochmurných tmavých kmenů květ vystupuje o to pestřeji a líbezněji; po okvěti orchideje lezou slimáci. Bekasina vydává ostrý hrdelní křik. Pleskne *vlim* a *bzzzzzzz*: mezi vodou a sluncem stojí ve vzduchu vážky. A hlemýždi řetězí zvrácenosti poblíž zas jiných květů – tuhle těch pan Gualberto Gaspar natrhá kytici pro Marii da Glória, ať má do vázy. A ten zlověstný svět ohraničovala čára palem burití, jejich zástup, burití paprscité, na vršku jakoby vyztužené drátěnou kostrou, ratolesti naježené, nad nimi však vyčnival, hladký se topořil palmový peň – obnažený vrchol. Mohutný výtrysk, zase – mimo vši míru – buritisko.

Div divoucí: vid vidoucí! „Co by se k němu tak hodilo za jméno?“ zeptala se tenkrát Maria da Glória. „Pomoz mi najít nějaký, který by sedlo...“ Nač? Jméno má, a jinak by se mu ani říkat nedalo: Buritisko, velikán. Palma pana Liodora a pana Gualberta Gaspara. Paní Lalinka, Maria da Glória, kdoví, třeba i paní Dionéia, mulatka Alcina, ià-Dijina sní možná o tom, že okolo něho tančí kolo, a chtěly by ho věnčit kvítím. Myš, divoké morče tu mohou rejdit v trávě, kroužit dokola kolem; avšak čiré májové světlo ho pije, veličí. Výší se, výší nad prostorem pláně. U kořání se mu kdosi lopotí. Jinak nic, jenom ta velebnost vystavovaná na odív, priapodivuhodnost tahouna ve spřežení vrcholíků. „Ééé, *móc hezký... Pěkně stojí... Tadlencta palma je Kurupiry...*“ Řekl tehdy Náčelník Zequiél, usměvavý blázen. Jako Kurupira, lesní skřet, co máchá obrovským oudem a sedlá rujné mladice na lůžku z listí za svitu měsíce. Náčelník o buritisku mluvil, jako by to byl pradávny muž v holínkách, kmet, šafář, který najednou přidřepne – protáhne se a posadí vprostřed luhu. Padne-li však bez života, vydlabou mu kmen a ten bude pomalu pozbývat šťávy, až se žlab naplní sladkou růžovou krví, která se promění ve víno; a tělo jeho jádra se stane chlebem hrudkovaté mouky, jež namočená utvoří žmolky krvinek. Náčelník se pokřižoval, bál se přicházející noci. „Chtěj do něj zatnout sekyru, porazit ho...“ A kdože? Ten, co tu každou chvíli bude: noční tvor, nepřítel. A co je ten „nepřítel“ zač, Náčelníku? „Však uvidíte, je to něco, co vůbec nejní něco. Vobchází tady všude kolem. Ve spaní člověku vycucne všecku sílu... Připlíží se a krouhne. Je to něco moc lehkýho, poletavýho, nemluví to, ale hlas to má jako stvůra...“ A proč by měl velikána burití někdo porážet? Byl ze všech největší, přede

vším napřed, tak trochu z rozměrů krajiny. Jeho zjev kraji vnukal stín osamění. Strměl do nebes – celých sedmdesát nebo i víc metrů, okrouhlý, kolmý – a vytvářel propast.

„Stojí tam jako kostel...“, řekla Maria Behú.

Maria Behú – ona byla první z rodiny, koho Miguel v panském domě na Buritišti poznal. Tak to přišlo, že si Maria da Glória s paní Lalinkou vyjely a nebyly doma a pan Liodoro byl kdesi na pastvinách, kde se naháněl dobytek, potřebovali ho přesunout o kus dál. Pan Gualberto Miguela opustil, jel panu kmotříčkovi naproti. Pan Gualberto podle všeho Marii Behú nemohl vystát a měl z ní vítr; dal tím najevo tak trochu vychytralou zbabělost. Maria Behú však Miguela přijala přívětivě, sama činorodě zasmušilá. Zpočátku se chovala jako někdo, koho v nedávné době zkrušil zármutek, i když už se s ním pomalu vyrovnává – brzy se začne svěřovat. A nebyla ani tak sršatá a nepříjemná, jak se povídalo. Podle toho, co Miguel slyšel od pana Gualberta Gaspara, představoval si bůhvíjakou megeru. Maria Behú jenom uvadla dříve, než rozkvetla, nestihla dorůst do krásy, která jí byla určena.

Ačkoli se viděli poprvé v životě, Miguel si nemohl nepovšimnout, že je jí sympatický, že k němu má nevímproč důvěru, jakou většinou nemívá ve zvyku chovat k jiným. Živě rozmlouvala. On uměl naslouchat. Hlas neměla nepříjemný; a ještě se snažila, aby zněl hezky, dávala si záležet. Povykládala o zdejších místě, o Buritišti, o kraji, o řece. Mluvila, jako by ho nutně potřebovala přesvědčit o věcech, jimž vůbec nepřikládal význam; totiž, pomaloučku začínal chtít přikládat. Proč asi právě k němu, cizinci, který sotva dorazil, potřebovala takhle promlouvat? Budila dojem zajatkyň: jako by se jí tu naskytl někdo zvenku, kdo jí může věnovat jinačí pozornost a doručit dodaleka nějaký její vzkaz, zároveň drahocenný a nesmyslný. Z toho, jak se čas od času pátravě ohlížela, jestli se druhé dvě už nevracejí, se dalo usuzovat, jak překotně se touží vyslovit. Ne že by na ní bylo znát neklid; na tom, s čím se svěřovala, ani nebylo nic zvláštního. Maria Behú byla bytost bezelstná. Pouze nutně potřebovala, aby Miguel přijel až sem jen a jen proto, aby ji vyslechl, a aby odtud zase odjel, dokud bude znát jenom ji. Mluvila a mluvila. Povídala o venkově, o životě v sertão, jaký je ryzí, jak prostý a daný od Pánaboha se jeví proti životu ve městě. Pořád dokola. Dost možná tomu sama nevěří – říkali jste si. A s takovým vám zápallem – chtěla, aby tomu tak ve všem všudy bylo. Navíc v tom bylo jakési přehánění, cosi v jejím hlase, a to, co říkala, neměla ze sebe; jako by opakovala myšlenky, které někde vyčetla. S tím málem,

co měla, se snažila o trochu poezie. „Celá moje maminka...“ napadlo Miguela. Znělo to falešně, až to bolelo.

...Takhle maminka mluvívala často. Kdo ví, třeba prahla po něčem víc z toho, co cítila a čeho byla schopna, utíkala před tím, co musela být. Byla v tom – napadalo vás bezděky – dobrota beze zbytku, anebo neochvějná slabost? Maminka byla zosobněná láska, a přece odříkávala slova, která někde zaslechla, měla potřebu napodobovat druhé, a když takhle promlouvala, jako kdyby se dopouštěla zrady. Má snad její krása, a jaká krása, něco společného s krásou paní Lalinky? Paní Lalinka je taky křehká, a křehkostí schválně zdůrazňovanou. A náhle jsem spatřil Marii da Glória. Viděl jsem ji zatím spíš v obrysech, ale silně jsem cítil její přítomnost, po čichu jako pes. Hned jsem se nepodíval; jako se člověk nedívá do hrozící záplavy slunce, pravím, protože mě zadržel jakýsi strach. Strach, že není ta pravá chvíle, abych ji potkal. Maria da Glória byla žena, která mi maminku připomínala ze všech nejmíň. Nepřipomínala mi vůbec nikoho.

Chránil jsem si před tou dívkou zrak, na celé hodiny jsem se od ní oddálil, bohyně zraňují. Tady na Buritišti mi navíc to, co se dá z tvorů uchopit, kladlo odpor, unikalo mi. Lépe řečeno, všechno ostatní předtím i potom, třeba na Chroustce nebo po cestě s panem Gualbertem, si pamatuju do nejmenších podrobností. Jenže u Dobré palmy burití všichni kroužili nebo stáli na místě jedině správným a přesně zavedeným způsobem, který se vymykal pochopení. Zničeho nic jsem se začal příliš zabývat vlastním chováním a mluvou. Maria da Glória byla tam. Co vím o Marii da Glória? Celé ty měsíce jsem na ni myslel. Zdá se mi o jejím kouzlu, dotyku jejích paží, o smíchu smíchů, nádheře očí a veškerých pohybech, které jí budou vlastní, co bude žít. Natolik mě provází. Její tělo, slibující tím větší odevzdání, oč ráznější bylo. Zjevila se. Uvědomil jsem si, jak nesmírně náleží budoucnu, hned při prvním okouzlení, ve vytržení prvního pohledu, který si ji změřil. Ztratil jsem nit hovoru. Ona však mi s prudkostí a umem dodávala odvahy. Uhadovala mě. Ať jsem od té chvíle začal o čemkoli, šla rovnou k věci, ačkoli o ní neměla ponětí. Provázela můj pohled až k zelené skvrně úvalu, který v dálce na severovýchodě vyznačoval počátek náhorních plání. Řekla:

„Stařenka Maurícia je z Geráisů...“

Mluvila o svých blízkých. Opodál šálil palmový háj svou vodnatostí, burití žensky otálely na místě. Veselí Marie da Glória mě přitahovalo i děsilo. A já nebyl součástí Dobré palmy, osobitého ovzduší Buritiště, hustoty jeho způsobů.

...Spatřil jsem Marii Behú – připadla mi sirá a ubohá...

Všecko, co předtím říkal pan Gualberto, usvědčovala skutečnost ze lži. Výsledkem byla trocha zklamání. Kde Miguel čekal tajnostkářské přití, skrytost a pomýlení, narážel jenom na stvrzení a jasnost. Sám pan Gualberto se teď držel bokem, dmul se pýchou, celý ožil. Vždycky se po Miguelovi podíval, a pokaždé jako by mu pohledem ukazoval na zdejší osazenstvo, na dům, na okolí, jako kdyby říkal: „Jen se mrkněte, to koukáte, to je panečku rozloha, a co to má za cenu...“ Jako by tu byl posluhou. V jednu chvíli si Miguela vzal stranou a zeptal se ho, jestli náhodou nemá krabičku dobrých cigaret. „Víte,“ pošeptal mu, „vona si dona Lalinka u sebe v pokoji sem tam zapálí, udělá si pohodlí. Kdybyste nějakou tu cigaretku měl, moh byste jí nabídnout...“ Vychloubal se, jak se tu vyzná, že je tu jako doma. Dveře pokoje paní Lalinky byly skoro pořád zavřené, jenže on už dovnitř nakoukl, zahlédl její přepychový nábytek. „Přál bych vám to vidět, a to si vemte, co to dalo za práci a taky co peněz to muselo stát, aby se ty meble dopravily až sem, nejdřív vlakem, ale pak s volama?!“ Teď se tím div nepyšnil.

Vytahoval se vším, a takhle taky zavolal Náčelníka, aby ho Miguelovi předvedl. Náčelník se probíral ze svého denního spaní. A ve dne ty divé zvuky neslyší? I kdepak. „*Simné...*“ Ve dne se všechno odlišuje normálně. Zato ale v noci: „*Simáno, slyšel sem každého zvlášť, když se nehejbali...*“ Náčelník byl pomenší a usměvavý, a když odpovídal, šermoval všelijak rukama. Navzdory bledosti se usmíval od ucha k uchu. A v jednom kuse se drbal. Sliboval, že dopodrobna vyličí všecko, co slyší i neslyší, co ví o průrvě noci. Ale potřeboval, aby sem přivedli vojáky, aby tady s těmi nebezpečnými věcmi udělali rázný konec a dobře mlýn ohlíдали. A aby ho pak nějaký velebníček přišel znova vykropit. Nato zmizel, zase se vrátil, přinesl pár kukuřičných klasů, prázdné šustí; nejlepší vybral a podal Miguelovi. Další dal panu Gualbertovi, jeden klas si nechal a teď koukal, očekával, že se cosi stane. „Toto, jářku: von chce tabák, von tento žádněj tabák nemá...“ vykřikl pan Gualberto. „...Dal slámu, aby dostal tabák...“ Blázen přitakal. *V tom jeho spoléhání je pěkná mazanost...*, pomyslel si Miguel, neubráníl se. A s překvapením zjišťoval: to, co si v tu chvíli pomyslel o Náčelníkovi, by měl spíš vztáhnout na sebe.

A znovu uviděl Marii Behú. Nemířila Maria Behú k nim? Ne. Maria Behú se zase začala vzdalovat; neměla ve tváři skoro nenávistný výraz ...? „Dostala snad Maria Behú do vínku jen jedno: dokáže se na lidi dívat a zlořečit jim? Kletbou se dá ublížit skoro nepozorovaně. Copak za všechno, co se na Buritišti stane nebo nestane, nemůže pan Liodoro...?“ Pan Gualberto směrem k panu Liodorovi vyladil úsměv. A Náčelník – chvilku předtím byl celý rozrušený, odvrátil tvář a pak se sklopenýma očima drmolil jakési zaklínadlo či modlitbu. Teď byl ale bez sebe blahem, že vidí pana Liodora; ukázal na něj a sděloval Miguelovi a panu Gualbertovi: „Co se vejde...“ Máchal rukou, jako když někoho pořádně vyplácí, a sám pro sebe mlel a sám si odpovídal: „*Co se vejde? – Dej, dej!*“ Což možná vůbec nic neznamenal. Ale pana Liodora Náčelník obdivoval.

Pan Liodoro nehleděl na to, že je v jezdeckých botách, ani co má na sobě. Posadil se, a i když v té chvíli odpočíval, působil pořád tak upjatě – a že by mě nárok se uvolnit –, jak by to u mužského tak šlachovitého a krevnatého, už od pohledu pořádného chlapa, člověk ani nečekal. Musel v každém, kdo se mu ocitl tváří v tvář, nutně budit respekt. Byl však mlčky vlídný. Vyznačoval se klidnou pohostinností, zpola se usmíval, jak si tak ze slámy kroutil cigaretu. Takový člověk, co dokonce i jí s větším požitkem a z jídla má mnohem víc než většina lidí, i život si užívá do dna. Stisk jeho velké tlapy na dotek překvapivě působil pouze hřejivě masitým a téměř měkkým dojmem; avšak nezapřel, že se bezděky krotí, protože kdyby chtěl, v mžiku se promění v železné sevření. Pan Liodoro toho mnoho nenamluvil, ale na té uzavřenosti nebylo nic tísnivého, poněvadž byl neproniknutelně klidný; bylo znát, že si nic nenechává pro sebe a neschovává si to na jindy. Myšlenky, které zvažoval a které uváděl v život, budou nejspíš dobré a jedny. K tělu si pan Liodoro nikoho příliš nepouštěl. Zachovával určité meze, jistý odstup. Něco říkal nebo na něco odpovídal: mezitím se však poklidně otočil jinam, díval se na jiného člověka, někomu dalšímu věnoval jednoslabičnou větu nebo si hrál s jedním ze psů, pozoroval honáky při práci v ohradě. Ale to vás od něho vzdalovalo jenom částečně: jednu vaši část. Té zbylé byl dokonce o to bližší, měli jste k němu větší důvěru. Co to vlastně bylo za člověka: takový, co nikdy nikoho zbytečně nepokárá, ani nebude zlehčovat životní úkony hrubým vtipkováním, ani si nepřisadí, aby někoho zahanbil. Prostými slovy by dokázal vyzvat ke zločinu – a jeho komplic se nezalekne ani si s tím nebude lámat hlavu; anebo naopak k dobrému skutku – a nebude na tom nic směšného. Takový byl pan Liodoro – pan Liodoro Maurício, Maurícia totiž byla jeho matka, která bydlela vprostřed geraiských plání. Tak to později objasnil pan

Gualberto. A bradu měl pevnou a zuby všechny a bělostné – ne onou bělostí maniokové mouky na slunci, jaká se vidí jen občas v dívčích ústech, ale bělobou sovích vajec, která je bez poskvrnky jako porcelán a vápenně čistá.

Z Geraisu, jasných plání, přicházela stáda a vzpomínky. Maria da Glória byla v chůzi krásná, nesla se s pružností zápasnice. Šaty měla žluté, takovou slunečně kaňkající nacucanou žlutí, která se měnila a tak radostně vlnila a byla tak lehká – jako žlutá tkanin obarvených barvivem z pacarí. Maria da Glória se smála bez důvodu, její smích však byl opravdový a pádný. Miguel věděl, že ji může mít rád, že ji bude mít rád; a přece se soužil nerozhodností, odkládáním. *Není čas, není čas, není čas...*, znělo mu v hlavě. Být rád u Dobré palmy, přistoupit na ten neprostupně celistvý mír. Kdy stesk dozrává v tvar. Čas na Buritišti se dál.

„Jakáž pakáž!“ vykřikl vždycky pan Gualberto Gaspar a nebylo jasné, jestli v tom zaznívá úžas nebo kletba. Pan Gualberto Gaspar se poznenáhlu loučil, musí už domů na Grumixã, zpátky na Chroustku a do roboty. V kapse nosil velké cibule, vytáhl je, položil na klín a začal zkoumat, kolik je hodin; vypadal, jako by si říkal v knize. Být po jeho, vezme Miguela pěkně s sebou nazpátek, nenechával by ho tady bez dozoru; otálel s odjezdem, jako když se mu chce a nechce. A jak tu tak kroužil a naznačoval, že je na odchodu, sám před sebou se vykrucoval a hledal výmluvy a na každého šel jinak a s jinou. „...Nic do mě nejni, kmotříčku, takovej vám jsem nanicovatej...“ Nebo: „Nic naplat, musím vzít za rachotu, pane Miguel, pole, to vám nedá vydechnout jak je rok dlouhej...“ Nebo: „Rozmilé dámy, nachystat se na sklizeň, to chce po čertech nemálo zařizování. Jakkoli koncem měsíce, jak se mi to jeví, budu muset na skok až do hlavního města...“ – a tady, před paní Lalinkou a Marií da Glória, si dal obzvlášť záležet, snažil se své mluvě znovu dodat náznaku mladistvosti. A paní Lalinka s Marií da Glória na něho byly nepředstíraně milé; i když mu – hlavně Maria da Glória – tu srdečnost uštědřovaly maličko potměšile, jako by ho braly jen napůl vážně. Právě tyhle nacvičené manýry pana Gualberta, předstírající bůhvíjak nezkrotný temperament, už cestou sem obestíraly také jeho líčení všelijakých avantýr, poněvadž „ztratit hlavu je vždycky lehčí než vzít rozum do hrsti“ a on si čas od času někde v okolí vyhodil z kopýtka: „...Čekám tam, až mi dá lucernou znamení, ale vona to taky klidně mohla bejt proradnost a léčka... Vemte si, že kolikrát na to manžel přijde...“ Nebezpečí: jako jít savanou, kde chladnokrevně oddychuje chřestýš... Úder může přijít každou chvílí... A ten Náčelník Zequiel se tolik drbe... *Simné... Simáno...* a jak tak na něho pan

Gualberto koukal, začal se drbat taky, na tváři, na zádech, na vyholené hlavě. Seděl už v sedle, že jako pojede, koně měl grošovatého do temně fialova a šikovně ho držel – postavil grošáka proti oknům rovnoběžně s verandou, aby ho mohl pobodnout jenom z té strany, na kterou nebylo vidět: chtěl jim namluvit, přesvědčit je, že má bujného nespoutaného oře, kterého nemusí pobízet ostruhami. Takto tedy odjel pan Gualberto. Samý figl a klam, které každý prokoukl, takže byl tak trochu pro smích. A přece člověk navzdory všemu musel mít pana Gualberta Gaspara rád a vzít ho na milost. „...Je jako já, jako všichni...“ Po celý čas se tak snažil ze všech sil upnout k představě o sobě samém, k něčemu, čím dosud nedokázal být, jakémusi slabému nástinu, jímž by se pozvedl. Pan Gualberto Gaspar se v tom svém prostředním žití krotce vzpouzel. Nevěděl, že tohle si ani nenamlouvá – potřeboval ždibec romantiky. Smutná je voda i veselá. Jako řeka plyne pořád dál. Buritiště však bylo překrásná nepohnutá tuň. Tady se nemohlo nic přihodit, jediné legenda.

Divná věc u pana Liodora při vši velikosti byla, že navenek ze sebe nedával znát nic než tvar. Síla se cele spotřebovávala jako u stromu, na bytí a živobití, anebo tak jako síly, co se poztrácejí ve světě. Tenhle člověk nebyl dělaný na to, aby podléhal vášním a vydával se napospas. Bylo v něm rozhodně málo té nečisté látky, která hoří, protože se potřebuje strávit, a purpurně plápolá ve vášni – jež je metlou, šílenstvím země. Země patřící k Buritišti oplývala vodou. Pan Liodoro uvážlivě nesl mocnou býčí trpělivost. Tak také všechno kolem obzíral. A pak měl neměnný návyk či zásadu držet se zpátky ve vztahu k ženským osobám z vlastní rodiny; pohrdání ani neláska v tom nebyly, přesto však působil, že se jich doopravdy vážně straní. Že by byl skutečně tak okoralý a měl tak vyprahlé srdce? To rozhodně ne. Stačilo ho vidět, když mluvil s panem Ísiem. V tu chvíli mohl být jak chtěl strohý a dávat to okatě najevo, a přesto se mu to ne vždy dařilo.

Pan Ísio byl mírný poslušný mládenec. Čekal vstoje bez falešné pózy, nezastřkoval si naoko kalhoty do jezdeckých bot ani se dlouze nešacoval, jako by po kapsách něco hledal a největší starost při tom měl sám o sebe; čekal, až pan Liodoro dokončí započaté mlčení a několika málo slovy mu sdělí odpověď anebo nějaké mínění dojistá dobré rady. Drželi si odstup každý za svůj konec. Ale pan Liodoro neskrýval, že má o syna maličko starost, čas od času se na něho zkoumavě zadíval a měl potřebu se ho nějakou poznámkou či otázkou na půl úst poptat na zdraví, kolik váží, jestli se mu dbá na šatstvo. Jako kdyby pan Liodoro především nic dobrého

nečekal od té ženštiny, ià-Dijiny, která si pana Ísia milostnými kejkly omotala kolem prstu, před tou pan Liodoro syna ochránit nemohl. Předobře věděl, co je zač perlivá říše kouzel a čarovných víl, v jejímž područí sám byl.

Ženy. Sám Miguel uznával, jak málo toho o nich ví. Maria da Glória a paní Lalinka, ty dvě pořád pospolu, hlaholily samým smíchem a špitáním, lalijné hlavičky věčně u sebe. Chvíli trvalo, než si Miguel k Marii da Glória troufl pozdvihnout oči, co když na něm okamžitě pozná všechno, co cítí, bude jí pro smích a vydaný všanc. Když si ženy takhle důvěrně rozumějí – to je známá věc – , tak se instinktivně spojí a svorně se postaví proti muži. Jenomže Maria da Glória na něho upírala oči, chvílemi na něm neúhybně utkvěla pohledem, byla v tom výzva. Miguel pochopil a poslechl; přistoupil blíž. Prvními slovy se ovšem musel obrátit na paní Lalinku a to ta krásná žena nečekala: tvář jí znachověla ve sličné okvětí.

A co si to vybral za námět k hovoru, že na ně vůbec s něčím takovým chodil, mrzel se, že ho napadlo zrovna tohle. Krajina. Močál, Pupčina. „Povězte nám něco o městě...“ zaprosila Maria da Glória. A tak spustil. Ty dvě ho dychtivě poslouchaly se samozřejmostí, která ho přiváděla do rozpaků.

Tyhle že by Maria Behú mohla nenávidět? Podle pana Gualberta Gaspara měla Maria Behú určitě hříšné touhy. Takhle to vykládal pan Gualberto: že prý se to o takových lidech ví – pořád se modlí, protože se tím omíláním modliteb snaží zdusit, jak moc potřebují volat o pomoc. Aby mohla začít znova od začátku, měla by snad mít Maria Behú naspěch s umíráním? Aby začala znova od začátku, modlila se. Nedostatek krásy ji vzdaloval od lidí; tak jako se krása v každém okamžiku obrozuje očima těch, kdo na ni hledí. Maria Behú tady teď nebyla. Přitom špatná byla jenom podle pana Gualberta Gaspara. Bůh jí vložil ruku na srdce, nikoli na tvář. Pan Gualberto Gaspar před pohledem na ni prchal. Stejně jako Náčelník.

Náčelník Zequiel. Vždycky když se vracel zvenku, zastavil se na dvoře. Nejdřív se mu všichni smáli. Pak přetřásali jeho nepochopitelnou nemoc. Ale smáli se taky tomu, co jim navykládá. Pokaždé.

Náčelník Zequiel:

„...*Dávno předtím než zakokrhal první kohout, dalo se do vyjí nějaký psisko na dvorečku u Josého Abela...*“ Náčelník poslouchá, smežčí kouty. Ve tmě tmoucí stěny světa popadaly. Zacvrčí cvrček, řízy říz. Ticho. A hmyzu je na miliony. Houšť houští – teninkým hláskem – aeiouala. Z křovisek opodál a od palem burití zaznějí odezvy v odpověď. Zchladlý a uvnitř teplý Močár se hýbe. Vrutiskok ryby nad hladinu. Šplouchnutí vesla. Žabí vřesk. Opakované *tujtuj* pižmovek a kulíků v zaplaveném šáchoří. Nikdy není ticho. Mláží a buřeň, závan větru, zaskřípění mohutné větve. Stromy chtějí zopakovat, co za dne řekli lidé. Šustne vzlétnuvší pták – asi ho vyplašil útočník. *Simné, simáno, mspani...* Ty tři *súvy* bych chtěla vidět?! Ropuchy přestanou jako když utne: jejich skřehotavý chór se vychrlil střemhlav. Za ticha nikdy není ticho. Opice si zavřeštěly, vyčinily si, zimomřivě se k sobě tulí. Zacvakaly zuby. Rovně proletí kozodoj a usedne. Potu, leleček sirnatých očí. Pobrekekání samotářských tinam, inambu rozklepaně blekotají. Je-li pomlka delší, krouhají mravenci listí; pak mravenci, co bydlí ve stromech. – *Jej...!* Skřítků je síla, z těch nemá Náčelník strach. Bojí se škůdnice škodné – jedné jediné. Ten plechový cinkot je dobytče na polním pychu, bimbá mu zvonec. Vítr se obrací, aby se přežehnal křížem. Chraplavý řev, to kajmani rádi, zase a zas. Ještě trochu se ochladilo, kajmani se hrouží doprostřed řeky, kde vody proudí vlažné. Prales je teď větší, jeho útroby, kde zvířata mají každé svou vyšlapanou cestu, stezičky, které dopodrobna znají; slabounké nasátí vzduchu, když větří. Bublavým hlasem zakňourala sova. Zachtělo se jí rozmlouvání. Ropuchy vyskakují ze staré kůže. Čaroděj vedle čaroděje. Když se ve vás vzedme hluboký odpor, za rohem vždycky číhá velké nebezpečí... *Boží dopuštění. V Geraisech vítr popadne stromy za pačesy a vytrhne je z kořenů. V zemi jsou celé měsíce po bouřkách trychtýře. Sestřičky spí. Pokud v houštinách u Hočího domu zařve jaguár, domácí se do jednoho s nárkem probudí, je třeba zavřít psy, ohrát jídlo pro lovce... Uprostřed jídelny mužský s flintou, strašlivě zrzavý mužský s rozpláclou tváří, vykládal, co jiných jaguárů kde zabil. Boty mu sahaly skoro do půli stehen a nahoře se rozšiřovaly, rozcapené shrnovačky. Tehdy za svítání ten člověk nikomu nenaháněl strach...* Je jakés takés ticho, jenže z něj kdekdo ukusuje, po stranách ubývá jako ledová kra. Cosi se ozve: to tapír mlaská v bahnisku jak prase na krmníku. Když budete chtít slyšet jenom vítr, pane, bude jen vítr, poslouchejte. Každý si poslouchá pěkně zvlášť, co sám chce. Ta osoba, co se blíží, mi nedá zadřímnout. *Sestřičky spí... Jdou zabít Kibunga, netvora lidožrouta... A jedna taková fenečka štěká a štěká seshora z nebe...* Jestli něco noci udělá přítrž, tak je to úsvit. Opičky se můžou uvřeštět, ne snad že je jim zima – tancují kolem čehosi holého. Jednu z nich sežral veliký had. Anakonda se přisssune podrostem. Opičák si poskakoval jednonož, protřepával ve

vzduchu ztuhlou nohu, chladem zkřehlou, zdřevěnělou, vypadal málem jako pán. Ale ještě dávno před ranními červánky vytuší slunce ptáčkové: píp a písk a pinka, linka, čimčár-čimčirim... Člověku poránu promění srdce. Kokrhání. Takhle bučí krávy. V dáli burití přibrzdí vítr. „*Simáno, tak tak tak...*“, vyřázel Náčelník.

„Však si tu pobuďte, poshovte, rádi vás tu vidíme...“, řekl tenkrát pan Liodoro. „Jó kdybych já tak moh, taky bych zvostal, a jak rád...“, řekl pan Gualberto Gaspar. A pan Liodoro dokonce neměl nic proti tomu, aby si Miguel s dcerami a snachou sem tam vyjel, dobré mravy pana Liodora se patrně řídily jinými pravidly. Pan Liodoro s nimi dojel k Pupčíně, do Doliny. „Tahleta palma je moje a kmotříčka pana Guala...“, prohlásil. Jediné, co spolu pan Liodoro a pan Gaspar měli, bylo tiché srozumění.

Buritisko – jednostejné, bez tváře, klidně mohlo být z kamene. Vévodilo louce, pastvině, Močáru, černému lesu u řeky a čnělo nad celým palmovým hájem poblíž. Zapustilo kořeny do žirnějšího kousku země nebo dost možná zdědilo od věků nastřádaný zápal, jakési odchylné puzení; anebo snad bylo pozůstatkem jiného plemene, nějakého jiného pokolení palem, které vyhynulo a v průběhu času vymizelo. Vězelo v zemi jako sloup oblé tělnatosti a neznatelně se tenčilo až docela nahoře, kde se rozprostřela hrubá pernatá sukně, rozvětvený vějíř strmicích listů, z nichž žádný nevisel dolů. Vítr mu nedokázal cuchtat korunu a sotva že s mlýnským skřípotem uvízl v jeho kštici jako veliká včela. Bude asi popelavější, anebo zelené méně zašle podle toho, jestli do něj zrovna praží slunce, nebo je olizují deště. A za jasné noci vyhlíželo přízračně – jediná kost, nerv, sval. Čas od času zastínilo měsíc nebo jej bokem podepřelo, zatímco mu korunu zkrápělo blikotání hvězd. Jeho krása vzlínala, povznášela. Představovalo překážku: člověk musel stanout, kdyby jen na chvíli, nebylo zbylí. A na okamžik sledovat jeho vysrážený tvrdý pohyb, od něhož jako by byl jen krůček k hrozbě anebo k nápěvu. Říkali: *Buritisko velikán*. Existovalo.

Jenže to všechno vyznívalo nějak naprázdno, tolik zbůhdarmých slov, samé mlžení, takové zbytky – a ten vysokánský strom tohle nebyl. Byl jen a jen sám sebou, tyčil se v celé výši, celou vahou, vyplňoval místo, příslušný rozměr. Člověk mu chtěl i bál se porozumět a stavěl proti tomu jsoucnu hradbu představ a vzpomínek. To přece Maria Behú v jednu chvíli řekla tím svým maličko pozdvíženým a poděšeným způsobem: „Vy ano, vy byste ho dokázal vystihnout, vylíčit ho citlivě, s patřičnou dávkou poezie...“ A Miguel se na velikou palmu hned zadíval jinýma

očima. Teď však by se k tomu, co Marii Behú napovídal, nejráději nehlásil a trochu si tu upřímně míněnou přepjatost vyčítal. Jakákoli slova dělala buritisko starší, posouvala je dál do minula; jenže ono bylo nanovo tady, tak jako tak tu stálo, samo o sobě a bez příkras. Úplně jako vzpomínka na Marii da Glória všechny ty měsíce daleko odtud, a stejně jsem pořád myslel právě na Marii da Glória. Chvilími byla Maria da Glória jako štěstí kdysi už držené v hrsti. Maria da Glória projížděla savanou. Z prolákliny Močáru spoluvzlétaly volavky.

Močár klame svou netečností. „*Mokřad*? *Đjó, tam roste tadle skřípina...*“ Mokřad'. Šířil puch. Šířil horečky. „Prej ke konci veder. Zas prej když končež chladna... Nedá se tam spát, nikdo tam poblíž nevydrží. Jednou takhle jeden umřel. Hezkejch pár se jich rozstonalo... Ten člověk byl před smrtí kost a kůže, a to si vemte, že další umřel už dřív, zrovna tak vyhublej, tamtoho bratr. Jeho žena furt pryč dávila, vode všech barev, co hodina, to barva...“ Takové vám v povětrí sladko na zvracení, padne to na vás, všechno jde nazadarmo, plyn jedna nezdravota a zkaženost, tuhle se to sevře. Květy, co vylučují lepkavý pyl, jako motýli sedlí na lep; vlhce páchnou po milování. Tuhletu zem od téhle vody nikdo neoddělí. „Vykoumali, že se to nevoplatí, kdyby to nevímco stálo, nic se s tím nenadělá... Jináč já bych dal vykopat strouhy, vobsázel mokřinu blahovičnickama...“ to vysvětloval pan Gualberto. Když se voda stáhne, smrdí to tu, až Bůh brání; zato při záplavách, jak přijde velká voda, to se právě tady nachytá nejvíc ryb, a všelijakých. Vedou odtud ramena až k jezírkům u řeky. „Moc dobrá země je tu, jak kdyby ani nebyla zdejší...“ Má tady pozemek. Zemědělský dělník aby vyrazil za úsvitu, na pole to má míli cesty – protože přímo tady se kvůli horečkám bydlet ani přespávat nedá. A navečer, když slunce zajde, šlapou dělníci druhou míli nazpátek domů. „Tak to chodí odjakživa...“ Svět se s nikým nemazlí. A doba, co jim tahle míle zabere, jde na úkor té trošky volného času, co nádeníci mají na odpočinek a na spaní, protože z pracovní doby pro pána se odečítat nesmí. „Takhle to zkrátka chodí. A bejvávalo hůř...“ Bažina zabíjí. „Vobilniny...“ říkal zase už zadumaný pan Gualberto Gaspar. Úplně nejlíp se tu dařila rýže, ať nahoru nebo dolů po řece. No a pak třtina, plantáže na půdě jaksepatří dřinou prohnětené. Život se nepředal. Od ne do ne, copak se člověk vůbec kdy dočká, že by zouplna spočinul? Totál močál. „Cože? Sůva nejni bublák!“ prohlásil Náčelník Zequiel. Miguel mu nerozuměl.

Kéž by mohl milovat Marii da Glória bez závazků, dočista nazdařbůh, den po dni jeden jako druhý. Milovat a nemyslet slovy, nemuset o ničem hloubat, nic neukládat do paměti. Tak, jak má

pan Ísio jistě rád svou ià-Dijinu, natolik, aby si přestal připouštět, že kdy měla nějakou minulost, teď arcipohříženou jako semeno pod vrstvami písčité země. Jak ti musí být šťastní: sami dva kdesi na Slůjce Lapa-Laje, v domě na pokraji západních Geraisů. A co teprve pan Liodoro se svými vyvolenými ženami, ten jeho jen a jen noční seráj – současně paní Dionéia, která jak se zdá k vyléčení svých souchotí potřebuje ozkoušet chlapskou sílu, a mulatka Alcina, plná ohně koupaného v palmovém oleji a potu, jako by v sobě měla všecko bahijské slunce – toliké málo. Jenomže Maria da Glória, ta když se zjevila, kráčela ulicemi, z vyšší moci dlážděnými kamínky brilianty, v Marii da Glória byl veliký jas daný od Boha, a veliká síla osobnosti.

Toho posledního večera u Dobré palmy – v jídelně, velké lampy, petrolejka vprostřed stolu – seděli tenkrát v košatém tichu, do něhož Miguel už patřil.

Maria da Glória nezastírala ruce žádnou prací, netrávila večery šitím nebo paličkováním, nepřekusovala nit rozesmátými zuby ani neodkládala vyšívání a zase se ho nechápala. Ruce měla poslušné. Její ruce mi pohybují očima... Byla to pořád ona, ještě a ještě, jako by bylo s podivem, že plyne čas. Všechno, co kolem dokola obkrouží ticho, se může změnit, znenadání, to, co je z lidí vidět. Paní Lalinka hrála s panem Liodorem. Nemluví: zdá se, že hrají schválně, aby mohli po libosti mlčet. Paní Lalinka se umí usebrat, křehce zútlí rozměr těla. Brání se snad? Zato Maria da Glória se usmívá a sebe obývá, vyplňuje beze zbytku svoje tvary. To, nač myslela – a její poprsí v jediné něžné oblině, jakoby křivce holubího těla. Takto mohla mít na dosah rukou zlatou číši. Zničehonic se ozvala stoupa. Zaskřípění. „To je stoupa...“ tak to vysvětlila Maria da Glória, nesnesla, že jsem zpozorněl. Celou tu dobu tluče, jenom já jsem ji doteďka neslyšel. Nakonec ke mně dorazila, jako po kratičké pouti z dále. Maria da Glória nechce, abych naslouchal nočním šelestům. Když se podívám na paní Lalinku, Maria da Glória dělá, že to nevidí, nikdy můj pohled neprovází. Paní Lalinka – některé ženy jsou sličné takhle, člověk cítí, že se musí napít, než se na ně podívá znovu. Pan Irvino si ji vzal a pak ji musel nechat, odešel za jinou. Vrzukání stoupy dodržuje pravidelný rytmus. Má svůj tichochoď. Náčelník Zequiél má určitě nastražené uši, jistě všechno slyší – voda čůrkem teče do korečka, čekání doúplna, dokolečka čepotání. „Teď?“ „*Kdepak. Tohle druhý je bažinatka...*“ Touhle dobou socó, brodivý noční pták, chytá a loví. Anebo ropucha? Všechno kraj spal. Maria Behú vprostřed svého pokoje nepochybně klečela na modlitbách. Růženec se jí černě klikatil v rukou a při sedmém zdrávasu každého tajemství v pýše pokory vždy políbila zem. „Ráda by napravovala druhý, i těm božím

hovádkům šla příkladem...“ řekl tenkrát pan Gualberto. Dobrota Marie Behú byla dobrota bez opory. „To je strašná věc, když se za vás někdo modlí, abyste se v něčem napravil. Vy o tom víte, protože se vám tou dobou tři noci po sobě zdá o Srdci Páně. Ale když toho nedbáte, přijdou noční můry...“ Pan Liodoro držel hru pevně v rukou, svrchovaný, ramena nenachýlil. Když muž, tak doposledka sám sebou; dokud vydrží neochvějný, je o čest a osud jeho dětí postaráno. Paní Lalinka se usmívala do karet; úsměv, jakým by se patřilo někoho počastovat, ženská líbeznost má tisícero mámidel. Zestárnout asi nebude tak špatné – člověk se sám se sebou líp srovná. Maminka říkala: Nic než láska... Děťství, to je hromada věcí, které se chvilku nezastaví; stáří zrovna tak, jen ty věci mezitím znehybněly, jako kameny nasucho poskládané do zdí. *Mutím*, Hočí dům. Takže mezi dětstvím a stářím je ve věcech těžko se rozebrat, je to moc natěsno. V parádní černé zvesela v houští bývá hokovi do tance. Maria da Glória ví, že se může spolehnout na svou krásu. Má můj pohled utkvělý na jejích pažích. „Vy jste v myšlenkách bůhví kde...“ Odkud jsem já, je i ona; po meči pochází z Geraisů. Mé dětství je krasosmutnění. „*Jsi tu, Dito...?*“ naučil se mluvit papoušek Papouch. Na pásovce se vyráželo, když jasně svítil měsíc. „Přijedu sem zas, určitě se vrátím ...“ Uhýbal jsem před hovorem o citech. Zaskřípění stoupy je jako rozžatá svíčka, když se na chvilku utiší vítr. Maria da Glória v Slávě, v Radosti. Kéz ji nikdy nepřepadne bázeň. Zítřejí odtud odjedu. Jestli na Marii da Glória nedokážu zapomenout, určitě se vrátím. Jako kdybych si sám už kdysi dávno řekl: Bude se mi žít smutně daleko od té dívky, které není rovno... Smím si přát žít daleko od radosti? Když jsem tady potkal Marii da Glória, jako by náhle skončil nesmírný stesk, o kterém jsem ani nevěděl. Neřekl jsem: „Co jen jsem o tobě v pustině svého dětství mohl vědět, Marie da Glória?“ „*Spát, spánembohem...*“ Maria da Glória se usmála, šeptem se loučila, potřásla hlavou, takhle tehdy vyhlížela, zářivá, na koni pod Buritiskem. Platí snad, že když milujeme, bereme se kupředu jakýmsi mořem? Panský dům u Dobré palmy se nenadále pohroužil do spánku. Stoupa pracuje celou noc.

Náčelník Zequiel rozhodně slyšel, co se kde šustlo, když nespál. *Páni zlatý... Když je to něco už šeredně blízko, dám se do modlení!* – přežehnal se Náčelník. Na zem a na stěnu mlýna načmáral muří nohu. Náčelník Zequiel nakrátko čas odměřuje podle stoupy. Čeká na kuropění. Z toho, co sám dopátravě ví, má strarach, děs z d'asa. Chvilku ticha nemá. Od chvíle, kdy začnou lítat upíři, co se koňům a mulám zakousnou do krční tepny, a když sajou, křídélky jemně víří vzduch, po chvíli, kdy se zvířata probudí celá od krve. Bodlinatí křečci, kteří větří nejdřív jednou a pak druhou nozdrou, vylézají z nor v půdě pralesa. Hluboké zakrákání: to guan jacuaçu. Pak na

vědomí všem cingilingy kravského zvonce. Zakuňká žába, číše bulv. Bzučení blan, jak se odněkud někam řítí netopýři – ženou se jen a jen kanály tmy. Slyšet není jedině vydru, jak plave a potápí se, a sovu, když roztáhne křídla. Zato teď si čistí zobák. Mlaská, zavrčela, sova pálená, vztekle chraplá. Když je to takhle, tak to je marod a ostatní sovy ji už už dobijou. Pokud někdo ztratil v savaně pěták, začne sám od sebe cinkat. Slyšíte, pane, padat rosu. A v někerejch rostlinách lupá. Sova se schová vždycky v protisvětle, jasem postříbřené listí v zádech. Vrhne se střemhlav do oudolí. Myška vyrazí tak pronikavý skřek, že ji to popudí. Pak se vše uklidní, i když jen na pohled: všichni jsou v pohybu jediným směrem, ať shánějí potravu na pláni nebo v lese. Šinou se proti větru. Samý tichošlap. Noční tvorové: jak dovedou být každý sám! Cupitají nebo skáčou anebo lezou, na chvíli vždycky strnou, aby vycítili hady, kteří se svinuli, kde se cesty kříží. Někteří nechali ve vykotlaném stromě v jednom chumlu křehká děťátka, teploučce buclatá jako robátka lidská, ochmýřená na omak, oči se jim ještě nerozlepily. To divoké kočce žhnou oči jako uhlíky. Řeka se ve spánku obrátila na druhý bok, lok a lok. Uprostřed noci sova chňapne do houfu vlhoveců na hřadě na bambusech a v hustých mangovnicích. Draps ho! Do zbylé drobotiny jako když střelí, křičí na poplach: *Šik! Šik...!* Krávy spí jako veliké kytky. Jak polehávají v ohradách, jsou cítit mnohem víc. Koně potmě šrotují. Chroustají trávu, chrupy chrup. A čas od času obskočí klisnu, pádí do dále s takovým vám ržáním, svah kopce ztečou cvalem. Potmě tmoucí, polehoučku našlapuje *cos*. Náčelníka bolí záda od ramen. Dolů z čela a dole na šíji dloubají krůpěje studeného potu, mastně lnou. Nejhorší je, že svou noc má každý den, dennodenně. Skok a skok: nežli zvíš, *cos* je blíž. Mořena. Ženská, co porodila sůvu. Procitne pes a vzkřísí štěkot dalšího psa v dále, svorně předávají mylnou zvěst na ohromornou vzdálenost. Když se člověku chce spát, to máte jako mít závrať. Ta, co je tu zas, kol a kol, to je mořena. Ponuře vzlíná oparem. – Odstup! Jsou všelijaké zvuky, co nikdo nikdy neslyšel, vypovědět se to nedá. Náčelník je všeky uchovává v hlavě úměrně tomu, jak nechtěl. Nechtěl, až po krápání v savaně, až po kohouty při prvních náznacích úsvitu. Pak zašveholí šororó kousíček vzhůru po stupnici – i tahle tinama chce spatřit svůj díl slunce. Jestli ale něco ne a ne přijít, jestli se něco k příchodu nemá, je to právě konec noci, jitřenka růzovojasná. Tam, kde je černočerná tma, dřev temnoty. Hodiny dušičky. Zahouká sova. Tichu opadala pěna. Sova uzavírá. Zachvělo se mi tělo, ale jen jako se chvěje listí a voda. Aby sova slyšela chvění země, natočí hlavu, nachýlí odhalený boltec. Slyší odkud a kam. Na strom se plazí zelená žararaka – křovinář s bílou špičičkou ocasu. Jej... *Úu* a *uí* zúplněně, přízračně... Vítr skučí, morituruje, zmírá zívázírá, pak prrrrstrnutí – ukostelí stromy. Noc je samá zhůvěřilost. Sůva otevře oči.

Mocně zatne spár. A sápá a trhá, ukrú, od ouvej k úpěj, šmarjápano, třas a třas: co platno, zvíře kapsy nemá... Ptakoprav. Anebo uáúá, a v mihu pst. Takhle: ždíb, ždíb... Cípek lunny, má vina. Leleček v šedým sametově. *Í-éé... Í-éé... Ijej...* Mihnutí jinšího hrůzytvora, co hryže a drápe napadrt'. Křach a křup, a zmizimizí... Spolem se tu dělá nedochůdce. Po mým je ho třikrát tolik! Jen vítr k úmoru... Šplouch, a krutě, a na zteč... Vyrábí potvory, co nejsou. Uvykle – kreatury dělaj sůvy. Vysuchnutí, umrlý tváře. Debebel... Onpojí onpojá... Co se tady toho tejče, havěť zhoubná, všelijaká. Zavyje vlk: kvílivějč a kormutlivějč. Šestletí, jenom já vim vo hryzáni všekazů. Pro jiný je noc schůdná. Mně chybí otec i máti, moji mrazí... To ona, mořena, mišmaš čehos s chladným plápoem myšlenky. Od ní jsem dneska v noci slyšel jen dvojí povzdech, špityškání. Smrtně. Zlomocně mě chce, mi jde, psychází... Hřbitovní prsti se jí zachtělo. Zadutění. Šustný červotočení, to se brouk škrábe ven z chodbičky. Předzvěst škůdců, co zatnou zuby do třtinovýho pole. Jej a joj, strom zná nazpaměť, co je mít všechny listy suchý. Stoupa tepe všechny hříchy... – *Drásy, drásy, drásy drás...* Prasátko pekari, tajacu. Pekari umře na nemoc. I mravenečník umře na nemoc. Vlk. Jsou chvíle, kdy už i strach se unaví, dohlídnete dna. Žbluňky, žblabuňky, dyť tydle se vod potoka učeť, jak teče voda. Ona nepřišla. Ale přišla, po chrobáčím. Já ji slyšel, namouduši! Jen vítr k úmoru... Ráda by s sebou přinesla ledovou mornu, že ji nebožtík nepřežije... Bojte se, pane, spánku druhejch, může je větrík ofouknout. Bojte, pane. Soví spár navlíkne zvířátko, celý myši, Pámbu potěš, jak vobroučku na prst. Bojte se všeho. Voni jsou jako psi na zemi pod ubrusem. Todle, pane, nesmíte dopustit! Na žádnéj pád nedovolte, aby někdo šláp nebo plivnul, kde jste si vodplivnul vy, ani aby zvěděl, kde to bylo... Vona se blíží celou noc, namouvěru, chuchvalce mlhoviny. Nevím sám, po kom že vlastně pase. Dyť já jsem takovej chudák... I řekl starý pásovec: „*Lidi, to už na světě nebude ani pásovečka?*“ Něčí zášť může pomaloučku zabít. Ne abyste, pane, usnul s vyplazeným jazykem, blekota mekota. Den je den, když kohout naposled zakokrhá, psi se začnou shánět po žrádle, slepice slítnou z bidýlka. To je panečku úleva, přísámboh. Nakonec spustí ptáci a shrnou všecičky zvuky noci v úplnej opak, jedna radost je z toho. Drozd sabiá: volátka vystlaný, samej hedváb. Bodejť, na to, aby se z něj linula tak sladká nota, potřebuje pták nějakou sílu. Bodejť, taky proto toho tolika spořádají. Vrkú, vrkú, zavrkala holubička. Teninko ptáček zpívá dycinky sám...

Když na kouzelné slůvko slunce nastane bílý den, má Buritisko velikán pořád ještě, co má mít, výšku, vzpřímenou napruženost, palmové ratolesti – a na temeni čapku z hašteřivých papoušků, neposednou ozdobu z karmínu a žluti a modři. Čiší z něj kuráž. Pan Liodoro se navrací domů

někdy až na úsvitě, celou noc vzdělával roli lásky. Pan Liodoro popásal svoje ženy s přísností muže, který hledí dostát povinnosti. „Páří se a vobtěžkává, jak je mu libo – ty dvě si ve dne dáchnou nebo se čančají a každá jenom čeká, až se začne činit...“ říkal pan Gualberto Gaspar, jeho lenník, napolovic-polou oudolní páni Buritiska v Dolině, jako by to patřičně příslušně stálo na papíře. Pan Gaspar se namísto různých kdyby tak a och je spokojil s obdivem k záviděníhodnému, byl chudák kmotr trochu k smíchu, po straně, aby nevěděl. „Starám se o to, co se mě teje; po ostatním mi nic nejní...“ Pan Gualberto Gaspar se vyžíval v nehorázném vymýšlení, jediným pohybem zaokrouhloval svět, posílal další a další dobytek na pastvu do Doliny. Vždycky vytáhl z kapsy obrovský kapesník, otřel si tvář, i když nebylo třeba, vypadal, že se pudruje. „Ten močál je zatrolená věc!“ stěžoval si. Být upřímný, mluvil by čím dál víc, o čem si Miguel přál: o Marii da Glória. „Zdravá jako řípa a do domácnosti hotovej poklad, je to výkvět všech ctností...“ opakoval. „Pochází z náramně křesťanskýho rodu...“ Pan Gualberto Gaspar položil roztažený kapesník na oblouk sedla, skoro s jakousi nepostřehnutelnou rozkoší se roztržitě škrábal, kde se neříká; a uzavřel pln úcty: „Všichni tady vocaď. Paní Lalinka, ta je panečku nóbl, každým coulem dáma...“ Paní Lalinka jak se zdálo užívala svrchovaného přepychu, existence života bez nároku na myšlení, zajatkyň nezajatkyň. Zahradní květina, květina v kořenáči. Všichni žili s uvážlivou každodenní radostí, pokojnatě, tam u Dobré palmy burití, u Burití velikána.

Velikán burití. Co byl zač – kdyby ho teď Miguel měl popsat – cože je zač: vpravdě královská palma, prostá jak všední den, obraz, který uvidíte a který vás vždy znovu naplní radostí. Na samém vršku vystavovala ne květ, ale palmové srdíčko, něco k snědku. Aby člověk cítil potěšení z toho, že o ní ví, ani na ni nepotřeboval dlouze zírat. Prostě šel nebo jel kolem. Ona ale zanechávala na těle i na duchu urputně stínivou něžnou zeleň, jež byla tlukot srdce, vodní vlna, strmění na pažitu. Ta ztepilá palma utěšovala víc než slova, která vyhledáme v knize, než dobrá rada od přítele. Takhle jí bylo v dědictví dáno jenom být – jako se sjíždí řeka. Aby činila dobře právě tam. Velikán burití byl velikán burití a burití bylo burití – jak dávali na srozuměnou pan Liodoro a pan Gaspar. Ani to říkat nemuseli.

Láska se nepotřebovala vyslovovat. Maria da Glória byla širokoboká a širokoprsá, oči měla zářivé a pokožku pěknou a nohy silné – tak jak hezké ženy v sertão mají být. Stejně spanilá jako paní Lalinka. Objal ji. Držel ji kolem pasu, měla žluté šaty přes bílé prádlo. Jako by se mu v

mysli odvíjel film, shrnutí toho, co ho zkrušilo tolika vzpomínkami – jež jsou jen jedna jediná. Všechno ostatní mě omrzí... Maria da Glória měla záštipec, měla chuť, měla pach. Maria da Glória měla pot a sliny, jako se člověku dělají laskominy a jako jemu, Miguelovi, tepalo tělo; jako právě teď hvězdy.

Punkevný v rozletu hloubí svého žlebu řinul se potůček.

Miguel usedl, chopil se volantu; chlapec se spěšně posadil vedle něho. Džípem tam za chvíli budou, ještě osazenstvo zastihnou vzhůru. „Dnes přenocujeme na Chroustce, u mého přítele Gualberta Gaspara. Ale zítra hned zrána vyrazíme na Buritiště.“

***

Toho rána, kdy Miguel odjel, zeptala se Maria da Glória Lalinky:

„Lálo, má mě rád? Myslíš, že ano? Co říkáš?“

Že ano a ano, odpověděla Lalinka. Kdopak by se do Glórie na místě nezamiloval? Obklopovalo ji ovzduší lásky, nepředstíraně opravdové.

„Ale vážně, doopravdy, Lálo? Myslíš, že má?“

„Copak jsi to sama necítila? Zlatíčko, ten mládenec je na kolenou; ten na tebe jen tak nezapomene...“

A Lalinka, která se předtím usmívala se stisknutými rty, jí věnovala úsměv vylepšený; ve tváři vytvořila dolíčky a lehce pomrkávala; a pleť měla tak úbělovou, že se jí při hlubším nadechnutí pokaždé zbarvily tváře. Řekla to mazlivě, hlas zněl upřímně. Maria da Glória zdá se uvěřila; podle všeho ji to povzbudilo, oči jí jásaly. „Lalo, kdybych tak byla hezká jako ty: to bych vůbec nemusela pochybovat...“ Vrhla se k Lalince a po svém ji objala – vždycky totiž bez rozmýšlení vyrazila s otevřenou náručí prudce vpřed, ale sotva druhého sevřela, už se poddávala, celá zvláčnělá a útlocitná. Glória líbala nenasytně, zulíbala Lalinku ve tváři; jenže ta se na její lačnou pusku dívala, jako by čekala, že jí poteče mléko po bradě a že bude vonět po mateřském prsu. „Lalo, Lalo, já tě mám tak ráda, strašně moc...“ Lalinka jí to polaskání oplátila, nejenže jí bylo

milé, ale navíc jí vnitřně dodávalo na vážnosti. Připadala si starší, rozumná. V takových chvílích mohla šikovně zúročit svou zkušenost, vytěžit z ní vědění už poznamenané životem a zaplacené. Lalinka byla pořád ve střehu.

Jenže Glória už se jí vymanila – ve všem všudy jako člověk, který se za každou cenu potřebuje ještě tu minutu uvidět v zrcadle. Lalinka se rozesmála. Nechtěla švagrovou srážet připomínáním svého milostného vztahu, a tak si už natolik zvykla takhle předstírat, že když teď byla s Marií da Glória, vždycky se radovala doopravdy. I když s mírou – ne tak, jako když se dozvíte radostnou zprávu a ta vás naprosto opanuje a rozruší; spíš něco na ten způsob, jako když se odhodláte splnit něco svízelného, co jste pořád odkládali, a v tu chvíli se dovíte, že už to není třeba. Jakoby čistě jen proto, že smutku odzvonilo. „Já ale nejsem smutná... Je to něco jiného...“ namítla si Lalinka. Měla sklon takhle k sobě promlouvat. „Dokonce možná ani doopravdy smutná být neumím...“ A přitom v tu chvíli nejspíš smutná byla. Avšak jen si to pomyslela, a už se za to, co objevila, v první chvíli málem zastyděla jako za nějaký prohřešek. Ale hned vzápětí ji ovládlo uspokojení – nejasně cítila, že vůle smutku nepodléhat je cenný statek a přednost. „Nic tak moc zlého mě nepotkalo. Ještě jsem nic neprožila...“ ujišťovala se. A už to ujišťování ji plnilo delikátní pýchou. Taky ji těšilo vědět, že je zvláštní a má prapodivné tajnosti, které sama u sebe postupně objevovala. Což v ní nicméně vzbuzovalo tím větší náklonnost k Marii da Glória, která byla přátelská a přímočará, která zářila. A Glória byla snad jenom o dva či tři roky mladší. Třidvacet... „Dvacet čtyři, drahoušku, už brzy. A vůbec, copak mi nebylo třidvacet pár dní po tvém příjezdu?“

Přijela tenkrát v září. „Když v září prší, to si deště pospíšily...“ nechali se slyšet. Cesty byly rozmoklé. Nejdřív vlakem přes sertão dorazili na malé nádražíčko mezi cedry a palmami. Pak k převozu vzácné obyvatelky seráje posloužil zánovní nákladňák, který patřil jednomu obchodníkovi a pan Liodoro ho sehnal kvůli jejímu pohodlí – nadsakovala v kabině v rytmu kodrcání, které si muži vyčítali, sedadlo vystlané příšerně skvrnitou kůží z jaguára s obrovskou hlavou, nohy schované pod pestrobarevnou vlněnou houní s příměsí espartových vláken. Nakonec v určité chvíli přisedli na vůz s volským potahem, který na ně čekal v šeru podvečera. A Buritiště se svou širokou přívětivou náručí, svou vůní loupané kukuřice a sukna v truhlicích a celého lesa trámů představovalo konec špatného světa a skýtalo úlevu.

Přivezl ji pan Liodoro: dojel si pro ni.

Nezmohla se na žádné námitky, všechno proběhlo rychle a neodvratně. Dokonce skoro nezaváhala. Několikaměsíční pobyt na statku, který jí pan Liodoro nabídl v pár slovech obestřených vydatným mlčením, jí hned v tom okamžiku, kdy před ní začal vyvstávat, připadl jako možné rozhodnutí. To ty způsoby pana Liodora – byly přesvědčivé, ačkoli se vymykaly všemu, nač byla zvyklá. Jeho působivý zjev, jaksi překvapivý, ale bez ostří, jež v sobě překvapení mívá, důvěryhodně pevný jako zem pod nohama, jako vzduch. Vedle něho mohl člověk klidně zavřít oči. Ten hlas a to, co řekl jakoby na závěr dlouhého rozhovoru, výměny názorů, k níž nedošlo: „Pojedete se mnou, všichni na vás už čekají. Vždycky budete moje dcera a moje další dcery vaše sestry... Jste tam u nás doma.“ Mluvil potichu a nedíval se jí do tváře, s uctivostí až přehnanou. Tenhle člověk musel chovat účinnou nestrannou lásku ke všem lidem z příbuzenstva, dokonce i k těm, které ani neznal.

Lalinka v tu chvíli rozhodně necítila potřebu opřít se o takovýto cit, který sotva chápala, a mohla mu nedůvěřovat. Všechno mezi ní a jejím mužem považovala jednou provždy za skončené. Nakonec se jí ulevilo – vymanila se ze zašmodrchanosti sebelásky, které zmáhají mnohem víc, než trpí-li člověk pro lásku. „Souhlasila jsem. Co se nás týče, rozešli jsme se v dobrém...“ Zpackaný vztah. Nezačala se láska – přestala si cokoli nalhávat – vytrácet už během líbánek? Ona a Irvino si byli tak málo souzeni, tolik se lišili od toho, co jeden od druhého čekali, že záhy dokonce dospěli k mizivému přátelství s melancholickým nádechem, jež sestávalo z dobré vůle a z bolavosti obou těch těl i duší, které zjišťovaly, že byly podvedeny. Zbytek udělal čas, dva roky. Ta druhá žena, jak se Lalince doneslo – byla snědá semetrika, a dušovali se jí, že ani není hezká: při těle, hlas jako chlap, zbrklá, vychování žádné. Irvina ovládla a proměnila, takže všechno opustil a odešli spolu bůhvíkam. Lalinka se snad ani nemohla cítit ponížená. Pravda, její manželství skončilo. Občas si pomyslela, že by byla ráda, kdyby se Irvino zase objevil. Měla strašnou chuť ho vyzpovídat – poprosila by ho, aby jí opravdu upřímně řekl, jaká ta žena je, do nejmenších podrobností, v čem je jiná než ona a jak se mu jí podařilo potkat a být šťasten. Ale ne aby se vrátil zase už sám, ztrápený anebo omrzlý, a taky bezradný, co se životem. Nechtělo se jí muset někomu odpouštět, neuměla by ho utěšit, bylo by jí ho líto. Irvino za to ani nemohl. „On nebyl pro mě, já nebyla pro něj...“ Je pěkně pitomé a kruté, že to člověk nemůže vědět předem. Jindy si nemyslela nic a plakala, ale na nic nežehrala ani necítila hněv.

Zato pan Liodoro naprosto všim, tím, co napůl říkal, i tím, co při svém konání smlčel, budil dojem, že on si je jist: totiž tím, že se Irvino vrátí. Rozvážně se svažtělým obočím vyslechl, že byli rozvedeni, a při této jediné příležitosti se zatvářil káravě: „Ale proč, dceruško?“ Proč?! Takže on tedy předpokládá, že všechno záleží na ní, a syna bere pod ochranné křídlo? Zrudla pobouřením: „Já jsem a vždycky jsem byla počestná žena...“ Zarazil ji ale vážný výraz pana Liodora. Určitě se už pouhé té zmínky zhrozil, natolik nejspíš věrnost vdané ženy musela být mimo veškerou pochybnost.

S tímhle tím člověkem se nikdy, ani kdyby nakrásně oba chtěli, nemůže dohodnout. A proč taky? Cokoli, co připomíná vztah, mezi nimi musí skončit; nejsou vlastně ani přátelé, za tu dobu, co skutečně byli tchán a snacha, se viděli nanejvýš párkrát; nejsou nic víc než dva neznámí, které život svedl dohromady. Tady už není co řešit ani o čem se bavit. Rozvod za všim udělal tečku – jako za uzavřeným obchodem... – vrátil jí dívčí jméno. Děti našťestí nemají. Aha, to asi proto? Chtělo se jí říct, málem vyhrkla: „No prostě jsme je neměli, tečka! Ale to ne jenom já, ani on je nechtěl, nechtěl, nechtěl...“ Přemohla se. Jsou si kvit, ona a celá ta vzdálená rodina z Balíkova.

Pan Liodoro to nicméně viděl podle všeho jinak. Dostal dopis od syna – loučil se a prosil za prominutí – a rozhodl se jet. Vyhledal ji, usedl proti ní, nic neříkal, nehýbal se z místa, na nic se neptal, ale čekal, že mu všechno vypoví. Jako kdyby byl dávný druh, který ji přišel utěšit.

Pan Liodoro ovšem šel ve vši zdrženlivosti sousledně za svým, uměl používat klidu, jak už tihle lidé ze sertãa dovedou. Hodlal ji odvézt s sebou. Tušit ale v tu chvíli rozpoložení její duše, odpoutané a zřidlé, nemohl si počínat lépe, aby ji přesvědčil. Dával najevo otcovský cit vůči dceři, zároveň matnou i nezpochybnitelnou přichylnost. Lalinka tuhle náklonnost nepotřebovala. Nepotřebovala, a přesto už ji přijímala, její ostražitost ochabovala, odhodlala se naslouchat. „Pojedeme spolu na Buritiště, dceruško...“ A ona souhlasila. Ani to tam neznala, za celou dobu manželství tam s mužem ani jednou nebyli, Irvino nesnášel venkov, statek. Pojede! Jak to, že ji něco takového ještě nikdy nenapadlo? Někam si vyjet, na pár měsíců vypadnout, víc toho změnit. Jen na okamžik zakolísala, blesklo jí, jestli moc snadno neustupuje cizí vůli, a pak jí proběhlo hlavou, že to může působit jako nepředloženost. Podívala se na pana Liodora, a připadal jí ještě o něco mírnější. Napadlo ji, jestli pod tím jednolitým klidem neskrývá bezmeznou vůli, která nesnese odporu. Málem se rozklepala; pomyslela si: snad se ještě nezačnu bát? „Když kategoricky řeknu ne, co asi udělá?“ Neřekla. Do té míry už se jí představa, že tam

pojede, zamlouvala. Ba dokonce když přitakala: „Tak dobře, pojedu...“ – závěr věty „na nějakou dobu...“ vyslovila tichounce, skoro nepostřehnutelně. A pan Liodoro na ní neúhybně spočíval dobrotivými očima: ale neusmál se.

Přesto se druhý den málem vzbouřila. Právě na pana Liodora čekala, když se po telefonu dověděla od švagrové, že podnikl další krok. Užasla. Protože neměla matku ani otce, vyhledal jejího bratra, vyložil mu, kam se odhodlala jet, a nakonec ho požádal o svolení. Bylo to směšné. S bratrem se vídala zřídka, nikdy si nepadly do oka se švagrovou. A najednou si tu nějaký hejhula, kterému sláma čouhá z bot, chlápek z roku raz dva, jaký už se nevidí, začne chodit po městě a mluvit za ni, pro nic za nic obtěžuje lidi a dělá vyložené pitomosti. Aspoň kdyby to nemyslel vážně! Ale to tedy znamená, že ji pan Liodoro má za nesvéprávnou, dál si na tom trvá – že je jako žena závislá? Může – smí si to troufnout – jet s ním, doprovázet ho? Měla chuť to celé odříct.

Nebýt toho, že ji pár minut nato popadl legrační nápad. Pobaveně se zasmála. Viděla před sebou tchána, tvrdohlavatého, z jednoho kusu, ztělesněnou trpělivost. Styděla by se dát najevo malichernost nebo rozladění, bylo by jí líto, že mu tím jednou provždy způsobí zármutek. Ale tenhle nápad! Posedla ji taková drobná zlomyslnůstka, celá se tetelila nedočkavostí. Teď, teď hned. Běžela do ložnice, smála se sama pro sebe, nemohla se udržet. Rychle, jako v zápalu hry shodila šaty a vzala si tmavé kalhoty, tak přiléhavé, že ji těsně obepínaly. Žádný šedivý svetr, ale co nejvíc vykrojenou blůzu, ať je toho co nejvíc vidět. Ani si nevydechla. Vklouzla do střevíčků z rudé kozinky, právě těch, co měly vysokánský podpatek a volnou špičku, byly v nich vidět prsty, nalakované nehty, jako ovocný plod nebo květ. A teď k toaletnímu stolku, zmalovat se. Ještě trochu – pusu pěkně co nejširší, ať vidí, zač je toho loket! Zdravíčko na tváře a rtěnku, a taky řasenku, a tužkou si protáhnout oči – jestlipak se jim v tom ctihodném sertáu vůbec sní o tom, že něco takového existuje? Ano, musí být vymóděná jako na maškarní. To bude koukat. Ráda by, aby na ní ulpěl ohromným pohledem, aby tomu barbarovi vyrazila dech. Současně ho tím zkoušela. Jestli ji s sebou i takhle vezme, anebo nevezme – je to na něm. Poslala pozdrav do zrcadla. „A takovouhle už jste někdy viděl, milý pane Liodoro...?“ Vzala pouzdro s cigaretami, miniaturní zapalovač, hotový skvost. Vešla do obývacího pokoje. Takhle ho přijala.

„Ale jistě, jak budete chtít, můžeme vyjet tak za týden...“, řekla potměšile, jak to dokáže jen předstíraná nevinnost. A čekala. Ale nic se nedělo. Sedla si proti němu, šibalsky a rozpustile,

přehodila nohu přes nohu. Pan Liodoro se nezamračil, nezachmuřil čelo, nevytřeštil oči. Ani se jí nevyhýbal pohledem. Ne. Byl pořád stejně uměřený a stručný, seabemín nedal najevo nepokoj, ani se nezdálo, že by si na ní povšiml jakékoli změny. V jeho blízkosti na člověka dýchlo kypící zdraví, to věděla už z dřívějšíka. Zato ona sice neznatelně, ale přece začala ztrácet jistotu. Spíš že to potřebovala – pobavení a celou tu habadřuru už totiž skoro pustila z hlavy –, uchýlila se k cigaretě. Ještě mu však okázale taky jednu nabídla, a usmála se při tom. Pan Liodoro odmítl, ale nic víc za tím nebylo, řekl, že si radši vezme svou. Zapálili si a kouřili. Všechno bez stínu provokace, všechno jakoby z veliké dálky. Prazvláštní člověk. Teď mluvil o tom, co všecko ještě potřebuje koupit – každému že musí přivést něco na památku. „...Marii Behú a Marii da Glória... Ty se vám budou líbit, jsou to hodné holky...“ Mluvil, a ono místo, to dobré Buritiště, vyvstávalo z jeho hlasu tím více odloučené a daleké – veliký dům, pevnost ztracená v nevím.

Jednu chvíli se rozhlédl kolem dokola a řekl: že na každý pád bude záhodno vzít s sebou všecko, co má, aby se cítila co možná dobře, bude to tak lepší, nábytek i šatstvo; na počtu kufrů a beden nesejde. Ten tón, to gesto prozrazovaly, že ho k nim vede hluboké přesvědčení, jistá víra: že totiž každý by měl mít neustále kolem sebe, co mu patří – lidi i věci. Potěžkával je. Jsou snad v sertãu všichni takoví? Lalinka pocítila mírnou vděčnost za to, jak dbá o její pohodlí. Ale jak sledovala jeho pohled, narazila na velkou fotografii Irvina, která stála na stolku. „Co s ní provedu?“ pomyslela si, myslela pozoruhodně rychle; a tohle byl menší problém: když ji vezme s sebou, dá se říct, že to pro ni bude stejně pokořující jako od ní prostomyslné; a když ne, teď už bude mít u pana Liodora vroubek... Proč? Proč si vůbec dělat hlavu s tím, co si řekne pan Liodoro? Teď myšlenky pádily ještě rychleji. Vtom její myšlení náhle, skoro se špetkou podráždění dospělo k závěru: kdoví, třeba šlo panu Liodorovi, když jí navrhoval, aby si všecko vzala, jenom o to, aby přibalila taky tuhle fotku? K tomuhle dospěla a roztrpčilo ji to. Že by žárlila? Ještě docela nedávno v té – svého druhu – lásce, do níž ji pan Liodoro zahrnoval, viděla nanejvýš náklonnost příslušící všem, kdo patří do rodiny; a teď už ji jakoby nic připouštěla jako díl, na který má právo, a ještě teději se v nitru užírala, cítila se tak trochu poškozena, pobuřovalo ji, že by onen jeho cit měl být rozdílen všem rovnoměrně a nedával přednost jí – která v páru odjakživa představovala stranu podceňovanou a prostoduše důvěřivou. Začíná mi to lézt na mozek... Už z toho blázním..., usoudila, když se vzpamatovala. Lehce pokrčila rameny. Ale když se chystala zapálit si další cigaretu, rozmyslela si to a zmačkala ji do popelníku. Byla by to už třetí za tak krátkou dobu a ona si nepřála, aby si o ní pan Liodoro udělal špatný obrázek, že se snad nechová,

jak by měla, že není dobrá manželka. Pokusila se nasadit výraz skromné konvenčnosti. Bože, já jsem ale husa... – přišlo jí to k smíchu: vytrestala se sama. Protože tu Irvinovu fotku vytáhla teprve dneska ráno – ani neví proč – z nějakého zastrčeného kouta a na ten stoleček ji postavila, aby panu Liodorovi hned po příchodu padla do oka.

„Přišla jsem o manžela... a získala tchána...“ zavtipkovala další den, když mluvila se starší sestrou; sestra ji pochválila, že k cestě s panem Liodorem přivolila. Dělalo jí dobře obtelefonovat přítelkyně: „Jedu s tchánem na nějakou dobu k němu na statek...“ A v těch dnech se rozhýbala. Teď ani nevypadala na tu nenaloženou osůbku mouchy snězte si mě, za kterou se měla. A vůbec jí nebylo na obtíž, spíš jí činilo zvláštní potěšení chodit s panem Liodorem po nákupech a radit mu. Chtěla být užitečná a činorodá. Chtěla mít všechny přednosti. Pan Liodoro kolem ní svou završeností a spořádaností čím dál pevněji utahoval jakési pouto, závazek úcty a pozorné péče, které jí dělaly dobře. Měla jednu provzdy jasnou: zůstane mezi nimi celoživotní odstup, ve všem všudy se spolu nikdy neshodnou; ale budou přátelé, přátelé beze slov; už jsou. Bezstarostně nasedla do vlaku směr sertão. Opřela se zády. Pan Liodoro, neuvěřitelný muž, který přijel jen a jen pro ni; dost dobře nechápala, proč; ale ničeho se nebála. Slastně zavřela oči, nejradši by měla hned několikera víčka, která by se dala postupně sklápět jedna nad druhými, aby se mohla mazaněji ukrýt. Takže byla z té cesty bez sebe – probíhala jako únos.

Následoval příjezd na Buritiště, u Dobré palmy ji přivítali jako vzácnou osobu. Ale také ji okamžitě zahrnuli láskou. Jak to přijde? lámala si hlavu. Aha, oni mě litují, zjistili, že nejsem nebezpečná... Jenže Glória i Behú jí beze slov dávaly neustále najevo: Všechno tady je tvoje, Lalinko, a my tě tu máme rádi... Ba i služebnictvo, kuchty a kuchtičky si ještě po řadu dní vždycky našly záminku, aby se k ní mohly přitočit, se šťastným výrazem na ni zíraly, nemohly se nabažit její cizokrajnosti a krásy, šeptaly si: „Jako růžička...“ anebo „Učiněná princeska...“ Na jednu stranu si nedůvěřovala: říkala si, že pokud mezi nimi stráví delší dobu, časem si o ní přestanou dělat iluze, začnou jim vadit její nedostatky, není přece možné, aby takhle velkolepý soulad vydržel dlouho. Jindy ji zas napadlo: copak je tady všechno pořád takhle domyšlené a tak přátelské, anebo to bude tou novotou, a protože oni se přede mnou snaží rozepře skrývat? Než na to přijde, vyčkávala. Rychle, pomalu se poddávala, přivykala tomu novému životu. Že by tady měli všichni dohromady jediného anděla strážného? Vládl tu takový mír, a byl to mír tohoto Domu. Připadalo jí, že to panské sídlo odjakživa počítalo s jejím příchodem, že na ni už

nesmírně dlouho čekalo. Její pokoj byl ze všech nejlepší a nejprostornější a na délku sahal skoro do půlky chodby, obrácen byl na východ a okna vedla do vlhké zahrádky – což nebylo ani tak líbezné místo k spočinutí jako zahrada, kde se daly denně natrhat čerstvé květiny a zeleň; a ještě dál temněl pomerančový háj, do něhož zalétali neznámí ptáci.

Bylo už pozdě, vlasy rozpuštěné před spaním už jí spadaly na bělostnou košili, něžně vyplněnou dívčími tvary, když Glórinka potlačila povzdech spolu se zívnutím, políbila Lalinku a ta mazlivě řekla: „Tak běž, milunko, a ať se ti nezdá o tom tvém mládenci Miguelovi...“ „Moc se nesměj, Lalo. Tlouk dopadne na dno stoupy, já se probudím, a dobu na něj myslím...“ „A to ti mám věřit, holčičko? Víím, jak tvrdý spánek má mládí...“

Lalinka promluvila jako starší, jako by za tu druhou cítila odpovědnost, jako by byla o hodně starší. „Ona mě potřebuje...“, řekla si. Láska, tohle byla láska. Přijel nějaký mládenec, pak zase odjel, a Maria da Glória se začala měnit. Místo energické veselosti jako dřív, do všeho hrr skoro jako kluk, teď teskně nyla po holubičím, cukrovala jako hrdlička. Na zrcadlišti: takhle si Lalinka připomínala svoje vlastní dospívání – teď jí připadalo jako naduření jakéhosi opaku, odtržené ode všeho, žité v odloučení, jako by patřilo jiné osobě. Pamatovala se: jak se bezdůvodně sklíčená stahovala do ústraní a bála se své touhy po čemsi novém, co jí dá láska, po úžasné spáse a prostoru. Zničehonic si tehdy osvojila tajuplný zlozvyk, že totiž vždycky objala to, co bylo nejbliž po ruce, třeba dveře, polštář, almaru, svírala to v náručí a pronášela vznícené věty – některé někde vyčetla nebo slyšela, jiné si vymyslela anebo se dovtípila: sled úpěnlivých proseb, návrhů, citových výlevů – všechno to mělo co dělat s příběhem soužení pro Milovaného. Rozvinula jej v zaníceném podání, skutečný jako hřích, vznešený jako modlitba nebo báseň; a čistý. Dokonce i poté co objevila, že k pravdivosti je lásce zapotřebí těla: toho, aby její tělo zlehka, zvolna bolelo, zatímco šeptá svou nepřenositelnou vášeň a slibuje a žadoní. Oné bolesti se dalo docílit různě – zarytím nehtů do masa, nárazem na ostrou hranu, všemožným přemáháním. Podstupovala ji kvůli jakémusi vytržení, které ji – ve vší cudnosti – osvobodzovalo. Ten ostrý vjem ji totiž utvrzoval v ní samé, ustalovala se v jakýsi střed. Snad snila, jenže tak, že se zuby nehty snažila uchránit jiných snů. Na nějakou dobu, na měsíce v tom našla útočiště; jestli pak odvykala postupně, nebo to odešlo naráz, to už ani neví. Nikdy to nepovažovala za nic hříšného; ani by jí nepřišlo na mysl tohle vůbec soudit, natolik to pro ni bylo nevyhnutelné, neodvratné.

Přesto by to tajemství nesvětila nikomu, žádné přítelkyni. Pak to přešlo. Když se objevil první ctitel, tamto už byla stará záležitost, po které ani nevzdechla. Napříště se láska nabízela na hraní, účastnila se namlouvání, jak se od ní čekalo, jako by to byla příjemná, loupeživě osvobodivá hra. Svoje ctitele považovala za milé společníky nebo přátelské protivníky; neprobouzeli v ní snění ani touhu a přestali ji bavit, jakmile si s ní chtěli něco začít. Až poznala Irvina. Irvina milovala, aspoň si myslela, že ho miluje, myslela rozháraně. V něm ale viděla muže, který dýchá, muže z masa a kostí – jeho zkoumavé oči, široká ramena, pusy, která jí připadala jakoby zvířecí, jeho ruce. Okamžitě zatoužila, aby ji políbil, aby ji líbal; pro lásku k lásce ji nenapadlo, že se jí dá i trpět. A taky se jaksi neumenšila v melancholickém zněznění v bezbrannou bytost, jak to vidí u Marie da Glória. Jako by byla obět'... Rozhodně toho teď začínala mít právě dost, jak na to tak myslela. Takže láska tedy musí být takováhle – že se v člověku udělá prázdno, dychtící po tom, co je vyplní? Glória miluje, aby se stala matkou... A jako by matka už byla, i když bez dítěte... A přece musí být možné, aby někdy existovala taky jinačí láska: láska vyzrálých, hotových bytostí. Takže pro ty bude láska umění, krásné umění? Zřejmě bude ještě jiná, snová, ale odlišná krajina. Je.

Avšak Maria da Glória se spanile rmoutila, chodila jako bez duše. Hrdlička oblouzená! Ten přespolní mládenec jí ani nedal dostatečné důvody, aby mu důvěřovala, nepochybně si ji vůbec nezaslouží. Byl to jenom takový sympatický vetřelec. Lalinka tu noc ne a ne skončit s přetřásáním téhle myšlenky, jako by kousala šťovík. Nakonec už nemohla Marii da Glória vystát. Když já to děvče mám tak ráda! hryzla se s očima zavřenýma. Ale pak se usmála. Celou tu Glóriinu změnu – musela uznat – nezaznamenal nikdo kromě ní. Před druhými Maria da Glória všechno skrývala, a jenom když spolu byly samy dvě, dala své lásce k Miguelovi volný průchod; důvěřovala jenom jí, jen před ní se proměňovala. Uvědomila si tím víc, že je její sestra, cítila potřebu být jí oporou, dávat jí najevo, jak moc ji má ráda. Glórinku. Bude ji ochraňovat. V každém případě se Lalince zdálo, že nastal čas, aby se teď postarala ona o Glórii, vedla ji k tomu upřímná náklonnost a radost, že jí může něčím oplatit, co pro ni udělala. Dlužila to jí a všem tady na Buritišti, které jí poskytlo útočiště.

Rozumí jim, myslela si. Dokonce i panu Liodorovi, který ať byl sebevíc tady, vždycky vypadal, že je na míli daleko, nemluvný, vzdálený, vprostřed jakési pláně. A přece člověk vytušil buchar

jeho srdce, jak zaposlouchán vládne všem mlčením domu. Bylo to, jako by pan Liodoro všechno pouštěl ze zřetele, avšak jen protože předpokládal, že všechno jde neustále nejlépe, jak má. Působil tak v kteroukoli denní dobu: náhle znehybnělý, jiný než všichni ostatní, a přece bez tajuplnosti, víc než pán a méně než host. Dojel pro ni, s velkou parádou ji sem přivezl, po celou cestu byl takřka úslužný. Ale sotva byli tady, okamžitě se odtáhl, jako by složil z beder tíživý úkol. Odevzdal ji dcerám, a pokud šlo o ni, byl teď klidný. Navíc by to nebylo jiné, ani kdyby tady bydlela už celé roky anebo tu měla zůstat navždycky. Lalince to zpočátku přišlo divné. Ale Maria da Glória ji uklidnila: že prý to nic, že otec byl takovýhle celý život, uzavřený až Bůh brání, plachý, a prkotinami se zásadně nezanášel. A jindy jí Glória žertem řekla: „Víš ty co, Lalo? Táta tě má radši, protože jsi nepřestala nosit snubní prsten...“ Snad to i byla pravda.

Přivedlo ji to do rozpaků. Snubní prsten! Oni si myslí, že jí jde o zachování věrnosti vzdor tomu, že všechno skončilo; a ona ho po pravdě řečeno neodložila ze zpuštění a skoro na znamení větší volnosti. Anebo se takovou podružností ani chvíli nezabývala. Prostě prsten nechala na prstě a dost. Jenže nepříjemný pocit studu v ní narůstal, poněvadž teď už se té věci – došlo jí – neodváží zbavit. A hlavně – najednou to pochopila v celém dosahu – poněvadž ji tu sice všichni mají rádi, ale to proto, že v ní vidí synovu a bratrovu ženu, nic víc, kvůli tomu ji tak rozmazlují. Chvíli počkala a pak se zeptala: „A co Maria Behú? Proč ta mě má ráda?“ „Maria Behú? Proč tě má ráda? Ale... Copak tebe, Lalo, nemá rád od první chvíle každý? No a pak taky, Behú tě má ještě radši kvůli Irvinovi, protože ty, kdyby nevíme, neřekneš o něm nic špatného, nikdy sis na něho slůvkem nepostěžovala...“ Potvrdila to! Pro ně jsem jenom to, co už nejsem: žena muže, kterého nemám... A tak je to se všemi. Teta Cló, něco jako majordomka či hospodyně, vzdálená příbuzná, plochá úzká jak žehlicí prkno a pracant k pohledání; teta Cló se nechala slyšet: „...Taková fešanda, to se musí nechat, že si pan Irvino uměl vybrat...“ A totéž služebné. Dokonce i jeden blázen, kterého tu mají, Náčelník; a to bydlí ve mlýně, říká se, že je celé noci vzhůru, protože má stihomam. Nebo jeden statkář ze sousedství, pan Gualberto Gaspar, ten se na Buritišti zastaví nejmíň třikrát do měsíce a chová se, jako by patřil do rodiny. A pak pan Ísio, ten sotva přijede, hned se k němu sestry přihnou a šeptem se shánějí, jestli nedostal dopis od Irvina; a uprostřed toho špitání pan Ísio, který se moc neumí přetvařovat, zdvihne oči a pohledem hledá Lalinku, která stojí opodál – ano, všechno je v pořádku, ujistil se, že je tu pořád jako cenné rukojmí. Ale pan Gualberto Gaspar byl nejneomalenější – troufl si jí říct: „Takovejch

bouřek se přežene... Pan Irvino je hodnej hoch, vím, jakou má náтуру. Dyt' já vašeho manžela znám vod kolíčky..."

To byl celý *Gual*, „pan Gual“; určitě mu takhle krátili jméno z legrace, a i když ne ve zlém, maličko panem Mlaskem pohrdali. Maria da Glória žalovala: „Víš co? Behú na něj má dopal, že prý to není žádná slušnost, aby mi pořád koukal na nohy...“ Maria da Glória při tom celá zrudla, byla to nádhera. „Má dobrý vkus...“, opáčila Lalinka, sama nevěděla, který ďábel ji to popíchl. Byly se ve dvou spolu projít po rovince v nížině, odkud je louka s palmami burití na dohled – do výše trčely zaokrouhlené trsy jejich ratolestí. Maria da Glória Lalinku povzbuzovala, aby se nebála volně pobíhajícího dobytka, který se tam popásal, vykrmoval se pod širým nebem na zeleném. Lalince se taky líbilo, jak je v těch místech krásně, přestože tu velice bodali moskyti, jako by vzduch měl trny; nesměly nikdy zapomenout na jemný voňavý olej, aby se proti nim namazaly. „Připadám ti hezká, Lalo? Jsem k něčemu?“ Lalinka se rozesmála. „Aby ne! drahoušku...“ Zasmály se. „Jenže... jako malá holka... nebo jako že-na?“ „Přesně to. Ženuška, se kterou šijou všichni čerti...“ Maria da Glória se maličko zadumala. Ano, je hezká. Ovšem Lalinka se ještě potřebovala podívat trochu víc na nohy, po kterých tajně pošilhával ten mamlas pan Gual. Byly bez punčoch, a nohy to byly pevné, teď právě napnuté zadržovaly dar háravého chvění, jako vysoustružené, s pokožkou barvy slunce. V tomhle také tkvělo jedno z Glóriiných kouzel – že při chůzi, nebo i když se zastavila, vestoje působila na zemi impozantně, osvobozená a energická, s tělem živějším než kterékoli jiné, klouzavým a nespoutaným. Avšak když vsedě odpočívala nebo se opřela zády jako teď, celá měkce zemdlela, hotova nýt, byla s to se mírnoučce, přeoddaně přitulit. „Lalo,“ řekla vzápětí, „myslíš, že je v pořádku, když svobodná holka jako já myslí na... prostě když se jí tyhle věci líbí?“ Lalinka v tu chvíli nevěděla, co na to říct, a především na sobě nechtěla dát znát překvapení – jako kdyby tím mohla Marii da Glória ublížit. „Protože, Lalo, totiž... Víš, já vím, že je to hřích, já vím. Ale myslíš, že je v pořádku, že jsem: že ostatní holky jsou na tom taky tak? Teda všechny ne; ale... hodně z těch druhých holek že je jako já?“ Lalinka si dávala načas. Vlastně se lekla; ale byl to navzdory všemu sladký úlek. Kdyby mohla, protahovala by mrazení toho očekávání, chtěla by mít víc času, aby si mohla představit, s čím vším se jí Glória chystá svěřit. „Ale jaké věci, Marie da Glória...?“ a ta otázka ji stála nezměrné úsilí.

Jenže si zklamaně vyslechla – tohle nic nebylo – jen trochu něco rozpustilejšího: „Ále, nic... Anebo jo, víš: já často hodiny myslím na to, že by byla nádhera, kdyby mě najednou objal nějaký muž... Co mi to Behú pověděla, tak si říkám: když bych dělala, že to nevidím, tak by se mi nejspíš líbilo, aby se mi nějaký muž pořád a pořád díval na nohy...“ „Pan Gual?“ „On Gual je kašpar...“ „...je kašpar, ale je to muž...“ pro Lalinku jako by řekla Maria da Glória. „Lalo, ty si myslíš, že je to tak v pořádku? Že nejsem vadná?“ naléhala skoro úpěnlivě. Lalinku zaplavila něha, chtěla ji uklidnit: „Ty tak, drahoušku. Takové děvče krev a mlíko. Každá přece potřebuje cítit, že je žádoucí...“ A usmála se přemoudře, když viděla, jak se Glórince ulevilo. Pusu měla Glória holčičí, ale její oči někoho milovaly. „Ty někoho máš, Glóri?“ „Ne, nikoho. Nikdy jsem s žádným nechodila.“ Znělo to upřímně. Glória neuměla lhát. „Kolikrát v noci, když to do mě vjede, tak vstanu, kleknu si u postele a modlím se...“ Zasmála se, než to dopoví. „Víš co?: já se modlím dost často, i když ne tolik jako Behú... Dám si prr, teprve když se mi vrátí radost. Já se ráda modlím, abych si přivolala radost...“

Obě sestry si byly tak blízké, tolik se měly rády, a přece když Maria da Glória druhou zmínila, hned po ní přeběhl jakýsi stín; mělo tomu tak být. „Ty, drahoušku, potřebuješ milovat nějakého mládence, potřebuješ se vdát...“ Nedořekla větu – a uvědomila si, proč: jak může někomu radit, když zrovna jí manželství nevyšlo? Může snad Glórii přát takový osud? „Copak manželství není sázka do loterie? Na to já nepomejšším, kdepak. Nevadí mi, když zůstanu na ocet... Nejradši bych bydlela pořád tady s tátou a s Behú, mám Buritiště ráda...“ odpověděla Glória prostě a určitě v té chvíli úplně zapomněla, jak na tom švagrová je. Sama Lalinka už byla v myšlenkách jinde. Žasla nad tím, co Maria da Glória říkala před chvílí. Teď si naopak zase ona dávala k úvaze: „Jsem vůbec normální?“ a sotva mohla chtít radu po mladší. Za svobodna tohle nikdy nezažila – tu rozptýlenou neadresnou touhu, k níž se jí přiznala Glórinka. Ji podobným způsobem bez přesného cíle vzrušovala bezbřehost lásky, představa milostného citu, troufalého, nepotlačitelného; touha, ta ji začala mučit až později, zarazila se o Irvinovu osobu, a Irvinovi přitom nebyla souzena... Teď žasla nad touhou Marie da Glória a nevycházela z ohromení. Zničeho nic si uvědomila, že konečně chápe, proč Glórinka tak ráda se smíchem v řeči naráží na zvířecí páření i na rozmnožovací orgány. Zrovna den předtím dala k lepšímu názor přeslechnutý mezi honáky: „Zebu je studenej lenoch. Zato curraleiro nebo crioulo, tomu se říká bejk: bujnej, v říji ohnivej samec. Takovej curraleirskej plemeník potřebuje spoustu krav, pro toho samic není nikdy dost...“ Tohle řekla, vyzbrojená nevinností. Maria Behú se však zachmuřila a mírně ji

pokárala. „Řekla to jen tak, otec jí vůbec nepřišel na mysl... A Maria Behú snad na něj pomyslela, že ji hubovala?“ chtě nechtě proběhlo Lalince hlavou.

Pan Liodoro – věděla už, proč za soumraku vyráží na koni z domu a leckdy se vrátí až na úsvitě. Pochopila hned, co za tím je, už v prvních dnech, a přišlo jí to k smíchu. „To se můj tchán statkář vrací ze záletů...“ říkala si, když z postele poslouchala klapot kopyt na dlážděném dvoře při jeho příjezdu. „Můj tchán, vtělená ctnost...“ měla z toho zjištění legraci. Jenže: „Hřešit se nemá...“ usoudila po chvíli. Najednou ji rozčilovala představa té zhýralosti, která v domě na Buritišti volala do nebes jako špatný příklad, a přitom jsou tu dcery, Maria da Glória! Či snad ne? Zrovna Maria da Glória ráda při každé příležitosti říkala: „Já jsem po tátovi... Jsem celý táta...“ a jako by mluvila o modle. Ano, Maria da Glória potřebuje podat pomocný maliček. Musí pryč z Buritiště, odjet do města, určitě tam má nějakého příbuzného; obě, Lalinka jakbysmet, musí z tohohle statku. V tu chvíli pana Liodora nenáviděla, a najednou ani nevěděla, že říká: „Proč to tvůj bratr tady neměl rád?“ Glória se na ni překvapeně podívala a vyhrkla: „Kdo?!“ Hlas jí zněl skoro popuzeně. Aha, nepochybně ji ohromil ten „tvůj bratr“ místo „můj muž“ nebo „Irvino“. „Plácla jsem hloupost, drahoušku, pusť to z hlavy... Myslela jsem na něco jinýho...“ Vstala a podala Glórii ruku, byl čas k návratu domů. „Je tu fůra komárů a v trávě mravenci, pořád nějaká havěť otravuje...“ Ale Marie da Glória se to netklo, vesele vyskočila na nohy: hodila se do jakéhokoli snu. A řekla: „Já taky na něco myslela, totiž... Můžu se tě něco zeptat, nevadí ti to?“ „No, copak, milunko?“ „Zkrátka: jestli, řekni mi: vy jste nechtěli děti? Ale nezlob se na mě, že se ptám...“ „To víš, že ne, proč bych se měla zlobit. No, ne že bysme nechtěli, jenom jsme to nechávali na pozděj... Zato ty se, Glóri, musíš vdát a mít jich fůru, nejmíň půl tuctu...“

Vracely se pěšky dobytčím chodníkem, světlo už pomalu sláblo, slunci se klonil den. O místě samém už nemluvily, znaly je příliš dobře, ale nikdy si nenechaly ujít, jak vzlétnou volavky a mizí nad Močárem; a s láskou se dívaly na Buritisko, na Hvozd, na smalt nebo zašlou měď, která je vidět v palmoví, tkví neznatelně v palmách burití. „Vzpomněla jsem si na stařenku Maurícii, víš? Ona říká: *Lidi mají mít hodně děcek, ať jich kolik chce přijde, a s láskou je dobře vychovávat, zbytečně si nedělat hlavu s trápením, žádný strachy: na Pánaboha je spolehnutí. Ale jenom proto se lidi neberou, to ne – lidi se berou pro líbáček a další a další líbáčky...!* Ta by se ti, Lalo, moc líbila a určitě bys chtěla, aby stařenka Maurícia byla tvoje babička: schválně, stálo

by to za to... Anebo její sestřenice, ta není tak staříčká a je ještě hezčí, pratetička Rosalina, jsou velký kamarádky, měly za muže dva bratry... Teď je stařenka Maurícia už dlouho v Peixe-Mansu v Geraisech, má ji u sebe strejda Silvão s tetičkou Béiou. Nevím, kdy tam pojedeme nebo ona přijede sem, kdy se uvidíme, mám ji tak ráda. Máme ji doma na fotce, ale mně na ní nepřipadá moc podobná. Na fotce člověk nikdy není tak hezkej...“ Lalinka si pomyslela: jestlipak se tahle stařenka Maurícia, když byla mladá, podobala Marii da Glória? Ta vykládala dál: „...Žili jako milej Pánbůh mezi andělama – ona a nebožtík děda Faleiros... Ona říkala: ‚Kéž mě máte pořád tak rád, pantáto Faleirosi...‘ Tak se to patřilo: dokonce i maminka s tátou si celý život vykali... Stařenka Maurícia ráda víno. Děda Faleiros šňupal tabák... Ona vzpomíná na mládí a moc se nasmějeme: píská vždycky melodie starodávnejch tanců, rukou si mává do taktu. Tancovala kolovou carolu a varšavanku. Do záhybů sukně si vždycky nastříkala voňavku. Nosila krinolínu, ale do šněrovačky se jí nikdy nechtělo...“

Domů přišly právě k večeři. Procházka jim udělala dobře, projít se takhle pod širým nebem. Už to bylo čtrnáct dnů, co Lalinka přijela, a ten čas utekl jako nic, jako voda, nestihla se ani zastavit a uvědomit si, jestli se jí tu líbí. Poddala se. Teď objevila, že má póry, o kterých sama nevěděla. Věděla, že má ráda Marii da Glória, moc. Zachtělo se jí říct: „Ty jsi jako burití...“, řekla. Maria da Glória se zasmála. Maličko zaváhala jako člověk, kterému nedochází, co slyšel ani co na to říct, a pak se usmála a povytáhla ramena, jako když náhle přijdete hned na několik dobře použitelných odpovědí. Nepoužila ani jednu. Pochopila Lalinku, viděla, jak láskyplně to myslela. A Lalinka na to, co bývala měla říct, přišla v duchu až teď; bylo to: „Ty jsi Dobrá palma burití...“

Jenže doma čekal pan Ísio, že s nimi povečeří. Zůstane na večeři a dokonce se zdrží i o něco déle, zkraje noci, rozloučí se až pak, teprve nad ránem se ve své kánoi přeplaví přes řeku a vrátí se na Slůjku. Z tohohle večera se totiž očividně vyklube něco, co si zatím nechávali pro sebe; bylo to vidět z toho, že se všichni chovali nějak divně, vypadali, že tu novinu už znají a jsou mezi sebou domluvení. Ba i pan Ísio pln nadšení skrýval jakési tajemství. Našlapovali hebce a měkce, ale co platno, dívali se na ni – a Lalinka vytušila: „Má to co dělat se mnou...?“ Jak živě rozprávěli v jakési součinnosti, jak se usmívali, hned víc lidí najednou! Dokonce i Maria Behú se něco našertovala. A pan Liodoro, kapánek družnější, trochu div ne bez skořáčky, jak se snažil být milý. Pan Liodoro s tím svým zvykem stručně odpovědět a vzápětí se usmát na někoho

jiného, kdo se ho na nic neptal. No a vtom, jako kdyby nadešel ten pravý okamžik, oznámil pan Ísio: „Je tady Dô-Nhã...“ A všichni vypadali, že to vědí, jistojistě to věděli. Měli všichni něco za lubem. Dô-Nhã. To něco byla ona, Paňpaninka. Spiknutí bylo zřejmé. Dívali se na ni: Lalinka pochopila – měli to napsané na tváři: chtěli, aby ona chtěla vědět, aby se zeptala. „Kdopak je Dô-Nhã?“ shledala hladce účelným jim vyhovět. A Maria da Glória, pan Ísio, ba i Maria Behú spustili jeden přes druhého: „Jedna paní, je moc hodná, legrační, však uvidíš, bydlí za řekou... *Dô-Nhã? Ta vládne nad silami. Dokáže zrušit uhranutí, rozvázat, co bylo spojeno...* Taková žena, přátelíme se. Vyzná se v kouzlech a čárech...“ Má tomu věřit? Sám pan Liodoro slavnostně přikyvoval na souhlas. Lalinka pochopila.

Do jídelny Dô-Nhã nepřišla a nevečeřela s nimi u jednoho stolu, zatím se neobjevila. Určitě čeká kdesi v kuchyni – v tom obrovském hájemství s vysokánským temným stropem, s horami vyloupaných kukuřičných palic od půli stěn dolů a s hranicemi suchého dřeva a dřeva čerstvého, které sem přišlo ještě se zbytky orchidejí a mechů a úskočně kutavých tvorů, kteří ve svých chodbičkách ani nedutali. Po koutech oddychovali psi, tolik tu bylo všelijakých tajných zákoutí, v nichž by zabloudilo děcko. V mlžných oblacích s praskotem hořely celé kmeny na délku ohniště, kolem něhož se činila spousta ženských nejrůznějšího věku, pobrukovaly si nesrozumitelné písňe anebo probíraly všelijaké historky a neuvěřitelné životy svatých. Zatím vypasený kocour čárymour v teplém popelu u kamen chvílemi pootevřel svíravé zelené oči, až se v nich roztančily klíčky ohně. Čas od času se kocour postavil na nohy a přisunul se kapánek blíž, ale plameny se odrážely do širého okolí, jejich červeň, a jedna z žen křikla: „Jedeš!“ Jiná se připojila: „Potvorol!“ A kocour si zase lehl, stočil se do klubička v popelu na krajíčku pece. A ženské povídaly a z kuchyně se neustále linul těžký pach – pach kouře a smůly, prádla a otrub. Tady byla mýtina.

Lalinky se zlehka zkrátka zmocnil nepokoj. Všichni se svorně jakoby odedávna obrátili k ní a hodlali ji podrobit jakémusi čarodějnému obřadu, působení podivných sil. Proto sem taky tuhle Dô-Nhã pozvali. Teď už jim nerozuměla, dokonce ani Marii da Glória – tvořili zvláštní plémě. Ani nemohli zasluhovat pokárání a před směšností je zachraňovalo, jak znepokojeně všichni samou úzkostí vypadali: kvůli ní, jako kdyby na jejím souhlasu bůhvíco záviselo. A dívali se směrem ke kuchyni. Každou chvíli se objeví Dô-Nhã. Teta Cló ji přivedla.

Pohodlně by se našlo, proč se jí smát, ženička to byla připosražená, měla krátký obličej dokulata a na něm tmavou bradavici, z níž vyrážel trs chlupů; zcuchaný chomáč vlasů tvořil nahoře neprostupnou kouli; byla vážná, až moc, chtěně vážná; a strašně funěla. Zastavila se a pozdravila: „Ve jménu Kristapána dobrotivého Ježíše buďte zdraví!“ a zůstala stát: chtěla se co možná úctyhodně tyčit vprostřed jídelny. Na té důstojnosti jí ubíraly pouze pohledy – úkradkem prozrazující zvědavost a chvat –, když po přítomných občas po straně loupla okem, stále ve střehu. Stavěla se bláznivější než byla?

V tu chvíli promluvila. Teprve teď si Lalinka uvědomila, že pan Liodoro a pan Ísio už nějakou dobu v místnosti nejsou; vůbec by do nich neřekla, že se dokážou tak tiše, tak nepozorovaně vytratit. Ale Dô-Nhã už mluvila a obracela se na ni, to na Lalinku proudem chrlila:

„Kouknu a vidím, děvečko, už vím, vím všechno, co vědět mám: znám kouzlo, co si ta druhá vobjednala, aby vás roztrhla vás dva, kam až to roztrhnout šlo... Nic vy se nebojte, ještě jsem tu já, Panenka Maria Běloskvoucí a další Mocnosti přispějou ku pomoci. Co by se tomu mohlo přičít... Jestli jako můžete doufat? Jako že je Bůh nade mnou, děvečko! Než se naděje, bude mít hlavu jako střep, za to vám ručím. Rozvážu, svážu. Von se vrátí...“ Vydechla směrem vzhůru. Zamrkala a pak vyřeštila oči. „Už se blíží... Však taky není první! Tuhle jsem zrovna přivolala nazpátek muže jedny své kmotřičky, přišel jak beránek. Jestli jako přišel z vlastní vůle, dobrovolně? Mno... Vrátil se jako dravec na provaze, za nohu přivázaněj karančo... Ale vy jste, mladá paní, vidím, že vy jste fešanda, krasavice voňavá jak jasmínovej květ, to je panečku jiná, tady to půjde jako po másle: ani bolet to nebude, vrátí se jako kolibřík na květ obaloše, jako vítr nese suchej faveirovej lusk... Jen maličko mi poshovte, a něco uvidíte...“ Zmlkla. Ten řečnický výkon ji naprosto vyčerpál, teď na Lalince spočívala vlídným pohledem, a ta dost dobře nevěděla, kam s očima, a jen se chabě usmívala.

Takhle to všechno proběhlo – trochu jako tyátr – a Maria da Glória se možná bála nedobrého účinku, anebo jí Lalinky přišlo líto. „Počkejte, tohle nechte na pozděj, Dô-Nhã. Pojd'te si k nám přisednout a povídejte, co je v divočině novýho...“ Žena nebyla proti. V mžiku se vrátila na zem. Byla samý žert, pořád jen mluvila a mluvila a vyptávala se s největší samozřejmostí – a tím na sebe prozrazovala, že předtím hrála komedii, jak jinak. Maria da Glória a Maria Behú ji pobízely a pak jí s úsměvem tleskaly. Bylo však vidět, že jí věří, navzdory všemu. Jak je to možné, Bože můj, jak můžou věřit v bílý stín takové puncované šarlatánky? Jak to?!

A přece to tak přišlo, že se – už u sebe v pokoji – Lalinka rozcitlivěla. Otevřela okno, to ovšem pod sílícím křídlatým nápořem nočních mūr musela zhasit lampu. Pomerančový háj jako černá zeď. Pak už člověk kráčel po nebi. Bylo pokojné, jak je vprostřed půlily hvězdy. Noc se hodila na ledacos. A ona přišla o doprovod času: „Jsem v sertãu... V sertãu, daleko od všeho...“, politovala se. Najednou si všimla, že pláče. Překvapilo ji to, a tak čekala; jako kdyby chtěla zjistit, jak dlouho slzy samy od sebe vydrží téct, jako by se od nich měla dočkat nějakého vysvětlení. Ale to už byla smutná – a ten smutek byl doopravdy její, seděl jí v chodidlech, v zádech, v nohou. Neměla po ruce kapesník, a jak si utírala oči hřbetem ruky, tak ji to rozrušilo, že se div nedala do smíchu. Vyklonila se. Přivřela víčka – noc byla vodní spousta. To, že je sama, úplně sama, jí dodávalo zvláštní jistoty. Zachytila se okamžiku. A bylo to, jako by se jí otevřely jiné oči, bleskem se jí rozsvítilo. „Vždyť já ho mám ráda, že mě nechal... Nemám kouska hrdosti...“ Musí se naštvat. „Jestli brečím, tak vzteky, nenávisť...“ Co tu vůbec dělá, na tomhle místě, které patří jiným, proč se sem nechala takhle dovézt? Všichni by rádi, aby byla věc, a usilovně se jí snaží vrátit tomu, kdo ji nechce? Noc v sertãu sama o sobě nebyla smutná, ale tím, jak tu všechno uhýbalo, v ní byla jakási bída bez přesného středu, jakási bezbranná hrozba. Tady se všechno mohlo opakovat, slaběji, pomaleji, milionkrát, člověk se dusil v zajetí fyzického obzoru. Nepřestajnost cvrčků, kteří teď vrzali svrchu – podle všeho se dostali do větví stromů. „Jsem jako děvčátko ze sirotčince...“, popíchl se. „Pobrečím si pořádně...“, řekla si – a pláč se nedostavil – a že se tu pořád ještě vykláněla z okna, za to mohla jakási netečnost, překroucená tupá únava. Dole, takřka na dosah prstů, ubohá přečpaná zahrádečka vypadala podle svých kytek, těch, co si zvolily rozkvétání potmě. Byla tu – vzpomněla si – žlutá tirolira, hedvábný drobeček, okrajek květu: ta se poslušně otvírala na minutu přesně o čtvrté hodině ranní. „Je jako hodinky...“, říkali. Věděli toho až moc, o počasí, o zvířatech, o kouzlech, o lidech, o rostlinách – sertão už bylo takové. Naháněli jí strach. Zavřela okno, tma se jí postavila do cesty, ale po hmatu došla k posteli. Ulehla, ruku položenou na jednom prsu, cítila hladkost vlastního těla, jako by ohmatávala nějakou cennost. Věděla, že je krásná, žádoucí. „Co se mi na Irvinovi tak líbilo, když jsem ho poznala – když jsem se zatoužila vdát – když byl mým snoubencem?“ Všechno jí připadalo, jako že se to ještě nestalo. Otočila se. Napjala, vybičovala pozornost: chtěla odhalit nějaký mezník, nějakou nerovnost v hromadě uplývajících hodin. Uslyšela kohouty, cvrčci si pořád vedli svou. A takhle to bylo s tichem v domě u Dobré palmy – ten jako by se tyčil na hladině nepohnuté vodní rozlohy. Jestlipak Maria da Glória spí? „Nechci myslet... Chci být úplně v klidu...“ Děsila ji – málem na způsob stáří – nespavost, ta širošírá

plocha bez jakékoli látky. Hu! otrásla se při představě, že by dopadla jako Maria Behú: až do smrti odsouzená modlit se a modlit k Bohu, a pusu měla plnou suché, drsně trpké hlíny... Anebo ten blázen, co je ve mlýně celé noci vzhůru a bez přestání poslouchá – Náčelník... Ne, musí odtud pryč, vrátit se domů, ke kamarádkám, do města... A slyšela. Uslyšela. To je dusot příjíždějícího jezdce, zarazil zády ke sloupkům verandy. Jak ho kůň poslouchá. Odsedlal. Takhle pozdě? Vždyť to je pan Liodoro, vrací se domů. Brzy bude naslouchat jeho krokům, až půjde chodbou. Neuslyšela, neslyšela. Pan Liodoro, neúnavný v životě, navracející se z vezdejšího milování jako z těžké a dobré práce. On. Jakživa nepoznala nikoho, kdo by se mu podobal, takový člověk se ani poznat nedá. Viděla už, nebo si myslela, že vidí, tu a tam někoho, kdo ho napohled mlhavě připomínal – ale vždycky to byl jenom někdo cizí, nějaký kolemjdoucí na ulici... „Jak on může být Irvinův otec, jak tady můžou všichni Irvina tolik milovat, když jsou tak jiní než on?“ Natáhla se, chodidla v sobě navzájem objevovala velejemnou hebkost, božinku, jak ráda by, aby ji někdo pohladil. Otočila se do rohu, tvář skoro až u zdi – tady zůstala vrstva vzduchu jakoby chladnější a byla cítit mokřým bahnem, taková zelená, skoro mechová vůně, teď připomínala vodu v novém džbánu. Vdechovala pach hliněné nádoby. Nasála ji do sebe a oddávala se jaksi nové blaženosti. Kdyby tak mohla ležet vedle Marie da Glória, chtěla by, aby ji Maria da Glória hodiny a hodiny držela v náručí a pusinkovala, aby se s ní všelijak mazlila, jako kdyby ona, Lalinka, Lala, byla holčička, nebo zvířátko, menší a menší, čím dál menší, až by skoro už ani nebyla a spala – jen jeden střed. Rozpojila se – a jak začalo svítat, ty spousty krav se daly do bučení.

Potom už jí Dô-Nhã chvílemi připadala dokonce i zábavná; ze dne na den se věci tolik změní. Žena tu pobyla půl týdne, byla přisprostlá a trochu k smíchu, hodně jedla a hlasitě odbývala svůj ceremoniál předváděný v určité hodiny, přivolávajíc patričními úkony a nutnými modlitbami návrat pana Irvina. V jednu chvíli prořekla Maria da Glória: „Dô-Nhã prožila neuvěřitelné věci... Kolik let musela být v Geraisech ženou čtyř mužů najednou a docela dobře to zvládla...“ Tomu nevěřila: že by Dô-Nhã byla postava z příběhu, zrovna ona, tahle šereda k politování. Ale bylo to tak. „Ona bývala hezounká...“ Když byla s prací hotova a dostala dobře zapláceno, bez velkého rozmýšlení souhlasila, že tedy Marii da Glória a Lalince dopodrobna ještě jednou vypoví historii svého mládí.

Byla z Cacoalu – maličké osady poblíž říčních slapů. Byla ještě mladinká, ani ne patnáct, když najednou táta s mámou kdesi a cosi, a že se má vdávat. Vzít si za muže Avelima dos Abreuse, takový klidný hoch to byl. Jenomže jí on se nelíbil, ani co by jí dal pusu na čelíčko, natož na noc; a že ne a ne – byla mladá a nezkušená, neměla z toho rozum. Měla tenkrát ráda jiného, nějakého Totonha, přišel odněkud ze severu, zdejší nebyl. „Dělej, že jsi svolná, srdíčko moje, neboj se nic: dojdu si pro tebe, až přijde čas, utečem spolu do Januárie, pěkně se vezmeme a budem do smrti šťastný...“ řekl Totonho. A ona čekala. Táta krmil prase, nakupoval na veselku, máma ji nutila chystat výbavu. Co asi tak může mít chudá holka za výbavu – už bylo stanoveno datum svatby. „Až ti řeknu, musíš si s sebou vzít všecko, co máš...“ vzkázal Totonho. Máma a mladší bratři z ní oči nespustili, Dô-Nhanyňka si teď už s Totonhem nemohla vyměnit ani slovíčko. Ale stejně si domluvili den. Jenže utéct nemohli, ji hlídali ve dne v noci, celé příbuzenstvo nasadili. A nějaký čas nato Totonha přišli zatknout, někdo ho poznal – měl prý na svědomí nějakého člověka –, odvezli ho do Diamantiny: do vězení a k soudu, dostal šest let... „Nechat ho teď by byla špinavost, co by to bylo za lásku!“ Navíc Totonho měl v Cacoalu pořád ještě kamaráda – nějakýho Damiánka – takovýho nebojácnýho ráznýho mládence. A ještě i z arestu to nějak zaonačil, že za mnou poslal další dva chlapy, na který bylo spolehnutí: Ijinaldo a Sossô se jmenovali... Totonha měl každéj rád... Prostě mi měli pomoci utýct, naoko bysme se pustili taky do Diamantiny, ale ve skutečnosti by mě ve zdraví dopravili do Januárie, tam měl Totonho bratra, ženáče, dělal jagunça na usedlosti nějakýho plukovníka Bibiana, na Kajmaním statku se tam říkalo... Já byla svolná. Nemohla jsem se dočkat. Ale kdybysme se na hlavu postavili, ne a nešlo to, to svět neviděl, jak mě hlídali, dělali mi peklo na zemi. V ostražitosti polevili teprv až navečer ten den, když už jsem byla oddaná s Avelimem... A stejně jsem utekla – v smíchu a v pláči, Boha jsem prosila... Kytary u nás na dvoře slavily o sto šest moji veselku, a my se řítily cvalem, silnice nám sotva stačila: jeli totiž se mnou Damiánek, Sossô, Ijinaldo a pak ještě nějaký José Tôco, toho měli k ruce na výpomoc. Tenhle José Tôco byl od Cacoalu, ale nestál za nic – byl to rváč a k tomu hlava tupá. Ujeli jsme spoustu mil... Jenže já se v polou cesty rozstonala, co byste nechtěly, vždyť jsem se něco nasoužila a nabála. Kvůli tý mý nemoci jsme se zdrželi tři dny v takový chaloupce u dobrejch prostosrdečnejch lidí v Cerradão do Atrásu. Čert nám to zdržení napískal – obklíčili nás tam... strýc Antoninão ještě s dalšíma, ozbrojení byli po zuby. Sketové! Po přestřelce dva z nich zůstali bradou vzhůru, zbytek vzal nohy na ramena. Jemináčku, jenže – teď jsme byli psanci, už nešlo pokračovat v cestě k lidskejmu příbytkům – zahnuhli jsme do pustiny Geraisů, namířili si to daleko vrchem tadyhle přes pláně... A zarazili

jsme až v jednom zastrčenym ouvalu bez jedinkýho obyvatele, ba ani stopy po něm, usoudili jsme, že tady zkrátka ouvalina k bydlení je a jmenuje se Datlí. Tam jsme se rozhodli usadit. No a co jako dál? Co se jako dělo pak? Však vy to víte, nemám pravdu? Kdyby tak člověk tušil... Prodávali jsme zvířecí kůže, pěstovali maniok, lovili ryby – já vařila... Oni by teda rádi. Byla jsem tam já. Jednou na to přišla řeč, člověk není ze železa; tím spíš chlapi... Ale dospěli jsme k tomu rozhodnutí až po dlouhý úvaze. Po právu. „Jestlipak Totonho jednou dovopravdy přijde?“ povídal Ijinaldo. Ostatní o tom vespolek pochybovali. „Pokud nepřijde, tak nám nikdo nic nedá za ušlej čas ani potěšení, vo který jsme přišli...“ V tu chvíli jsem se dala do breku; a oni na to: „Nebreč, krasotinko, srdíčko naše, dyť my dejcháme jenom pro tebe...“ Brečela jsem pořád pryč, ale bylo to částečně jenom jako, aby mě dál takhle utěšovali. Byla jsem mladinká, neměla jsem z toho rozum... Načež Damiánek povídá: „Když už to osud tak chtěl, abysme se takhle tady vocejtili, tak já si teda myslim, co si myslim, že nás nikdo nemůže vinit, že jsme zradili kamaráda...“ Na tom se všichni shodli. A nakonec řekl Sossô, ten byl ze všech nejmazanější: „Totonho se nedostavil. A jednou je jistá věc, že když ona si vzala Avelima, tak už to nikdy žádná moc, ať církev, nebo zákon, nedokáže zvrátit v Totonhův prospěch. A když už se vdala, copak se nemohlo stát, že by první noc nebo i víc, než by se jí podařilo utýct, musela s manželem spát? Takže to vlastně vyjde nastejno...“ A optal se mě, jestli si nemyslím totéž. Já přikyvovala a povídám mu, že myslím. Bylo mi jich líto. Rozhodli jsme, že mě budou mít všichni čtyři... Takhle to trvalo celkem dva roky...“

Ale co je nemá, ani nápad, aby to líčila dopodrobna. Kdyby si to teď měla znova připomínat, navíc před takhle nóbl dámami, vždyť by to byl nakonec ještě hřích... Co by to mělo za smysl, vykládat, jak to přesně chodilo. Zkrátka vypoví, jak to bylo normálně dál. Prostě ty dva roky a něco to všecko řádně plynulo k všeobecné spokojenosti. Když se jaksepattí dohodne co a jak, tak žádné spory nejsou. Jaktěživo se nehádali. „Jenže se stalo, že se Sossô někde doslechl, že se na Kočičím potoce kutá a dá se tam najít pravý zlato. Vlezlo mu to do palice a nedal si to vymluvit. „Nepůjdem tam všichni?“ hučel do nás. Ostatním se nechtělo. Já taky nechtěla, kdepak – někde na návsi nebo na rynku bych se musela stydět, že žiju se čtyřma... A tak se s námi Sossô rozloučil, nám všem z toho bylo smutno, ale on nedal jinak a šel. Pak zase uplynula nějaká doba, to už jsem nebyla dnešní, začala jsem myslet na zadní kolečka, a tak jsem se rozhodla vzít velení do ruky – stejně mě všichni poslouchali a dělali mi pomyslení. „Dokud jsme zdraví, musíme toho využít, vzít pořádně za práci a nadělat si něco do budoucna. Pořídít si dobytek, postavit ohrady,

tady z toho musí bejt statek jedna radost, fazenda...,‘ prohlásila jsem. A od tý chvíle jsem ty tři nenechala vydechnout. Ijinaldo a Damiánek sekali dobrotu. Zato José Tôco, to byl lempl, smáčet tělo potem se mu nechtělo, a tak se vypařil: zahrnul do lesa jako mizernej vůl... Už se nevrátil, nikdy. Ale nechyběl nám, protože my tři jsme se úplně sami pěkně rozmohli, za tři roky už jsme měli hezkejch pár krav, dokonce i sejra jsme dělali, i bavlnu naseli... Sem tam o nás někdo roztrušuje, že jsme si k tomu rychlým zbohatnutím dopomohli krádežema koní a dobytka, ale to je bohapustá lež, ve skutečnosti ten skot a ty koně v Geraisu ničí nebyli. Teda jestli jsem něco rozhodně musela mít, tak to byla energie na rozdávání... Prostě jsme si žili dobře, dařilo se nám, až už toho štěstí bylo moc, a tak na nás přišel zármutek: Damiánek – ten byl ze všech nejlepší –, tak teda Damiánek se na smrt roznemoh, byl jeden zánět, až nakonec umřel... Zbyl už jen ten poslední, a sice Ijinaldo. Šlo to tak daleko, že když Damiánek umíral, milej Ijinaldo mu seděl v slzách u postele a hořekoval: ‚Ne, Damiánku, neumírej! Nenechávej mě tu samotnýho...‘ Mě se vám to až dotklo, takže jsem mu musela vyčinit: ‚Tak se mi zdá, že ty nakonec ještě budeš mít strach zůstat jenom se mnou?!‘ Ale on se rmoutil, protože se spolu skamarádili, a taky když pomyslel na všechnu tu práci na poli. Potom jsme Damiánka pohřbili, dali jsme si záležet, kolem dokola jsme dovrchu naskládali kameny, nanosili jsme je z kraje planiny – aby se k němu nedostal pásovec. No a pak jsme už jenom ve dvou zase nanovo začli nový život. Jedenáct let jsme dřeli do úpadu, nakonec už jsme měli vobstojnej dům, najímali jsme honáky i lidi na pole, pastviny byly vyměřeny na pozemky, slušně to tam vynášelo. A vynašla jsem patřičně důstojný jméno: jednou provždy se to tu teď jmenovalo Tišina u Čirý studně. A jmenuje se tak dodnes... Prodala jsem ji, když Ijinaldo umřel taky – uštknul ho potmě do obou nohou chřestýš –, zkrátka jsem to tam prodala, nějakýmu Tiodimiru Cássiovi... Za ty peníze jsem koupila usedlost v Suã, poblíž Cacoalu, a vrátila se tam. Příbuzenstvo ani neceklo...“

Ne, do téhle Dô-Nhã se nedaly vkládat naděje, co se nějakého protikouzla týkalo; s ní se člověk nakonec musel od srdce zasmát – a ona sama se teď smála, nevadilo jí to. Tak hlavně tomuhle. Že když se vrátila, její zákonný manžel na ni pořád ještě věrně čekal, totiž Avelim dos Abreus, klid’as k pohledání. Řekl, že jí má pořád rád, prosil o lásku, ať to spolu dají dohromady. Tak jo. Jenže milej Avelim byl nekňuba, mouchy snězte si mě, co říkám, lenoch, výdrž neměl, ani co by za nehet vlezlo. A ona sama už taky slevila z té své houževnaté tvrdosti, takže nebyla to co dřív. Mysleli si, jak nejsou bohatí, nepřálo jim štěstí, udělali pár mizerných obchodů. O usedlost v Suã po kousíčkách přišli, tady něco prodali, tamhle přenechali, všechno všude pošustrovali... Nako-

nec jsou teď tady na prahu lesin, třou bídu s nouzí – pan Ísio Avelima ze soucitu udělal hlídačem dobytka na samých hranicích té své Slůjky. „Ale k Geraisům se obracím zády...“ Dô-Nhã navzdory všemu nedokázala žehrat na život. A o svém milovaném – o Totonhovi –, o tom už nikdy, nikdy slova neslyšela. „Tehle svět je po čertech fikanej, když jde o to někoho schvátit...“ A takhle se Dô-Nhã rozloučila, odporoučela se samý prezent a vřelý dík, pan Ísio pro ni přijel, aby ji převezl přes řeku a až tam, co začínají geraiské pláně. „Uďála sem, uďáli sme, však paninka uvidí: von je blíž a blíž...“ prohlásila rozhodně slovy svých tajemných zaříkání. A člověk se pousmál.

A přece navzdory tomu nepřestávali věřit. Bylo jedno jak, ale všichni tady chtěli totéž. „Bratr se vrátí, Lalo, on se vrátí... Láska neumírá!“ Glória si při těch slovech povzdychla. Zato jindy se Glória rozohnila: „Já vím, co by se mělo udělat. Irvino za nic nemůže... Táta by měl někoho poslat, aby s tou ženskou udělal krátkej proces! Jak se vlastně jmenuje?“ Krásné hnědé oči plály hněvem, jiskra mezi nimi přeskočila, jako když vzplane vích. Lalinka žasla; zaskočilo ji to: pokud je to takhle, můžou klidně naplánovat zločin, provést ho? „Jak, Lalo? Řekni mi, jak se jmenuje...“ Lalinka zaváhala – třeba to nemyslí vážně. Ani si nevzpomínala, že by kdy věděla, jak se jmenuje ta druhá, přičmoudlá, co se drží s jejím mužem. Jenomže tady v sertãou přikládají jménům význam, jméno je prostoupené duchem a osudem dotyčného, jméno tu slouží k čarování. Proto se na ni Glórinka tváří, má jí za zlé, že ho nezná; považuje tu neznalost za projev lhostejnosti, vidí v ní nezájem o Irvina? Pomyslela si s kratičkým úlekm. Mezitím už se však Maria da Glória vzpamatovala, brala to zpátky: „Ale co to povídám, Lalo, Bůh mi odpusť... Plácnu, co mi slina na jazyk přinese, nevykládej si to špatně...“ a usmála se, v mžiku nasadila svou bystrou tvář dívky, na kterou si nepřijdou. A Maria Behú pár kroků od nich nic nezaslechla, Maria Behú hůř slyšela, byla maličko nahluclá. Ale i bohumilná Maria Behú ve spolku s ostatními ochotně připustila obřady Dô-Nhã a očekávala, že k něčemu povedou. Maria Behú ráda nosila blůzy s kapsami, schovala vždycky ruce do kapes, obyčejně takhle dobu vydržela skoro bez pohnutí stát.

„Behú ví, že jsme po Dô-Nhã nechtěli žádněj hříšnej elixír lásky, ale jenom aby rozbila kouzlo, kterým ta druhá bratra uhranula, aby ho dostala... A ona sama při tom dokonce pomáhá, o to víc se modlí a odřiká si. A když se modlí Behú, má to váhu...“ říkala Glória. Připouštěli, aby se Maria Behú za všechny kála. Zdálo se jim to tak správně. Právě ona – šeredka bez špetky

přitažlivosti – chodila pořád v tmavém, límce vždycky upjaté ke krku, i když přece jenom s kraječkami až po bradu. Aby se ochránila ta svatá čistota; jestlipak z toho všeho měla alespoň za mák radosti? Láska, s níž se vůčihledně upínala k Marii da Glória, vykryštovala v obdiv a touhu ochraňovat. Připomínala mateřský cit. Nedalo se snad u takhle pramaloučko obdařeného stvoření očekávat, že bude krásné sestře spíš závidět, přinejmenším se snažit aspoň trochu na ni nasazovat? Ne, Behú Glórii ani nevytýkala hluboce vystřižené šaty, kratičké rukávy; že by si toho vůbec nevšimla? Sama Glória Lalince vysvětlovala: „Tady člověk může klidně nosit, co se mu zlíbí, je to jako ve městě. Zato jet do Vsi je hrůza: tam zdrbnou všechno, všeho si všímají...“ Celý tenhle hovor začala vlastně teta Cló, ta nenechala bez povšimnutí jedinou podrobnost a Lalincin přepych ohodnotila se zábleskem naděje v oku. „Že je ale Pánbíček dobrotivý! Tomu se teda říká výbava... Ale děvenko, nemyslíš, že bys ty fajnový věci prozatím neměla nosit a opotřebovávat je takhle bez užitku; není lepší uložit je na potom? Schovat si je, až se vrátí...“ Ach, jen ať se předobrá teta Cló upokojí, na ten návrat můžou čekat taky do skonání světa... A ženské šaty se nedělají navěky, móda se přece tolik mění... – Musela Lalinka mile vysvětlovat. Ale teta Cló si to nedala vymluvit, přátelsky stála na svém. Trvala na tom, že takhle vyparáděná a pěkná se má uchovat pro návrat pana Irvina. „Ale ne, děvenko: tohle nedělej, kdepak taková dáma. Zničíš si ty svoje jemný ručičky, zbytečně se unavíš, nejseš zvyklá...“ Takhle bránila, aby Lalinka seabemíň pomáhala, když jí bylo hanba, že je tak k ničemu, a chtěla stejně jako Behú a Glória sem tam vypomoci s domácími pracemi, při škrobení a žehlení prádla nebo se šitím. Maria Behú dokonce od těchhle prací kupodivu vytrvale odstrkovala jistým způsobem taky Marii da Glória – a bylo to, jako by krása měla být uchráněna pro jinší cíle a spanilé ženy se v rodině vznášely vysoko nade vším, co připomínalo otročinu a otroky.

Maria Behú a teta Cló jedním hlasem radily Marii da Glória, ať Lalince dělá společnost a bere ji na vycházky. Vyrážely spolu za nádherných dní babího léta, nebo když na pár dnů ustaly deště. „Ty se musíš naučit jezdit na koni, Lalo...“, nedala jinak Glórinka. Podvolila se. Poslušný mírný kůň jí postupně pomáhal tolik už se nebát, pokud ovšem pojedou pomalým krokem – a Glória si velkoryse zapovídala cválat, i když sama to měla tak ráda. Jely skoro pokaždé do Doliny, kde upalující slunce vysušilo všemožnou zeleň, tráva byla hebký polštář. Sesedly, o něco se opřely, hleděly rovnou čarou přímo do nebe, na modř ve výši, mluvily o spoustě hloupostí. Kousek od nich Buritisko, Velikán burití, víc než muž, tolik němý, a už od samého rána se mu na vršku čemejřili papoušci ara. Papouščí párky. Všecky burití, jako by je nasázel, mířily v řadě do dále

palma za palmou, člověk si představil procesí lidu, koňmo i pěší, jak se šinou tím směrem, nepřetržitý sled malinkých postaviček. „Zlatíčko, tady je to kouzelný, nebejt těch komárů...“ „Tak si zapal, Lalo, kouř je dobrej, ten je vyžene. Dáš mi taky cigaretu?“ „Copak ty kouříš, Glórie, zlatíčko, ty?“ „A víš, že jo? Občas. Že sis to nemyslela? Jsou chvíle, něco ti povím: to si pak říkám, že nestojím za nic – že mě pokouší d'ábel... Protože mi připadá, že co je na světě nejlepšího, to se právě nemá dělat, člověk si to musí užívat potajmu, hodně potajmu...“ Zasmála se. Tvář jí zružověla. „Ty...“ – „...hlupáčku...“ chtěla doříct Lalinka a napřaženým prstem jí naoko zahrozila. Ale Maria da Glória ji přerušila, usměvavě vyzývavě: „Ne abys mi zase říkala, že se potřebuju vdát!“ Hlupáček! právě to byla, přesně jak si Lalinka myslela: že Maria da Glória samými roury pořád jen vymýšlí, jak se ujistit, že je dospělá žena se vším všudy, že žije naplno, tak jako hrdinky v románech, které četla, anebo ve filmu. A tak se na sebe usmály. Opodál, kousek od nich přeběhl po zemi táhlý smýkavý stín – to břidlicové káně letělo svou cestou, jako by ji vyžínalo. V okolí bylo káňat plno, těch druhých, rezatých káňat královských, pokřikovala po sobě v palmovém háji, krahujíkala. Ještě dál, z třasoviska, volavky vyjímaly svůj vzlet.

Proláklej močár, *Pupčina*, už to jméno znělo podivně, skoro surově, začínal kousíček odtud, na zemi – zlodějské zemi, která sama ze sebe ukrádala –, a sahal až tam, kde se říční vody zvrhávají. Co z něho bylo znát, byla džungle a ony tůně s rodilým povlakem, opálově šupinatým škraloupem, jakoby posypané nějakým zásypem. V bažině nežily rostliny s trny. Jenom široké listy, nacucané, pijatycké, jako hadry, a dlouhé stvolky, které pro lásku vyhánějí v květ. Ty ponořené větve vylučovaly olejnatý sliz, aby si navzájem neublížily, když je komíhání vody třelo o sebe. Takže i ryby plavaly v klišovatém obalu mezi vláčnými, vlhými listy. A všechna havěť po sobě zanechávala stopy hluboce vštípené do vlhkosti jílu. Samé vábení osidel, samé bahno, a s večerem tady udeří zimnice, a za noci se rozprostře o to větší chlad nad těmi, které se tu necudně rozcapují – bubliny stoupající z močálu a poklesnuvší hvězdy. Šel z toho děs, jímal hnus.

Proč asi panský dům postavili tady v tomhle koutě, hrůzám a hvozdům na dosah? Říkalo se, že největší cenu tady má půda a hojnost vody. Déšť padal za štědrých měsíců koncem roku, kdy se nebe celé zatáhlo, takže se ochladilo a čas potemněl dokonce přímo vprostřed léta, člověk po celé dlouhé dny nevystřčil nos. Sám dům oněměl, jak se kroutil a krabatil v mlžném oparu, a světu hrozilo, že se celý promění v mokřinu velikého Močáru, v mořemoří. „Zalknu se, bude mi

příšerně smutno...“ Nebylo. Chvílemi upadala do netečnosti, jako by byla prachobyčejná věc. Tučné venkovské jídlo, sladké zákusky a to nepřetržitě nicnedělání, které nebralo konce, ji děsily – že takhle ztloustne, jednou provždy se rozkyne, jako kdyby se odsuzovala k nenapravitelnému znetvoření. Zmínila se o tom, teta Cló to napřed probrala s Glórií a Behú a pak jí popřála sluchu. „On tě má, děvenko, radši tenkou?“ zeptala se. A nosila Lalince trpké čaje, které se musely zahorka vypít, voněly po mučence a citroníku a místo lžičky se míchaly dlouhými zelenými trny.

Četly. Tady se všechno napsané donekonečna schovávalo, byly tu štosy prastarých časopisů i romány, leckteré ještě z dob, kdy Irvino s Ísiem a obě sestry dorůstali. Někdy si spolu sedly do velké houpací sítě a takhle si tu spolu hověly. Glória dokázala vytěžit z jediné stránky starých mód nadějeplné nadšení někoho, kdo si právě koupil los. Představovala si stohy nádherných šatů a barvy a slavnosti, ráda by, aby se do té jediné dávné radosti přelil celý svět. Najednou do ní něco vjelo, vyskočila – od stehů po kotníky v mžiku ztuhla –, došla až na konec verandy a odtud se snažila přijít na kloub dřeni deště. Anebo se zase, než nakonec švagrovou objala, uvolnila ve zdravém protažení – kotálivě vzhůru převrácené světlé paže jako točité vinutí vůní, ten výjev se postupně vytrácel, a na rtech namísto zívnutí vyvstal úsměv. „Lalo, ach Lalo, že jsi moje kamarádka?!“ Vyzařovala z toho jistota – jakási kouzelná moc –, že pěstovat přátelství je něco jako trumf v rukávu. „Něco ti povím, Lalo. V lyceu nám sestřičky nechtěly dovolit, aby se mezi náma, co jsme tam bydlely, tvořily nerozlučný dvojice... O přestávce nepřipustily, aby spolu dvě žákyně mluvily o samotě. Musely jsme být tři, nebo pět, nebo víc... Nechtěly žádný ‚kamarádšofty‘. Přišlo mi to k smíchu. Já nikdy žádnou nejmilejší kamarádku neměla...“

Přesvědčivě svatá prostota; její nevinnost zářila jako slabost zajatá uvnitř síly. Že by ona sama, Maria da Glória, vůbec neměla ponětí o tom, co z jejích vět vyplývá? Ta čistota ani nemohla být předstíraná. Lalinka se ovládla, potlačila touhu zachytit její pohled. Ať mluví dál: „My ze sertãa jsme nejradši chodily s holkama z Curvela...“ Usmála se z výše. „Viš, Curvelanky držely nejvíc při sobě, a taky byly nejhezčí – a nejnafoukanější...“ Stála teď a houpala sítí, v níž se Lalinka stulila. Být jen tady a teď: Lalinka se uzavírala do sebe, mkla těžknoucí oči; vůkol vše olovnělo, svět se rychle rozmýval, zato zde, v lůně sítě, bylo hnízdečko. A ráda by dlouze naslouchala svěřování Marie da Glória. S příchutí zlovolnosti si po kapkách vskrytu vyjevila: to, že tu opodál Glória stojí a říká nepokojné věci, odpudivé jako plivanec a ještě ohavnější, kterým se tak bez rozmyslu dostalo hlasu krásné dívčiny, toho kovově zvučného hlasu, plného mocné pradědavné

vřelosti – to, co tu nepředloženě říkala, bylo tím okamžikem neúprosně řečeno: vytvářelo jednou provždy strašlivou konstrukci; vyvolávalo to slastné mrazení, povzbudivě jí přes uši dodávalo – odvahu i ledové doteky strachu.

Chtěla to a skoro ani nechtěla, právě takhle, neurčitě, v uhýbavé letmé touze, nitce, která se táhla podivnou znučeností, jako někdo, kdo nesleduje žádný cíl. „A co Dô-Nhã, co ty na to, zlato? Umíš si to představit?“ našeptala otázku. Těsně vedle, tudy cesta nevedla. „Dô-Nhã? O tom nepochybuji, Lalo, ta se vyzná, všichni vědí, jakou má moc, ta miní a taky mění...“, ihned vážně opáčila Maria da Glória; Lalince tahle změna vůbec nebyla po chuti. A tak se honem snažila pozdržet kouzlo, které už už mizelo: „Ale ne, zlatíčko, já myslela *na jiný věci*... Jak Dô-Nhã jako mladičká dívenka dělala ženu čtyřem mužům...“ Zasmála se rádoby necudným kratičkým smíchem, ten se vsákl, a ona mohla zachytit, co na to Glória. Příště se jí – té slavné Dô-Nhã – musejí na všechno pořádně vyptat, důkladně ji vyzpovídat... „To je fakt, Lalo. Ona je pěkná šibalka...“ Maria da Glória nadšeně přitakala, rozpustile na obrtlíku otočila. Obě se se smíchem častovaly pohoršlivými úštěpkami, poťouchle si notovaly v přitakání nedovoleným slastem. A čas od času koutkem oka pošilhávaly, jestli náhodíčkou někdo nejde. Vtom náhle bití na poplach, Lalince se až udělalo mdlo, ozvalo se v ní svědomí, a útočiště blahého příšeří tvrdošijně víc a víc bledlo. „Vždyť to je hrůza! Jsem příšerná, hnusná...“ Nechala se unést voláním chorovodné myšlenky, řítila se až tam, kde se najednou už všechno kymácelo a smýklo jí znovu k sobě – děs a čirý hnus z obrazu, který si vyvzpomněla. „Taková přece nejsem! Ona taková není! Glórin-ka...“, okřikla se; a křečovitě se zařala – mysl jí trnula, couvala od samého kraje ohnivé výhně, od kraje závratí. „Bože můj, něco takového přece není možné, ještě dobře, nemůže se to stát, nikdy, nikdy, díky Bohu...!“ Nebylo možné, že by si tohle kdy byla pomyslela, tohle by si neměl nikdo nikdy smět myslet – navíc to, nač myslela, bylo mimo ni, kdesi v oblacích –, a stejně se v nitru cítila provinile, jako zrádkyně všech tady, mrzká a hanebná v tomto domě. V domě pana Liodora... Na něho, na pana Liodora se v duchu upnula ve chvíli nejvyšší paniky, jako když se člověk těsně před pádem poslepu chytne někoho poblíž, anebo stromu nebo stěny.

Ani nebylo úplně jasné, jestli ji vzpomínka na pana Liodora zachránila od úleku, anebo zda jej s oslnivým jasem blesku vyvolala a ji přikovala k zemi.

Kdyby se tu teď pan Liodoro objevil, jakože touhle dobou přijíždíval, vynoří se ze savany, na níž vládly krouživé víry krav a vichřice dešťů a kde se rozkřikovali honáci na koních v oblecích ze

staré kůže nebo pod širokými pláštěnkami z palmových vláken, pan Liodoro sesedne z koně, vystoupá po schodech na verandu, jeho zablácené jezdecké boty, široká ramena, statná urostlost, šaty, deštěm potemnělý široký klobouk, a on bude přicházet ukrytý v nitru, nepřítomný v těch svých očích, člověk si pokaždé myslí, že dojde až k němu, jak se patří; ale ne, pozdraví je jenom zdálky, Marii da Glória požehná a vejde do Domu, dá se chodbou, která se za deštivých dnů táhne temněji. Tenhle muž se dobře hodil k rozložitým stromům, k mohutným opěrám, na nichž spočíval dům. Dbal přísně na dodržování obyčejů a neskláněl se poníženě ke kdejaké maličkosti. Když si vypil kávu, po určité době se zase objevil, chvíli postál, vestoje si ubalil cigaretu. I do hovoru se dal, vynořil se ze svých jasných tajemství, mluvil o nedůležitých věcech a v jeho osobnosti se dala pozorovat jakási schopnost působit na druhé, tvořená blahosklonností a rozvahou. „Táta nikomu nedává volnost, a taky ji nebere...“ vysvětlovala Maria da Glória. Lalince dělalo dobře, že nemusí vstávat, že už tu takhle leží a může v jeho přítomnosti klidně dál zůstat schoulená v síti. Připadala si jemnocitná, slabá a obklopená ohledy. Prosila pro sebe o čistotu, o křišťálové myšlenky. „V jádru jsem dobrá duše...“ Nemít nic společného s věcmi dosud neoddělenými, jsou jako nemoc bez horkosti – povrch jejích myšlenek se tenčil, průhledněl, jako by začala rozpoznávat: v mlhavých obrysech vyvstávala velkolepá podoba.

Pan Liodoro měl pár šedivějících vlasů na skráních – zbytek ještě působil kupodivu mladistvěji. A nedaly se v rysech jeho obličeje rozeznat dosud nerozlišené tahy, o které se podělili Irvino, Ísio, Maria Behú a Maria da Glória? Jak tak člověk seděl uvězněný doma, měl v té jednotvárnosti, v tom dštění vod čas na všelijaké vymyšlení. Když tu si Glória vzpomněla – zastesklo se jí po písničkách a po hudbě. Maria da Glória došla pro malý gramofon, byl přenosný, na kliku. „Víš, co ti řeknu, Lalo? Vždycky když člověk něco chce a neví co, tak to je tím, že má žízeň na pořádnou sklenici vody, anebo si potřebuje poslechnout nějakou muziku...“ Jehly a desky opatrovala úzkostlivě pečlivá Maria Behú. Ta sice nikdy neodložila rozdělanou práci, ale ostýchavě poprosila, aby pustily nějaký sentimentální valčík. Prý že při něm myslí na stařenku Maurícii. „Horší je, že nevíme, kdy s námi zase přijede pár měsíců pobejt... S tím jejím revma si na dlouhou cestu hned tak netroufne...“ To byla poslední zpráva od babičky, přinesli ji jacísi honáci. „Kdo Geraisům sbohem dal, před sebou smích má, vzadu žal...“ To dala Maria Behú k dobru rčení stařenky Maurície, její průpovědky byly vůbec nezapomenutelné: „Slunce nejsou paprsky, ale žár sluneční koule. Člověk je srdce bez řečiček.“ Anebo když mluvila o drobných všedních radostech: „Člověk někdy leccos bere jen jako zdvořilost; jenže pak to

kolikrát bolí, bolí jak čert...“ Maria Behú se ráda modlila a poddávala smutku. Ale Glória se zeptala: „Ty určitě dobře tancuješ, Lalo. Umíš hrát na piáno?“ Glória tančila sama.

A v jeden takový den se tu objevil pan Gualberto, tak jak to měl ve zvyku: jako kdyby si pro něco přijel, hledal tady, čím zaplnit prázdné kouty vlastní duše; vyřizoval dlouhosáhlé srdečné pozdravy od ženy, Dona-Dony, která se jakživa neukázala, protože, jak říkal, v jednom kuse klempíruje a zkouší lék za lékem. Pan Gual od nich zůstal v patřičné vzdálenosti, ale pomaloučku se s tou svou vizáží venkovského balíka na jarmarku osměloval blíž a blíž. Kdepak, tančit si netroufal, když ho Glória zvala do kola; chraň Pámbu, usmíval se a vehementně kroutil hlavou, jako když chce působit otcovsky, shovívavě vůči něčemu, co považuje za dětinskou zábavu. „Ale děvenky, co vás nemá... Kde jsou ty časy...“ Lalince přišly k smíchu ty „děvenky“, přes které také ji neškodně zahrnul do jisté důvěrnosti. Pan Gualberto Gaspar se sice vymlouval a vykládal cosi o zašlých časech, ale zároveň nepokrytě doufal, že pořád ještě může být považován za svižného štramáka, který nezkaží žádnou zábavu, skromný byl jenom naoko. Bylo to k popukání, jak se ten nanicovatý chlápek nakrucoval, a přitom se styděl sám za sebe i za svou touhu po větším dílečku toho, co dělá život životem. Člověk jen koukal, jak ho hudba dokázala rozparádit, v pomlkách by rád dal k lepšímu lecjakou historku, chvílemi si pustil pusu na špacír a nafukoval se samou ješitností. Maria da Glória ho pověřila natahováním gramofonu a on trochu na rozpacích poslechl. A Lalinka si teď opravdu mohla ověřit, jak potají, zato však bezostyšně nespouští oči z nohou, z vábivých tvarů Marie da Glória. Ví vůbec, že něco takového dělá? Možná že ne. A není to snad potom tím větší nestydatost? Tím víc je na pováženou pohled těch očí, bezelstně sloužících nepohnuté hluboké žádosti stejné jako hlad, který žene veliké hady rozvíjet se jako stroje, jako vnitřnosti. Vzduch v místnosti náhle zvlažněl, míhaly se v něm další sféry, vzlínaly jako počínající úzkost. A ona uviděla, co ji tak omráčilo – Marii da Glória totiž ten hnusný obdiv očividně nebyl ani trochu proti mysli, prokazatelně jej podněcovala; byla, právě teď je nestoudná. Pokud ne, proč všelijak obměňuje pozici, zaklání se, tak svatouškovsky klidná, tak pokojná, dává si nohu přes nohu a povytahuje lem šatů? Och, z toho šel děs, bylo to jako hovadské zneuctění, jako zmrhání. Namouduši s ní potom promluví jako přítelkyně, jako švagrová, poradí jí, aby si dávala pozor a takhle si nezahrávala. A ten neotesanec a ometák pan Gula, šmírácký pan Kašpar zasluhuje, aby ho odtud jednou provždy hnali svinským krokem, poštváli na něj psy. Aby se už víckrát nevrátil. Co je to platné, tady na Buritišti chybí dozor, mateřská předvídavost, která by se vždycky zavčas dovtípila a na to děvče dohlédla.

A Lalinka, podčšená tím, co ji samu nedávno zdrtilo, se zdráhala vidět, nechtěla tomu přihlížet – zadržovala dokonce dech, cítila, že to musí všemi svými silami popřít, jako by všechno pocházelo od ní, jako kdyby choromyslnost druhých čerpala podněty a rostla v jejím vědomí a jenom na ní záleželo, jestli šílenosti nabudou tvaru. Utěšovala se jedním – třeba Marii da Glória to hanebné nadbíhání nic neříká; a byla by raději, kdyby Maria da Glória nevěděla, co dělá, a přitom stejná nevědomost na straně muže jenom zvětšovala jeho odpudivost. Ale ne, nebylo to tak. Protože v určité chvíli se Marii da Glória podařilo žertovnými posunky ji na chování pana Guala upozornit. Takže – oddechla si – ona Maria da Glória tu jeho drzou neomalenost naschvál povzbuzuje jenom jako, v pouhém zlomyslném žertu, sice nerozvážném, avšak odpustitelném? Jenže vzápětí pojala podezření: co když ji Glória teď upozornila jenom proto, aby se z toho vyvlékla a ospravedlnila se, protože si všimla, že ona má oči všude... Ten sprost'ák se teď schválně obrací na ni, na Lalinku, a rozvláčným hlasem vykládá nějaké pitomosti: „...A tam, zrovna jak rostou burití, pod nima jsme dokonce sesedli... Panička chtěla, aby jí manžel vopatřil pár takovejch těch suchozemskejch šneků, jeden se těch slizkejch plzáků vod pohledu štítí. Prej je to dobrý, když je někdo slabej na plíce... I když s paní Dionéiou naopak všechno hraje a je samá legrace, měla takový jako modrobílý květovaný šaty, teda jestli mi někdo připadal spíš tak trochu chabrus, tak to byl její muž, jako inspektor...“

Avšak Maria da Glória zrudla, pod nějakou záminkou zastavila gramofon, Lalinku pozvala k sobě do pokoje, a co bude s panem Gualbertem Gasparem, to jim na srdci ani v nejmenším neleželo. Glória se třásla zlostí: „Vidělas to, Lalo, slyšelas? Ta ženská, paní Dionéia, je jedna z... Z tátovějch slabostí, vždyť víš, je to mužskej... To už radši ta druhá, nikdy jsem ji sice neviděla, ale vím o ní: že je mulatka, má ledacos za sebou... Ale tahle, a vdaná žena! Mužovi před očima, ten se trápí, bodejt' že to ví. Je to čubka, povětrná ženská. Zasluhovala by výprask...“ Ne, bylo marné pokoušet se odvést Glóriin vztek k panu Gualbertu Gasparovi, který měl tu drzost vůbec sem tuhle neslušnou záležitost tahat. Glória se cele vložila do záští vůči té ženě, nic víc neviděla. Když se konečně dokázala usmát a byla zase úplně klidná, přivedla Lalinka řeč na chlípné namlouvání pana Gaspara a mírně ji pokárala. Ale stalo se něco, co Lalinka nečekala, Maria da Glória ji totiž bez mrknutí oka vyslechla a dokonce jí dala za pravdu, a přitom na ni hleděla nebesky dětským pohledem. „Ona je silnější než já...“ usoudila Lalinka uklidněně. „Je nevinná, tak strašně nevinná... Zkažená a hříšná jsem já, že ji takhle podezírám...“ Pocítila křivolace potřebu znovu se s ní naladit na podobnou notu, přistoupit na

její názory; a teď už se jí tím, co říkala a čemu naslouchala, chtěla jen a jen zavděčit. Glória o té druhé, o paní Dionéii, mohla říkat, co chtěla, a ona si jí netroufla namítnout, že není spravedlivé přičítat veškerou vinu jenom jí.

A jaká asi je ta paní Dionéia? Manžela, inspektora, už viděla, jednou nebo dvakrát byl na statku, přišel za panem Liodorem, nikdy nešel dál než na verandu; pan Liodoro se k němu choval hezky, popil s ním pálenky, chvílku pohovořili, a ten člověk zase šel. Vypadal staře a mrkal, v jednom kuse mrkal. Příště, když jednou uprostřed ledna přestalo pršet a Lalinka s Glórií se byly projít po okolí, potkaly ho, jak někam rázuje. Byl horký den, ale potok byl špinavý, v nádrži se nedalo koupat, a tak si Glória vymyslela, že půjdou ven. Inspektor jim žertem nabídl, že jim ukáže, kde se teď zdržuje Náčelník Zequiel a o samotě cosi robí. Bylo znát, jak inspektor – že potřebuje předvádět, jak je veselý a bezstarostný. A Lalinka plna obdivu přihlížela, jak se ho Maria da Glória s naprostou přirozeností zdvořile optala na manželku. „Zeptala jsem se na ni, jako se zeptáš na čokla...“ vysvětlila jí později Glória; ze soucitu, aby tomu člověku dala aspoň náznak iluze, aby se necítil, že si na něj každý ukazuje, že jím pohrdají. „Ty jsi, drahoušku, anděl...“ Co ji napadlo: „Tak ona Maria da Glória odpustí mužům cokoli?“ – ale obdivovala tu dobrotu, tolik rozumnosti. Jenže když došli k Náčelníkovi, stačilo inspektorovi, že nerozumí, proč se na ně blázen šklíbí, a už se s omluvami odporoučel – člověku bylo těžko u srdce, jen se na tak ztrápeného člověka podíval. „Jó, tohle musí bejt moc bohatej člověk: pán z města...“ prohlásil zatím Náčelník, vážil si totiž lidí podle toho, co měli na sobě.

A tváří v tvář Glórii a Lalince se celý rozplýval v bezzubém úsměvu, jako by se před ním znenadání zjevily dvě víly. Zpočátku byl hotov div ne padnout před Lalinkou na kolena a zbožně se jí klanět, sama si toho všimla. „Simáno, milspani, simáno...“ mlel horlivě pořád dokola –; cokoli by se jí zachtělo, po čem by vzdechla nebo nač pomyslela, byl nutně rozumný důvod sám. Ale když se vzdalovaly, brumlal si něco, Glória tvrdila, že rozumí co, a bylo to prý: „Simáno, kišasoňka sladká...“ Tady na tom místě si udělal políčko, obehnal ho plotem z klacků. Arašídý, ty tady letos nasel. Zem je tu dobrá a půda světlá – jinak to totiž ani nejde, vysvětloval svou hatmatilkou. Protože podzemnice když plodí, tak skloní větve a buráky jeden po druhém zavrtá a schová pod zem; takže pak mají slupku zbarvenou podle půdy. Ale už ztratil naději, že něco sklídí. „Já mám totiž pech...“ řekl. Maria da Glória se ho zeptala, co všechno za noc přeslechne, když nespí, a jemu zahalil tvář z očí vyvěrající stín jakéhosi smutku. Lalinku obešla hrůza.

Copak je možné, když na to člověk jenom pomyslí – že ten chudák už celé roky platí strachem za každou hodinu všech bezesných nocí, které probděl napjatý k prasknutí? A může popsat, ve vši nesmírnosti i dopodrobna vylíčit všecko, co se mu donese k uším, jak tu motá páté přes deváté. Všecko – a není to nic. „K čemu to prosím pěkně je, za těchhle nocí poslouchat, když teď je slyšet akorát tak crčení deště?“ dobírala si ho Maria da Glória. Ale kdeže, simpěkně, milslečinko: není déšť jako déšť, každý má jiný zvuk, a pak ještě to všechno, co číhá za ním... Může vyprávět, do posledního zacvrčení; o samci a o samičce, když sůvy tokají, upozornit, že na dvoře chytá kuřata vejř; anebo v kterou stranu za svítání odtáhly tlupy opic. Nebo kdy hrozí, že se obrátí vítr. Na gu-gúú-gug samotářské ho-lubičky, pozdvížení napadených hnízd: ptáče vřískne, ptáče frnkne. Odměřeného datla, tok-tok-tok do kmene, tok-tok-tok do taktu, odměřený čas. Na vydru hvízdající nosem – takový jako mňouk –, než se ponoří. Ropuší skřehot. Štěkot lišáka. Anebo pod měsícem na řádění houfce pekariů. Tyhlety výhody Maria da Glória vysvětlovala a objasňovala, představovala Náčelníka Zequiela, jako by byl pro statek hřivnou, z níž Buritiště může těžit – vojákem na stráž u bran noci. Kdepak, Maria da Glória mu byla příliš blízko, aby mu rozuměla, ani si neuvědomovala, že neustále zažívá smrtelná muka, která ho na chvílku nepustí. Stačilo si všimnout nevíry v očích, tónu hlasu, té dychtivé naléhavosti, s níž jako by se, když o tom všem vyprávěl, snažil vyjádřit něco úplně jiného, co dalece přesahovalo jeho schopnost rozlišit a postihnout. Jako kdyby byl objevil nějakou nesmírně obsažnou a významnou věc, kterou jeho chabá hlava není s to v úplnosti pojmout, a všechny ty celé noci mu nestačí, aby se jí dokázal dobrat. No a pak to, jak byl smířený, jak si nemyslel, že by s ním ten velikánský strach potřebovali sdílet druzí. „Náčelníka v jednom kuse bolí hlava. Nemám pravdu, Náčelníku?“ To ano, svatá pravda, měl hlavu jako střep – usmíval se, koutky úst roztažené, jeho oči si všechno dopodrobna prohlížely. A hlas měl v tu chvíli dobrácký, celý byl takový slušný, ve všem všudy akurátní, jak vedl poslušně ten svůj bezvýznamný živůtek v úctě k povinnostem. Pracoval. Báł se noci, do puntíku, toho, když ukápne sebemenší zvuk. Proto za soumraku vždycky přišel do kuchyně, pustili ho do hloubi domu. Jásal, když se společně modlili – byl to způsob, jak umenšit prostor noci, samotinkost. Na kolenou ze všech nejvíc poslouchal, k čemu ho měly skřípavé prosby, nikdy nezaklimbal. Když bylo po všem, ještě se neměl k odchodu; a vždycky se ptal: „Budou odpustky?“ Jako by chtěl stvrzenku, nějaký papír, anebo si myslel, že odpustky jsou bankocetle. Nebo si zase, když pouštěli gramofon, přišel poslechnout hudbu. Zůstal stát opodál. Opakoval: „To hraje housle...“ A teta Cló, služebné, veškerý personál,

všichni na něj brali ohled, bez řečí, nikdo se mu nesmál, nechávali ho po svém vážně být v jeho bláznovství, třebaže to byl Boží prost'áček, který přišel kdoví odkud a tady byl přijat z útrpnosti.

Takoví tu byli. Na prahu sertãa, na Buritišti. Tady když někdo řekl „Před lety...“, zdálo se, že minulost je doopravdy daleko, jako nebe nebo nějaká hora. Platila tu podivná pravidla, všichni byli dětsky prostomyslní a náklonnosti a obyčejně neměnili. Tak třeba kuchty, k těm ozvuky světa přicházely z veliké dálky, lomeně: a byl to svět jako na hraní i hodný uctívání. Daly se přistihnout, jak si s radostným úžasem vyprávějí: „Prej ve městě bude válka...“ A vyzpěvovaly chvály. „Víš, co stojí v dějepravě?“ Dělili zvířata a lidi na tvory Boží a ty druhé. Tyran bentevi, štetbetající při každé příležitosti, že *to ví*, patřil rohatému. Hádaly se, mudrovaly, přely se, jako kdyby konečné rozhodnutí o tom, jestli má navrch Bůh, nebo ďábel, záleželo na volbě. Lilo a lilo. Ty dny bylo všude cítit bejlí a bahno. Měly tu kachny, spousty kačen, často mocně máchaly křídly, potloukaly se po dvoře a vzadu za domem. Tyhle kachny na jídlo nikdy nezabýjely; ale vždycky hlásily, když se nějaká ztratila: že určitě uplavala dolů strouhou, ztratila se na potoce a tam dole ji sežral lišák nebo kajman. Jedné černošce pohrával na zubech smích: „Když je duha, kdopak by si nenachytil dešťovou vodu na pití...“ Takového hřmění z kupy mračen. Teplo přišlo vhod, skotačící oheň v peci dělal dobře fůře lidí. Vyčasil se. „Všichni ptáčci sedí na hnízdě...“ Brzo bude svět plný malých jarabáčků. Ptáci zpívali jako o život. V ovocném sadu, kde rostly mangovníky a papáje, jich nadpřebývalo. A čas od času zaskočil nějaký ten honák, přišel zadem do domu poprosit o kávu, vypravoval: „Abaeté se vylila z břehů, v Ingá-Brancu voda odnesla chajdu se šesti lidma... Na pastvě se utopila spousta dobytka...“ „João Bento chytil nosála a chce ho prodat. Ten chlap je magor...“

V určité dny se na verandě vždycky zjevili mírumilovní lidičkové – chudáci z divočiny. Byly to roztřesené stařeny, černé přehozy jim zakrývaly záplaty a obnošené hadry, tváře křížem krážem zbrázdily tisíce vrásek; a ty vrásky byly pevně řezané, stejně pevné byly oči, brady – a skoro všechny pocházely z jakéhosi dávného plemene, a byly světlé: vypadaly, jako by patřily k nějakému cizímu národu. Anebo starci, v ohrnutých kalhotách, šaty jim nejspíš na těle mnohokrát zmokly a zase uschly, tihle vždy pokorní muži zhutněli jakýmsi vyčerpáním. Oděv jim ručně upředly a utkaly jejich matky nebo ženy, anebo dcery. Určitě se plahočili po všelijakých cestách – na kabátech a kloboucích se jim zachytily ostnaté lopuchy, úlomky větviček, zelené listí. Kde asi přebývali, na krajích strží nebo ve skrytých zákoutích kopců, v

jeskyních a žalostných chatrčích, kde hvízdal vichr a do nichž při dešti zatékalo. Mohli vyprávět o tom, jaké zázraky spatřili na vlastní oči. Ne, že sertãa šel strach – člověk se do něho mohl propadnout jako do šachet bídy a utrpení. Možná že veškerá dobrota světa nestačila, aby ho člověk sevřel do náruče, a bylo zapotřebí pořád dalších projevů dobroty – jako byla dobrota Marie Behú a Marie da Glória, které očividně ty nebohé lidi tak ochotně braly pod ochranu, a přitom si to jedna ani druhá vůbec nepřipouštěly. Stálo za to vidět, s jakou radostí svoje chráněnce přijímaly, a že jich bylo, kluci i děvčata, kteří se oslněně usmívali a nikdy nemluvili, skoro vždycky v sobě měli čerstvě rozpuklou krásu a jejich zelené nebo temnotemné oči prosily, ať jim poručí chtít všechno, co se od života chtívá. Kdo je asi odtud vytáhne, ze srdce si je zamiluje, bude s nimi žít? Lalinka prahla po tom, být dobrá tady a teď, dobrá způsobem, o němž sama chápala, že není v její moci. Copak o to, rozesmutnit se dokázala, ale pomáhat jako Behú a Glória neuměla. „Člověk musí hodit za hlavu prach a smutky...“ připomínaly vždycky obě sestry úslovím stařenky Maurície. Obdivovaly ji nazpaměť. A chudí z divočiny neprosili o almužnu: přicházeli si pro dary – mouku, špek, surový cukr, sůl, kávu, hlt třtinové kořalky. A dary přinášeli – bambusové košíčky, vyřezávané vařečky, květiny, med divokých včel, dobrořečení a modlitby. Měsíc před Vánocemi nosili do jesliček plné koše mechu, lišejníky provazovky, zvané stromovousy, ananasy, rozkvetlé orchideje, pestrobarevné ptačí peří, karatasová jablíčka, krystaly s pěkně zkosenými hranami; a jásali nad blízkým narozením Jezulátka.

Na Štědrý den přišli všichni. V jídelně na Buritišti postavila Behú veliký betlém – byl samá vůně a třpyt a umně sladěné barvy, které zvěstovaly krásu očím plným zmatku. Celé týdny se všechno točilo kolem střádání vajec a zadělávání na cukroví a pečivo z mouky kukuřičné či maniokové a pšeničné, nepočítaných druhů, a to se pak peklo v obrovské peci venku pod přístřeškem, žhnuly v ní veliké kusy dřeva a vymetala se košťátky z čerstvých větví, které se voňavě připalovaly. Zabíli vola, zabíli prase. Byly svátky. Ještě za světla přivezl pan Ísio želé z burití, tak akorát tuhé, tak nádherné, tak čist'ounké – přesně to hladce zrnité olejnaté želé světle hnědé barvy, vonící po tamarindu, co při pohybu místy tmavne jako palmový olej: takové dovedou jedině ženy ze sertãa, když ho dělají s láskou. Všichni to věděli: udělala ho ta ženština – ià-Dijina; avšak pan Ísio si její jméno netroufal vyslovit. A na sobě měl pan Ísio svůj nejnovější oblek, ale i tak už si na saku z jedné strany udělal skobu a tu mu někdo zašil, tak čistě – něčeho takového se mohou odvážit jen prsty znalé něhy. Viděli to všichni. Maria Behú, Maria da Glória, teta Cló;

nepochybně i pan Liodoro. Glória i Behú, když bratra objímaly, Lalinka dobře viděla, jak jedna jako druhá takřka týmž pohybem položily dlaň na tuhle jizvu, na místo, kde bylo sako zašité, jako by tím předávaly jakýsi dík. Zkrátka a dobře, jméno ià-Dijiny nikdo nevyřkl, místo něho zůstaly ve vzduchu viset zámlky – a bylo to, jako by se všichni řídili jednou provždy danou neúprosností kteréhosi zákona. Na chůdách vyšších sfér se její existence popírala, a to zapírání se tvářilo tak správně, tak příkladně, že z té lehkosti padala na člověka tíseň, nezbylo než se vzepřít. Protože, Lalinka to viděla, na panu Ísiovi čas od času bylo znát, jak je neklidný, na notnou chvíli se zapomněl, zadíval se do dálky – byl Štědrý den, hodiny ubíhaly, určitě toužil být s ià-Dijinou u nich doma za řekou, na Slůjce Lapa-Laje. Neměl odvalu říct, že už půjde, a vymanit se, rozloučit? Zkusil to jednou, v podvečer. Nikdo neřekl ne, slovy se nikdo nepodivil, nic mu nevytýkali. Ale tísnivé mnohonásobné ticho, nechutná odmlka, jakou tak dalece nečekal, ukázala v celé šíři, co by rádi a co je mrzí. Pan Ísio zůstal. A Lalinka se najednou sama neudržela a řekla, co si myslí: že nikdo neví, kdy se počasí zase pokazí, a že by tedy asi bylo rozumnější, aby jel – aby pak nemusel přes řeku za tmy, je přece rozvodněná, nebezpečná... Chabě, posmutněle přitakali. Jenom pan Ísio se vzápětí na Lalinku podíval; vyložila si to, že jí tím pohledem děkuje. A přece Buritiště opustil až za hodnou dobu, zavolal na svého tlustého hafana Matróza, ten nejdřív chvíli štěkal do širého světa venku a teprve pak vyběhl ze dveří. A také k Matrózovi se měli a hladili ho. Na všem spočinul odlesk Narození Páně, v takový den se přálo i zvířatům. O půlnoci všichni ztichli a poslouchali, jestli neuslyší jejich hlasy – hlasy volků a oslíků a kohoutů –, vyřizující vzkazy od andělů, kteří na zem už nesestupovali. Zabučet v tu chvíli některá kráva, bude to pro statek znamenat požehnání. Z kuřete, které se vyklube před rozedněním, vyroste kohoutí pěvec a ten vyzpívá neviditelnou budoucí radost. Po půlnoci skončil půst, pilo se víno, zasedli vespolek ke sváteční večeři. Do jídelny a ke stolu přišli všichni, honáci a taky chudáci z divočiny, i oni se mohli dobře najíst a napít. Ale mezi domácími se řeč stočila na pana Ísia – teď už asi bude na Slůjce – a určitě na něho nějak mysleli celou tu dobu od chvíle, kdy odjel.

„Božínku, oni myslí na Irvina a nevysloví jeho jméno kvůli mně...“ zatrnulo Lalince. Možná nelibě nesou i to, že tu vůbec dnes v noci s nimi je. Není pokrevní příbuzná – jejich krev v ní nekoluje. Jak by se mohla do toho kruhu včlenit, vydobýt si mezi nimi místo – jsou přece jedna rodina, jedno sémě? Ne, ona příbuzná nebyla. Spřízněná byla s ià-Dijinou, s tou druhou odmítanou; ještě tak s paní Dionéiou možná, kdyby ta si zoufala a soužila se. Tráví tu s nimi Vánoce. Pomodlili se sborem jedno tajemství růžence, zazpívali si, a teď si Maria da Glória a

Behú vybavovaly z paměti úryvky vánoční hry *O pastýřkách*. Dokonce i pan Liodoro vybočil ze své věčnĚvĚkosti, zářil potĚšením, s jakým jim naslouchal, tu se souhlasným pŕikyvováním zatleskal, tu vstoupil pŕimo do pŕedstavení, které pŕicházelo z dob jeho mladosti, z jeho dĚtství. Pastýřky pŕi čekání na Nejvyššího usnuly a nějaký kŕupan jim mezitím ukradl mošničku s jídlem; zavolaly na pomoc drába, dráb zlodĚje zadržel, ten se začal ohrazovat. A v té chvíli si vzal slovo pan Liodoro a spustil od plic, pěknĚ zostra: „...Pročpak mĚ zatýkáš, drábe? Za koho se máš...?!“ Recitace ještĚ pokračovala a jeho hlas znĚl sytĚ, kurážnĚ, ne snad pro to, co říkal. Proč si tedy všimla těch vĚt? Jako kdyby to pro ni byla výstraha: „Lalinko, Leandro, za koho se máš...“; šílí? Jenže proč je tady, sama sem nepŕijela: dojeli si pro ni; on sám, pan Liodoro. NevĚdí ovšem, že Irvina nemiluje, že se jeho pŕítomnosti jednou provždy zřekla, málem si na něj ani nevzpomene, v žádném pŕípadĚ nevĚří v jeho návrat – jakkoli oni sem pozvali Dô-Nhã, objednali si čarování. Takže tedy proto, že o tom všem pomlčela, se cítí jako pokrytec, to proto se cítí vinna? Je cizí. Být cizí – to znamená být vinna. Ale copak sem na BuritištĚ jiní, kteří nepatŕí do rodiny, ve vší lásce nezapadnou?

Zrovna pŕed chvílí řekl pan Liodoro potĚšenĚ: „Zítŕa se urĉitĚ staví pan Gual, jako každý rok...“ Z té zprávy se jí udĚlalo nanic, jako by uvidĚla netopýra, vybavil se jí pŕi té zmínce obraz toho otravy pana Gualberta Gaspara, jeho odrásaná hlava. Zadívala se na Marii da Glória. Všichni tu byli šťastní, a stačilo jim tak málo. Teta Cló – ta byla na vrcholu blaha jenom proto, že mohla jeden den navštívit curvelskou svatyni a že se jí povedlo cukroví. A Náčelník Zequiél – tahle noc tak pěknĚ ubíhala, pŕšet pŕestalo a to nebe – Náčelník Zequiél je tady, z niĉeho se nehrouťí. „To máš strach i o Vánocích, Náčelníku?“ zeptala se Maria da Glória. Usmíval se a žvýkal. „Copak vo to, starosti mám... Usnout mám strach...“ Svatvečer skončil, hostĚ se loučili, Náčelník zamířil k mlýnu. Pŕíjemná noc. Modrý velkokvĚtý kosatec se rozstříkl, kvĚt sem kvĚt tam, po písčitém záhonku pod oknem. Lalinka chtĚla usnout s úsmĚvem. Co jiného si pŕát najít ráno ve stŕevíčku, když ne mužské políbení? A stejný dárek pro Marii da Glória. Sen byl duch, náčŕt něĉeho možného, co toužilo stát se skutečností.

V únoru se vyčasilo. Když nastal úplnĚk, čekali na verandĚ, až mĚsíc vyjde, sedĚli všichni pospolu, a řeĉí plno. Dokonce i psi se podřídili pŕísnému veselí o rozum a čerstvě vylouplou lunu vítali zbĚsilým chvaloštĚkem. Luzná ta luna byla, plula nad Abaeté. A Glória, Behú a teta Cló chvílemi zazpívaly po starodávnu, tesknota si našla skulinu, drala se ven: poblouzení myslí, a

všechno, co zdrásá láska. „Že bych se vracela do holčičích let?“ ptala se sama sebe Lalinka. Na měsíční svit se dalo sáhnout, umlčel vůkolní zvuky. A jak se tak poddávala tomu zádumčivému ponocování, najednou dostala strach, začala se bát, že by mohla zapomenout na město, na svůj dřívější život, na všechno, co považovala za své. Víc a víc se proměňovala pod vlivem té cizoty veršů mimo čas – jejich žalnosti –, smutek totiž vždycky přichází jako cizí. Její duše odplouvala k rmutným úsvitům. Cože ty druhé dlouze opakovaly: jejich píseň dávala naše milostné soužení za vinu bláhovosti hrdličky a trnům starého pomerančovníku. Následoval nářek dívky, jejíž matka ležela ve světnici na stole zahalená do rubáše; v takovou chvíli Glória a Behú dokázaly vyloudit rejstřík lkaní, úpění, jímž naveskrz prostupovala smířená úzkost, a ani se na sebe nepodívaly, leda když si o samotě spočinuly v náručí. „Já taky, tak jako ony, nemám maminku. Míň než Maria da Glória...“ a Lalinka se chytala jakéhokoli námětu, aby se uchránila *ostatního*, té *přemíry*. V takové chvíli se obávala, že je slabší než její minulost. Vtom ale, skoro vzápětí, její družky jako kdyby pro změnu cítily potřebu zabrousit do jiných krajin, spustily lechtivou o Třech trulantech zatrolených, nebo Špína chlap, Dyjadý-dyja-dá, anebo veršíky o Paní statkářce ze sertãa, které se ve snu zdálo, že pro ni přijde princ, a tak odmítala všechny nápadníky, až odkvetla, a pak si, aby nezůstala na ocet, radši nahonem vzala šeredného skotáka Leobéa z hloubi divočiny ještě divočejší.

Kdo přebere lunny, připraví se o spaní, a když je stýskání moc, tak je ho příliš. Za takových nocí šla sice Lalinka spát, ale pořád se převracela, něco jí nedalo pokoje a duchem byla jinde, někdy jí nezbylo než vstát z postele, rozsvítit lampu, zapálit si. „Takový jasno venku... Náčelník si teď určitě všímá, že už zas zaúpěl šedivej potu a kam se přesunou vlci...“ měla ve zvyku poznamenat Glória, legrační na Glórii bylo, že když si někoho dobírala, byly z ní vidět jen našpulené rty a oči, které jí rejdlily sem a tam; a kdopak ví, jestli Náčelník nemá pravdu: všichni by měli zarazit a vši mocí se soustředit na ten okamžik, nic než na tu minutu. Cožpak není kterákoli chvíle prodchnuta hrůzně toužebnou předtuchou, že může znenadání dojít ke zhroucení veškerých tajemství a člověk procitne v – strašlivý – prostřed jakési pravdy? Zůstávat tady na Burišti byla hloupost, přišerná. „Glórie, drahoušku, vy tu nevnímáte, jak život stárne, jak uplývá?“ Ne; ona, oni si čas dosud neochočili, spočívali v esenci bytí svého bezměrného sertãa – které chvílemi vypadalo jako děsivě naivní bezelstnost. „Nač jsem tady? Proč tu jsem?!“ Už dlouhé měsíce, a taky během nich, nenapsala víc než pár dopisů a ještě míň jich dostala, od sestry, od bratra, kamarádek. A teď jí málem z hodiny na hodinu začali chybět, každou chvíli si

na ně vzpomněla a ta vzpomínka jí znovu a znovu volala do města – kde všechno bylo příslibem nového potěšení, nové příchuti: včetně těch nejobyčejnějších každodenních věcí, jako telefonovat, zajít si k holiči, do kina – a od té chvíle se jí stýskalo jinak než dřív, stýskání opanoval ten nejúskočnější stesk, jaký může být, stesk z dlouhé chvíle. Musí se vrátit. Odtáhnout. „Pojedu. Proč taky ne? Nikdo mě nedrží...“ A pak se zarazila a znovu probírala svůj myšlenkový pochod. Co to tam bylo za postranní myšlenku? Že jí snad někdo v odletu brání? Pokrčila rameny. Pojede. Chce odtud odlétnout za těch dlouhých temných březnových dnů, ona s duší letitou jako věc zapomenutá na dešti.

Vždycky večer v jídelně se modlili růženec a s ohledem na příslušný měsíc taky litanie, Maria Behú se ujala vůdčího hlasu, povždy na kolenou. Lalinka se s rozkoší dala vést jasnou cestou vytyčenou modlitbami, líbilo se jí, že se o ní povídá, že se na Buritiště přijela kát; takže se jí dům víc zamlouval večer, ta ohromná území tmy. Jak to přijde, že tady k tomu tak přilnula? Jak dlouho tu ještě zůstane? Potřebovala si sama pro sebe stanovit lhůtu, nějaké datum: „Za měsíc...“ A to stačilo, takhle se rozhodnout, aby se upokojila. A jako by šlo o něco naprosto nedůležitého, řekla to Glórii. Glória je moc hezká. Bude jí chybět; ale mohla by ji pozvat, aby na nějaký čas, na pár měsíců přijela do města. „Lalo?! To si neděláš legraci, Lalo? Zrovna teď... A co to všechno...?!“ Glórii se chvěl hlas, krabatila pusu k pláči. „To všechno...“ „Víš, Lalo: Dô-Nhã není jediná, kdepak. Pak je jeden takovej člověk, U Kdoulí, ten taky dovede od všeličeho odpomout, nějakkej Jão Diagão – černocho, co snad přijel ještě s otrokama z Afriky, jak je starej: však uvidíš, na toho nikdo nemá...“ S Glórií to bylo tak, že když jste čekali, že se každou chvíli rozpláče, dala se do smíchu, jen co se chvílička tvářila vážně. Cože jí dělalo největší starost: „Napadlo tě vůbec, jak strašně líto to bude tátovi...?“ Zase už tohle: protože pan Liodoro slepě prahne po Irvinově příjezdu, tak prostě všichni v tomhle domě po ničem jiném netouží. Jak se zdá. Všechno jen kvůli panu Liodorovi. Jak oni ho jenom milují. Pokaždé se dokonale odhalí ve chvíli, kdy tuhle náklonnost vyjeví; jako ten den, co uhodilo.

Bylo to v neděli, takhle odpoledne. Takové ošemetně hezké odpoledne, málem léto: jenom hřmění v dálce, odchrchlání nebe. Na západě to vypadalo na déšť až někdy později. Pan Liodoro hned po obědě odjel. Když tu najednou Náčelník Zequiél ztropil povyk, oči navrch hlavy: „Juj, to byla řacha... Uhodilo do vysokýho stromu!“ Prý padl v tu stranu, jak je Močár, tvrdil; snad ne Buritisko? Všichni vzdor počasí ztratili hlavu, jati zlou předtuchou, a rozeslali na všechny strany

honáky a další lidi, aby se podívali po panu Liodorovi; i Glória byla k neudržení, nedokázala tak jako Behú, která se zavřela u sebe v pokoji, nečinně čekat, až k ní jistota dospěje sama. A dokonce i Lalinka se přistihla, jak plna nefalšované úzkosti vylekaně běží dolů, když vtom uviděla, že pan Liodoro dorazil, sám, s druhými se minul. Musela být asi hodně bledá a takhle mu div neběžela naproti – a on ji přivítal s tak klidným výrazem ve tváři, položil jí ruku na rameno: „Copak je, dceruško?“, ale to už se objevila Behú s úlevným úsměvem a mírným hubováním na rtech, a teta Cló vykřikovala, že je to znamení Boží: „Protože ode dneška za tejdén je Květná neděle a pak už Velkonoce, a já vidím, že vy pořád ne a ne zaject do Vsi k roční zpovědi...“ A za chvíli se Maria da Glória s honáky vrátila z Doliny, vykládali: neuhodilo do Buritiska, blesk sjel do jedné cejby, pořádný strom to byl – očesalo ji to těsně při kmeni, ale taky přibilo k zemi, trčí tam teď do mnohametrové výšky jako křivolaký sloup, jediná haluz ani větvička na ní nezůstala, takových podivností je zkrátka čas od času schopen blesk. A teta Cló teď všem nalévala vody z velikého džbánu, sklenička šla z ruky do ruky spolu s dobrořečením, a tak tu pili a občas se ulehčeně zasmáli, aby zažehnali strach a zlé následky. Pan Liodoro předtím kývl směrem k Lalince a řekl: „Až jsem se vylekal, jak to děvče bylo bledý...“

Ji pro změnu uvedl ve zmatek nebývale vlídný tón, úsměv pod objímajícím pohledem. Později to řekla Glórii. „Copak ty nevíš, Lalo, že tě má táta rád? Má péči...“ Na ta slova v ní zahlodalo svědomí. Že už nemiluje Irvina, věděla; a že se tím zpronevěřuje panu Liodorovi, Glórii, Behú, všem tady odtud, a stojí tedy proti nim – celým srdcem prahla po opaku. Tím si byla jista. Jednou na ni Glória vzrušeně zavolala: „Lalo, Lalo! Je tu nějaký mladík z města, přijel za tebou...“ A ona se celá naježila, rozštěpená hned do několika v jediné nelibosti, tak jako bromélie vždy znovu přiostrí ostny svých listů. „To je Irvino, to je on...“, pomyslela si bez radosti, bez pokoje na duši. A tvář strnula ve výrazu takové nevole, určitě celá zesinala, že Maria da Glória sama od sebe odložila rozjásanost a začala ji uklidňovat: „Ale ne, drahoušku. To byl jenom apríl...“ To Irvina tak moc nemiluje? A přece, jeho návrat byl pro ni sice nepřijatelný, ale co když vskrytu občas doufala, že se ho dočká, protože tak trochu věřila v čáry Dô-Nhã a kdovíkolika dalších kouzelníků v širém okolí, kteří pro ni v té věci podnikali, co bylo třeba? Ano, přála si to, ano, ale aby po tolikerém ohlašování jednoho dne přišel veselý – a proměněný, a jak proměněný, ve všem všudy jiný. Pomalu by vystoupal po schodech na verandu, celou tíží vložený do každého kroku, políbil by jí ruku a dlouze se na ni zadíval, uctivě, trochu odtažitě, slib, že ji bude milovat, by jí nepotřeboval stvrzovat slovy, nýbrž nenasytně a z nezbytí, jako mi-

lují vnitřně soudržná, omezená zvířata. A ona by už navždy zůstala u Dobré palmy burití... A to jí pak jímá strach, že na tohle čáry paní Dô-Nhã stačit nebudou, a znovu se cítila poražená, vystavená hanbě. A náhle zase našla ztracenou důvěru – takovou porážku přece všichni zdejší nemohou utrpět, vždyť je pojí temné spolčení. V té své důvěře ovšem spoléhala na Dobrou palmu, na moc osoby pana Liodora.

Cítila se taky odtud, jako nedílná součást, prvek celku. A teď, ani dobře nevěděla jak, od jednoho nečekaného dne s tchánem hrála karty. Všechno se to chystalo tak plíživě, a najednou to bylo tady, ten večer, kdy musel pan Gualberto Gaspar bůhví proč přerušit partii, která sotva začala. Nabídla se. Proč? Kdyby jí chvíli předtím řekli, že to udělá, zaskočilo by jí to, nemyslela si o sobě, že má kuráž. A přitom shledávala, že i když nic plánovitého v tom nebylo, vlastně se už drahnou dobu nenápadně připravovala právě na tohle, pozorovala je, jak hrají, a vyptávala se Marie da Glória. Proč? Nesměle si namítla: že se snaží být nějak platná, vycházet vstříc; a daří se jí to. „Tohle děvče má ke karbanu mnohem větší vlohy než kmotr Gual...“ nechal se slyšet pan Liodoro. Sklonila tvář, nechtěla se usmát. Hráli skoro každý večer. Probíhalo to stejně jako poprvé: pan Liodoro se jí nejdříve podíval do očí, ale jen zběžným pohledem, ujistil se o její přítomnosti a existenci. Pak začali, jen vzácně mezi nimi padlo to nejprostší slůvko, vynášené trumfy nehlásili. Rovněž ona se cele oddávala radosti ze hry, brala ji jako zdravou povinnost, mezník v čase. Muž naproti ní nikdy nevybočil ze své formy, z obřadné vnitřní vyrovnanosti. Kradmo ho pozorovala, a on tu seděl neměnně stálý, tolik a tolik je do měsíce dnů, tolik a tolik je do roka hodin. Ta jednodušná konstituce, orlí nos, ryšavé vzezření, mohutná brada. Prohrával. Vyhrával. Nikdy panu Liodorovi nezatoužila položit otázku. Zato měl u něho člověk chuť, takřka cítil potřebu špičkami prstů mu tápavě ohledat obličej, aby se o něm něco dověděl – tak jak to dělají slepci. Otec jejího muže, a přitom tak jiný. Bytost tak odlišná od ní – krví, tělem, mízou – vypadal docela, že patří k mlčení jakéhosi jiného druhu. Syn stařenky Maurície a pantáty Faleirose, otec Marie da Glória.

Hrál plně ponořen do hry. Glória a Behú poblíž neskrývaly radost, když viděly, jak Lalinka otce dokáže déle a déle zdržet, možná že pomaloučku postupně bude liknavě omezovat ty své noční vyjížděky, které mu přidávají na misku hříchu. A Lalinka se vskrytu celá tetelila blahem z vědomí, že jim pomáhá, a ráda, a jak ráda. Přesto nikdy nepocítila zklamání v okamžiku, kdy navrhl, aby skončili, a odložil karty, když je nejdříve pečlivě zamíchal, a řekl: „Dobré byly...“ a

vážně vstal, šel si vzít klobouk. Cožpak nepotřeboval něco živějšího, vřelejšího, co by ho opojilo víc než nevinná partie karet? Měla to dokonce těm dvěma za zlé, rozčiloval ji ten sklíčený nesouhlas v kormutlivém vzezření Behú, ba i Glóriina prudká nevole. Ten jejich Bůh! – Rodina je to. Uzavřený kruh, lepkavě přilnavý zvyk: každý z nich potřeboval ostatní držet na uzdě, aby neodešli a nezačali žít. Staromódní, plazivá láska.

Určité noci, když osaměla, vracela se Lalinka k úmyslu odjet, zmocňovalo se jí znechucení ze všeho tady i z tohoto domu, který jako by bránil jakkoli mířit k budoucnu. Z Buritiště, které pevně kotvilo a odmítalo, co musí přijít. Jak mohla krása zůstat bez užitku? Ženská krása – která je od toho, aby vzbuzovala potěšení a představy? Její vlastní krása. Tady se nikdy nic neuskutečnilo a jako by ani nemohlo vzejít – lidé tu zestárnou zmarnění, neúplní, jako motýli na špendlíkách; jakákoli touha usínala v zárodku, lidé chřadli, než vůbec dospěli k začátku; v bažině. Nic se tu nepřiházelo. Jednou se přihodilo. Dorazil sem ten mladík, co mu říkali Miguel a přijel z města. Přivedl ho pan Gualberto Gaspar.

„Glórie, Glórinko: hodně ses v noci navzdychala?“

To právě Glória chtěla, mluvit o lásce, potřebovala to. Ten mládenec jí nešel z mysli – přišlo to jí navzdory, jako deště, když nastane jejich čas, nebo májové květy, tisícovateř. Myslela jenom na něj. Chvilku se kojila nadějemi, a vzápětí zas posmutněla, oči jí zalila záře slz na krajíčku, které ne a ne přijít. „Jsem hloupá, hloupá, Lalo?“ „Ne, miláčku. Ty jsi pořád ty...“ Jak ji odradit, zbavit ji břitce iluzí o tom, co je na spadnutí? Říci: „Tomu hochovi nedůvěřuj, Glórinko...“, a pak nebude vědět, jak to vysvětlit. Viděla ho, jak přijel a pobýval tu, byl sympatický; ale hned poznala, že je uzavřený, zavinitý do sebe, do chmur. „Zas jeden, co moc přemýšlí a za lásku se občas stydí...“ Láska vyžadovala ženy a muže tolikmoc lačnicí po trestí přítomnosti, bytosti hutně dokonalé, ducha, který zahrnuje tělo. Ale mohla jí říci, aby se před mladým Miguelem měla na pozoru... protože jí něčím připomíná Irvina? Ne, nikdy. A třeba to ani nebude potřeba, Glórince totiž každý den trochu víc otrnulo, míň a míň na trní, těšila se z mála. A smála. „Není to nakonec něco jako nemoc?“ Jeden přijede, druhý se rozstůně; tohle je zamilování a láska? K čemu? „Nebude mi psát. Řekla jsem, že nechci... Byla to ode mě hloupost: mohla jsem mu přece

řít, ať obálku napíše na tebe!“ Její úsměv, její slabost. „Nemám ani jeho adresu. Vlastně ji asi bude mít Gual...“ Ale Lalinka ji honem zarazila, poplašeně, štítivě: „Ne, to ne: od toho ji nechtěj, drahoušku! Tomu se s tím, co cítíš, nesvěřuj...“ A přitom tou dobou už Lalinka přítomnost pana Gualberta Gaspara strpěla, už si s ním víc než jednou vyjely. „Myslíš? Tak teda ne, Lalo, ani o tom neceknu...“ Odmlka. „A Behú to říct můžu? A co Ísiovi?“ Ani muk – tak to bude nejlepší. Když to nikomu nebude vykládat. A ona hned lítostivé oči: „Tak dobře, Lalo, ale ty teda budeš pořád moje kamarádka, ze všech nejmilejší, a nikdy se ti neznelíbím, určitě?“ hurovala cukrovala huderlička roztoužená. To se rozumí, vždycky ji bude mít moc a moc ráda. Tohleto svěřování s nadějemi a hned zas novým soužením a trápením nicméně a méně postupem týdnů sláblo. Vyzdravěla snad Glórinka? Možná ji vyléčila v čase zející šachta, a bez schodů.

Na svatého Jána udělali epešrádes ohýnek.

Stejně jako v čase, i na Buritišti v tom pozvolném nicnedělání zavládl obecný poklid na způsob chleba a sklenice vody. Tak si to plynulo. Lalinka se bez odporu nechala unášet. Určila si: „Ještě měsíc nebo dva, a pojedu...“ Stanovila si; takže nespěchala. Viděla, jak den střídá den. Tu pan Liodoro – mletí třtiny se chýlilo ke konci – chodil po návratu z míst, kam vyrážel vprostřed noci, rovnou do sebe a do práce, která začínala dávno před sebemenším náznakem úsvitu v dosud mrazivém vzduchu a její zahájení záviselo přesně na okamžiku, kdy trochu pohasl svit jistých hvězd. Tu zase přišel čas vypravovat stáda, která dlouhé dny a noci plnila ohrady: celé to neskutečné nahloučení silně, štosovně vonících dobytčat, nic než nahuštění teplého a těžkého stlačeného života s vysokým jmenovatelem; zvířata bučela; a chvílemi nad nimi praskalo jen šířící se křísání rohů. Pan Liodoro, nadán mocí, vydával příkazy honákům. Nad zvířeným prachem se jeho zjev tvrdě rýsoval. Hlas nabýval vřelé huhňavosti, zněl jako volání skotáků z hloubi sertãa. Jestlipak mu dobytčata rozumějí?

Tohle jí maně proběhlo hlavou. A když to nejmíň čekala, ozval se vedle ní pan Gual – byl tu v těch dnech na výpomoc. „Copak kmotříček pan Liodoro, ten umí přitáhnout a zkrotit. Muskej, jak má bejt...“ Neřekl to pořouchle, naschvál? Zachvěla se. Sousedovy oči lačně ulpívaly, chlap jeden nestydatá. A z pusy vyplazoval obláček dechu: učiněný ďábel. Odvrátila se; hnusil se jí. A přitom, ano, uvědomila si, věděla, že ji celou sjíždí protřelým pohledem – že se ty oči na ni

nepřestávají lepit. A s jak chlípnu žádostí! Tohle tak nenechá, jde okamžitě pryč; a navzdory všemu... Div se nedala do smíchu, musela se kousnout do rtu. Kde se v ní zčistajasna bere ta postranní myšlenka či jak ji napadlo, že přijde trocha vzruchu? To bude něco. Právě proto, že je to tenhle expert – moula, obludně šeredný, samá noha, tak trochu vejtaha. Samec. A touží po ní. Otočila se a usmála se na něj – to pokušení bylo silnější než jakkoli chladná hlava. Podle se kochala jeho pitvorným uspokojením, viděla, jak se nadýmá, narostlý, živočišný, jak ožil. Ano, nemýlila se: pan Gaspar je nemrava, popásá se očima. A jí, ať si to stroze vytýkala sebevíc, jí ten nečistý hold dělá dobře. Mužův žádostivý pohled se snažil dopátrat její skryté nahoty, učinit ji křehkou, oslintat ji. Ale ona si hověla ve volnosti pěkného hnědého kabátku s velikými kapsami, ve kterých měla schované ruce, cítila se zaštitěná, dokonale ukrytá, z tělesného dosahu. Jakou kuráž jí ten kabátek zřejmě dával! „Prasák...“ pomyslela si; ... „Hnusák, chlívák...“ ale nebyla v tom blaženost usrkávané rozkoše? „Pravá láska je slastné trnutí, úlek bez nebezpečí...“ Trvalo to jen mžik. A – řekla si – Glória? Ne, ne. Okřikla se za takový nápad. Glórinka je neporušená a mladá, rodem ze sertãa, ta v životě neokusí zjemnělost takovýchhle rozkoší, jejichž prostřednictvím se ona, Lala, precitlivě vnímá. Glória se v tom období pastevecké přemíry směle rozpínala, vstala vždycky časně, vsedla na koně a vyrazila do savany, po honácku, bok po boku s otcem. Vracela se vzrušená a spokojená, zmáčená nejednou rosou a ruměná – orosené jablko. Člověka vábilo k ní přistoupit, jak ji tak promořilo vysoké slunce a tělesný pohyb, a zabořit tvář do všech zákoutí jejího skvostného těla, přivonět k němu. Vábilo přisvojit si aspoň trochu její čistoty, jejího nádherného veselí. Jak okřála! Že by už nemyslela na mládence Miguela? Samozřejmě že ano – a milovala ho! – tvrdila. Jenže jinak, jiným způsobem, to bylo očividné; vytěžila z toho dotyk se sebou, jakési odbrzdění.

Třeba zrovna o svatojánské noci, to ze Vsi přijeli tři zjevně sympatičtí hoši, a k tomu ještě Honório Lúcio, synovec tety Cló, ten měl kudrnaté vlasy, dělal na ni oči a předháněl se v zábavnosti, stejně dobře tancoval jako zpíval, z každé písně dovedl vyloudit nové rozněžnění. A Glórinka, která se s nimi se všemi vřele bavila, se sama víc než jednou pyšně nafoukla, načež se přiběhla Lalince někde stranou svěřit, pošeptat jí: „Hloupost! S nikým si nic nezačínám, nemůžu... Srdce mi nepatří...“ Anebo roztouženě vzdychavičná: „Božínku, být tu tak můj Miguel, to by bylo...“ To by bylo! Lalinka ji altově obdivovala – zářivou v planém plápolu vatry, jak jasným hlasem ve všem tom bzukotu hukotu a rudém praskotu provolává slávu svatému Jánu, dívčice uhrančivá. „Ani Honorilúcio, drahoušku? Taky nic?“ „Namouduši, Lalo. Žádnej,

přisahám! Norilúcio je z přízně, div ne soukojenec, a on se takhle má ke každý holce. Nic víc...“ Švarná, švarná, komu ji asi sertão dá? Lalinka řekla polovic toho, co myslela, na žertovné notě: „Drahoušku, ale vždyť ty chceš jenom jedno, moct se chlubit, že někoho máš...“ Glórinka se nezasmála – opomněla, pak rameny. Lalinka by ji ráda viděla déle tak zamyšlenou, míň sebejistou – naměkko, osevnou. „Proč jen ji mám tak ráda, zbožňuju její veselost – jenomže potom mě mrzí, že mi ji ta veselost občas vzdaluje?“ A pak ta maloulínká prachšpatná touha zlehka, zlehýnka jí ještě říct: „Copak ty nevidíš, drahoušku, že si zadáváš se všema? Že takhle líbezná patříš všem, i když nepatříš, i když to nevíš...?“ a neřekla: sebe se zalekla – pochybenosti svého hnutí, trapnosti znepokojivých slov. Mlčela taky proto, že jí pan Ísio a pan Gual přinesli na ochutnání maniok a sladké brambory, které se pekly v popelu. Říkali: nejlíp ze všech je peče Náčelník Zequiel, je z té veselice, která zahání noc, štěstím bez sebe a má se k dílu. „Jde to s ním s chudákem poslední dobou z kopce...“, vysvětloval pan Liodoro. A že si Náčelník vždycky nasází, co se mu zlíbí, a to málo, co vypěstuje, je jeho, políčko si ohradí, kde si sám vybere. Ale nosí si s sebou ráno co ráno živobyty, má tam u pole v boudě plechovky a tykvice, vzal si do hlavy, že si bude vařit oběd tam. Ztrácí tím čas. A teď vůbec, od té doby, co v noci oka nezamhouří, ve dne pak místo práce zahálí a polehává, hezkých pár hodin prospí. Jestli se v něčem vyzná, tak ve všech možných hejkalech, pokud chce člověk vědět, co všechno tu straší... A pan Liodoro k sobě svolal hosty, pány i hochy – upozorňoval na Náčelníkovy prapodivné vlohy, na jeho vědomosti, jeho vytržení. Vybídl Náčelníka, ať po sluchu vylíčí, co se v téhle chvíli v kolkoličném světě právě děje: kolik bukačů se honí za potravou a létá nad močálem sem a zase tam; odkudže cvrčí cvrček, div se neucvrčí a křísá vykřesává žhavou písničku; co robí lištička všudybylka, udělá kurážně tři kroky vpřed, a potom strachy z cizích očí jeden hned bere zpátky; kde je konec tlusté kryse vasilise, skřípající zuby, a křečku bodlináči, který si dává hodiny načas, než vyleze ze své skrýše v koutě kteréši strže; co na to řeka, nad níž pukají netýkavé kaštánky hrnečníků co plod, to tón – s výskoky šupinatých brykonů nad hladinu, rybirámusením mramorovaného sumce a chrchlavé anténovky zimomřenky; jakýže děs budí sova pálená, když tudy bezhlesně přelétá, letí lovit, kosti lámat myškám a ptáčatům; a co sůva okatá a bubulání ušatého výra.

On, pan Liodoro, mluvil svým sytým zvučným hlasem, a k tomu ty dětinné řeči napůl žertem – všecko to vypadalo jako pohádka. Všecko to patřilo k Geraisům, k sertão: jako nápěvy a písničky drnkajícího honáka, jeho aksamitové hlazení strun, kytara štrnkající podkovičkami. Sertão už je

takové – že se nedá poznat, je to ohromný kříž a kráž, který nemá počátek, jako truchlivé moře, na pobřeží však vyvrhuje čoromoc nečekaných věcí, bělostných škebliček, jen ruku natáhnout, promočených prosolených procítěných. Z jeho pěny povstala Maria da Glória – její tělo, její oči plné světla, její sémě... A nikdy pan Liodoro nemluvil tak dlouho; mezi mládenci omládl, byl veselici ke cti. Pestrobarevné opakovačky rachejtlí, donesené chlapani, se rozprskávaly: na kmenech stromů se s lomozem točila pableskující ohnivá kola, po zemi vesele šmejdily prskající žabky. A dokonce i pan Gualberto Gaspar vyskakoval do vzduchu, ty jeho dlouhaté nohy – člověk ho mimoděk viděl, jak někde zapadl a bahno ho vyzulo z holínek... Pan Gualberto Gaspar třímal svistsvistivou pistoli s barevnými světlicemi a vykřikoval: „Á hoplá! Á hoplá!“ a pořád přitom pokukoval směrem k děvčatům, chtěl moula, aby ho obdivovaly. „*Radši mlčet, radši mlčet...*“ zběsile vykřikoval zmatený domácí papoušek z výše své klece; nechápavě se durdil – chtěl zachránit před požárem svět dvora, který se prostíral až po citroníkový sad. Všecko to štymovalo jako šťastně vymyšlená lež, všecko vespolek obveselovalo. Svatojánská noc, noc, kdy nikdo netrpěl, co svět světem stojí – a předtím jakbysmet. Z jednoho na druhého přecházel jeho díl dětství, který byl týž a patřil všem. Na nebi stály hvězdy a skrojek měsíce. Přezima, zima. Ale líbeznost toho místa a jeho přítulné útulné teplo tkvělo v tom, že to byl jen rudě žhnoucí ostrůvek, pidikolečko v odvěkých temnotách. Po něm se pohybovali lidé. A pokud zabrousili o trochu dál, zmizeli v tanci na okamžik v nenadálé tmě a v tanci se jejich tváře světlé navracely zpět. Město teď bylo nesmírně vzdálený pojem; zničehonic – divná věc, jak věci ve vás zničehonic odumrou, a v tu chvíli si na ně člověk vzpomene. Ale ty lidi, co tu teď byli, spojeni maličností, musel mít každý rád. Inspektora, který co nejbliž u ohně pořád roztahoval dlaně a hřál se, muže, jenž nastavoval mnohá záda. Dona-Donu, páně Gualovu mlčenlivou ženu, která mlčela tím víc, že byla ošklivá, v mládí zjevně bývala mulatka, a s léty je čím dál spíš černá, jako pták. Inspektor zkraje vysvětlil – manželka že nepřišla, že jí zdraví neslouží; ale nikdo by se nesnížil k tomu, aby nepřítomnou paní Dionéiu znevážil. A pan Ísio? Nemrzelo ho trošku, že byl schopen nechat ià-Dijinu samotnou v noci na Slůjce? Mimo maličký okruh předsíně světla unikali všichni do kola hutnější sféry, v níž vystupovali jako oni a ony. Tady však, v rozžaté říši, pan Liodoro sošný v gestu, v gustu, co on to jenom byl, jak to nazvat? Nu ano, *bohatýr*. A Glórinka – rozesmátá v těch svých vypasovaných zelenomodrých šatech, u krku širokou krémovou mašli – družička růžička poletavá vážka: panna lehkonohá. Pročpak teď myslet na Irvina? A napadlo ji: být tu tak mladý Miguel, taky by nedokázal úplně skrýt jaksi znepokojenou zasmušilost. „Copak já jsem od náture smutná?“ Možná není dělaná na jen takové

pospolitě juchání, na tu tak prostinkou radost, s kterou si vystačí ostatní. Dokonce i Maria Behú, která se teď usmívala; třeba se v jejích očích ty dobré plameny s láskou vzpínaly k Nebi. Maria Behú vyprávěla: v noci se jí zdálo o Náčelníkovi v modré komži a rochetce, ministroval nebo přísluhoval při mši ve farním chrámu v Arraialu... Zavolala si Náčelníka, chtěla mu poradit, ať se drží Pánaboha a víc se modlí, to mu od těch jeho děsů odpomůže nejlíp. Náčelník už si na stěnu ve mlýně připíchl jeden svatý obrázek – jenže to podle ní nestačilo. A Náčelník nevěděl, kam s očima, poslouchal ji a ani nedutal, celý nesvůj. „Ten má pane před Marií Behú respekt...“, řekl někdo. Však se taky Behú o něho nejvíc starala, byla mu neúprosně dobrotivou oporou. Koupila vždycky látku a něco mu ušila; zrovna teď mu na tu slávu spíchla nové proužkované šaty z poctivé bavlny. A Náčelník, jak už byl za blázna, vykládal nesmysl za nesmyslem – zeptali se ho, co je to noc, a on na to: „Noc je vlastně to, co se nevešlo do dne.“ Nevadilo mu, že se smějí. Měl svého trápení dost. Celý se rozplýval, když došlo na jídlo. Když se zjevila teta Cló se zástupem služebných a pomocnic, začaly rozdávat hluboké talíře, po okraj plné bublající sladké kukuřičné kaše s kokosem, tvarohem a burskými oříšky, v níž plavaly kousky skořice.

Kuchty a kuchtičky, ty mohly na všem oči nechat, ať oslava, nebo ta požehnaná hranice, všecko se jim líbilo a za všecko byly vděčné, úplné děti. A co že si pošeptmo říkaly mezi sebou, takového něco:

„Že je Pánbíček dobrotivej, schválně skrejvá před svatým Jánem přesnej datum jeho narození...“

„Jenže až se ho svatej Ján domákne, tak von sežehne svět ohněm...!“

„Jeslipak je přesně stejně hošů jako děvčat, aby se všici mohli namlouvat?“

„Já si žádněj bílek do vody lejt nebudu, to tak! Ještě aby se mi z něj ve sklenici udělala svíce a já do roka byla na prkně...“

„Jen se koukni na Náčelníka: jak si přihejbá...“

A slavnost se chýlila ke konci. Když už měla vatra namále, přinesla teta Cló panu Liodorovi tykvici plnou řízných pálenek, pan Liodoro se pokřižoval a zdálky ji vychrstl do ohně: vyšlehl majestátně vysokánský chochol plamenů, na zlomek vteřiny se jejich jazyky olízly, roztančily se. Po větvích stromů se rozprskly barvy a plošky drahokamů, samý klenot. Všichni provolávali světcům slávu. Jenže tenhle závěrečný obřad ohně odjakživa příslušel stařence Maurícii – a to teď

připomněl pan Liodoro, čelem obrácen k temnotě západu a s laskavým úsměvem na rtech: „Bůh vám dej zdraví, maminko – ...ať se vám tam v těch našich Geraisech daří...“ A takhle slavnost skončila.

A dál – to byly takové ty krátké dny, co šly jeden za druhým; uplývaly. Jinak byly prázdné, a čím dál studenější. Partička karet s panem Liodorem, na stůl se dával tlustý přehoz, prsty ulpívaly v jeho vlněné přilnavosti a odnášely si pocit vystlaného pelíšku a uvelebení v dlouhém, předlouhém spánku. Ano, Lala, Leandra, ruce měla líbezná, hýbaly se, obracely, úbělově třímaly vějíř karet, krále a kluky a dámy, dvojmo podvojně, kostýmy živých barev. Vždycky svým rukám věnovala něžnou péči – (Pořád ještě má zlaté vlákno snubního prstenu. Židle, na které sedí, je uvykle nepohodlná. Jak to asi vypadá u ní doma, v zamčeném bytě ve městě? Jestlipak k ní ještě někdy někdo zavolá, telefon dlouze vyzvání a nikdo ho nezvedá?) – šarlatový lak na nehtech (Což ji snad nechtějí takhle krásnou?) – mít je takhle pěstěné tady, ve zbůhdarmu Buritiště, to zavánělo téměř vyzývavostí... („Kopy... Špády...“) ...Vynášela, dělala štychy, přihazovala karty. Vyhrávala – vždycky jednu minutu, pak druhou, a ještě další. Připadalo jí, že je vyhrává; že získává čas: ten se, jak se zdá, dá nějaký vyzískat, jedině když čekáte a nevíte nač. Hra byla na dlouhé lokte – legrační, jak nebylo zapotřebí mluvit; ani si všimnout povšimnout pana Liodora; denáry, trumfy, špády; Glórinka... „Myslím, že jsem odsouzena vídat je (ruce) až moc často...“ usmívala se myslela si. Glórinka...

Glórince se líbilo, jak jsou tyhle Laliny ruce hebece měkké, občas ji bavilo dělat, že je líbá, docela zlehýnka. O Miguelovi ještě mluvila, ale jako by klouzala po povrchu. „Lalo, když teď jsi a nejsi vdaná, scházejí ti muži? Řekni? To máš to samý jako ovdovět...“ Na tu přímočarou otázku odpověděla Lalinka slovy, která neměla ze sebe, a teprve v tu chvíli si uvědomila, že není upřímná. „Nesměj, drahoušku. Nemyslíš, že to stačí?“ Samotnou už ji napadlo, že jí Glórinka nebude věřit, ale radši by, kdyby si ji dobírala. A Glórininy oči se dívaly dodaleka. „Řekni, Lalo: dá se nějak předem vědět, jestli já... jestli když se s Miguelem vezmem, tak to bude fungovat?“ Mohla otálet s odpovědí, lhát nedokázala. „Na sto procent, to ne, drahoušku, nedá, bohužel... To pochopíš až pak. Tělo na tělo...“ „To je teda hrůza! To je přece hrůza, Lalo...“ Musely se dát do smíchu, zaznělo to jako slovo v předvečer dané; a smích smýval, dočista. Chtěla, aby Glórinka věděla, aby nikdy netrpěla, její oči, alespoň její oči. Seděla jí tu na pelesti postele a vyrukovala s

těmi otázkami – ty ji nevyváděly z míry, jenom by ráda, aby se mezi nimi dvěma prostíraly rozsáhlejší rozlohy ticha. A teď si ji Glórinka hleděla předcházet před dalším vypyáváním, zničehonic ji zahrnovala účinně něžnou péčí, připadalo jí, že má studené nohy, urovnala jí deku: „Ty máš i ty nožky tak hezký, Lalo...“ Bylo příjemné, jak se jí ty příjemně teplé mladé ruce zlehka dotýkaly chodidla vskrytu pokrývek, ani nedutala, ani nehnula brvou. „Smím se tě na něco zeptat, Lalo?“ (Glórinka se toužebně vypínala), „chtěla bych vědět jenom takovou maličkost, smím? Jestli ty a Irvino, teda jestli proto vám to neklapalo; to proto?“ Musela odpovědět. S vytáčivou obezřetností – tušila, že když se jejího bratra slůvkem dotkne, když na něho padne sebemenší stín viny, Glórinka se zachmuří, oči jí potemní, bude proti své vůli pobouřena; věděla to... „Já myslím, že proto, že já nejsem k ničemu, drahoušku... Chyba byla ve mně...“ (Uvědomila si, že to řekla, aby se zavděčila, a nechtěla, aby si Glórinka myslela, že o to jí šlo; určitě to přehnal.) „...Nevím, jak ti to říct... Chyba byla v nás...“

Poprosila švagrovou, aby jí zapálila, potřebovala si loknout času, najednou potřebovala: tu nestřídmou slast – představy, které jí se vším všudy vytanuly –; a částečně si lhát, protože ty touhy, o kterých si myslela, že ji spalovaly odedávna, jí rozvířily mysl poprvé až teď; sešlo na tom? Uchvácená, na vrcholu blaha tady v měkkém pelišku lůžka konečně shledávala, že jsou průzračně jasné, dosažené; přicházely jí na mysl, jako by se upamatovala. Řekla: „Bůh mi dal moře lásky, jenomže jiné...“

„Tak cos teda chtěla, Lalo, snad krále? Chtělas být královna?“ Popíchla Glórinka trochu nakvašeně, i když hlavně proto, aby popřela neblahý zájem, který jí narůstal v očích. Viděla do ní?

„Možná že Krále, drahoušku... Ale abych byla královna, to ne...“ *Královna?* Jak jí namítnout, že chtěla být možná pravý opak? Opak královny? Někdy být prostě *malounko k pomilování*... – to pomyšlení jí projelo jako blesk! Odmlčela se. Mlčela hluboce. „*Malounko k pomilování* ...“ Nanovo ta libá malátnost, zaplavivá slast. A skulina pootevřená opojnému laskání – její duch byl cele její říší... Byla šťastná. Ach, byla tu slova ještě hrubší, ošemetná, neslušná, právě proto se však omamně hlásila, jako neurvalé nárazy života. A mohla si je schovávat pečlivě ukrytá jen a jen pro sebe, v nejtajnějším skrytu si je říkat. Kouřila. Glórinčina přítomnost ji teď už znavovala.

„Půjdem se zítra projet, Lalo? V tomhle čase už není v Dolině u Močáru ani komár...“ Jestli ano, stálo by za to kouknout se zas na zelenou stálost bašt bohatýrských burití – na Buritisko velikána, jež blesky šetřily – na proláklinu Pupčiny, co se až do pozdního dopoledne mhlivě přikrývala hladinou bělavé mlhy a až později pod paprsky stoupajícího slunce zvolna vydávala pohledům svá smrákání, jak se z mlžin pomalu a líně vymaňovala křoviska. Pak se rozstonala. Po dnech proležených s chřipkou jí zůstala nepříjemná slabost, bloumání od ničeho k ničemu, a přitom právě to oslabení od ní vyžadovalo více rozhodnosti. Byla vděčná za to, kolika láskyplné péče se jí dostalo – od Glórinky, Marie Behú, tety Cló, ode všech –, a přece začala vážně uvažovat o odjezdu. Ne, déle už tu nezůstane, nechce tu strávit celý rok. A přišlo jí to k smíchu: zůstat jako kráva pobývající tu na pastvinách – od období dešťů do období dešťů – od zeleně do zeleně... Řekla to Glórince. Řekla to tak a tak: „Ale já tam musím, vážně, drahoušku. Musím si ve městě dojit k zubaři. Pojed' taky...“ „Pokud teda nejde o nic víc, Lalo, tak můžem zajet do Vsi; ted' zrovna tam jednoho zubaře mají...“

Jely do Vsi. Vzal je pan Ísio, měl tam stejně nějaké zařizování. I když aby kvůli tomu zůstal takhle dlouho, víc než týden, to zas ne. Aby se vzdálil ze Slůjky, od své ià-Dijiny; co když mu je smutno? Postupně, jako když člověk nějakému námětu pomaloučku přivyká, se ho pokusila přimět k řeči o ià-Dijině – o ní, o nich dvou, o jejich domově. Kdyby chtěl, ať se rozpovídá. Vážila každé vstřícné gesto a oklikou ho k tomu vybízela, dávala mu prostor. I Glórinka, taky ona z dosahu přísného domova ted' přejinačená, usměvavě podporovala její vlídné vábení. Hrách na stěnu. Ba pan Ísio uhýbal, unikal do ztrápeně rozpačitého výrazu, vůbec té nápomoci nerozuměl. Na jednu rozvernější Glórinčinu tirádu – ta totiž do všeho šla s vervou – dokonce zvažněl, div se nezačal tvářit upjatě. Copak se sám za svou touhu zatracoval, byl především poslušen chmurného zákona předků? Ves obývali prostí lidé, skoro všichni vzdálení příbuzní, lidé se srdcem na dlani. „Takže na to, abych byla dobrá, potřebuju častěji vídat utrpení, neštěstí? Ale až jednou žádní nešťastní nebudou – to pak nebude moct být už ani dobrota? Takže co je vlastně k vidění v nebi...?“ Pro Glórinku byla Ves jedno z okýnek do světa. „Lalo, odtud se dá poslat telegram! Nechceš?“ Že by měla na mysli telegram Irvinovi, anebo takový, co by se ho nějak týkal? Zato Lalinku tady kupodivu přecházela všechna touha po městě, zničeho nic ho odložila na později, málem od něho upustila; když už by se jí po něčem mělo stýskat, tak to už spíš po fazendě, po Buritišti, Dobré palmě, a taky že už se jí opravdu stýskalo.

Vrátili se, vrátila se tam za slunečného dne v jakémsi ukonejšeném rozrušení, jako by se navracela konečně domů. Když ji Maria Behú objímala, uronila dojetím nejednu slzu. Teta Cló pyšně: „Já se naděje pořád ještě nevzdávám ...“, a potřásla hlavou; myslela na čarování Paňpaninky Dô-Nhã, baže myslela. A Náčelník se chudáček optal: „A mně jste meducínu nepřivezla?“ – cítil sám, že je nemocný a měl by se léčit. Sám na sebe se durdil: „Patřilo by se, abych spal jako každéj druhej... To dá rozum!“ Zpátky tady, na Buritišti! – nepřipadá jí snad, že byla pryč strašně dlouho, celou dobu? Když poprvé zase usedla ke kartám s panem Liodorem, těžko potlačila prosté uspokojení, žádný kvalt, bylo to od věků. Toho večera měla Glórinka v jednu chvíli spoustu věcí na práci, takže ona, Lalinka, směla pomoci a donést panu Liodorovi jeho talíř chladné kyšky oslazené tmavým cukrem se spoustou tvrdých hrudek – a slyšet skřípění těch hnědých hrudeček pod lžící na talíři znamenalo poklid zvyku.

Ne, neuvolila se k tomu proto, že by se mu chtěla podbízet, to ani když se jí naskytlo vykartáčovat mu klobouk anebo sebrat na lavici jeho plášť a pověsit ho řádně na věšák; spíš jí stačilo vděčně vnímat, jak v ní jeho přítomnost budí zvláštní pocit svrchovaného bezpečí, on – přátelské tajemství; a mocné – nic než jádro.

Dál pak den za dnem. Norilúciova máma jim po panu Gualbertu Gasparovi poslala dvě sazenice do zahrady: kytku ze sertãa, takový drobný hvozdíček do modrofialova, hled'sebe se mu říká nebo kohoutek anebo očičky, a oslnivou kamélii, samou zelení se zeleně leskla nablýskanými voskovými listy. „Ty musí zasadit Lalinka... Pěkná ručka, šťastná ručka...“, nadchla se hned teta Cló. Ráda by, aby měla dobrodějně ruce nosící štěstí a aby se sazenice ujaly. Ten den anebo den nato došel panu Ísiovi dopis. Lalinka se styděla, že pocítila a dala najevo živý zájem o to, co Irvino píše, a přitom v těch řádcích nic nestálo, jenom pozdravy všem doma a pár nicneřikajících frází. Modlili se nověnu k Panně Marii Růžencové. A ani ne týden nato se pan Ísio vydal na cestu. Prý že jede do Pompéu, až prý do Curvela, musí tam s nějakým dobyt看em. Na celé té cestě něco nehrálo, proč že a nač, dost dobře se nedalo říct, co vlastně, ale nějak moc se před ní šuška-lo. Ani se nenadáli, a za dveřmi byly deště. Glória oslavila narozeniny. Mravenci dotančili křídlatý zasnubní tanec a posypali zem. Dozrály žabotikaby. S tetou Cló se chodilo do lesa na mangaby na zavařeninu. Na Buritišti jednou poobědval inspektor, také on se chystal pryč, jenže do liduprázdných Geraisů, do sertãa, a vypadal, že je rád, vestoje s panem Liodorem vypili po stopečce pálenky, než Behú a Glória dopíšu dopisy babičce Maurícii do Peixe-Mansa. Lalinka a

Glórinka si znovu přečetly Taunayovu *Inocêncii* a chvílemi jim připadala jako špatný a pak zase jako dobrý román. Jednou na úsvitě, ještě za tmy, zburcoval všechny Náčelník Zequiel a pořádně je vylekal: prý se do domu dostalo nějaké zvíře – a skutečně, na půdu vlezla vačice, hledala něco k snědku a rozbila při tom pár tašek. A kytka ze sertãa zašla, zato kamélie se ujala, vyrostla dobře dvě pídě. Tou dobou se vrátil pan Ísio a přijel s dobrým pořízením, dovezl, co si kdo objednal, prezenty. Ale taky s sebou přivezl jistou ženštinu, neuvěřitelnou ženu. Jak se co nevidět mělo ukázat.

Žena byla ještě mladá, s tváří vražednice. Přidřepala v koutě na zem, lavici nebrala na vědomí, nohy jí až po zem zakrývaly sukně. Pan Ísio ji přivezl, pobyla tu den a noc, víc ne; přijela kvůli *tomu*. Pan Ísio se pokusil tvrdit, že ne, ani nápad: že ji potkal čirou náhodou v Angueretá u autobusu a slovo dalo slovo, nabídl se, že ji svezde. Ale pan Gual, pitoma potvora chlap, stejně řekl: „Už jsem vo ní slyšel: je to jedna z Tachovejch – přezdívaj jí Mariazé, Maria Dá-Quinal, teda vopravdu se jako jmenuje Jimiana... To klobouk dolů, nad ni nejni: máte to v suchu, na to vemte jed! Ta se vyzná jako žádná jiná...“ Jméno, jak je udala ona, znělo jen Maria. Žena s tváří vražednice. Pan Ísio si vedl svou: že se s ní řízením Božím sešel, když čekala v Angueretá na autobus; no a tak si to dal dohromady, a nakonec ji vzal s sebou. Vrdlouhal. Nevypravil se tam naschvál, aby ji vyšťáral? Měla tvář vražednice – všichni to věděli, říkali – proč asi? A ty oči, darmo mluvit. Navíjela si na prsty třásně od loktuše a přičapená tu ve střehu čekala. Vědělo se, že vlasy, co se draly zpod velkého černého šátku, se jí tolik lesknou po zmijím sádle z žararaky. Měla tvář vražednice, protože koutky úst nechávala zahořkle svěšené a skoro neměla bradu, a pokroucená pusa neustále cosi drmolila a nos se hýbal, roztahovala doširoka chřípí, jak dýchala, a oči viděly až hanba. Byla si jistá tím, proč je tady, a dívala se na Lalinku. Přijela sem kvůli něčemu, kvůli *tomu*. Jako kvůli nějaké operaci. Pak porušila mlčení. Ten suchý, vyprahlý hlas: „Mladá pani. Nikdo vám vaši lásku neveme. Co je vaše, je vaše, a nikdo vám to neveme...“ Její oči něco čáraly. Spalovala ji div ne horečka. Jak si má člověk myslet, že by z čarování takovéhle osoby mohlo vzejít něco kloudného? Božínku, bude se snažit ovládnout Irvinovu vůli, za každou cenu ho přitáhnout? A taky že ano, došlo k tomu o půlnoci. Požádala, aby prostřeli k jídlu a nosili na stůl, náležitě, jak se patří. Pro tři. Sedla si jenom ona, nebylo jí rozumět, mumlala nějaké modlitby. Natahovala dlouhé paže, ruce. Nehty. „...Ty a ty Dotyčnej...“ Dokonce se ani nepotřebovala zeptat na jméno! Na samém konci se dalo rozeznat, co říká, její slova zněla jako modlitba za mrtvé: „Ty a ty Dotyčnej! Ty a ty Dotyčnej...! Tré talířů pokládám na tenhle stůl,

tré talířů pokládám na stůl, tré talířů kladu na stůl: jeden pro sebe, druhý pro tebe, ty a ty Dotyčnej, a třetí pro velebnou Svathelenu... Tři věci ti nepovím. Tři rány ti ušetřím: jednu na ústa, druhou do pasu, třetí na chodidla... Ty a ty Dotyčnej: jestli mluvíš, zmlkni! Jestli jíš, dojez! Jestli spíš, probud' se...! Vstaň, dej se na cestu, ty a ty Dotyčnej, je čas...!"

A ženská dostala dobře zapláceno. Hned nato se pakovala. A *tamto*? „Jemináčku, copak to nejní hotová věc? On už je na cestě sem...“ Tohle se odehrálo jedné noci ze čtvrtka na pátek. „Co čtvrtek vo půlnoci bud' te na nohou, mladá pani, ustrojená a vzhůru...“ A rozloučila se a pryč. Byla to čarodějnice. „Spánembohem, panstvo... Mám namířeno rovnou čarou na sever...“ Na tu se nedalo zapomenout.

Ženina kratičká návštěva sem vnesla křivku jakéhosi směřování – že by se lidé dali do pohybu? Přidat se. Jenže když se zvedne vítr, tak oblaka zastavuje i kupí, a stejně tak je každý zlomeček minuty do puntíku jako ten příští i ten předešlý, a čas je nastavené zrcadlo, které se před očima houpe. Ta žena ani nepřijela sama od sebe, byla sem dovezena. Tady na Buritišti se nejspíš jenom vryje do paměti.

Lalinka v ni uvěřila. Dny mýjely a ona věřila. Irvino se každou chvíli vrátí. On – a je to cizí člověk. Cizí a zasmušilý, jako vůl zaháněný do ohrady, za patami honáky se psy. Tohleto si z celého srdce přeje – a bojí se toho? Všichni jí pořád opakovali, že je třeba, aby se vrátil, a ona jejich důvody uznávala. Navzdory tomu ale ve svém nitru poodhalovala jaksi klopýtavou výčitku svědomí, stěží pomínutelný smutek, jako kdyby se toho duše lekala. Irvino bude zpátky, tak ponížený a poražený, že ho málem nepozná, veškerou budoucnost bude klást za vinu jí. V té sklíčené zdeptanosti, poslušné strašlivých příkazů ženštiny z Angueretá, už do muže bude mít daleko a všechna chuť do života ho podle všeho navždycky přejde. Ach, kéž by se vrátil, ale kdyby přitom nějakým řízením úplně zapomněl na minulost a neprahl po ničem jiném než ji odvést daleko odtud za jinším životem.

Povzbuzením jí byla Glória, v její společnosti okřívávala. Cítila, že je prostá jako přitakání a vládne veškerým bohatstvím radosti. Právě proto se jí nesvěřovala, dokázala před ní smlčet svoje obavy i nástrahy osudu.

Bylo na konci léta, kdy se mimo očekávání tu a tam snesla nějaká ta sprška. Kdy vláha obemykala strmící pně burití jakoby ústy. Kdy se jednoho zmoklejšího potemnělého dne Glória

vrátila z projížďky a vypravovala, jak v ohybu Doliny sedí na jednom burití káně a krahujíkavě volá a volá ztraceného druhu a jak se to jednotvárné volání jímavě nese velebnou vlhou rozlohou a ještě daleko odtud je člověk pořád slyší.

Ve městě touhle dobou musí být karneval. „Ty máš masopust ráda, Lalo?“ ptala se Glórinka, jako by chtěla zdůraznit, že sama je v té věci nedotčená, občas se stavěla venkovštější a víc ze sertãa, než byla. Lalinka na ni už čekala, usmála se na ni. Glória byla den ze dne krásnější – na půvabu jí dokonce ani neubíraly, ba spíše přidávaly trochu vystouplé oči, trošinku silný krk i to, že byla vážně k neutahání.

„Mně by se líbilo, Lalo, kdybych se mohla ukazovat úplně nahá a všichni by mě okukovali... Ale nikdo by nesměl vědět, kdo jsem... Vzala bych si masku...“

Lalinka se vyděsila, tohle zaznělo silně a syrově, jako čin. To, co by při jiné příležitosti bývala vyslechla s potěšením, ji v této chvíli nelibě zaskočilo pocitem trapného zahanbení. Takhle ne, ne to říct úplně obyčejným hlasem a vynechat rafinovanou přípravu, při níž se oči postupně obestírají svitem neurčité touhy nebo se začínají neomaleně lesknout nadbytkem života a vynalézavé odmlky odsouvají čím dál víc do pozadí nerozlišený hluk každodennosti a stud pomaloučku polehoučku odkládá svršky, jako když othrává okvětní plátky odedávným růžím. Glórii nahou znala. Teď na Glórinčinu nahotu, kterou tolikrát zahlédla, když se spolu koupaly, myslet nechtěla. Pořád na to ne a ne něco říct. „Karneval...“ začala nazdařbůh. Povede Glórinku těmi spoustami lidí za ruku. Plácla, co ji napadlo. Taky Glórinka už mluvila o jiném. Její myšlenky měly křídla:

„Irvino se vrátí, Lalo!“ a usmívala se bez okolků. Bylo vidět, že se chce s čímsi neskrývat.

„A Miguel přijede taky, Lalo! Uvidíš...“

Miguel? Ano, a ne dost na tom, že jí v odpověď vlídně přitakala: „To se ví, zlatíčko, že přijede... Přece na tebe nemohl zapomenout...“ Ne, Glórinka se s požitkem napřímila a rozzářeně si naporučila Miguelův neodkladný návrat, když prozradila: „Já tu osobu poprosila, aby to všechno udělala taky pro mě... Pro nás... Však víš: to zaříkání, tři talíře na stole, prostě všechno...“ Tím, že se svěřila, se jí ulevilo, teď by ráda na Lalinčině tváři rozpoznala souhlas či pokárání, údiv.

„Miguel, Lalo... Co ty víš, třeba dokonce přijedou spolu?“ O ničem nepochybovala, byla nádherná, její jistota tu neochvějně strměla do závratné výše.

Lalinka si zapálila. Teď, v téhle chvíli začala dostávat chuť na přerývané špitání, na ony slastné zapovězené myšlenky, co lidi přesazovaly do jakéhosi ráje, navracely je frivolní lehkovážnosti; život se jimi nadouval. Vyslovit je. Stávaly se téměř hmatatelnými; a ona milovala proměnu Glóriiny tváře pod vlivem svých slov, viděla ji, jako by se dívala do zrcadla, ten ochotný ruměnc, Bože jak jen krev poslouchá! „To byla nádhera, zlatíčko, to, cos říkala: moct chodit nahá s maskou na tváři...“ Potřebovala to opakovat, nespěchat, měnila tím hustotu času. Dodala: „To by musela být krása... Muži... Kdo? Pan Gualberto Gaspar... Miguel...?“ „Ne! Ne, Lalo! Miguel ne...“ „Dobře, tak Miguel ne. A co takhle... Norilúcio?“ „Norilúcio taky ne...“ „Tak kdo teda? Pan Gualberto Gaspar?“ „No. Gual. Chlapi... Cizí chlapi. Z města...“

Ano, ano, pan Gaspar, muži. Bylo zapotřebí mluvit, představovat si toho víc a víc, zabránit, aby jí snad v mysli znenadání zřidlo barevné fluidum, látka, z níž se tenhle svět tvořil. Bylo třeba, aby Glórinka žíznivě naslouchala a opakovala to a smála se a nato zase zvažněla a sama začala mluvit. Dlouze. Ona, Lalinka, z výše své nadřazenosti pronesla: „Zlatíčko, netoužit po takové rozkoši může člověk jedině ze strachu nebo z bláhovosti...“ Odmlčely se. Podivná hra pominula. Avšak když teď Lalince vytanul na mysli zjev chudáka pana Guala, už jím neopovrhovala pro jeho nestydatost či směšnost, pomaloučku ho začínala uznávat a vážit si ho jako bratrského lidského tvora, který tudy jezdívá na svém hnědákovi a táhlým hlasem druhé už zdálky zdraví.

A dny začaly ubíhat jinak.

A tak tedy, a zčistajasna, nebylo tu snad Buritiště se vzpřímenými stromy, nebe nad sertãem, Dům – neobsáhnutelný jako svět –, nedaleká řeka, pohyb dobytčích stád, lidé, Proláklej močár, Dolina s Buritiskem na jihu a horské hvozdy v severní stranu?

Po mlhavém období dešťů bylo už dávno veta. Vyčasilo se a bylo vymeteno, dříve či později se ochladí. Lalinkou vlastnoručně zasazená kamélie vykvetla. Připomněli si narozeniny Behú a taky pana Liodora, oslavy proběhly prostě jako vždycky, pilo se portské a palmové víno z burití, voňavé olejnaté víno. Vypravila se první vykrmená stáda. O něco níž po proudu řeky zabili dva černé jaguáry. Uplynul pašijový týden.

A mezitím se rozstonala Maria Behú, přepadly ji kruté revmatické bolesti, poslali pro doktora, všichni se nahrnuli k Behú do pokoje, láskyplně o ni pečovali; a ještě teď za slunečných dnů vstávala z postele jen zřídka, někdo ji musel podpírat a v ruce svírala dlouhou hůl. Maria Behú si slůvkem nepostěžovala. Přála sobě pozvolné uzdravení, a přála dobré všem; aby jim dodala myslí a nějak pomohla, vyptávala se na všechno, co se v domě dělo. Děkovala snad Bohu za svoje trápení? Děkovala mu, že jí zachoval klidný spánek. Vyprávěla sny, které vážila z bělostného moře, byly překrásné – v jejím prostoru se nic nepřiházelo. Kromě toho se vždy do puntíku tak, jak byla zvyklá, po určitou dobu poroučela do ochrany svatých v mírném příšeří pokoje, linula se odtud její nepatrná přítomnost, jež byla úsměv prostý zármutku i roztrpčení a šelšlevel modliteb. Její ctnost nebyla nikomu na obtíž – všichni chápali, že se zřejmě doopravdy musí modlit a přebývat v ústraní, tak jako tirolira rozvíjí na úsvitě květ velikosti zrnka rosy, tak jako jí andělé určitě přinesou hojivý lék. Nezbývalo než přijmout jako záludnou zelenkavou travinu s vlásky klásky jiný druh lásky k Marii Behú, potřebu často prodlévat blízko ní, která každého uřkla dobrotivým pohledem. Jenž v očích zestará. Věci pod jejím pohledem stárly?

Taky Náčelník Zequiel vypadal ztrápenější, děs z přízraků ho mořil čím dál víc. Copak to nebyla nemoc? Vůčihledně vám scházel před očima v rozmezí rozhovoru. Teď už si nechával pro sebe, co extrovního slyší nebo neslyší; to, co se odehrávalo pod přikrovem černoty, byl boj, a týkal se jenom jeho. Už i ta záda mu umdlévala. Byl k politování. Jako kdyby moc noci schválně ležela vší vahou na té nechtěné bytosti, která toužila vyjít ze svého chybného nárýsu, dospět k člověku, a dřev noci to nemínila připustit, srážela ji nazpět. A jemu se přitížilo, skoro ze dne na den. Teď se schovával. Ještě onehdy přišel brzy z pole, zvesela s tou svou motykou, kšiltovkou na hlavě, sasafrasovou špacírkou a mošinkou s věcmi. Byl zasvěcený svátek, on to nevěděl, nevzpomněl si a šel do práce, nebyl to hřích? Naproti verandě lidem vysvětloval, že se spletl, nemůže za to, a odložil motyku, pak hůlčičku, rozkročil se, aby mohl šermovat rukama – vykládal, smál se, smekl a díval se nahoru, jako by si myslel, že je tam Pánbůh schovaný někde za bukem, slyší ho taky a z hloubi nebes se mu směje, i když nijak zle: „Zhřešil jsi z blbosti, Náčelníku! Pracovat jsi šel jenom z blbosti...“

Náčelníka měli všichni rádi. A teď, co na tom byl hůř, se změnil: už ani nechodil na pole, lidem se vyhýbal, skoro nevycházel ze mlýna, dokonce ani ve dne. Zdráhal se líčit nehorázná vidění, která vytušily jeho uši. Děsil se smrti? Měl strach, že ho uškrtí. Dostane protivnice, která se

ochomýtala čím dál blíž, která tu byla. Co jako? Ať řekne – kloudného slova z něj nedostali, kutavé žížaly, slepý tapír. Kráva dočista bez pána, která má tlamu zlatou a železnou a do rohů vpletené černé cáry rubáše, stojí ale zády navrchu kopce a vystrkuje hambaté partie, které voní po všelijakém kvítí a rostou z nich květinové stvoly? Kanící slina lunná, a tady hluboko dole se musí plouhat po odporném hnoji a hřbitovní hlíně? Kdeže, vždyť on už to jaksepatří řečí vypověděl: že jsou to jenom takové poletavé ruce, člověka hned napadne – jak pomyslí na fialové ruce, že ony tu kolem brousí kvůli rdoušení. Sám Náčelník Zequiel vlastně nevěděl. A kuchty, mladé jako staré, ty se co chvíli kuckaly smíchy a družně probíraly přepovídané novinky, a že k nim příhody ze života přicházely už v podobě obrázkové knížky, říkaly si tyhle kuchyňky tam vprostřed pryskyřičné vůně a všelijakého dýmu zlehka:

„Měl by pít vodvar z čertí hlavy...“

„Tohleto vím vod jednoho z přízně, co se zcvoknul: když někdo chudák nemůže spát, ještě nakonec začne po někom bláznit...“

„Vážně?! To mě podrž... To slyším ponejprv...“

„Jedno ti povím: horší je, když jednoho vo rozum připraví měsíc...“

„Na měsíci prej vám jsou věci...“

„Někdo blázní z měsíce a někdo to má vod slunce, Panenko Maria...“

„Von prej má ty bolesti že jako vod nervů...“

Pražily přitom kávu, vzduch v té ožehavě teplé a štědré pronikavé vůni páčil. Byla jich síla, vždycky pospolu, a taky mluvily vždycky najednou tyhle Kuchyňky.

Copak by asi řekly o panu Liodorovi?

Nuže pan Liodoro byl teď pořád jako na trní, toho si všiml každý. Věděli proč. Paní Dionéia s Inspektorem odjeli zpátky do města. Ale ne, žádný spor ani roztržka, jenom se paní Dionéji přitížilo, manžel musel s ní. Odjížděla s volským potahem na voze vystlaném matracemi se stříškou z rohože, a spolu s ní jedno děvče z Caá-Ao, dlouhé jako čára a hubené jako lunt, vezla s

sebou všelijaké bylinky na čaj a svazek snítek k vykuřování, aby se jí lépe dýchalo, a k tomu košík sladkých pomerančů.

Inspektor jel podle vozu na koni žemlové barvy, snažil se skrývat tvář, oči zarudlé pláčem, snažně prosil vozku, ať kočíruje co nejpomaleji, vyvaruje se otřesů, bez urážky. Vozka byl nějaký Filiano, nejlepší z celé fazendy. Vědělo se i to, že všechno sakumprásk platí pan Liodoro. „Ten můj kmotříček má zlatý srdce...“ nechal se slyšet pan Gual; a těžko říct, jestli v tom byla prostomyslnost či škodolibost. Maria da Glória se o tom nechtěla bavit. A pan Gualberto Gaspar kolem ní víc a víc kroužil, snad sám nevěděl, co dělá. Člověku jich všech muselo být líto. Pana Ísia, uvyklého pozvolným zámlkám; nepotřebuje snad, aby v něčím hlase zazněla sympatie, aby někdo zabrousil k tomu nejopravdovějšímu v jeho žití, promluvil o ženě, která mu je dobrou družkou, o Slůjce? Lalinka to tak vycítila. „Ísio, jakpak se má ià-Dijina...?“ „Iadjina jako?!“ Proti očekávání se zarazil, nemile zaskočen. Zajíkl se. Jako kdyby ho někdo napadl. Chtěl přede všemi bránit jméno ià-Dijiny? Pan Ísio zpozzdálečí sledoval, co na to otec, bál se, aby ho to nezarmoutilo; zavedl s panem Liodorem řeč na odchod stád, bylo vidět, jak jsou ti dva spolu zadobře. Všichni se teď u zádumčivé Dobré palmy soužili, všem bylo uloženo mlčení. Jenom Maria Behú, již nemoc dávala jakousi něžnou bezelstnost v ústraní, jednoho dne řekla: „Tatínku, až mi bude dobře, vid', že zajedeme do Geraisů pro stařenku Maurícii?“ Bylo to v době, kdy si palmy burití nad tlustým rancem špinavé suché palmoviny a sem tam visícími korálkovými růženci podkasávaly pod zelenými ratolestmi stařecký břich bachratých trsů oříšků, ořech na ořech. „To víš, že ano, dcerunko moje, zajedeme tam spolu...“ odpověděl tenkrát pan Liodoro. Kdo jenom tuhle dívku oloupil o její díl zdraví a krásy, kdo ji teď kruší pronikavými bolestmi a vykazuje ven z kola radosti? Ptala se Lalinka. Povolala ji snad jakási pradávna pravda sem do tohoto výsostného paláce, místa převelikých krás, do tepla Domu, do světla, do něhož v období dešťů za noci vstupují dokonce i vážky, protože byla vyvolena k světlým rozkoším utrpení? A mezitím se Maria Behú opatřila úsměvem jako na zavalanou. Co asi viděla? Jaké bublinky tajemství? Pan Liodoro vyjížděl dodaleka, navracel se.

Pan Liodoro se trdil a chmuřil. Časem to přejde, ale i tak. Na člověku tak silně uzavřeném do sebe se každý takový chmurný příznak dal velice těžko rozpoznat; jenže když už jste si ho všimli, bylo nesnadné pustit jej ze zřetele. Navíc bez vysvětlení skoro úplně přestal hrát karty, téměř vůbec se nezdržoval ve velké jídelně, kde odbíjely hodiny. Zato trávil dlouhý čas na

verandě a sledoval dění za řekou, až kdesi za Slůjkou, v geraiských dálavách, co odtud přicházejí hubená stáda, stáda nezkrotných krav. Luskal prsty a snažil se z oblohy, z barevného západu slunce vyčíst, jestli se ochladí, třtina zrála, nastával čas mletí. Nechtěl být se svým trápením na očích. „To není kvůli té ženské,“ říkala Glórinka, „je to tím, že o sobě Irvino nedává vědět...“ Pravda je, že takřka obden pan Liodoro vyrážel cvalem do noci, dozajista jezdil za tou druhou, která se vyznala v bahijském milování a jmenovala se Alcina; to proto, že ani on sám nedokázal opanovat nelítostný žár své krve. Pod tišinou ho však tížil žal, přitěžoval jeho hlavě.

Lalince se s ním poštěstilo jednou v noci promluvit.

Tak jako se věci příkrádají z nicoty ničemné, až se zničeho nic přihodí, a jsou z tichošlapných hradeb venku; právě tak se to stalo. Dostala žízeň – a snad to vlastně ani žízeň nebyla, to už si teď nevybaví. Vyšla z pokoje, v ruce malou lampu, o málo větší než olejová lampička. Prošla chodbou. Už v jídelně se zarazila. Vycítila ho – ohlédla se. Zabodla oči do dveří. Věděla to předem, v tu chvíli. Že se dveře otevrou, zhurta. Znenadání se vynořil, vyšel z pokoje. Srdce se jí rozbušilo. „Dobrá večer, dceruško!“ řekl pan Liodoro. A všechno najednou bylo tak přirozené a pokojné, sama už nechápala, že se mohla tak vyděsit, a žasla, jak rychle byla zase naprosto klidná. Měla jen župánek přehozený přes jemnou noční košili, na nohou pantoflíčky s podpatkem. Ruka jí hbitě urovnala vlasy.

Pan Liodoro byl kompletně oblečený, a v jezdeckých botách, určitě samými starostmi na spaní ani nepomyslel – anebo se chystal ven, takhle pozdě? Třeba se před chvílí vrátil. Držel v ruce velkou lampu. Něco by chtěl. Lalinka se bez rozmýšlení chopila své povinnosti posloužit: nabídla se, že udělá kávu. Cítila, že má za úkol působit sebejistě. Přes tuhle pokročilou hodinu se odváží do obrovské temné kuchyně k té obrovské peci. „Ne, dceruško. Já si dám kořalku...“ odtušil mírně, nejspíš nechtěl probudit zbylé osazenstvo. Bylo to divné – pomyslela si Lalinka – jsem tu už půl druhého roku, a ještě nikdy jsem se s panem Liodorem takhle nepotkala. Odložil velkou lampu na stůl a ona ho napodobila, svou lampičku postavila těsně vedle. Přestávalo jí být jasné, jak se má vlastně chovat. Nicméně on si vzal z příborníku láhev a sklenku, nalil si. Napil se zády k ní, polkl malý doušek. „Jedna báseň...“ řekl, když se obrátil. Zadíval se na ni. Nepředvídaně vykročil k plátěnému křesílku, posadil se. „Nejsi ospalá, dceruško? Sedni si na chvíli...“ požádal. Poslušně usedla proti němu, takhle byla vyšší. Opřel se zády, natáhl nohy. Potřeboval se vzpružit v něčí společnosti, potreboval ji, Lalinku. Chudák pan Liodoro! Všechno

to bylo tak nečekané, a ona mu chtěla nějak pomoci, chtěla cítit, že tu je něco platná. Její duchaplnost musela vystačit na spoustu minut. Dali se do hovoru.

Pokud se to hovorem dalo nazvat – on sem tam utrousil něco prajednoduchého, na nic se neptal; jako by jenom potřeboval tím či oním slůvkem odměřit dílce ulehčeného mlčení. A jaké uspokojení to dávalo jí: byla k něčemu, dělala mu společnost v nespavosti, a on, to teď viděla, byl člověk jako každý jiný, citlivý a potřebný. Dívali se jeden druhému do tváře bez obav, a jako kdyby se teprve teď mezi nimi rodilo jakési přátelství. Třeba ano. Jak dlouho to trvalo? Ten zápas s mlčením, se stoupou, s monotónem stoupy; a zakokrhali kohouti. Jenom aby mu udělala radost, v jednu chvíli s předstíraným přesvědčením řekla: „Irvino přijede. Já to vím...“ A on na to s laskavou vroucností, jako kdyby ji chtěl upokojit: „Přijede, dceruško moje, nepochybuji o tom...“ Odmlčeli se. Jak se tehdy rozešli, jak si popřáli dobrou noc? To nedokáže říct. Jeden z nich se na židli zavrtěl, druhý taky, a byli na nohou, oba se začali obávat, že už druhého okrádají o spánek. A Lalinka se vrátila do svého pokoje, byla šťastná, šťastná pouhopouze a zlehka – štěstím, které nemá okolek ani si nebere z budoucnosti. Usnula dobrá.

Jenže když přišlo ráno moudřejší večera a další dny, pozbyla ta událost postupně na významu – tohle si Lalinka každou chvíli uvědomovala. Do vyježděných kolejí hrubé každodennosti navracela život skutečnost, že o tom druzí nevěděli, a taky všednost stěn toho obrovského stavení, které popíraly jakékoli vybočení ze zaběhaného řádu. Ba když se jí jednou či dvakrát zachtělo ohlídat zárodek setkání oné noci, vůbec se jí ho v mysli nepodařilo vyvolat. A na Buritišti bylo všecko jako dřív, pan Liodoro jako vždy odměřený, a nastal čas velkých přesunů dobytka, pracně, namáhavě shromážděná stáda byla tady; v ohradách se začalo s roztřídováním.

I když dnů bylo pomálu, a uběhly jako nic. Nemluvě o tom, že přijeli ti dva mladí lovci, bydleli tu od středy do pátku, vezli si čerstvé jaguáří kůže a další trofeje, sympatičtí byli. Jeden z nich, ten, co se jmenoval pan Gonçalo Bambães, by si byl rád namluvil Glórinku. „Nemůžu, Lalo,“ řekla ona pak, „mám ráda jenom Miguela!“ Tolik si vespolek užili, gramofon vyhrával, dokonce i Maria Behú se bavila, teta Cló pořád opakovala, že Buritiště je to nejlepší místo na světě, ba i Náčelník Zequiel se ještě vzkřísil k životu a přišel si poslechnout. Lovci odjeli, pan Ísio zaskočil do Vsi pro léky, chvíli to vypadalo na pořádné chladno, ale pak se ukázalo sluníčko, honáci se zpěvem odtáhli se svými stády. Ten Gonçalo Bambães předtím svému kumpánovi řekl ani ne moc nahlas, ani ne moc potichu: že v tomhle domě sídlí pravé Bohyně... A jak měl vychování a

k tomu byl fešák, moc jim to s Glórinkou slušelo a pěkně se k sobě hodili. Sotva přijel pan Gual, hned se je odtud vynasnažil odlákat, nasliboval jim tučný úlovek v houštinách ještě kus za Chroustkou; rozloučili se; a stali se minulým rozptýlením. „Lalo, ty si nemyslíš, že jsem udělala dobře, když mám ráda jedině Miguela...?“ znova se ptala Glórinka. Že by si nebyla jistá a tak trochu litovala? Tolik chtěla být rozumná, neochvějná. Byla ztepilost sama, k pomilování. „Modlitba té osoby z Angueretá má sílu ho přivolat, on určitě přijede, Lalo...“ Proč by ne?

Proč by se neměla zase setkat s panem Liodorem, jen oni dva, v čase navíc, v tišíně noci, ještě jednou, jak už k tomu došlo, prostě se to stalo, pro ten přátelský poklid? Vždyť ona má Buritiště tak ráda – Lalinka to náhle zlehka věděla – Dům, všechny: Glórii, její hladivý, poutající pohled; Marii Behú, která do svých modliteb pojme hříchy všech, jak tu jsou; tetičku Cló, když se smíchem přichází převyprávět řeči Kuchyněk:

„Koukni na toho kocoura, má tu, co hrdlo ráčí, a stejně přitáhne kdejakou havěť – ještěrky, ptáky, netopejry...“

„To jo, ale přinese ti to, aby za to dostal kus pořádného masa. Ten má za ušima!“

„Dyť je to šelma, má divokej kukuč. S těma jeho kočičíma vočima je mu šumafuk, jestli je den nebo noc...“

„Prej si ho přivezla Panenka Maria z Egypta...“

„To jak tam svatá Panna byla se svatým Josefem a s Jezulátkem. Oni tam přece utekli, králova sebranka chtěla Jezulátko zabít. Já teda nevím, proč Panna Maria tam v tom Egyptě nezůstala už napořád. To by pak Ježíše nezajal žádněj centurijón, nepřibili by ho na kříž...“

„Víte, co já bych jednou chtěla, naučit se modlit z paměti celej zdravas...“

„Teď jak se bude mlít třtina, to se chlapi modlej, vždycky než se pustěj do práce. A kdopak si musí přivstat a uvařit jim kafe?“

„A že je pěkně frišno... Noc sotva začala, a už svítá...“

„No ba, s mletím se začne každým dnem...“

Dům – takhle beze spěchu, chráněný, Bůh do něj vstupoval každou skulinou. Co že Lalinka cítila. Takové předsevzetí, chtěla přispívat bližním, pomáhat. To ji občas napadlo. V noci ne a ne usnout. Otevřela vždycky dveře, rozhlédla se. Opodál v chodbě poblikávala olejová lampička na stěně pod svatým obrázkem. Takové světýlko, slabouline; ale v jídelně bylo tma. Všichni spali. Není pan Liodoro pryč? Vrábí se? Dvě noci takhle. Tam na samém konci v temnotách jídelny nebylo vidět nic. Co že cítila: může přispět, přátelsky se přiblížit, potěšit pana Liodora. Nic prostšího, všechno tak naprosto ryzí, v pokojném jasu bez mráčku.

A v jídelně se svítlo. Že by on? Lalinka se nachystala, plna odhodlání. Vzala lampu. Šla. Ušla pár kroků, ráda by vypadala, že jde jen tak, jakoby nic; je snad na tom něco špatného? Nemá co skrývat, nepřichází se zlými úmysly.

Byl tu, seděl v plátěném křesílku jako onehdy. Pozdravil ji s výrazem dokonalého nepřekvapení, který jí uvítal lépe než úsměv. „Nemůžeš spát, dceruško?“ Láhev a skleničku měl po ruce na podlaze. „Později mu poradím, aby nepil, poprosím ho...“ slíbila si radostně – takhle věděla, na co navázat. Postavila lampičku na stůl, na totéž místo jako tamtu noc, k úpatí veliké lampy. Ve vší přirozenosti se posadila proti panu Liodorovi na tutéž židli. A všechno to provedla v cukru letu, útle – jako by se bála, že poruší jakési dobré kouzlo. Nádavkem cítila, jak jí tiše blaží, že tahle noc navazuje přesně, kde má, na tu předchozí, to, jak se okamžiky v životě dokážou pěkně doplnit. Ve všem všudy? Ne, najednou tady bylo něco jinak, nějaká změna v tom mlčení, vnímala ji.

Povšimla si toho, považovala za slušné o tom zapochybovat, zapochybovala – ani za nic by nepřipustila, aby zpozoroval, jak moc sebou šklubla. A bylo to tak. Pochopila. Mírně jí to ohromilo, krev se jí nahrnula do tváře, ale sklonila hlavu, aby to zakryla. Že by pan Liodoro vypadl z role? pomyslela si. Stalo se to po nějaké době, když hovořili o všelijakých zbytečnostech. Pan Liodoro. Zadíval se na ni – byl to mžik. Jeho naléhavé oči na ní spočívaly. Nedostala strach; divila se. Cítila to: že se nemá čeho bát; a hřejivá rozkoš, která jí stoupala po těle, pramenila z toho, že věděla, že je v naprostém bezpečí, v dobré společnosti. On teď, jako by jí chtěl upokojit, anebo aby si udělil větší právo smět na ni svobodně hledět, mluvil, mluvil o pořád ještě prostinkých věcech, o ničem, takové nicneřikající slušné řeči. Marná snaha. Neoklame ji, ji ne. Hlas se mu změnil, přeskakoval mu samým úsilím, aby se nechvěl. Pan

Liodoro, široká hrud', ramena, jeho tvář, zrudlá do vínova. „Dívá se na mě se žádostí...“ Jeho oči ji obsáhly celou.

„Ty jsi tak křehounká, dceruško... Musíš dát pozor, aby ses nerozstonala...“

Pronesl. A byl to jenom způsob, jak ji slovy polaskat. Usmála se, pousmalinko. Byla v župánku přes krajkovou noční košilku, nadýchanou, mléčně bílou. Věděla, že je krásná. Nejradši by byla v průsvitném gázu. „Chudák pan Liodoro,“ pomyslela si, „on to potřebuje, potřebuje trochu krásy...“ Připadala si dobrá a cudná, něco mu dávala a ničemu tím neublížila. Co víc, to chvění tajného potěšení, které teď zakoušela, bylo další stránkou, a její, jen její, on sám se o tom nedozví – a bylo to jako maličká odměna, kterou si dopřávala. Cítila se celá v objetí pohledu. Dát se takovými očím. A zahoupala zvolna tělem. Chtěla se s nelíčenou laskavostí usmát. Jenže měla před očima oddechování jeho chřípí, surovou závažnost toho, jak se mu chvějí rty. Kdyby si tak mohla ověřit, co všechno její očividná краса způsobuje jemu, samci, na tváři, po těle. Samci zadržujícímu svůj žár – bylo to, jako by ho viděla za mřížemi, tam se jeho mužnost nadarmo vzpouzela. Byla před ním chráněna, jako kdyby oba účinkovali jen v rozplývavé rovině snu. Tohle, tato chvíle, jak k tomu mohlo dojít? Mluvili. A ona ho obdivovala. V životě by ji nenapadlo, že tohle kdy může nastat, a najednou se to tu snovalo – pan Liodoro, on, tak opravdový, vděčně se zaplétající s reálnem. A ona. Toužebně si povzdychla. Obdivovala ho. V lidské bytosti je skoro vždycky tak pomálu něčeho. Natolik se ti neúplní, hluční lidé promrhají v marnosti žití. A pan Liodoro, opanovaný, nezkratný, nic než muž hutné tělesnosti, tuhé maso, mlčenlivý a mohutný, cele chtičem v očích. Ta vtahující gula lačnosti – a potlačivá úcta, která ho držela na uzdě – ji přiměly k strašlivému uctívání. Zdá se jí snad? Probudí se ze sna? A v záblesku okamžiku ji napadlo: jak tuto chvíli prodloužit? A jak se potom z toho slastného omámení vytrhnou? Klamali mluvením. Ty chudičké náměty hovoru zaručovaly možnost požitku, zajišťovaly její.

„Tož... Pěkná jsi, pěkná, to se musí nechat, radost pohledět...“ řekl, bylo k nevíře, že mu hlas mohl tak zjihnout.

„Vy myslíte? Vážně?“ opáčila: pospíšila si měkce s odpovědí, chtěla, aby její hlas navázal, vlídností zapadl do jeho.

„Pěkná!“ potvrdil. A změnil tón – joj, šikovně ho uměl změnit: řekl to, jako by šlo o běžnou poznámku, rozumnou a bez nějakého záměru. Od koho to má? Pořádně mazané, protože takhle se hovor dá protahovat donekonečna. Ne, ona nepřipustí, aby ta slova vyšuměla.

„Myslíte? Líbím se vám?“ usmála se, kéž by byla květina, laškovně ovíjela svým hlasem: „Ve tváři...? Nebo postavou...?“ doplnila; usmívala se sladce.

„Všecko...!“ A vlastní rozhodností si dodal odvahy. Ona však umně odvíjela z přadena.

„Pusa...?“ zeptala se.

„Pusa... Zuby zdravé, jeden jako druhý, tak bílé, a jak se lesknou...“

Jeho obdiv se vyjadřoval slovy jako obdiv děcka. Lalinka roztáhla úsměv doširoka, předváděla ty zuby, špičičku jazyka.

Společně se rozesmáli. A on nadto dodal:

„Oči...“

„A co postava, ta se vám líbí? Co pás?“ zaškemrala.

Ano, pás, šíje, poprsí, dlaně, nožky... pomalu, mírně mluvili o všem, co na ní bylo, jeho oči a slova po ní hřejivě cestovaly. Jako by si hráli. No ano, říkala si: musí to být jako při hraní, aby v tom mohli bez ostychu pokračovat. Jak se smáli, a jak jeden druhému dokazovali, že jim ta hra prostě jenom připadá zábavná, a měli se přitom na pozoru, aby se nebylo co obávat následků. Jak si inteligentně porozuměli a našli jediné možné řešení. Lalinka s plným vědomím žasla. A bylo to takové prýštění, hebké a pročištěné, podávala se tu pouhopouze trest' touhy. Pokračovali. Se vší zevrubností. Cele se tomu oddala, takže se přičinila o zopakování a začala nanovo – pusa, šíje, chodidla, nohy, pás... Pojišťovala si tím, že když ta hra nebude mít konec ani začátek, nikdy nebude mít potřebu se vyčerpat. A přivedla ho k tomu, že teď vyjmenovával taky části oblečení: sněhobílou košilku lněnilku, jemný župánek ze svěže žluté tkaniny, pantoflíčky z jemné kůže. A vlasy, ramena, paže...

Loudala se s tím. Bylo potřeba, aby se pan Liodoro utvrdil, aby přivykl, aby to všechno uchoval ve vědomí jako naprosto skutečné, aby nepochyboval, že se toho odvážil a dopustil. A ona –

božínku, jak si přála být věc k podarování – všechny její postoje se nabízely ofěrou, byla pro jeho oči. Pak se pokojně opřela dozadu v jakémisi odzbrojení. Odevzdala se. Jenom ho tu a tam slůvkem povzbudila, aby mluvil a mluvil – péči o rozhovor teď musí převzít on. Hodiny plynuly, puštěné ze zřetele lidí. Ona se však nakonec přiměla k přerušení, vytušila, že to musí vyjít od ní a ve chvíli, kdy on bude na vrcholu touhy. Rozešli se bez podání ruky, ona se netýkavě usmála.

V posteli zajásala radostí. Vřela v ní nepřeborná horlivost, látka k přemýšlení. Všechno bylo tak vzrušující – nepředstavitelné, strhující, jako když se to čte napsané. Je krásná, vládne mocí slasti; a ani na tom není nic špatného. Řekla si: její krása dnes byla k užitku, k něčemu posloužila. Takhle usnula. Náramně.

A přece se brzy probudila, otevřela okno dokořán, chládek dělal dobře, sotvaže se rozednívalo: narůžovělé vzlínání nadýchaných červánků na východě, prstík po prstíčku, andělíků v rozrosí. Krásný den! Už se jí nepodařilo usnout, nešlo to, natolik už byla čilá. Slyšela krávy, naducané mlékem, dobrodušné. Ozývalo se bučení. Svět byl důkladný pach dobytka s cákanci ptačího zpěvu. Býk, teď znovu a znovu zabučel býk, a zahrádka byla tady pod oknem, bujela zelenými stvoly. Den si dával načas s rozedněním, neutíkal. Glória, Glórinka se vynořila ze spánku krásy. „Pojď si vyjet, Glórinko, zlato moje, projedeme se!“ a přála si to vší mocí. Potřebovala být mnohá, doširoka rozevírat náruč. Mocht si tak znovu obhlédnout celé Buritíště, zemi přezemi. Zajet do Doliny, do té tamější chvíle – noření z mlh. Jak se teď burití se svou zelení zvolna rodily z temnoty: Buritisko mělo u nohou dosud staženou oponu z bílé mlhoviny a tělo asi tak ve třetině přepásané pohyblivým mlžným prstencem. Všechno to bylo velkolepé, a krásné. Jely stále kupředu, ten přenádherný vzduch, papoušci arara, jejich barvy, silné hlasy. Později v plném slunci dobrý a líbezný bahenný Močár – jeho veliké prazvláštní květy: olímpia, blankytná tokozelka – jezerní paní, gogóia, bílý leknín, motýlek hedychium s bílým a žlutým květem, vodní hyacinty. Močál rozveseloval, dával se darem, sladký jako nicnedělání a neřest. V jednu chvíli Glórinka řekla:

„Znáš, Lalo, takovou jednu maličkou tadyhle z Caá-Ao, no tu, jak její mámě říkají snad prý Dondola?“ „Ne. A co je s ní, zlato?“ „Zčista jasna je těhotná...“

Někdo holčinku připravil o panenství, přišla o věneček. Lalinka se dala do smíchu a ne a ne přestat. Glória na ni užasle zírala. Ale proč se směje, to jí říct nemůže, nikdy. Co ji napadlo.

Glórinka vysvětlovala dál. Že ten, co té maličké takhle ublížil, bude podle všeho už najisto nějaký João Rapaz, syn skotáka Estaciana. „Musela tomu Rapazovi být po vůli...“ Zneužil ji. Ne, ne – cože jí tanulo na mysli: to pan Liodoro, jen on tu je od prznění všech dívenek široko daleko, jak mu velí síla a povinnost, pan Liodoro, velebný ploditel. „Zčista jasna je těhotná...“ Ano, den se vlekl. U oběda byla ráda, že tam pan Liodoro není, jel obhlédnout pole a pastviny. Den se táhl a meškal. Den kvapem skončil. A nastala hodina večere. Pan Liodoro stejný jako vždy, ani stín neklidu, ani stín znejistění. A potom ji, jak už se nestalo tak dlouho, pozval na partičku. Všechno jednostejné, v poklidu. Všímali si jen karet a hráli. Nakonec se na ni, když si dávali dobrou noc, podíval, ach, toužebnýma očima, které se prozradily. Tehdy ona jako ten, kdo se uvoluje, řekla tichounce: „Tak zatím...“ A odešla do pokoje.

Upravila se, dala si záležet. Ne, nechtěla si nic myslet. Je krásná? Cožpak její krása není ryzi oddanost? Mezitím počkala, až dům utichne. Měla na sobě jiný, temně vínový župan. Ještě lehčí košili. Páskové boty na podpatku, které ukazovaly nožku, nevidáno, jen co za nehet vlezlo. Není snad krásná? Přišel.

Všechno klouzalo samo sebou, neznatelně, sklouzávalo. Začala sama, o jiném ani nemluvili: „A dneska? Zdám se vám hezká?“ Na stole lampička vedle veliké lampy, zveličená světla. Ani neslyšeli dusání stoupy, vyňati z noci si napomáhali dospět k vytržení. Ruce... Paže... Kotníky, tak útlé... Všechno na ní bylo líbezné. Jak se pan Liodoro pěkně učil opakovat, jak se jeho oči každičkou podrobností zabývaly s ukázněnou žádostí, podle jakéhosi ujednání. Mohla se nabízet i víc: v slovech – stehna, boky, netýkávé břicho. Dovolovala si všechno, dávala si načas, navrch nic než úsměv. Pan Liodoro beze studu, nalil si kořalku, stopečku vypil. V tu chvíli ji napadlo, troufla si: poslala ho, ať jí dojde do pokoje pro cigarety. A on šel. Poslouchá ji – ten mocný tělnatý muž – a vniká v tuhle dobu do jejího pokoje – vždyť je to málem zneuctění! Jej, nikdy se proboha nedozví, jaké tetelení scestné rozkoše jí tím působí. Začali nanovo. „Připadám vám hezká, když kouřím?“ Musí jí říct, že ano, že mu bude připadat hezké a správné, ať ona udělá cokoli, cokoli ona bude chtít. Nikdy neřekne ne. „Připadáš, Lalo...“, odpověděl. „Lalo“?! – to řekl? Takhle jí říká jenom Glórinka; a on to slyšel, zapamatoval si to a teď to bez rozpakování použije. Lala! „Poprsí, tak vyvinuté, takové pevné...“, – jako kdyby na ni jeho hlas sahal, dostával se jí na tělo. Ale ne, dotknout se jí nemůže, to nehrozí. Na tu krátkou vzdálenost – div že nelapá po dechu– je skvostné to vnímat.

První vstal tentokrát on. Ale dal jí nic než náznakem posunku tak dobře najevo, že už nemůže, že už se samým rozdrážděním neudrží, že to bylo sladší, než kdyby byl chtěl ještě zůstat, kdyby žadonil, ať ještě zůstane ona.

A – ba ano, v pokoji, když už ležela, to pochopila. Jede pryč, osedlal koně, jede za bahijskou ženštinou. Jede pln žádosti, vybičovaný na pokraj, a za ten nezkrotný chtíč může ona, jenom ona. Ach, Lala, strašlivě žádoucí. Sama od sebe se strunně chvěla. Slyšela ho, jak v dáli cválá? Ona je k pomilování, je krásná, její poprsí, žhavé tělo, její krásné dlouhoprsté ruce. Cítila, že má příliš vlhké, mokré rty, jako kdyby předtím líbala, jako kdyby sála, a míza to byla hříšná. Pak hořká pachů v ústech. S tím usínala.

Tyhle dny! Dokázala by přesně říct, jak ji strávily? Byly než noci. Vždy znovu přišla do jídelny, chodili oba. Kolikrát to bylo? Ve stejnou dobu, všechno do puntíku stejné. A v tom umném opakování tkvěla pravá rozkoš, ve spiklenectví onoho obřadu. Až na to, že na každou noc se Lala oblékala jinak, měnila dokonce i líčení, obměňovala účes. Teď měla pyžamo, zelené pyžamo s širokými nohavicemi jako odaliska, a navrch kabátek s velkým límcem. Jen se pan Liodoro natáhl po láhvi s pálenkou, hned přispěchala, hbitá a dokonalá, úmyslně si hrála na otrokyni, vkleče mu nalila. Neunikl jí kvapný bojácny pohled, kterým každou chvíli hlídal, jestli se náhle neobjeví teta Cló nebo Maria da Glória, jestli náhodou v nočním tichu něco nevytuší. A nikdy nemluvili o jiném – ne-li o Lalině žádoucí kráse, o jejích půvabech. Stalo se, že při nějaké obměně, když přišli s něčím novým, propukli společně v smích. Její krása byla pastvou. A jeho neskrývaný apetýt při tom jakživ neustrnutí v jednotvárnosti působil mohutněji, šťavnatě, vytrvale. Lala si v duchu domlouvala: že se před těma očima prostituuje; a jindy se pro změnu pyšnila: a on se na ni přesto dívá jako na božstvo. Jak k tomuhle dospěli, jak na to přišli? Působilo to jako zázrak.

Tou dobou ji čas od času přepadala strach, že přijdou chvíle výčitek. „Ale on mě poslouchá a já ho povedu jenom k dobrým skutkům pro štěstí všech...“, namlouvala si. Využije svého vlivu pro samé dobrodiní. Třeba ià-Dijina, družka pana Ísia, tak k té se tedy začnou chovat zgruntu jinak: musí jí v Domě přijímat, budou s ní jednat jako s dcerou a sestrou, musí. Co víc, pan Liodoro bude muset poslat pryč bahijskou ženštinu jménem Alcina. Pak se všechno projasní v jakýsi mír, jakousi čistotu. Z Buritiště se stane ráj na zemi.

A všechno ostatní se tam pro ni odehrávalo jakoby v povzdálce. Nanovo se stalo, že se Marii Behú trochu přitížilo, říkali si, že by měl zase přijet doktor. Kdepak, Maria Behú nechtěla, ani za nic – „Kdybych mohla,“ říkala, „chtěla bych kněze.“ Aby se vyzpovídala, přijala tělo Páně. A Lala k Marii Behú přes tu chvíli zaběhla, hýčkala ji, předčítala jí modlitby. A že co nevidět bude jako rybička, uzdraví se, bude chodit ven! – „Ty mě vyléčíš, Lalinko... Ty máš takové ruce. Jsi líbezná jako světice...“ opakovala Behú. Usmívala se teď jako malá holčička. Uzdravit se znejmilejší Maria Behú, štěstí všech bude úplné. Ten doktor musí přijet!

Taky kvůli Náčelníku Zequielovi, který vůči hledně scházel. Jeho stav byl sklíčující. Nevycházel ze mlýna, a když už, tak se nechal hodně prosit, skoro nejedl. Maria Behú požádala, že by ho ráda viděla, nechal se dovést až na začátek chodby. Ale k pokoji ho za žádnou cenu nedostali. Sténal, vzpouzel se, celý se rozklepal. „Nechte tak, to nevádí...“ řekla Behú. Kampak Náčelník v tom pomatení mysli kladl střed svého úděsu? Prý se mu ve mlýně dařilo hůř a hůř, náramně prý si naříkal. Lala se tam s tetou Cló a Glórinkou vypravila, viděla, jak leží na rohoži zbrocený hrůzou, potem. Jak ji uviděl, vypadal, že hned pookřál, dodal si odvahy, usmál se na ni. Budil lítost, to už nejspíš nebude dlouho naživu? Ne, to není možné, taky on se musí uzdravit, zase si věřit, na Buritišti se nesmí vyskytovat nemoc, žádné neštěstí.

A Kuchyňky mrmlaly svoje vejšplechty:

„Jesli falář přijede, kdo všechno bude k přijímání? Bude mít s sebou tolik hostí?“

„Vzkážu sestře Anděle do Lapy, aby přijela, pomodlíme se spolu...“

„Jestli teď nevydrží nákou dobu chladno, je to špatný: už je to prej všude samá horkost...“

„Vobčas mám strach, že nás Pámbu trestá.“

„Milospaní Cilurina říkala, že už je to všechno nalinýrovaný v Písmu svatým.“

„Chudera Náčelník si vzal do hlavy, že mu nešmakuje. Měl by si dát hřbítek z mladýho tapíra, aby ho to přešlo...“

„To že se porád ne a ne vochládit. Všechno je nachystaný k mletí, a žádněj se k ničemu nemá...“

Ať na Buritiště netahají smutek, žadonila v duchu Lalinka. Jedině Glórince, ano, nezměněné, se dostávalo daru vyvážených dnů. Glórinka – že by ji tak trošku odsunula na vedlejší kolej ten poslední týden, od té doby, co ji nepatrně zaměstnává ten tajný nový zájem o život? Ne, z toho se obviňuje neprávem. Copak nejsou pořád spolu? Změnily se snad v něčem? Má ji ráda, a jak ji má ráda, jako dřív; Glória v sobě má něco slunečního, je stvořená k tomu, aby ji člověk měl rád. A nebývá teď před ní přece nějak na rozpacích? Jako kdyby se před Glórinčiným jasem styděla. A věděla, že to pořád ještě netrefila. Jenže víc vědět nechtěla, potřebovala příšeří, skrytá zákoutí. Glórinka, velkolepá, krásná, a dcera pana Liodora – její znejmilejší přítelkyně, a dcera pana Liodora – o tom, co se teď děje, se Glórinka nesmí dozvědět, nikdy! Kéž probůh nezačne ani vzdáleně něco tušit! Zmocňoval se jí zmatek. Svět byl dělaný na jiné žití, drsné a lopotné, nadarmo pro sebe objevovala rozkochané zákoutí, pěšinku utěšenou, její zřídla, její loubí – a život tomu už svou setrvačností bránil, ohrožoval to, nebylo možné, aby se všechno v jiném řádu zase souladně poskládalo a sladilo. A tak občas dokonce dávala přednost společnosti Behú v pokoji vprostřed světců a modliteb a také míru, tahle ctnost ji z míry nevyváděla. Maria Behú v samém středu jiné krajiny, sama rovněž pokojná, ji nemůže nikdy z ničeho podezírat. A uvažovala dál: i kdyby něco vytušila, i kdyby nakrásně jednou všecko odhalila, může Maria Behú snáze odpustit – ve jménu Boha, který je ve všem napřed. Marii Behú bude mnohem snazší poprosit o odpuštění: Maria Behú je ve své jinakosti *cizinka*, její laskavost přichází z nesmírné dálky. Maria Behú podle všeho zná jinší štrapáce a útěchy, i spočinutí, to jí člověk může vlídně závidět, jemináčku, čas od času.

Glória žije přespříliš.

Jako mluví. Náhle promluvila. Lala ji slyšela říkat:

„...Gual totiž nemá děti, on nemůže...“

Proč to říká? Lala předtím nedávala pozor. Kvůli té maličké z Caá-Ao, co je těhotná?

„...S Gualem nic nehrozí...“

„Na co to, Glórie, myslíš, ty mrško jedna?“

„Já? Ale Lalo...“

Sladká, sladká, upadá do rozpaků.

„Prosím, drahoušku?!“

Glória povytáhla ramena. Usmála se a tíseň z ní spadla. *Glória*: „Proč?“ *Zrudla. Lala*: „No tak. Ven s tím!“ *Glória*: „Ale Lalo, ty... Málem jako bych byla ve škole u tabule...“ Teprve teď se Lala začínala něco domýšlet, strachovat se. *Lala*: „Jakpaks to myslela... to s tím Gualem, Glórinko?“ *Glória*: „Hloupost, Lalo...“ Pokrčila nadvakrát rameny. „Gual, takovej ohava... Vždyť je šerednější než skoták Leobéu...“ Popadla Lalu do náruče; chce snad, aby jí nebylo vidět do tváře?

Něco plácla, nic víc. Má cenu věnovat jejím slovům pozornost? Sprostáčinky. Řeči do větru. A Lala čekala na noc, na svoje chvíle, svoji noc; bylo to vidět, rozpalovala se totiž každým zatepáním vlastní krve; muselo tomu tak být, až do konce; jako by nějaký konec hledala. Jiné záležitosti těsně vedle ní se ospanlivě zamlžovaly; dokonce i to, co jí teď řekla Glórinka.

Jenže pan Gualberto Gaspar byl tady, a Glórinka jako kdyby to už věděla. Gual přivezl pro Marii Behú nějakou mast z lékárny, hojivý balzám. Den se tu zdrží, přenocuje v Domě. Pan Gual, působil utmáceně. Takovým klamně bezradným dojmem. Snad si to ani neuvědomuje. Ten člověk nemůže být dobrý, vždyť ještě ani neví, že je špatný. U jídla se chovat umí, ale nevynechá jedinou příležitost k vychloubání, a vždycky když se to hodí, nakonec vychválí pana Liodora, svého kmotříčka. Ještě že Maria Behú mohla ke stolu, před Marií Behú on má respekt, stačí, že ona je tady, a hned žvaní o trochu míň. Takhle proběhla večeře. Hovořili o tom, že brzo začne mletí, a byla neděle. Mluvili o vedru. Lala věděla, že tuhle noc si s panem Liodorem o samotě nepopovídají, nocování pana Gualberta Gaspara jim to překazí. Už se s tou myšlenkou srovnala, ani ji to nemrzelo; a měla radost, že Maria Behú vypadá zase o něco líp, radostně ji políbila na čelo, když Behú odcházela o něco dříve do svého pokoje. Ta mlčenlivá shoda. Maria Behú byla obtisk svého otce: jeden jako druhá všem kolem sebe důvěřovali, neviděli ve svém okolí špatnost, nepředpokládali ji. „Jsem špatná?“ sama sebe se zeptala Lalinka.

Sedí tu u karet. Že je pan Liodoro naproti ní velký přátelský cizinec? Určitá váha, oddechování, nějaký tvar. A přitom mlčí dokonce i sám vůči sobě – jako kdyby nepromýšlel jednotlivě skutky, z nichž sestává jeho vlastní žití, nýbrž jen vykonával jakési prastaré naučení, dědičný sklon. Nezná sám sebe. Ona, Lala, ho poznat dokáže! Pohlédne na něj přátelsky, a bude to, jako by mu

porozuměla, beze zbytku, naráz. A jeho oči na ní spočívaly, oči se vymaňovaly z onoho tvaru, z oné váhy. Tam uvnitř se násobily vyprostitivé síly. Hleděla na něj s láskou: a jako kdyby křesala jiskry z obrovského kamene. Ne, nechce být špatná. Odvážila se: „Mám v těchhle šatech hezký prsa?“ zašeptala. A přála si, kéž by její šepot taky znamenal: „Nedělám to z marnivosti, nedělám to z marnivosti...“ Ne, toužila se jenom dát těm očím: ať se pokochají a propátrají její tělo, její jemné tahy, a ať pak duch jeho očí ustavičně proudí, obíhá, vznáší se – ustavičně vyjevovaný, oživovaný, proměňovaný. Lala se usmívala.

A všechno ostatní postupně pozbývalo důležitosti: rozhovor Glórinky s panem Gualbertem Gasparem tady poblíž, jejich opakovaný smích, a chování. Všechno to, co ji ještě nedávno znepokojovalo – Lala se až začala bát. Glórinka vyzývavá, přidrzlá: „Hele, Zé Gaspare! hele zé-gašpare...“ popichující toho muže tímhle oslovením; jásala. A on, pan Gaspar, chlípny, samý cukrblik, chlap pusy dokořán, drbal se na nohou. Nemožné se nejspíš stalo skutkem – hřích. Ona, Lala, je ani nemusí úkosem sledovat, aby měla jistotu: o její lehkovážnosti a jeho nestydatosti. Úplná karikatura! „A třeba si to myslím a cítím to tak proto, že to nejsem já? Hřích bližního vždycky narušuje řád a je nebezpečný...“ zpytovala se ještě. Naháněli jí strach. Má Glórinku varovat pohledem, pokárat ji, zadržet? A to všecko tady, tak blizoučko, a ostouzejí tím Buritiště, ostouzejí pana Liodora. Musí je dostat od sebe. Uráželo ji to, náhle se jí to bolestně dotýkalo. Ale nehýbala se. Držela karty, hrála. Nic špatného se neděje – přítomnost pana Liodora je chrání, všechny. Hrála. Chtělo se jí smát Glórinčinu žertování, hlouposti pana Gualberta Gaspara. A najednou šeptala: „Takže co ty prsa...?“

A zachvěla se, ušlechtilá, byl nejen okamžitě nadšen, také jí očima děkuje. Pan Liodoro si řekl o kořalku. Vysrkli ji on i kmotr Gual, nahlas ji pochválili, pomlaskávali. Ale vtom se panu Liodorovi s přibývajícím požitkem zachtělo ještě něčeho víc: udělal, k čemu normálně nikdy nedocházelo – prikázal, ať Glórinka přinese taky víno. Sladké husté víno, ztěžklé v poháru, mok z burití, který vypráví o tajnostech Geraisů, převaluje prudké větry, suché povětrí, živé úvaly. Pily ho Lala i Glória. „Panenko skákavá, to je ale síla, jak hladce klouže do krku – na tohle pití musí mít jeden dobrý játra...“ zabásl si pan Gual, všichni se dali do smíchu. Smáli se; a dobře bylo. Pila ho Lala, všichni se smáli jejím veselím, tohle byl život. To kvůli ní pan Liodoro pro víno poslal, byl to hold. A Gual, poťouchlý, mdle mlsný, dostal kuráž, oči mu ulpívaly na Glórince, jako by chtěly setřít pel. Ničemnė ruce se snažily dotýkat Glóriina těla, jejich paží, jak

mohl. Nebyl snad život takový? Na beztvarych slepých spoustách hmoty se vytvořil tenký povlak krásy a na tu se třásla ta chtivá látka, život bez pozlátka. Nezřízená chuť žít – pan Gaspar. Dožadoval se žití, ba víc, aby ho nechali. A Glória mu šla na ruku. Byl to hnus.

Později v pokoji. Copak mohla spát? Přehazovala se, úzkost jí nedala. Jak zachytit, vytušit za tichem každou částičku hluku? Náčelník, ten vystrašený Náčelník s přeludy, bdící na stráži ve mlýně, Náčelník Zequiel, který dovede noční šumy půlit, dokáže on snad vydělit každý zvuk z toho, co by se v domě mohlo dít? K čemu dost možná dochází – pan Gaspar, nemotorný, jistě nemeitelný vůči zázraku jménem Glória; Glórinka, přemožená jako mrouskavá kočka; výbuch a hlahol smíchu... Byla pobouřena. A její mysl, zavěšený otrok, sama sebe trestala takovými představami. Jako by to všechno vycházelo z ní, z její odporné fantazie, ach, nic si nepředstavovat, nemyslet – spát... Toužila po spánku, jako by toužila po chladivém obváznutí rány. Usnula? Něco se jí zdá? Zdálo se jí to? Že někdo ťuká lehounce na okno. „Lalo?! Lalo...“, volá. Glória? Glórinka, že by sem přišla v tuhle dobu, potmě vyšla ven, obešla zvenčí dům, vstoupila do zahrady, vyhledala její okno, volá na ni, klepe? Bože, jen se neprobouzet, neotvírat, nemyslet – když se jí to podaří, všecko zůstane v klidu, jako by bylo k ničemu nedošlo. Neslyšet. A – to není na okno, to je na dveře? „Lalo! Lalo!“? Nepřihodit se... A musí slyšet, musí se probudit. Zbystřila. „Lalo... Lalo...“ Poslepu ji chytá za paži, je to ona, Glórinka je tady, stojí u její postele. „Glórie!“

Už ji držela v náručí. Nevěděla, jak rozsvítila. A obě tu stály. Glórinka, bušení jejího srdce, rumělec, celá mimo sebe. „Šla jsem dál, Lalo... Mělas otevřeno...“ Prudce oddychuje. Schová ruce. „...Nechalas otevřeno...“ Rozpláče se? Zorničky rozšířené, z velkých světlých očí jde strach. Řasy, ale ale, zvlhly? „To je strašný, Lalo... To je strašný...“ Ruce se jí třesou. Nabrala rovnováhu v objetí a plakat nemůže, anebo nechce. Posadila se na postel. „Lalo... Vlasy mám jak cent...“ Dveře předtím zavřela na zástrčku. Najednou se zasmála, potichoučku, brání se před Lalíným úzkostným pohledem, ta jí svírá paži, naklání se nad její tvář, jako kdyby chtěla objevit nevimjaké stopy, očichat ji, vyzpovídat. Uhodí ji? A Lala zuřivě hlesla, sykla: „Glórie... Nelži! Tys byla v pokoji pana Gaspara...?!“ A Glória přitiskla ruce k tváři, oči má dokořán vyřeštěné: „Ne, Lalo, ne! Nebyla, nikam jsem nešla... Namouduši! Přísahám...! Co tě to napadá...“ Usmála se posmutněle, pořád ještě sklíčená. Lala o krok couvla. „Ach, Lalo, Lalečko, nezlob se na mě... V žádném pokoji jsem nebyla... To na chodbě...“ A rychle, jako by musela sebrat

odvahu k tomu, aby vyhrkla: „...Objal mě, chvíli mě líbal... Jenže pak mě stisknul, byl jako blázen... Och, Lalo, nesměj se mi... K ničemu nedošlo, přísahám, jenom mě zašpinil... Jenom...“ Lala ještě trochu ustoupila, ale natahovala se – aby ji lépe viděla? – v přítmi pokoje. Glória – zlomený pohled, bosa, bílá košilka, hrud', oblá ňadra, ten zhovadilý chlap ji porobil... „Řekni, drahoušku Glórinko, řekni mi: zašpinil tě... Kde? Kde?!“ „Ale Lalo! Vždyť ty mi líbáš... Ty...“ Och, smích, dvojhlasně, a už se oblouzeně držely. „Představ si, Lalo: on byl v podvlíkačkách...“ Jejich těla, takové krasavice, a dotýkat se kalu věcí, a pak se k sobě tisknout, jedna do druhé se utéci... Avšak „Ne!“ řekla. Zaslechla nějaký šramot? Ne. Náhlá úzkost, která se rozplynula v chladné trnutí. Cítila vlastní srdce, jako by se tryskem vzdalovalo. Glórinka v její náruči byla panenčí holčička, voněla po holčičím. Její panenky zorničky, její oční víčka, napůl. Něžně ji objímat neumí? A Glórii teď otřásal pláč. Ale ona, Lala, plakat nedokázala. Zjistila, že je šťastná, moc a moc.

Poránu měly obě strach.

Chladný den. Chodbou se blížila s prvním džbánem mléka teta Cló a pozpěvovala si veselou písničku; narodila se úplně jinde, nahoře na kopcích, a tak jí čistá ostrost chladu dělala radost. Hlasy silných skotáků venku zněly jako záruka. Čeho se Glória s Lalou bály, že se tak ostýchaly? Věděly obě o témže a jedna nad druhou bděla, pohled stíhal pohled v letném úzkostném připoutání. Ráno už pokročilo, mlhy složily křídla. A jak na Buritišti všechno oživalo, totiž stálá všednodennost, jakýsi neotesaný styl navracel klid. Pan Liodoro vyjížděl se svými honáky na koních: vyhánělo se stádo. Maria Behú přišla na verandu. Ty drobné hlodající výčitky, znepokojivý osten, mizely pod vatovými chomáči vláken – jako by se samy od sebe vytratily a byly ty tam. Avšak jim, Lale s Glórií, určitě spadl kámen ze srdce, když se dověděly, že pan Gualberto Gaspar ještě za tmy, mezi kuropěním a rozbřeskem odjel – jak sdělovala teta Cló. Mužský. Odjel, napůl vzal do zaječích. Glórinka zajásala. Najednou se sama od sebe dala do zpěvu. „Poránu dobytek na pychu nenachytáš...“ špitla se smíchem. Vyplázla špičku jazyka. Její otrlost byla pozůstatkem nevinnosti. Člověk se musel zasmát. A dívaly se: zmámený prach se zvedal zlatavě, rudě směrem k východu – právě v tu stranu totiž stádo táhlo, tam je hnali. Den plný slunce.

Všechny ty dny, jako z udělání nádherně zimní.

Jak by nebyly? Čekat. Lala se rekapitulovala. Učiněné blaho, takové příjemné proudění z jejího nitra, a ona se obrozovala. Objevovala tolik věcí. Jako kdyby na Buritiště přijížděla teprve teď; žila tu už takovou dobu, a nedokázala vzít na vědomí prostou existenci těch lidí. Ten den.

Pan Liodoro. Psi mu vždycky rádi ulehnou k nohám, zvednou k němu čumák a oči, položí si hlavu mezi přední packy. Klidně chodí v ohradě mezi kravami, když chlapi dojí; rýsuje se na dálku. Na noc si do ložnice bere sklenici vody. Když si přehodí mohutný tmavošedý plášť, vypadá ještě rozložitěji, nebojí se sednout na koně a vyjet do deště. Kartáčem si přihladí vlasy, ještě chvilku otálí na verandě, široký klobouk zatím posunutý do týla, řemínek pod bradou. Pak přijede zpátky, úsměv má vždycky upřímný, ať z něho crčí voda nebo je obalený prachem, úsměv silných bílých zubů, takovými zuby překousne plátek sušeného hovězího na jeden stisk. Na hřbetu rukou má rezavé chloupky, s jídlem je hned hotov, ale jí tak nenápadně – dokonce ani toho chvatu si člověk nepovšimne. Kávu pívá hrozně horkou, skoro ji nesladí, zamlaská jazykem, vždycky chválí, jak je dobrá. Zamne si ruce, jednoho po druhém si volá nádeníky i čeledíny od krav k výplatě do venkovního kamrlíku, do místnosti na verandě; v životě se na nikoho nerozkřikne, není slyšet, že by se rozčilil. Jeho žena, matka Glórie a Behú, Ísia a Irvina, se jmenovala paní Vininka, prý se k ní vždycky choval hezky, láskyplně, byla pěkná. Honáci ho uznávají a ochotně ho poslechnou, zachází s lasem a sedí v sedle stejně obratně jako oni. Ve venkovní světnici má svoje lehké pradské sedlo i sedlo největší, vykládané, svůj stříbrem zdobený postroj; má tam obchodní záznamy a na psacím stole štos účetních knih. A pana Liodora vždycky potěší, když se dcery rozezpívají; sem tam pak utrousí slovíčko o něčem ze svého dětství. Je napůl z Geraisů a napůl odtud – ze svých houštin, svých plání, jako strom. Všechno mlčky zasvěceně řídí, jako by se ho to netýkalo. Rozloha čela, masité rty, husté obočí. Je ramenatý a vysoký, a silný, ne, ne, tělnatý není. Když si připíná ostruhy, jakživ se neposadí na lavici, opravdu si je přidělává vestoje, bez obtíží se k nim svižně sehne.

Opírá se jedním loktem o zábradlí verandy, druhou rukou si stíní oči nebo zeširoka mává na svoje chlapy, ukazuje napřaženým prstem. Jednu nohu zakročí – černé jezdecké boty má vždycky vycíděné, to vede v patrnosti teta Cló. Vypije kalíšek pálenky, otře si rty, dostává barvu. Všechno jeho oblečení voní, v zásuvkách prádelníku je proložené svazečky vetiveru, teta Cló si na tom dává jaksepatří záležet. V šuplíku stolu u sebe v pokoji má uložené zlaté hodinky, modlitební knížku, která patřivala paní Vinince, brýle, dvě tři zažloutlé fotografie, revolvery,

tesák s příměsí stříbra v nádherné pochvě, stearinový oharek svíčky, farmaceutickou ročenku a pár barevných žetonů; ty žetony si schovává, no copak to nevypadá, jako kdyby si schoval hračku, nepůsobí snad jako velké děcko? Lůžko úzké, jenom jeden polštář, u hlav postele taburet s lampou, krabičkou sirek. Na omak jsou lůžko, tenhle polštář i matrace až moc tvrdé. Že by se mu na nich dobře spalo, má snad pohodlí, jaké si zaslouží? Okno vede na západ, směrem k Geraisům, na lesní porost při řece. Pan Liodoro má rád hustou polentu, lilek *jiló* s vepřovým, palmové výhonky z burití, víno portské i to zdejší. A ruce má teplé. A co asi jinak obnáší jeho život hodinu po hodině? Když je na pláních, když se dlouze prohání po rozlehlých pastvinách a polích, objíždí svoje panství. A pak v soukromí s těmi ženštinami – paní Dionéiou a tou druhou – , jak se asi mají rádi, o čem se spolu baví a co na nich vlastně viděl, že si je vybral: jestli pro neutuchající něhu, nebo pro zběhlost v neřestech, umění rozkoše prověřené zkušeností, anebo proto, že mají velkou slabost pro muže. Jak asi dopodrobna vyhlížejí ty domy, v kterých ony bydlí a kam se za nocí lačně vrhá jako na zteč, před níž ho žádný nezastaví. A k čemu je mu nějaká Lala? Ale vždyť ji tenkrát přivezl z města, dojel si tam pro ni a přivezl ji s sebou, vlakem, na nákladáku vystlaném jaguářími kůžemi, volským potahem, dovezl ji sem. Šlo mu o to, aby s ním za každou cenu jela, chce ji mít napořád tady na Buritišti, zdržuje ji tu. A ona tady je.

Celý den ho neviděla.

Tu noc se jí ho spatřit nepodařilo. Tolikrát se šla ke dveřím pokoje podívat, jídelna se temně rýsovala úplně vzadu za skomírajícím světýlkem v chodbě. Věděla, že o tom nesmí hloubat, vidět za tou nepřítomností něco neblahého. Má tady na tom dochvilném Buritišti dost času, a její vědomí proti malé přestávce nic nemá. Nač vůbec čeká? Najednou pochopila, že ani na tohle nechce myslet; měla strach z vlastního prozření. Ale – když se dál nechají bez vůle mlčky obchvacovat a unášet – pak se to celé stane skutečností, více bez poskvrnky než nevinnost. Čekala. Taký se lekla, že se třeba u ní v pokoji objeví Glórinka, ale Glórinka se neobjevila. Přestávka; a zítřek se blížil, vkrádal se člověku za zády. Věděla to.

Byl to další den poklidného očekávání. Přijel pan Ísio, nečekaně, vprostřed odpoledne. Pan Ísio tu přespál. V noci jídelna zůstávala vytrvale temná. Bdění i spánek byly pro Lalu zastaveným časem odkladu.

Nový den. Stále totéž. Všichni tak strašně stejní, dokonce i Maria da Glória; copak oni neberou na vědomí čas? Ale ano – říkali: „Pozítří se začne s mletím...“ Ovzduší se tetelilo chladem, hvězdy třeskuté. Všechno bylo nachystané – lidé, mlýn, kotle, voli, vozy. Vyrazí sklízet zralou třtinu na plantáže, pan Ísio už byl zase zpátky na Slůjce. Zato Glórinka vypadala, že už zapomněla, co se stalo, na pana Gaspara, na krušné chvíle, hanebnou křeč v té ohavné náruči, na otřásající hodnotu své nahoty. A pan Liodoro stejný, jako odjakživa býval, uzavřený v obvyklé neproniknutelnosti, soustředěný na přípravy a zařizování při plnění jakéhosi tajného úkolu. Namouvěru, rychle se zase utekli do zvyku, zobebraněli, trpěná malost života jim nanovo zachvacuje bytí! V nitru každého z nich se ukrývá jeho hmatatelné nejcitlivější já, uzavírá se tam, drženo v nedobrovolném odloučení; nemalého úsilí je zapotřebí, má-li se vyčihnout jejich vzácný příchod blíž, jejich rozechvělé eskapády, jako by šlo o pralesní bytosti, které zahlédneme, jedině když je zachvátí podivný hlad, a ony se, náhle odčarovány, kvapně znesvěcují. Glória i pan Liodoro mají strach, že by tu mohlo dojít k troše krásy, nechtějí to? A přesto se k tomu schylovalo, vypovídaly o tom tyhle dny, to prosakování zámlk, hrany předmětů, bylo cítit nahuštění jakési předtuchy. Zato ona chce. Už déle nevydrží čekat. Za noci na rozsvícené chabé světýlko, koutek jiného tepla, jistý bod. Za noci, až se celé Buritiště rozkolébá jako špatně přivázaná loďka, která se každou chvíli může odpoutat, jediný vlásek tomu brání. Troufala si. Pozdě té noci bylo zas vidět světlo v jídelně. Lala se šťastná pustila chodbou. Celá se předtím vypěknila, ráda by, aby její šaty byly závoje k zplenění, aby se rozplynuly v pěny. Pan Liodoro byl tu, na místě. Čekal na ni.

Ona však vycítila – stala se, děje se jakási změna! Uznamenala ji, sotva vkročila dovnitř, ještě si ani nesesdla. To jiné ticho, které se dalo krájet, se dotklo jejích úst náhlými nehluchými nárazy vzduté vody. Posadila se, je už v mrazivém objetí strachu? Něco se změnilo, strašlivě, bezúžasně to věděla: jako by to věděla už hrozně dávno, jako kdyby se v ní to skryté povědomí dlouho hromadilo, až v tomto okamžiku výbuchem vzplálo. A myšlenky jí vyšlehly plamenem. Věděla, na čem je, stáhla se plně, přeplně při smyslech – její vnímání bylo ostří schopné osekát v prostoru nápěv. A dostala strach. Strach úděs, jako by její bytost náhle neměla stěny. Nastražila se.

„Dceruško...“

Ne pro ten hlas, mírný, uměřený. Ne že by se mračil, tvářil se přísně. Ale ona viděla. To už nebyl ten muž. Teď se jeden druhému zatoulali, spojovala je jenom napnutá nitka. „Hlavu vzhůru!“ řekla si mezi zuby. A usmála se prostě. Takto čekala.

„Dceruško...“

To nedává smysl. Od jisté doby už se mu nechtělo oslovovat ji takhle, vyhýbal se tomu. „Dceruško...“ To, co říká, nic není, jen aby mluvil. No jistě, dává si načas, než zasadí úder, přezvykuje to své nijaké odkládání a potvrzuje tím, že je rozhodnut nakonec pronést něco závažného: potřebuje nejdříve zrušit navykly rejstřík smyslnosti, kterou bylo po tolik nocí všechno mezi nimi prostoupeno. Daří se mu to, no baže! Božínku, to ona dobře pozná – takový velkodušný despekt. Věděla, že je zapuzená, zbavená všeho, co měla. Stiskla rty. A pak se honem usmála, musí být pevná. V jednu chvíli pomyslela na nenávist. K tomuhle muži? Ne, to už nebyly tamty druhé oči, oči neúhybně upřené – které naléhaly, které se lísaly. Muž, který ještě minule zkoumal na jejím uhadovaném těle zřídla lásky – jak ji Pánbůh stvořil –, krásu, ono cosi. Posledně v jednom okamžiku vykřikl: „Ty jsi tak rozkošná, tak lehoulinká, Lalo. Usnout mi tu, odnesu tě na jedny ruce k tobě do pokoje...“ Řekl to vůbec ne s úsměvem – a jí se zatajil dech, zatoužila se bát, že se jí ty ruce znenadání chopí a budou ji unášet málem v závratí... Ale teď, takhle ničeho nic, proč? Proč?! V hlavě se jí pohromadily nejrůznější domněnky. To kvůli tamté noci – s Glórinkou a Gualem, s ní a Glórinkou? Jakpak by se to dověděl? Znovu dostala strach. Byla padající kamínek v nezměrném očekávání dna. Jenže pan Liodoro otálel, že by úmyslně? „Co říkáš na mletí, dceruško?“ otázal se. Odsekla příkře: „Nic. Nic. Nic.“ Proč tolik váhání? Copak je taky zbabělec? Nevidí, že ji tu cokoli, v čem se neozývá nenávist anebo láska, rozkošnictví anebo násilnickost, krutě uráží? Mužský!

Ať ji třeba zraní, uhodí, vychrlí na ni bezectná očernění – ale jako násilník, chlap, surovec. Jak že ji může nazvat? „Děvko!“? A ona, nestoudná – „Ano, přesně to jsem, ano! No tak?! Chceš mě, tak mě popadni, posluž si...!“ opáčí, vykřikne, vztyčená, vykřičeně rozhalená, a krásná... Mužský...! Slina jí hořkla. Slyšela, jak jí do spánků buší krev. Navenek chtěla vypadat klidně. Ztracená, teď už ztracená, hlavu však všet nemusí. Už to má, klidná navenek bude, když se bude pohrdavě usmívat. Schválně se na něj dívat. Provokovala ho: zabodnout do něho oči, a s jakým pohrdáním, dostat se až na průlinčítý kámen jeho kostry. Mužský! Uhýbá pohledem, dělá, že na podlaze hledá láhev s pálenkou – která tam není. Nahlas se zasmála; vysmála hady.

Pan Liodoro přivrátil tvář. Byl jiný. Potemněl? A pravil. Tiše, měkce, přirozeně – chce dát najevo náklonnost? Pravil:

„Leandro, dceruško moje... Co já vím, dceruško, nezajídá se ti už ten náš zapadákov, tahle divočina? Nestýská se ti náhodou po návratu do pohodlí městskýho života?“

„Zajídat, to nezajídá,“ ihned poopravovala, „to ne, jsem tu ráda, vždyť se tu mám jako v bavlnce... Ale potřebuju se zase vidět s rodinou, s přáteli, dohlídnout na byt, dát si šít šaty, tolik věcí... Čas ubíhal, a já to donekonečna odkládala. Ale teď už opravdu musím jet...“

Zareagovala, odpověděla hbitě, dokázala to! Oddechla si, šťastně ji nadnášela vlna hrlosti. „Ať jsem silná!“ chtěla po sobě tisíckrát chvíličku předtím, a teď se jí to podařilo, svedla – tón proti tónu, ocel na ocel – odrazit ránu! Všední, klidnou odpovědí jakoby o hotové věci, předem dopodrobna rozmyšlené. Její blaze plesající nitro si blahopřálo. Předvedla se silná. Taky bývala mohla vyjet: „Jsem tady prosím pěkně jedině proto, že jsem se nechala uprosit, že si pro mě někdo dojel...“ nebo „To vás až teď napadlo pomyslet na moje pohodlí...?!“ Ne. Prý „Leandro!“ Jakživ jí nikdo nikdy takhle neřekl... Ne. Je prostě jenom lala, nic víc... Culila se bez licoměrnosti. Ne, on se nesmí dovědět, co ona cítí, co si myslí. Neuvidí ránu krvácet!

A on ji bezelstně nechápal. Vypadal, že rozumí mylně. Bloud, bloud, bloud. Celý pan Liodoro.

Ano, držela se zpátky. Mohla se zvednout, popřát mu dobrou noc. Věděla, že má podpatky; ať se jí neviklají kolena! Mohla mu na všechno naplivat, na celou tu opileckou přichylnost, tu útlocitnou neřest. Ale ne. Chtěla tu ještě chvíli zůstat, bezstarostná vesele mluvit o nepodstatných věcech, o svých plánech ve městě, o čemkoli vzdáleném a zbytečném. „Pokud to půjde, ráda bych se vypravila do tří dnů... Abych nepřidělávala práci, vezmu si jenom dvě zavazadla do ruky. Zbytek mi pošlete pak...“ Znovu se krotila, odměřovala se – mohla taky říct: „...Párem volů s vozkou Filianem, nic víc, jako ta druhá, co odsud odjela umřít...“ Nikdy! Mohla ho teď zaskočit nářkem, rozplakat se, ptát se: „Proč?!“; a všechno si zapovídala. Jen když bude ten prostoduchý rozhovor ještě chvíli pokračovat. Ať vidí a vezme na vědomí, že je prázdná a povrchní a vrtkává jako špatné ženy, ty, co pokoušejí nejvíc. Mluvila. A on odpovídal, chápavě, dokonce láskyplně, ba posmutněle. Vkládala se do toho převleku. Teď se, aby své předstírání vylepšila, jednou či dvakrát otázala, zběžně, jakoby jenom z bujaré radosti z blízkého odjezdu a v touze zdůraznit, že je to všechno z čiré marnivosti: „Připadám vám takhle hezká? Líbí se vám

moje paže?“ a nedoufala v odpověď. A on, i kdyby se usmál nebo něco přátelsky prohodil, cítila, že s ním nic nepohne. Byl tu, držel se na uzdě. Jenže ho prozrazovaly oči: toužil po ní! Byla si tím jista. Ale pak tedy tím hůř – všechno to bylo strašlivé, neodvratné, cože se je to chystá rozdělit? Och, taková neviditelná mez, hráz nemožného: neměnná kletba, hora. Právě toho on je poslušen, toho neexistujícího stínu – silnějšího než pravda jeho těla – a nebude snad zapotřebí let, staletí, než toto vymizí? Lala, Leandra se zachvěla, uvědomila si, že jí co nevidět sevře hrdlo další úzkost, došlo jí, že tohle už nevydrží, že se sesype, rozbřečí. Ne! To nesmí. On po ní touží, kdoví jestli už není blízko okamžik, kdy podlehne, kdy padne na kolena? Musí být silná, musí být krásná, tím krásnější v tuhle chvíli – pokud tuhle chvíli ztratí, bude možná všechno navěky ztraceno, kdo ví. Musí být krásná, jen to. Usmát se. Usmívala se, mluvila. Její tělo se nabízelo, rýsovalo se čím dál omamněji při každém nepatrném pohybu, při každé změně polohy, vzlétala z něho radost za radostí. V liduprázdnu, v dobolívání jeho očí doprovázela odrazy svého dál a dál lalího zdvojování.

No a? Mužský. Pomaloulinku se ten muž začínal mučit. Chvěl se, ó ano, trpěl! Slavila vítězství. Má ho v moci, vyvádí ho z míry, obklopuje ho jinačím horoucím žitím, spaluje ho, zasypává ho trýznivými ostny, může ho zabít. „Jsem komediantka, ano! No a co?!“ Jak se pan Liodoro svíjí pod tím toužebným pohledem zpoza líčených úsměvů. Tenhle muž... Ale jenom trpí. Rozpláče se? Kdepak je teď ten nespoutaný plemeník, prznitel a ukojitel, schopný zmocnit se kdekeré dovolené ženy a podříditi jí své vůli? Jenom ať nepláče! – protože to by pak nebyl on. Nechtěla jím pohrdat, a tedy ho ani vidět zkroušeného, nechtěla slyšet prosby o odpuštění ani sentimentální řeči. Věděla: on nepovolí, nikdy. Tak ať, dobře že nenaříká! Ať aspoň neprojeví slabost. Ať před ní neodloží svoje pověstné ustrojení, svoji urputnou tvrdost. Ví snad, tuší, že kdyby se takhle ponížil, bude mít od ní pokoj: zničí v ní dokonalou touhu? Ano, nehýbal se, a vypadal odhodlaně, a jeho mužské oči měly slzy na krajíčku. „Tak dobrou noc!“ řekla. „Jde na mě spaní.“ Vstala.

Šla bez ohlednutí, věděla, že její krok se tím vyvázáním oprostil.

Její pokoj. A zhroutila se na postel.

To bylo pláče! Pozvedla oči. Jak se tu připozdilo! – takový žal... Vyděsily ji flakóny voňavek, odoraná brázda vůně. Bušily jí do rozbolených skrání paličky nelidy, drncela, hořela celá hlava.

A Lala si pomyslela: „Ten pes!“ Věděla, že dospěla na vrchol. Veškeré nenávisti, kterou je schopna zakusit. Ten muž teď v jídelně nejspíš pije. Ať třeba prochlastá celý život! Možná teprve alkohol ho jednou trochu obměkčí, nahlodá tu jeho nesmyslnou strohost, zlidští ho. Plakala dál. Ráda by, aby ji bytí nedusilo. Ne, to, oč teď přichází, nic není, byla to jenom neurčitá matrice něčeho, co bývalo mohlo být. Bolest za čelem. Je bez duše. Nic. Výčitka a míň. V nitru náhlé prázdno, mučivé, jak je jí stydno: porušila svoje ochranné pásmo. Chtělo se jí plakat dál. Padla na tvář. Byla sinalost sama, nehybně ležící obličej. K ránu se jí zdál sen v posledním spánku té noci, temné sedlině muk.

Tisíceré ruce ji přetvářely.

Raničko Leandra vstala. Zatnula zuby. Dlouho se myla – na tváři jí nesmělo zůstat ani stopy po běsnění. Vlasy, ty se odhodily krátkým pohybem vzad. Dělal jí dobře pokrčít rameny. Chtěla se rozhýbat, nabudit, začít se chystat. Kdyby mohla, oblékne se jako muž. Zhluboka dýchat. Chtěla si osvojit trochu drsnáctví. Ničeho se nebála, nic si nemyslela. Vyzískala snad nové vnímání sebe sama, zdravou silnou lhostejnost? A najednou probírala šatník, v duchu už byla na cestě. Intenzivně se přestala zajímat o jakoukoli budoucnost. Dobrá palma burití pro ni skončila.

„Lalo, Lalo, nepůjdeš k snídani?“ to ji sháněla Glórinka.

Glória, přichylnost toho hlasu – a má ji ráda, ano: šestým smyslem to letmo vycítila. Být v pohybu. Nezastavovat se a nezamýšlet. Chtěla, aby její nohy byly větší, opanovaněji šlapaly po zemi a aby se jí tělo zbrotilo potem při jakékoli činnosti. Nechtěla vědět, jestli existuje. A Glórinka stála u ní.

„Co je, Lalo? Co je?“

Zastihla ji při ukládání věcí, a tak neskrývala úžas.

„Odjíždím, milunko. Musím jet...“

„Ale takhle ničeho nic, Lalo? Takhle?!“

Nic na to neřekla. Nepřestala popocházet po pokoji, brát do ruky to nebo ono, všechno jí mohlo být obranou. Věděla, že je možná její úsměv zlý. Věděla, že přítelkyně je naměkko a že ona

sama na břehu řeky něhy prahne po zjihnutí. Ne. Jet odtud pryč, odjet, dokud ji uspané Buritiště posílalo pryč, když se vše odpírá a listy usychají, nemálo z nich, s nádechem podzimu. Má Glórinku tolik ráda! Odjet, neúhybně.

„A co já, Lalo?!“

Cítila s ní, nenadále dětskou. Co jestli jednou, co jestli nyní je jim dáno strádat. Cítila ji nablízku, božínku, takové děcko, její bytost – povzdech, který se vytratil. Kvůli Glórince ji proti všem posedla ostnavá vzpoura; už už volala:

„A... já...?! Co já, Glórie?“; řekla přidušeně.

Zranila ji. Zalitovala, závan jakoby chladu. Ale takovou odpověď nečekala, její břit, změněný hlas, teď ztrpklý, výhružný:

„Jo tys mi chtěla dělat macechu...?!“

Obratem se otočila. Pohlédla jí do očí. Jenom se usmála, ironie a bolest, půl na půl. Milovala ji takovouhle, živou a zdravou a celou bez sebe, vyvázlou z ohně. Jenom se usmála, jen na ni hleděla. A – Glória – ještě měla pohrdání na rtech, ale v očích už jedině lásku.

„Lalo, ach, Lalo! Odpusť mi...“

Odpustit? Zlíbala ji. Glória vychrlila málo i mnoho jedním dechem.

„To je všechno proto... Mně je taky moc smutno, Lalo, mám nervy na pochodu... Kvůli takové věci... Všichni jsou z toho vedle... A tobě to nikdo neřekl, nikomu se do toho nechtělo. Ten dopis...“

Dopis? On přišel nějaký dopis? Všechno najednou vycházelo najevo. Plné světlo bodalo. Leandra svírala v dlaních Glórinčinu ruku, můj Bože, potřebovala to.

„...No dopis, od Irvina. Ísio ho dostal, přijel s ním, ukázal ho tátovi... Ach, to je děs, Lalo: tý ženský, tý, co mu popletla hlavu, se narodil syn. Narodil se jim syn! Oni teď mají syna...“

Tohleto. Lalinka to slyšela, slyšela – víckrát – schouleně ucouvla, prchala i před jejíma rukama; opřela se o prádelník, ztratila vládu nad svou tváří, cítila, že ji má příliš vysoko, uprostřed

ničeho. „Ach Lalo, proč? Proč se to muselo stát?!“ poslouchala Glórinku, dlouze. Dopis. Rázem to chápala. „...On ve mně vidí Irvina... Ví, že už nepatřím k jeho Synovi...“ Ty noci. Dopis. Už ani nevěděla, co dělá. Popadla jednu voňavku, teď si ji najednou lila na ruce, na šaty, a sama viděla nerozumnost toho počínání a bála se, že její zoufalé prsty lahvičku rozmačkají a zkrvaví se, pořežou. „...Tak on mě miluje, on mě bere jedině přes Syna...!“ Dosedla na postel. A teď přemítala, přece jen, před očima jí probleskovaly útržky vzpomínek, výjevy, chvíle – které se vešly do prázdna na výkřik. Celé Buritiště, nezměněné, čnicí nad roky; Močár, shluky burití, vítr s mocným vanutím a deštěm. Pan Liodoro: oči, které sametověly... Pan Liodoro – mohutná šije, nejinak než býk; a ta nestydatost, nejinak než pes... Takže ho nenávidí? Ne, to nemohla. Už i sebe nenávidět přestala, nedávala si vinu, nezačala sebou pohrdat. Všechno se utišilo, tišilo se, zčista jasna, s důvěrně známým ševelem, glogloglo, jako kapka a lok. Měla je ráda, dokonce i jim navzdory, pomaloučku, spořivě a navzdýcky, ať od nich bude jak chce daleko, Glórii, pana Liodora, Behú. Měla je ráda. A chápala: jakési probuzení – probouzí se? A zdálo se, že celý život je tohle, jenom tohle, nic víc než to: postupné probouzení ze soustředných snů – ze snu uvnitř jiného snu uvnitř dalšího snu... Až do nějakého konce? Upokojila se. Umlklý ševel. Jako kdyby si říkala: „Mou povinností je radost bez důvodu... Mou povinností je být šťastná...“ Usmívala se. Ale copak ji vlastní rysy tolik zrazují, že se na ni Glórinka tak dívá, že na ni zírá, hadačka zleknutí a úžasu?

„Lalo, copak je, Lalo? Co ti je? Řekni něco!“

Glória, bláznivá bohyňka, vzlyká a mluví najednou a drží se jí jako klíště, přítulnější a bolavější než v objetí, a žadoní: „Pro lásku Boží, Lalo, tak mě teda vezmi s sebou! Půjdu, kam půjdeš ty, uteču, když bude třeba, půjdu s tebou... Nech si mě u sebe, Lalo, do smrti s tebou budu bydlet, my dvě spolu... Mám tě ráda, radši než všechny dohromady, budu pro tebe pracovat, ale nenechám tě, Lalo, neodháněj mě...“ Najednou se uprostřed pláče začne usmívat, s něžným našeptáváním se nabízí: „...Můžeš si se mnou dělat, co budeš chtít, Lalo... Jsem tvoje...“ Usmívá se. „Půjdu s tebou, Lalo! Půjdu.“

Musela ji upokojit, šeptala jí pořád dokola jednu a tutéž radu, a svěřovala tajnosti, které se předávají jedině v polibku anebo pohlazením ruky rukou. Je zlatíčko, a k tomu krasavice. Víckrát ať to neříká. Přijede si pro ni mladý hoch, láska, princ, už je na cestě. „Ty myslíš, Lalo, že

Miguel ještě přijede?“ „Přijede, drahoušku. Už jede. Jsou lidi, co si dávají na čas...“ Usmály se na sebe. A Glórinka nakonec řekla, ona sama:

„Hlavně ať si ničeho nevšimne Behú, nějak jí teď není dobře. Ona by se Behú ráda tvářila kdovíjak silně, ale trápí ji dušnost, je jako moucha... Zítra přijede doktor...“

Zašly za Behú, semlely kdeco. Teta Cló šlehala v míse bílky. Denní čas nabýval při krajích. Všecko se ujednalo tak snadno: odjíždět bude za tři dny, poveze ji pan Ísio. Pan Liodoro, nejspíš smutný, kdesi na cestě k cukrovaru. Lalinka mluvila, smála se, do omrzení slibovala, že zase přijede, že na Buritiště nezapomene, že bude často psát. Přistihovala se, jak pořád dál pokračuje na jeden zátah, poddávala se tomu skoro bez námahy. Přijede zas, určitě. Ještě nikdy se nepodívala za řeku, nezná suchý geraiský vzduch, nikdy nebyla na Slůjce. V srdci si odtud ponese zhuštěný mír Dobré palmy burití. A před odjezdem se ještě napije první šťávy z rozdrcené třtiny, ve tmě načaté rozbřeskem bude mít ledovou chuť. A bylo jednoho dne, jednoho podvečera. Všechny ovšem rmoutilo, co se dalo s Náčelníkem Zequielem: zas se mu přitížilo – ležel ve mlýně, jen v očích a uších zpracovával vědění –, tuhle noc prý nepřežije. Zítra přijede doktor. Ten den bylo všechno zítra. Večer v pokoji Leandra položila tvář na polštář. Nevěděla, jestli nebude plakat. Čekala. Nesvedla to.

Brzo ráno všichni jednohlasně spustili křik a nářek.

Maria Behú byla mrtvá.

Pane Bože, a stalo se to přeukrutně, křehce v noci, v hlubině ticha. A smělo se to stát! Maria Behú, bez profilu, oči zavřené, na rtech ani utrpení, ani úsměv, a smrtí zkrásněla. Odešla na úsvitě. Takhle ji teta Cló časně ráno našla, v ruce růženec z fialových korálků, takhle ji pohřbí. Bolest všech postupně vlídněla, mluvilo se o nebi: „Co je asi na nebesích k vidění?“ Ach, neodejít tak z její blízkosti, zůstat tady, naslouchat vadnutí květin a nabodeníčkům svic, a bylo to, jako by rozmlouvala s Marií Behú – která by jí určitě ráda odpověděla, kdyby mohla: „Já vím, Leandro, já vím...“ Ano, má je ráda, všechny, jak tu jsou, Glórinku, pana Liodora, Marii Behú. Ba i stařenku Maurícii, kterou poznala jenom přes lásku těch dvou. Ale Marii Behú rozuměla víc než komukoli jinému. Behú: „Ona se vám taky den za dnem vzdalovala, odcházela do velké, veliké dálky...“ mohla by jim teď říct. Mohla by říct panu Liodorovi. Jako se palmy burití dohadovaly s vánkem – tichounce, tisíceře. Burití – tvrdost zeleně: kadlub. Maria Behú

však rozuměla: „Burití připomíná totiž Nebe...“ Odešla napřed. Všichni se, pokavad žijí, napořád rozcházejí do nejrůznějších míst. Maria Behú, rovněž princezna. Umřela osamocená všemi, v skupenství noci nikdo nic nevyslechl. Ani Náčelník? Ale on Náčelník najednou vyzdravěl, nenadále, zjevil se s tím svým džbánkem na bílé kafe ve dveřích kuchyně a s pusou od ucha k uchu vysvětloval: „Dobrotivost Boží je veliká! Sedmero bolestí... Takže ani nevím jak, usnul jsem a spal, ničehož nic se nepříhodilo... Dokonce mám ten dojem, že jsem vyléčený...“ Náčelník ještě nevěděl, že je Maria Behú po smrti; když mu to řekli, postavil džbánek na schod a dlouho plakal.

A přicházely všelice Kuchyňky, modlily se u mrtvého těla, mezi sebou si šeptem špitaly:

„Však von to Náčelník dobře říkal: něco se sejčkové nachechtali...“

„Chuděrka malá, že jí to ale sluší!“

„Hotová svěťice. Nebude se šít rubáš?“

„Půjde ustrojená pěkně v šatech.“

„Musí se sebrat všecko vod jejího prádla, co se na dvoře bělí na šňůře...“

„Nesmí se vyžehlít a schovaný musí bejt dávno předtím, než funus vyrazí z domu...“

„Takhle je nebožka jak svatej vobrázek, ještě na ni budu domejšlivá...“

„Při novoluní jich dycky pomře spoustu...“

Lalinka si vzpomněla – takový nápad, který v tu chvíli nedával smysl. A najednou byla s to pro Behú neplakat – tolik ji milovala, tolik jí znenadání rozuměla. A bylo to tohle, úplně bez důvodu i příčiny, ano: „Umřít je možná navrátit se do poezie...“

Kuchyňky přestaly se špitáním. Teď pofňukávaly, tichounce plakaly, div ne modlitba.

Marii Behú pohřbili ve Vsi. Celý ten den zvonil umíráček, nejsmutnější ze zvonů. Místní, všichni, přicházeli pana Liodora a Glórii, pana Ísia a Lalinku navštívit v manství útěchy – rozdrobené v dlouhých hovorech –, aby smrti Behú po pradávnm zvyku otupili hrot. Všem připadalo, že to Lalince i Glórii ve smutku moc sluší. A oni ve Vsi zůstali po celých sedm dní, až

do zádušní mše. Tady čas ubíhal jinak, v neokázalosti a netrpělivém zívání. Chvílemi se zdálo, že nejskrytější stesk po Marii Behú na ně bude schovaný čekat Doma, na Buritišti. Vrátili se. Mletí se nezastavilo: zdálky bylo slyšet zpívání vozů, postupujících vpřed s nákladem třtiny; a na dvoře, v cukrovaru, v ohradách, všude samé bagaso, světlé třtinové matoliny, které se vršily anebo rozlézaly, a ta sladká, přesladká natrpklá vůně. Teta Cló se u dveří nahlas rozplakala, skoro tak nějak obřadně; ale bylo to také, jako by trochu plakala radostí, že tu ty ostatní, ty, které si smrt nevzala, zas vidí všechny pohromadě. Lalinka vyhledala pohledem, jak se tváří pan Liodoro: zuřivě mrkal – držel se – v očích kalné řeky. Lalinka ocenila, že se onen bol nedává šířeji najevo pohnutím a že si pan Liodoro jde hned po své práci; připadalo jí, že se takhle pro Marii Behú rmoutí víc – pro tu, která tak zlehka odešla do míst, jež musí být pro lidi laskavcem. Pokoj, který patřil Behú, zamkli. A Glória ještě přinesla gramofon i s pověstnými sentimentálními valčíky, chtěla, aby ho uvnitř zavřeli taky, a teď vzlykala v Lalinčině náručí: „Lalo, neměla jsem místo ní radši umřít já? Behú bude tátovi mnohem víc chybět... A já už toho takhle dostala o tolik víc...“ Zdálo se jí, že Lalinka je bez nalíčení strašně bledá. Obě se na sebe zadívaly v zrcadle, společné prolévání slz jim dělalo dobře.

Když byl čas takto prolomen, jaké počátky se naskýtaly? Lalinka měla všechno nachystáno na cestu, a tak se upokojila a přestala si věci připouštět. Její odjezd se jenom odsunul. Ať ještě zůstane – poprosily ji Glórinka a teta Cló – aspoň do mše třicátého dne, kdy zase všichni pojedou do Vsi, pan Ísio ji pak odtamtud rovnou odveze do hlavního města. „A co až se Irvino dozví, že mu umřela sestřička, nezajede sem taky?“ říkala si Lalinka. Ani se na to nezeptala. Ať Irvino přijede, nebo ne, na věci to nic neměnilo. Ale pan Ísio byl prozatím pryč: na cestě do Peixe-Mansa, do Geraisů, jel to vyřídít stařence Maurícii a předat jí pěkný krucifix Marie Behú, byl památeční, s fialovými suchými kvítky ze Svaté země. Zármutek nad Marií Behú vedl k jakémusi osvobození. Lidé se víc semkli, a přitom víc odloučili. Z Glórinky se stala samotářská divoška: proháněla se v sedle a trávila velkou část dne mimo domov; a pan Liodoro se utíkal do dřiny. Vzdor tomu si tu teď ona, Lalinka, připadala rozmazlovaná. Dokonce i od pana Liodora. „Snaží se ode mě osvobodit, tou laskavostí si mě drží od těla... Chce, abych byla čím dál míň příbuzná. Nic než cizí člověk. Odvykne, a já budu cizí ženská...“ Usmála se tomu. Radši myslela na Marii Behú, na Boží mrav, na kus žití, které Behú modlitbami očisťovala. „Bůh nám dá lidi a věci, abychom se naučili radovat... Pak si věci i lidi zase vezme, aby viděl, jestli už jsme

schopni radovat se jen tak... O tuhle radost Jemu jde...“ zjišťovala ve snění o překot. Vzpomínka na Behú ji posilovala.

Přibližně v té době si začala všimát času v jeho prostém plynutí. Hádala, kam asi plyne pro ni a pro Glórinku; že by občas uhodla? Všecko tak průzračně jasné. Pak znenadání přišel jeden den. Všechny dny přicházejí znenadání.

Rozprávěly, když tu přijel Norilúcio, byl se podívat na ce, a povídá: „Dona-Dona se před pár dnama rozstonala a je to zlý. Je na hlavu... Pan Gual je dneska na dně, došlo mu, že se pomátla na rozumu...“ Glória slyšela až až; jak sebou škulba – Lalinka viděla, jak jí leknutí podškrtno oči, oblouk úst. Glória přestala brebentit; vzala jí snad řeč bázeň?

Pak samy, teď to vyzví. Přišlo jí, že ji tíží nějaké tajemství, a Glórinka, božínku, ona se ani nevymlouvala, ani se nevytáčí. *Glória*: „Jej, Lalo, ty to víš...“ *Lala*: „Já, drahoušku?! Co mám vědět, když mi nic neřekneš?“ *Glórinka*: „Ty to víš, Lalo. Takže ty to teda nevíš?“ *Lala*: „Glórie!“ *Glórinka*: „Tak teď to teda víš: já totiž, Gual... Heleď se, Lalo: byla jsem Gualovi po vůli.“ *Lalinka*: „Glórie! Glórie! To není pravda! Bože na nebesích...!“ *Glória*: (Její tak jasný hlas, taková čistota ve tváři... To není možné...) „Nemluv tak nahlas, Lalo... Je to pravda, přísahám. Dosáh u mě všeho... Copak ti je? Nejsem snad zdravá, nejsem živá?! No proto... Teď už, drahoušku, nejsem panna: jsem žena, jako ty. Víš, od té doby, co jsme na tom takhle, už se mnou byl ještě třikrát...“

Dokonce se usmívá, jako kdyby dokázala kdovíco, to je vidět. Ještě zkrásněla, je sebejistá, nádherná. Ale ohromovalo tu – bylo to k snesení? –, ničeho nic nahánělo strach: tajemství všeho, čeho je Glórinka schopna – toho, čeho bude schopna napříště, čeho byla schopna odjakživa, a člověk to nevěděl! Oslepovalo to, jeden po druhém mizely opěrné body – bylo to, jako kdyby se kvůli ní bylo třeba znova učit světu, protože ten se v objasněnosti z minuty na minutu rozšířil o rozlohu, která pozměňovala minulost. Kéž je to lež, pro všechno na světě, pro Boha živého, ať to je lež...! *Glória*: „Jenže to je pravda, Lalo. Pravda pravdoucí. Gual...“ Stalo se nenapravitelné! A takový nýmand! Buran, trouba... *Glória*: „Proč, Lalo? To jako Gual? On chvílema není šeredný... Jenom je z venkova...“ Glória, tak hezká, a ten chlap se opovážil... *Glórinka*: „Ne, Lalo. Sama jsem mu to nakázala. Skoro jsem ho donutila, aby to všecko udělal, aby ztratil respekt, měl ho až moc...“ Tady? Na Buritišti? Tady!? *Glórinka*: „Ne, Lalo, tady ne.

Bylo to na takovém skrytém místě, moc hezkým, nahoře na Alto Grande... Teď už se s tím nic nenadělá. Uklidni se. Copak se to jednou nepříhoda každý...?“ *Lalinka*: „Ale proč takhle, Glórinko, drahoušku, proč?! Ty, zrovna ty...“ *Glórinka*: „Co mi je po tom!? Já se vdávat nechci. Víím, že Miguel už nepříjede... To je pak lepší Gual, ten je po ruce a k tomu je to náš přítel, skoro domácí...“ Glórinka nicméně zbledla bez vzrušení, posadila se na postel.

Pod naléháním druhé její sebejistota ochabovala. Propadala se do mlčení. Že by v pohledu už litovala? Lala ji vzala za ruce. Řekla něžně: „Jenže zlatíčko, všechno je to nebezpečný, nedává to smysl... Copak si to neuvědomuješ? Nevidíš to? Musíme odtud pryč, já pojedou, seženu Miguela, víím, že tě měl rád, on tě má rád... Buďto si vezmeš Miguela, nebo někoho jinýho, jsi pěkná, rozkošná... Všecko jiný než tohle teď tady, a takhle... Ale Miguel přijede, já to víím!“ „On? Ale nebudeš nikde vykládat, nebudeš říkat, jak moc ho miluju... Nebudeš se doprošovat, Lalo...!“ „To víš, že ne, zlatíčko. Myslíš, že jsem tak pitomá?“ „Já víím, promiň... Jenže co když on už je touhle dobou ženatý, nebo má třeba před svatbou s jinou, Lalo?“ „To nemůže, nesmí. Pojedou hned zítra, může mě vzít Norilúcio, nemusím čekat, až se Ísio vrátí. Ale ode dneška mi slíbíš, odpřísáhneš mi, že už...“ „Když je to kvůli Miguelovi, tak slibuju. Ale ty mi dáváš nepodložený naděje...“

„Miguel musí přijet!“ Dojet pro Miguela. Vysvobodit Glórinku! Promluvit s panem Liodorem. Čekala na pana Liodora. Glórinka se úmyslně ztratila, zalezla si někam dovnitř s novým námětem k přemýšlení. Lalinka cítila utěkavost chvíl. Promluví s panem Liodorem, jenom tohle: „Musím odjet už zítra, zítra...“ Řekne, úplně klid'ánko, teď hned, tak jak je, nenamalovaná, ani se nebude přechesávat, jenom se trochu napudrovala. Všechno ostatní je tak banální, tak otřepané, hloupé. Záleží jedině na záchraně Glórinky. A pan Liodoro konečně přijel. Je tady, na druhém konci verandy. Když si představí, že ji tenhle člověk kdysi dokázal vykolejit, že někdy mohla zatoužit po balzámu jeho úsměvu, záblesku světla. A on je sám vlastně na překážku, vzduch mezi nimi dvěma. On – jako Buritisko velikán – dokonaná dokonalost. Jen na okamžik si spíš uvědomila než pomyslela: že vůči ní je pan Liodoro nedotčený, dosud nevyžítý, zaslíbený. A že ji potřebuje, i když to neví; že se všechno bývalo mohlo, mělo stát jinak; že mezi nimi dvěma už vždycky bude něco chybět, něco obapolně... Zlehka však k němu vykročila bez jakékoli touhy nebo záměru, bez nároku na jeho osobu.

„Víte, z vážných důvodů musím odjet už teď. Nejpozděj pozítří...“ řekla bez hnutí brvou. Pan Liodoro se na ni nepodíval. Odpověděl, v melodii hlasu nedal znát překvapení: „Když je to tak, odvezu tě...“ „Není třeba. Myslím, že mě může odvézt Norilúcio...“ odsekla; pro maličkost vylétěla. Teď byla klidná. Glórinka mimo nebezpečí... Poslední tečka je za ní. Oni dva tady, těsně vedle sebe, vyklonění přes zábradlí verandy, upírají pohled na ohrady: mnohem dál; je po všem. Skoro nic, nic než okamžik, okamžik míru. A – znenadání, znenadání, znenadání – nápor života, míza rozproušená myšlenkou. Lala se usmála, přišlo jí to tak prosté, tak krásné... Její tělo zvláčnělo, nadechlo se zhluboka, za ni. Co sejde na ostatním? Ať to dopadne jak chce, nemůže prohrát. Pomalu otočila tvář. Byl k ní z profilu. Začala mluvit, měkce, vlídně, zpočátku mu mluvila téměř do ucha. Pak se také obrátila bokem a pokračovala z odstupu, nechtěla v jeho rysech číst ohromení. Co řekla: „Heleď se, poslouchej: jsem volná, odjíždím pryč. Ve městě budu mít muže, milence... Líbím se ti, připadám ti hezká, toužíš po mně k zbláznění, vím to. Takže když budeš chtít, jestli ti to za to stojí, máš mě tady. Dneska v noci nechám odemčeno...“ To řekla. A vyšla. Její radost byla čistá, byla nesmírná. Nejradši by tancovala, smála se pro nic za nic.

Joj, u večere a celý ten večer ji nechápala ani Glória. Napovídala toho, lehkovážná, samý žert – a všechno jen proto, aby mu ukázala, že už je tu vlastně cizí, jenom žena, která se s nimi co nevidět rozloučí, takže už je nemůže ohrozit, nakazit Buritiště svou existencí. Ani se na něj nepodívala. Věděla, že tělo pana Liodora je živě přítomné, že ji slyší, vidí ji; to stačilo.

Dosud byl máj. Hýřil hvězdami. Opodál zahrádka, Bohu milá, pomerančový sad, modravá noc. Lala zavřela okno. Celá se pečlivě nachystala. Teď se svlékala. Ano, bude na něho čekat takhle, navrch na povlečeném lůžku, jen tak. Pravda, moc nepočítala s lehkým chladem, který ji chvílemi napružil. Prsa. Ale on ji, pokud přijde, musí najít takhle, na důkaz jejího vítězství nad studem, její touhy a osvobození. Bylo už pozdě. Dveře přivřené, rozsvícená lampa se staženým knotem. Nepřijde? Přijde? Ruce měla teplé. Pokojně čekala, že ho uvidí ve veřejích, až pozvedne oči. V sevřeném tichu, které se chvělo. Více méně zastavený čas. Na co si v té chvíli vzpomněla:

„Baže se muchlujou. Lásce jsou šmahchle po chuti...“

„Teda každej pán, co sem kdy poznala, byl dycky jak ten bejk: jalovičky bral šmahem, bílý jako strakatý...“

„Muskej, muskej... Co já vím! Stačí nestřežená chvílka...“

„To je krámů! Pro trochu špásování neubude...“

„Vono nezkušený děvče se vo první noci klepe strachy, jen dokud není v posteli...“

„Chlapák jak má bejt a něžnej k tomu vás namlsá, to se pak těžko vodvyká...“

„Andrezo, to ti v těch novinách vykládaj dějepravu?“

tak pravily Kuchyňky.

A tu se znenadání, na píd' těsně otevřely dveře. Byl to on – silueta, tvář, rozložitost – vyplňoval je celé. Vybičovaný, mocně – on! Oddechoval a blížil se, aby ji poznal. Lala se úmyslně zasmála a řekla – co nejdřív, co možná zkušeně a sprostě: „Tak honem, dal sis na čas... Máme co dohánět...“

***

Na Chroustce se mihotalo světýlko. Miguel zabrzdil, aby chlapec mohl otevřít poslední závoru. Nezatroubil, když se rozštěkali psi; a reflektory ozářily ohradu plnou telat. Zastavil s džípem na humně za domem, kde se mu zdálo, pod košatým avokádem, které při kácení ušetřili. Vystoupil, rozchodil nohy. Chlapec se tu nevyznal, a tak jenom poslepu slezl na zem a zůstal stát. Něco tu podle všeho nebylo v pořádku, svítilo se v ložnici a to zavánělo nemocí. Vtom zevnitř zazněl výkřik – ženský výkřik, strašidelně, z rodu těch, co jsou slyšet jedině v noci a míří kamsi do dále. Miguel se okamžitě zastavil; baterku zhasl, zaváhal. V tom křiku zaznívalo šílenství.

„To nic...“, uklidňoval chlapce. Ještě však chvílku počkal, otálel, jako když si člověk namočí skráně a zápěstí a nejdřív se osměluje, než se ponoří do tůně. Pak pomalu vykročili ke dveřím. Byla skoro tma, ale pan Gualberto ho přesto na místě poznal. Slzy mu vstoupily do očí, když ho

objímal: „Namoutě, když je nouze nejvyšší, pomoc bývá nejbližší... Jakkpak bych si vprostřed všeho toho rumrajchu všimnul, že mi srdce napovídá, že outěcha nebude daleko. Ale že si vzpomenete přiject, zrovna když je tu všecko vzhůru nohama, darmo mluvit, a určitě jste po cestě řádně uondanej... Jste vůbec po večeři? Hnedle vám seženu kafe nebo kvajávovej čaj.“ Miguel si s temným úlekem rovnal v hlavě, jak to, že se domy někdy změní rychleji než lidé. Dona-Dona? „Jo, vona. Chudera. Zas na ni přišly ty nešťastný záchvaty... Ted' už to nebude trvat dlouho, za chvílku se zklidní. Vypila odvar na spaní s locikovým kořenem, srdečníkový thé; byla tu jedna černoška, modlila se, kropila zelenýma snítkama... Dneska jsou to tři dny. Chytlo ji to a ne a ne ji to pustit...“ A přece až na rozestopy únavy vypadal pan Gualberto Gaspar uvolněnější, omládlý, div ne fešák.

Žena vykřikla, on se nenápadně přežehnal, zadrhmolil jakousi modlitbu. Jeho lítost, napůl dost možná hryzení svědomí, byla upřímná. „Ona se zmátoří, Pánbůh je přeci mocnej. Už to jednou měla, je to fůra let, jenomže tenkrát to až takovýhle nebylo...“ V tom, jak se na Miguela díval a dopátrával se všech podrobností jeho oblečení i tahů v obličejí, patrně nebyla jenom zkoumavost venkovana, když po dlouhé době potká známého – jako vůl, který si očichává druhého –, čistě protože potřebuje zjistit co možná nejvíc o tom, co se s ním za ten čas událo. Pan Gualberto odtahoval tvář a mrkal ostošest, spolu s lící uhýbal před ledasčím, o čem by se mělo promluvit a povykládat. A taky jakoby ve strachu z bůhvíjakého překvapení, s nímž se Miguel třeba náhodou vytasí. Pan Gualberto měl ted' v sobě cosi úskočného. „Akorát lituju, že jste přijel zrovna do tohohle, domácnost vepsí, marodění...“ „Ale se mnou si nedělejte hlavu, příteli...“ řekl Miguel. „Netoužím po jiném než vám být nápomocný, jak jen to půjde. Po pravdě, měl jsem v úmyslu zastavit se jenom na skok: chtěl jsem hned brzy ráno pokračovat dál na Buritiště...“ „Už?!“ Pan Gualberto o krok ucouvl a ztuhl, takhle se dávává najevo, že se vás přítelovo jednání dotklo. Miguela to mírně rozladilo. Nemůže dost dobře přiznat důvod svého spěchu. Musí si radost z návratu nechat pro sebe, jako by na ní bylo něco špatného, vyznělo by to nedobře, nemístně. A v duchu měl panu Gualbertu Gasparovi za zlé, že mu zkazil radost; a závatně rychle nato měl teprv za zlé sám sobě, že je sobec. Chtěl si zapálit, a tu Dona-Dona vyrazila křik ještě hrozivější. „Jajajaj!“ Ted' volala maminku, už celou věčnost po smrti. Mezi dárky, které ležely v džípu, měl Miguel pro ni, Dona-Donu, termosku nebo látku na šaty. „Ona se zmátoří. Jdu se tam kouknout.“ Pan Gualberto se zvedal. „Vás s sebou nezvu, jak zmerčí přespolního, vyvádí tuplem...“

Chroustka bylo stoleté stavení. Stálo tu teď moudřejší, vědoucí víc, než kdyby zářil úplněk a člověk viděl a slyšel hů a hů výra, jak s podivným chechtotem houká na hřebeni střechy. „Svůj kříž si člověk vždycky zaslouží...“ prohlásil pan Gualberto. Tím rozkládáním na vážnou notu si ulevoval. „Co já vím, jestli se zmátoří... Dvě její tety se pomátly nadobro...“ Seděli ve vstupní hale, pokuřovali. „Hodně jste nahoře na planinách vymrzli?“ „Chladilo to docela příjemně. Jelo se dobře.“ Pan Gualberto Gaspar při kouření vyfukoval oblaka kouře a ještě pořád si potrpěl na nejlepší tabák, ten nejvoňavější. „To je prvně, co sem někdo přijel žípem, to jsou teda pokroky...“ Odmlčení rozdělil na třikrát. Měl ve zvyku mnout si ruce, měkké prsty, měkké dlaně. O panu Gualbertovi se dalo říct: skoro jako by se teď naschvál chtěl na nějakou dobu, tváří v tvář nástrahám krušného žití udělat trochu starší. „No ba... Ze všeho nejvíc ženský dodělá žárlivost. Jak je to popadne...“ Hlavu už neměl oholenou mašinkou, nechal si narůst kratičkový porost. Za uchem zapomněl vyhaslou cigaretu a už se chystal kroutit další. V hovoru se držel toho, co se mu denně nejvíc honilo hlavou. „Jalovina je zdravá. Prima zboží, ten lék...“ Léč? Jo tak, vakcíny, že zabraly. Miguel čekal. Ale vlastní únava mu namluvila, že se pan Gualberto chystá zívnout. „A co na Buritišti, jak se tam všichni mají?“ zeptal se konečně. Pan Gualberto Gaspar si odkašlal a rozhodil ruce: jako by do nich obou chtěl uchopit cosi velkého.

„Jak se jako mají všichni na Buritišti? Dobře, dobře. Utěšeně, v mezích možností. A že umřela Maria Behú, smutná věc, to jste nevěděli?“ „Cože, Maria Behú?! Nic nevím, to mi neříkejte...“ „Však jsem si to myslel. Už je to tak, smutná věc, byla skorem na místě pryč. Srdce... Srdce s komplikacema. Není to ani měsíc. Pohřbili ji ve Vsi... Takže jsou tam teď všichni ve smutku...“ Chystal se škrtnout zapalovačem. Dodal: „...Paní Lalinka taky...“ Odmlčeli se na dobu, co by se odříkal zdrávas. Jako by tím z mysli zaháněli nápad zavzpomínat na Mari Behú. Cigarety žhnuly. „A...“ Miguel zkoušel nasadit tón pro pokračování, „...jinak není na Buritišti nic nového?“ Není? Není nic nového? Panu Gualbertovi trvalo neskutečně dlouho, než odpověděl. Naznačil, že ne, nejdřív rukou a pak hlavou. Miguel vyloudil smích, dostatečně lehký, aby mu dal pořádně zabrat: „A Maria da Glória pořád nemá ženicha, ještě pořád si s nikým nezačala...“ Chvilí ten smích, kterým byl nad věcí, držel, ale vyznělo to rozpačité; nakonec sevřel rty a smál se už jen chřípím, posupně pofrkával. Nesvraštil pan Gualberto Gaspar obočí? Určitě se zakabonil, tak trochu. Určitě... Oční bulvy mu rejdivy ze strany na stranu bez jediného mrknutí, jako dravčí oči škodné. Potom vzduch mezi oběma muži zakalily kotouče dýmu. Ne! „Ne...“ říkal to pan Gualberto. Ne, Maria da Glória není ani ničí nevěsta, ani s nikým nechodí... „Zatím jako že ne...“

Aspoň pokud já vím...“ zopakoval pan Gualberto Gaspar. Všecko to zvládl říct co možná suše. Aby ze sebe rozumný chlap vůbec dostal slovo v takovýhle den, když má ženu v tak zoufanlivém stavu, musí ho to stát fůru sil.

Miguel se uvolnil, udělal si na židli větší pohodlí, a zdejší vzduch, zdejší lid, celá ta drsná zem nejzápadnějšího sertãa mu dělaly dobře. Dal si nohu přes nohu. Venku květen, květen byl nějaký měsíc, ptáčkové na zobané v pomerančových májích, v rýžovišti travin květnatě zrajících k senům. A znáhla řekl: „Zítř vyrazím, chci pana Liodora požádat o její ruku!“ Vyhrkl to jedním dechem. Sotvaže postřehl: pan Gualberto se vylekal? Potemnělo. Pan Gualberto si to nechal projít hlavou. Zahýbal kolena, chystal se promluvit, otevřel pus, zas ji zavřel. Co tedy? Pan Gualberto hlasitě pronesl: „Manželství je osud!“ S prodlevou. Vyfoukl. Řekl. „Žádněj nemůže přesně vědět, jestli brát tuhle nebo nebrat...“ No a co z toho? „Já to vím. Marii da Glória...!“ To se Miguel nadzvedl. Pan Gualberto Gaspar několikrát potáhl z cigarety, krotil se fest. „Jo ták...“ řekl. Měl se co držet. Miguel se na něho přestal dívat, měřil si ho jen ušima. „Jo ták...“ Ze stěn Chroustky čišela stařina. V temnotě podkroví za černými děrami v rákosovém stropě určitě poletovali netopýři. Do téhle místnosti se vešlo dobře čtyřicet lidí i s ostruhami. „Jo ták...“ Pan Gualberto dýchal, co mu patřilo. Mohl si za sebe sám. Miguel viděl, jak se mu zkroutila tvář. Chlupská bolest. Ještě že teď Dona-Dona nevríská. Jako když se svíjí bludná duše. Zarubaná cesta – přespříliš daleko pro Grumixã; a pan Gualberto Gaspar své smlčel, uznal porážku. Někdy jde člověk ke dnu, že se zalkl náhlým chladem. Ani si povzdechnout, dokonce ani to nemohl. A tak polykal v tanceraji ohryzku, uchýlil se k vlastním slinám. Miguel na něm ulpěl pohledem. Pan Gualberto působil dojmem člověka, který má strach. Bylo to mrzuté, a bylo to k politování.

Miguel se obával slz, nářků, ale ty se nedostavily; v duchu tedy ocenil přítelovu tvrdost – sám předtím neměl tak neomaleně vyrukovat se svým úmyslem být šťasten, když jeho společníku mizérie v životě všechno kalila, působila jako zlý úděl, který připadl vlastnímu bratrovi. „Pane Gualberto, všechno je osud...“ Pan Gualberto k němu pozvedl oči. „To jo...“ řekl. A drsně opáčil: „Dyť na tom nerajtuju!“ Usmál se skoro zlomyslně; čím špičatější, tím horší – řeklo by se. Trvalo věčnost, než nastal další okamžik. Ale ne, nakonec si povzdechl, rysy se mu vyhladily, jako by tahy jeho tváře omyla úleva. Pan Gualberto Gaspar pak napřáhl ruku s nataženým ukazovákem a znáhla řekl: „Jen jedťe, příteli. Máte ji rád, tak si ji vemte. Kmotříček pan Liodoro určitě nebude proti, dá svolení...“ Usmíval se. „Za něco stojí jedně láska. Však časem uvidíte

sám: tohlencto tuto... Člověk si dá repete! Musí brát, co se namane a co se dá, toho nejlepšího je v životě než krapet...“ Labužnický potáhl z cigarety, zašvelil sotvavzdech. Už zase držel otěže v rukou. Dona-Dona už notnou chvíli nekřičela, spánek ji konečně zmohl. „Jeden bere zavděk tím, co se naskytne, když se to naskytne vhod. Vyplatí se to... Vobčas se spálí, vobčas se porve... Co se mě teje: ozkoušel jsem ledacos, co nebylo pro mě, užíval jsem si na cizím, nezvaný host. Teď za to platím! Jajajaj, jenže pak to má teprve šmak... Příležitost se musí chytit za pačesy. Von je ten život docela k životu...“ Pan Gualberto zeširoka rozkládal, byl ve svém živlu. Poučoval k smrti rád. Ale v jisté chvíli přeladil, muselo ho něco napadnout. „Jo, tenkrát ten mladej lovec – pan Gonçalo Bambães – pamatujete? Tak ten jel tudyma zase nazpátek, spal na Buritišti...“ Zase už nasadil ten trochu lišácký výraz, který působí tak hodnověrně. „Na Buritišti? Jak to? To tam byl sám? A lovil?“ Ale pan Gualberto Gaspar Miguelův úlek pozorně presto přitlumil: „Pobyl tam tři dni. Tady nelovil, kdeže. Měl už zabitejch jaguárů a tapírů z lesů vod Jucurutú, vod Vospalý řeky... Vejtaha! Pamatujete, jak si vymejšlel: prej že zná přesnou dobu, co kapybara vydrží pod vodou...?!“ Potutelně se usmíval. Nakonec řekl: „To, co žárlivá, moc rádo mívá... Mládí, mládí...“ A pak už pan Gualberto Gaspar mluvil a mluvil, dopodrobna líčil všecko o Buritišti, jako by zvažoval míru stesku. Noc v rukou nikoho postupně chladla.

Tak takhle to bylo. „Chyťte příležitost za pačesy...“ zopakoval pan Gaspar na druhý den ráno, sám od svítání na nohou. „Jen jedťe, tohle je vaše chvíle, vaše...“ ještě ho povzbuzoval, když Miguel nasedal do džípu. Dona-Doně bylo líp. Rozloučili se s panem Gualbertem, vyjeli. Na pláních se zvedal prach. Chlapec si teď v pustině oněch náhorních plošin se zájmem všímal roztodivných ostrůvků vyššího porostu. Slunce stejnoměrně svítilo, pokojně narůstalo denní světlo, v němž nebe nabývá na sytosti. „A víte co? Náčelník Zequiél seká dobrotu: prej už tak asi čtrnáct dní neponocuje, spí co hrdlo ráčí. Mám ten dojem, že má nějaký pilulky, dovezli mu je ze Vsi, jak byli Marii Behú na pohřbu; snad prej kafrovou silici...“ nechal se taky slyšet pan Gualberto. Podrobným hlášením obyvatele mlýna Náčelníka Zequiela byl konec. Co všechno věděl. „Má pokoj...“ Vzadu mizela v dáli Chroustka. Les zhoustl, kraje cesty, nad níž se proplétala stébla kambaúvy, cesta nadýchaná pískem, zpomalivá. Světlým jemným pískem, do jehož koupele se může ponořit ptáček a čepýřit se: celý se rozdává v kartách. Avšak z toho, co dává Močár, a toho, co převaluje řeka, bylo už zdálky tušit jakousi svěžest v povětří, přítakání, vodu, která je pokojem těchto krajů. A Dobrá palma posílala pozdrav, zřikala se tajemství. Dobrá palma byla Maria da Glória, paní Lalinka.

Ten poslední večer na Buritišti, v jídelně, velké lampy, petrolejka vprostřed stolu, o co šlo: Maria da Glória ho určitě miluje, ty krásné paže, celá taková nečekaná, mluvili o zbytečnostech, o tom a o onom, vodní stoupa pěchovala rýži s tichým milostným dusáním, přece není možné, aby na něho Maria da Glória zapoměla, a láska je zázrak čehosi. Glórie, Glórinko, může říct, vzít ji za ruce, čichat vůni jejích vlasů. Ústa. Oči. Čeká na něho, lunoluní mé, dech – vlahé chřípí, které dýchá. Ňadra. Pot a mok, oblast vod. V objetí budou celé noci poslouchat jednotvárné dopadání stoupy. „Ty mluvíš o věcech, na které nemyslíš...“ „Já při tom myslím jinak na tebe, Marie da Glória...“ Lidé – tanec uťatých květů, které hledají své stvolý. Maria da Glória se usmála tak strašně svá, věděla, že ji miluje. Pan Liodoro s paní Lalinkou hráli karty, snad hrají vážnou partii. Socó vznáší žalobný stesk, přelétá hladový nad jezery. Oči Marie da Glória odpověděly, že na něj počká, on slíbil, že přijede zas, pohledem Glórince řekl, že se vrátí. Pověděl jí o smutnokrásném místě, kde se v Geraisech narodil; a teď to, že se vrátí, potvrzuje. Dictum factum. Bylo řečeno, přichází mlčení. Paže Marie da Glória byly světlé, pevné, a přitom hebké, a teplé jako celé její tělo, jako nožky, jako duše. Stoupa po celou noc sloužila, stvrzovala.

Džíp teď projížděl Dolinou. Vysoké traviny v květu šířily své ovínění, svoje vlnění. Dobytek se pásal pod stromy, drbal se o ně. Po stezkách sám od sebe postupoval husím pochodem. Daleko vpředu krajní bytí palmového háje – pně burití jeden jako druhý, čekají se silnými pažemi. Velikán burití, vánek vířící na jeho vršku, vítr dotěra, který se zde přízemní rukou probírá travou. Prales. Močár – zahnívajíc, škaredá zelenavá voda, usliněný; přece krásný. A řeka, vláha. Však: Buritisko – volnost sama. Miguel zanechal myšlení. Žití nemá minulost. V každé chvíli se hlína obnovuje. Bůh ukazuje cestu.

„Dobře se koukej: tohle je kapitální palma!“ napřáhl ruku.

Chlapec se díval, dvou očí mu bylo málo.

Džíp už byl o kus dál, za ním polehlá stopa v zelené lučině mezi povětrnou expedicí vyplašených ptáků. Chlapec se na Buritisko nemohl vynadávat, otáčel se, snad se chtěl přiučít životu. Od Velikána burití k Dobré palmě bylo už jenom kousek. Přijedou k obědu. Před sebou den.

3. Problematika rosovského překladu

Po všem, co zde bylo řečeno o specifčnosti rosovského psaní, je nasnadě otázka, do jaké míry mohl překlad jeho nárokům dostát. Odpověď na ni mi nepřísluší,¹²⁴ pokusím se však aspoň v hrubých rysech naznačit svůj přístup a na konkrétních příkladech ho z různých hledisek osvětlit.

V zásadě nelze nesouhlasit s pojetím zrodu překladu z dávné potřeby překlenutí kulturní distance,¹²⁵ to jest chápat jej vedle převodu do jiného jazykového systému šíře jako přesazení textu do jiných kulturních souřadnic. Řešení takovéto transpozice se nabízí jen zdánlivě dvojí, tkví totiž spíše v různých stupních věčného kompromisu mezi dvěma přístupy, z nichž první – v linii klasicistní, adaptační tradice – zdůrazňuje aspekt tvůrčí a tíhne k aktualizaci s ohledem na hodnotový systém cílové skupiny, kdežto druhý – genezí romantický, konformní – podtrhuje aspekt reprodukční svým důrazem na věrnost ideálně „autentické“ rovině původního díla, na iluzorní zachování jeho identity ve vší jeho kulturní jedinečnosti, svébytnosti a svérázu a usiluje se originálu přiblížit i za cenu rozšiřování hranic cílového jazyka, ba cílové literatury a kultury. Velmi zjednodušeně lze říci, že dějiny literárního překladu popisují posuny na ose mezi těmito dvěma tendencemi, z nichž žádná neexistuje v ryzí podobě, takže konkrétní překlady jsou vždy výsledkem kompromisu a v jistém smyslu se liší jenom nekonečně různým poměrem obou složek v očekávání nedosažitelné utopie jejich ideální syntézy na vědecké bázi.

Toto tradiční vymezení je vzdor své platnosti velmi obecné, nicméně jeho rudimentárnost chronologicky odpovídá roli základního rámce či pozadí, kterou teorie překladu při vzniku české verze *Buriti* sehrála. Jak dále uvidíme, zpětná reflexe překladu dospěje i k jiným nástrojům analýzy, anebo spíše syntézy, nicméně sama tato posloupnost má svou výpovědní hodnotu, protože umožnila tvůrčí překladatelské postupy nahlédnout zevnitř a pojmenovat je na základě autopsie za využití filologických znalostí, než přijde ke slovu zevšeobecňující úvaha rázu lingvisticko-poetologického, která k popsané empirické zkušenosti přiléhá.

---

¹²⁴ Knižnímu vydání překladu z roku 2008 se nicméně dostalo nominace na cenu Magnesia Litera a poté udělení ceny Josefa Jungmanna.

¹²⁵ Srov. podnětnou studii Jiřího PELÁNA „Překlad jako transpozice kulturních forem“ in *Kapitoly z francouzské a italské literatury*. Praha : Torst, 2000, s. 454-477.

Případ Guimarães Rosa coby překladatelský problém se v každém případě nabízí at' už jako nevyčerpatelné pole teoretického bádání, nebo jako nadmíru vhodná příležitost ke krajní podobě provozování překladu v praxi. Už brazilská literatura jako taková je ve svém vícesměrném rozpětí mezi Evropou a Amerikou, mezi světovým a místním, univerzálním a regionálním tak trochu otázkou sama o sobě a pro sebe. Její sebevymežující *the question* v roce 1928 za použití jména indiánského kmene v hamletovské narážce nepřeložitelně formuloval modernista Oswald de Andrade jako *Tupi or not tupi*. A nastolení této neřešitelné volby už o století dříve předcházelo pro změnu splnutí z Evropy přejatého romantického exotismu s neméně romantickou cestou k „středověce“ národním kořenům v literární indianismus. Rosa se do této linie tvůrčím a velmi specifickým způsobem vpisuje a zároveň jako by její perspektivu přehodnocoval na pomyslné *Tupi and not tupi*, které už samo sebe neproblematizuje, nýbrž se předkládá světu jako hotová smíšená – a míšenecká – literární skutečnost, která nejen kanibalsky pozřela evropské a jiné vlivy, ale strávila také kanibala. Podstatné je, že tak činí současně na úrovni *existenciální* a *(inter)textové*, tkanivo ústní tradice nevyjímaje. I takto si totiž můžeme přiměřeně objasnit po rosovsku pojímané *ser-tão* v kontextu brazilské literární historie.

Jde tu o univerzálně – deklarovane metafyzicky – založené, nebo spíš vyústující sdělení, které by mohlo tíhnout k adaptačním překladovým řešením při zachování obecnosti výpovědi; ale je to především sdělení básnické, a je také velmi konkrétně situováno a tohoto rozměru se v žádném případě nezříká, naopak o uchopení právě této mimoliterární skutečnosti v jejím bytostně zázračném rozměru autorovi jde, jakkoli na ní – nebo raději v ní – buduje přesažnou stavbu, a v tomto směru vyžaduje přesnost konformního překladu v detailu. Drobnohledné vidění přitom nikdy nesmí – v souladu s poučením strukturalistickou lekcí – ztratit ze zřetele funkční hledisko. Největším úskalím tu kupodivu není romantikům drahý lokální kolorit ani realistická regionální jinakost všeho druhu, nýbrž nepopíratelně sama textovost, *jazyková* povaha rosovské skutečnosti v naznačené modernistické linii brazilské literatury.

Je třeba mít neustále na paměti, že v každém textu, a tím spíše u Rosy neméně důležitou roli než sdělovaný „slovníkový“ význam statický hraje jeho dynamický významový protipól – jednak bytostná dialogičnost veškerého, a zvláště literárního sdělení, jednak sama forma výpovědi v kontextu. Signifikant vystupuje nejen jako nedílná součást jazykového znaku, ale je podobně jako v poezii sémantizován jako takový, nese význam sám o sobě, a je tedy nutné maximálně

tlumočit rovněž jeho kvality graficko-akustické. Je to tím obtížnější, že Rosa takřka programově usiluje o mytopoetický návrat na práh předbabylonské matečné motivovanosti či spíše předarbitrárnosti jazyka a univerzálnost sdělení se snaží podpořit jakousi esenciální všeplatností hudebně-fonetickou, ačkoli zároveň nikterak nepopírá jazykovou různorodost, a tudíž smysluplnost překladu. A jakkoli takovýto projekt paradoxní jednoty v různosti působí na první pohled utopicky, nelze ho jednoduše smést ze stolu. Předpokládá to však, že se odpoutáme od povrchových významových korespondencí jednotlivých slov a vět a začneme – při jejich zachování – vnímat na úrovni současně vyšších celků a elementárních částic v permanentním pohybu. Jinými slovy, překlad rosovského textu bude v ideálním případě ne méně než jeho jinojazyčné fonetické vtělení.

Fungování takového textu má zkrátka nejbližší k poezii nejryzejší manýristické ražby v curtiovském slova smyslu a s tímto vědomím je také nezbytné k překladu přistupovat. Vzdor vnějšímu zdání jde o text rafinovaně kódovaný, takže je třeba vedle intuice zapojit nemalou měrou i intelekt. Ani rozluštěním sebesložitějšího kódu však práce zdaleka nekončí, vlastně jen vždy znovu začíná, poněvadž básnické sdělení se po rozšifrování musí opět šifrovat v novém tvůrčím gestu. Děje se tak na rozličných úrovních, které se vzájemně ovlivňují, a tedy více průběžně než postupně, text si totiž vytváří svou vlastní *durée* a postupnou „významovou akumulaci“, ¹²⁶ kterou překlad musí co možná věrně respektovat, zároveň však musí respektovat i *durée* překladu. Představa, že snad lze fáze dekódování a nového kódování oddělit, je iluzorní, protože tvorba výsledné básnické šifry je podstatně ovlivněna také postupnými praktickými řešeními, která nejsou jednoduše vypočitatelná a do nichž vstupuje i překladatelova čtenářská osobnost v časovém průběhu.

Není jistě náhodou, že tyto úvahy obecnějšího rázu našly místo až za překladem jako takovým, jsou totiž výsledkem reflexe buď *ex post*, nebo v průběhu práce na něm. To, že v konkrétním případě *Buriti* nepředcházela překladu ucelená translatologická premeditace, na druhou stranu neznamená, že v něm není patrný vědomě budovaný systém. V následujících oddílech pro názornost uvedu *ad hoc* vytvořené okruhy dílčích problémů, v nichž lze prokazatelnou snahu o systémové řešení vysledovat. Jak se ukáže, problematika rozličných okruhů má četné průniky, takže není zapotřebí zvlášť zdůrazňovat strukturní provázanost zkoumaného textu.

---

¹²⁶ Srov. MUKAŘOVSKÝ, Jan. O jazyce básnickém [1940]. In *Studie z poetiky*. Praha : Odeon, 1982, s. 127.

3. 1. Jazykový svéráz přírodnin

Jednu z určujících rolí v Rosou zobrazeném, ale také jazykem stvořeném světě hraje příroda, respektive její vtělení do jazyka. Nebudeme se tu zabývat otázkou mimeze, pro překlad je nicméně relevantní, že text má mimojazykový referent přinejmenším jako oporu ze slov budované stavby. První úskalí tkví samozřejmě už v jinakosti brazilské přírody, o její slovní rozmanitosti nemluvě, protože ač je nominální pojmenování jasně ohraničené skutečnosti – nadto v rámci názvosloví – z jazykového hlediska vlastně to nejsnazší, pro značnou část popisovaných přírodnin čeština vůbec nemá vlastní výraz, pokud si ho nevytvořila v (post)obrozenském jazykovém nadšení. Rosa navíc vedle bezpříznakových označení používá nepřehledné množství jmen lidových v nejrůznějších variantách a transkripcích a nezřídka na nich staví melodické i asociační řetězce.

3. 1. 1. Opora fikčního světa

Vynález internetu v každém případě zjednodušil přístup k elementární identifikaci přes latinský název, takže skutečnost, že se v cílovém jazyce patřičné jméno nevyskytuje, zjistí dnes překladatel poměrně rychle. Internet nám o přírodním fenoménu poskytne vizuální, a v případě živočichů občas i akustickou představu, kdežto dříve napohled banální informace, zda příslušnému slovu originálu odpovídá v referenční realitě strom, ryba nebo savec té a té velikosti, bývala nejednou výsledkem úporného pátrání, zejména když se takových neznámých nahromadilo více v jediné větě. Máme tedy nebývalou možnost, druhy vyhrazenou minimu jedinců, smyslově si „sáhnout“ na korelát pojmu, a někdy třeba onomatopoeie, vrátit se k autentické, neartikulované přírodě „před jazykem“. Nesmíme ovšem zapomínat, že tato příroda není s přírodou fikčního světa totožná, ba že tento druh smyslového dotyku, usnadňující primární porozumění, není nutnou, natož postačující podmínkou překladu. Znamená to, že legitimní fikční svět překladu může vzniknout i bez něho. Navzdory tomu nemenší význam – s touž výhradou – bude takovýto „přímý“ kontakt s přírodou mít i pro způsob jeho nové hláskové artikulace.

Kontakt o úroveň nepřímější nám ve vybraných případech zprostředkuje, a zprostředkoval i dříve, například český překlad *Brehmova života zvířat*, který byl mimochodem v originále také Rosovou četbou, nebo stati v *Ottově slovníku naučném*, protože tam mezi přírodou a námi už

stojí jazykový znak. Jednou zavedené – byť leckdy pozapomenuté – pojmenování, často s patinou archaizovaného českého novotvaru, který účinně pomáhá spoluvytvářet české jazykové sertão, má tedy dodnes pro překladatele rosovského textu nezanedbatelnou výhodu. Mnohdy v podrobném zoologickém popisu došlo dokonce i na hlasový projev živočicha, takže v případě potřeby je možné stylizovaný záznam Rosův konfrontovat nejen s výše zmíněným autentickým přírodním zvukem, ale i s pokusem o jeho artikulovaný zápis – který je navíc u Brehma v češtině už výsledkem překladu – nebo alespoň o jeho verbální vystižení. Překladatel tak v češtině může v malém zopakovat rosovské putování po historické cestopisné a populárně-naučné literatuře, které v nemalé míře přispělo k budování světa próz brazilského autora.

Avšak i tam, kde má překladatel k dispozici patřičný název, bychom těžko hledali jeho lidové varianty nebo synonyma, takže ani tato nesporná výhoda vůči pouhému latinskému jménu není samospasitelná. Do hry navíc permanentně vstupuje vůdčí imperativ hudebnosti autorova jazyka. I pro přírodovědné názvy a líčení přírodních dějů tedy platí, že se musí řídit rytmem, aliteracemi nebo hláskovou instrumentací, které v originále postupují směrem od přírody k melodii, a v překladu musí hledat přijatelný kompromis v obráceném gardu.

3. 1. 2. Názvoslovné proměny

Z hlediska pojmenování přirozeně nastal také v přítomném překladu nejjednodušší případ tam, kde jsem mohla použít existující český výraz, eventuálně s minimální úpravou, například s „polidšťující“ inverzí přírodovědného označení:

mramorovaný sumec (místo *sumec mramorovaný*);

korunkatý, tygrovaný bukač (místo *bukač korunkatý, tygrovaný*),

případně české jméno střídat, či dokonce kombinovat s portugalským, jak to překladatelům doporučoval autor:

korunkatý socó, tygrovaný socó-boi.

Jindy bylo možné přidat vnitřní vysvětlivku, když například hrozilo, že jméno samo nebude čtenáři dostatečně známé, aby dotyčného živočicha či rostlinu vůbec druhově zařadilo:

šupinatý brykon,
anténovka zimomřenka,
rozsochatý gonçalo.

Občas jsem přistoupila i k přibližnému sémantickému kalku z portugalštiny: *zemědřev* (*pau-terra*) sice nenesu sexuální konotace originálu, ale ty vyplynou z kontextu. V případě *bubeníčku* (*bate-caixa*) jsem se inspirovala autorovým výkladem v dopise německému překladateli. Ačkoli tedy slovníkový význam spojení evokuje kruhový tanec afrického typu mj. za doprovodu bubínků, Rosa pojmenování tohoto keře odvozuje od hlasitého bubnování jeho listů a navrhuje název *bubeník* (*Trommelschläger*).¹²⁷

Z přírodopisného hlediska neutrální názvy latinské jsou v českém beletristickém textu nutně příznakové a u Rosy tím spíše, že tam stěží nalezneme rejstřík objektivního popisu mimo souřadnice lokálního venkovského světa v ústním podání: i kdyby popis nebyl začleněn do subjektivního řečového proudu typu skazu nebo vnitřně fokalizován, je v něm oralita neustále přítomná v potenci. Méně rušivě tedy působí kalkovaný obraz původního slova nevybočující z řádu jazykového projevu, byť de facto bez korelátu v reálném světě, než sebeexaktnější dohledatelný údaj ve formě latinského jména.

Současně to neznamená, že vůbec nelze použít cizí slovo, které je bez ohledu na terminologickou přesnost neprůhledné už z titulu své cizosti. Za předpokladu fonetického počestění (tj. vskutku minimální adaptace), popřípadě s vnitřní vysvětlivkou, je to dokonce žádoucí – a překladatelsky konformní – rozšiřování hranic cílového jazyka. Vedle českých slov, ať zapomenutých názvoslovných archaismů, nebo svévolných novotvarů, transparentních jen zdánlivě, aniž to textu ubírá na věrohodnosti, může přes latinu přejaté lexikum nejružnějšího koloniálního původu v české transkripci fungovat dokonce na téže úrovni průhlednosti. Tím více vynikne ryze jazyková povaha takto stvořeného fikčního světa, k němuž jsme v překladu nicméně dospěli nezbytnou oklikou přes skutečnost.

Takto například vytvářejí neortodoxní botanické či dendrologické výčty soběstačný stromopis, který působí jazykovou magií bez ohledu na míru terminologické čistoty:

---

¹²⁷ Srov. dopis z 9. 2. 1965 in ROSA, João Guimarães. *Correspondência com seu tradutor alemão Curt Meyer-Clason (1958-1967)*. Rio de Janeiro : Nova Fronteira : Academia Brasileira de Letras; Belo Horizonte : Ed. da UFMG, 2003, s. 250.

*Sem tam martej, zvaná hnačka, nějaký ten karyokar, kurbaryl, kvalej, bubeníček.*¹²⁸

*(...) brazilský dub, psí kdoule, kariniana, landí, obaloš, icika, rozsochatý gončalo, vinobob, drobnolístek, šedivý bahenní olandim (...) rovné sturače – benzoové stromy (...)*¹²⁹

Někdy naopak může český přírodopisný termín, který je fonetickým přepisem brazilského originálu, konkrétně žararaka (*jararaca*), zapůsobit originálněji než leckterý výmysl. Shodou okolností totiž právě toto jméno z hadí říše jeden recenzent knižního vydání *Burití* pochválil jako příklad jazykové vynalézavosti překladatelčiny.

Podobně má brazilské jméno ptáka *bemtevi* (s významem *játěviděl*) kodifikovanou českou obdobu ve složeném výrazu *tyran bentevi*. Pokud se ovšem stane, že v určitém kontextu hraje úlohu etymologický význam, nezbyvá než příslušnou informaci do věty nenásilnou formou dodat, v následujícím příkladu fonetickou obdobou názvu, který je jasně onomatopoického původu:

*Tyran bentevi, štěbetající při každé příležitosti, že to ví, patřil rohatému.*¹³⁰

V tomto konkrétním případě navíc rozšířením došlo k fonetické korekci převzatého slova, které přesunem přízvuku na první slabiku v češtině svou zvukomalebnost z velké části ztratilo: dlouhé přízvučné *ví* jako vyvrcholení echa v rámci věty zpětně osvětlí předtím matný název. To si však lze dovolit pouze výjimečně a jen vzhledem k tomu, že zde se tím zároveň kompenzačně aplikuje autorův způsob uvažování, konkrétně přechodem zvukomalby do autorské řeči.

Obdobně jsem v podobě čárky zdánlivě zachovala mírně archaizující „přízvuk“ originálu ve slovech *burití* či *mutúm*, která se současným portugalským i brazilským pravopisem píše bez diakritiky, ve skutečnosti mi však šlo o českou kvantitu, protože délka může ve výslovnosti původní přízvuk nejsnáze nahradit. V případě *burití* jsem se mimoto u neznámého slova v názvu prózy snažila v logice češtiny předejít možnosti mylného čtení hypotetického plurálu substantiva mužského rodu.

Palindrom *Mutúm* má sice vzhledem k čárce jistou vadu na kráse, ale to je cena za zmíněný fonetický kompromis. Jak důležitou roli toto jméno, na jehož místě by – přísně taxonomicky

¹²⁸ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 52, a výše, s. 83.

¹²⁹ Tamtéž, s. 62, a výše, s. 89.

¹³⁰ Tamtéž, s. 143, a výše, s. 137.

vzato – měl figurovat název *hoko* (dříve *hokko*, latinsky *Crax*), hraje v systému celého *Tanečního souboru*, o tom již byla řeč výše.¹³¹ K jeho zachování v původní (indiánské) podobě *mutúm* mě vedly mimo jiné opět důvody zvukomalby, protože Rosa vokalických ozvuků tohoto jména, asociujícího zároveň hrdinovo dětství i temně zlověstnou ozvěnu mutné Marie Behú, umně využívá:

*Hu-hum... Uhu-hum... Não se parece com nenhum.*¹³²

Pokud bychom kupříkladu tuto foneticky danou informaci v podloží slov nepřevodili takto s echem:

*Hu-hú... Uhuhúm... Nepodobá se kohoutúm,*¹³³

nýbrž pouze sémanticky „věrně“:

Hu-hú... Uhuhú... Nikomu se nepodobá

anebo bychom jinde v textu používali výhradně vědecky přesného názvu *hoko*, sice bychom se výrazně neprohřešili vůči smyslu, ale přesto bychom text o jednu podstatnou významovou rovinu, a také díl strukturní provázanosti ochudili. Na druhou stranu názvoslovný termín, který umožňuje identifikaci, rovněž nemůžeme pominout, je tedy třeba čitelným střídáním obou jmen vytvořit přechod dovolující ztotožnění *hoka* s *mutúmem*, které foneticko-sémanticky vrcholí ve spojení s vnitřním rýmem:

*Mutúm, Hočí dúm.*¹³⁴

Výše už jsem se zmínila, že dokonce hokovo latinské jméno *Crax* se u Rosy přetransformovalo do přívlastku *crasso*.¹³⁵ V češtině jsem to řešila podobně znějícím přístavkem:

*Hoko kohout, krasavec.*¹³⁶

---

¹³¹ Srov. oddíl 1. 2. 1. Mutúm.

¹³² ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 392.

¹³³ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 10-11, a výše, s. 58.

¹³⁴ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 83, a výše, s. 102.

¹³⁵ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 413.

¹³⁶ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 50, a výše, s. 82.

V duchu Rosova intertextuálního psaní se v české verzi poukazuje nejen k latinskému základu, ale i k portugalské aluzi s výslovností *-s-*. Odborný název *hoko*, jehož je zde třeba použít, aby spojení mělo smysl, nemá ideální mužské zakončení, doplnila jsem jej tedy o *kohouta* v obecném významu:¹³⁷ zároveň tak vznikla „rosovská“ příležitost vytvořit zrcadlový obraz dvou slabik jména *hoko* v začátku slova *kohout*, a nadto oba přístavky spojila aliterace. Také tento jazykový nadstandard bez přímé opory v originále kompenzuje opačné případy, v nichž se původní text v překladu nepodařilo zároveň sémanticky a foneticky plně pokrýt.

Zvláštní případ představuje příroda promlouvající za noci prapůvodním onomatopoickým jazykem s velkým poeticko-prorockým nábojem do uší bdícího obecního blázna Náčelníka Zequiela, na jehož „slyšiny“ ještě dojde níže. Snažila jsem se nejrůznější přírodopisné názvy i jména lidová, která mají v originále reálné zvukomalebné ukotvení, začlenit do důvěrně známého kontextu mluvy – kupříkladu přivlastňovací adjektivací taxonomické informace, ale také jejich zatažením do hry paronomázií. Z původního:

*O ururar do urú, o parar do ar*¹³⁸

– doslova „ururání ptáka uru (vzdáleně příbuzného bažantovi), zastavení vzduchu“, foneticky vyjadřující zvuk sám opakováním *u* a *r* [ururar durú upararduar] a navíc „zastavující vzduch“, tj. „ar“, jeho vtažením do slovesa „parar“, v němž se dokonce dvakrát zopakuje – se tak stalo:

Táhlé (= přivlastkem vyjádřené substantivizované „ururar“) *bažantí* (= taxonomický komentář)
urú urú (= zvukomalba), *větrustrnutí*¹³⁹ (= graficky stažená obdoba portugalského „parardoar“).

V případě názvu „arirí“ ve větě:

Os ariris cantam, sibilam as sílabas,¹⁴⁰

jehož příslušnost k ptačímu rodu českému čtenáři uniká, postačí v nejbližší větě užít vysvětlující slovo s konotací létání, aby mohl zůstat zachován „sibylský“ ozvuk zjevení těchto ptáků:

Arirí si byli zasykat slabiky.¹⁴¹

---

¹³⁷ Srov. „bažantí kohout“.

¹³⁸ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 412 .

¹³⁹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 48, a výše, s. 81.

¹⁴⁰ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 412.

Je zřejmé, že se sebestřednějšími taxony si tady nevystačíme, třebaže základ rosovského světa je beze zbytku identifikovatelný. O jeho přednostně jazykové povaze mě názorně přesvědčily i reakce brazilských posluchačů při přednášce na Federální univerzitě státu Minas Gerais v Belo Horizonte: na moje popisované úsilí o jazykové zprostředkování přírodní skutečnosti českým čtenářům namítli, že jim samým často není jasné, o jakém tvoru Rosa právě mluví. Taková nejasnost je ostatně obecně výsadou originálu v porovnání s povinně „dopovídajícím“ překladem.¹⁴²

---

¹⁴¹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 48, a výše, s. 81.

¹⁴² Srov. GADAMER, Hans-Georg. „Řeč jako médium hermeneutické zkušenosti“. In *Překlad literárního díla*. Praha : Odeon, 1970, s. 27: „Každý odpovědný překlad je jasnější a plošší než originál.“

3. 2. Son-sens¹⁴³

Závěr předchozího oddílu vytvořil přechod k problematice signifikantu coby nositele smyslu. Výše už zaznělo, že Rosa se v jazyce otevřeně hlásil k „protisaussurovskému“ vyznání, ctil podle vlastních slov „staromódní, leč stále moderní představu, že si zvuk slova a jeho smysl vzájemně odpovídají“,¹⁴⁴ a jako básník takovouto motivovanost komplexně stvrzoval vlastním dílem. Že v tom byl Saussurovi a jeho pojetí znaku jako nerozlučné jednotnosti zvuku (fr. *son*) a smyslu (fr. *sens*), „pomyslozvuku“,¹⁴⁵ „zvukoideje“¹⁴⁶ či „tvarosmyslu“¹⁴⁷ blíže, než by se mohlo zdát, si ještě ukážeme. Na druhou stranu rosovské *slovo* není třeba brát *doslovně*, a už vůbec ne *názvoslovně* v kratylovském *slova smyslu*, jeho dynamický statut tu byl opakovaně zdůrazněn, takže Saussurova snaha překonat pojmem *znak* jistou sakralizaci právě *slova* jako první a poslední jednotky smyslu v indoevropské a středomořské kultuře¹⁴⁸ Rosovu pojetí neprotiřečí.

Bylo by rovněž mylné přičítat Saussurovi dichotomické dělení na označující a označované: jak připomíná Émile Benveniste, opozici vůči materiálnímu hlasovému projevu (*figure vocale*) jako takovému u něho netvoří mentální význam či pojem, nýbrž akustická představa (*image acoustique*) neboli signifikant (*signifiant*), tj. hlasový projev jakožto znak, v mysli s významem (*signification*) neoddělitelně spjatý.¹⁴⁹ Ten se v Benvenistově pojetí právě pro tuto nerozlučnou spjatost s označovaným vyjevuje spíše jako *signifikance* (*signifiance*), česky asi nejlépe signifikantem podložené *znamenání*:¹⁵⁰ od Benvenista tento pojem převzal a domyslel mj. Henri Meschonnic a v souvislosti s popisem fungování Rosova textu a jeho překladu ještě uvidíme, jak je pro tento účel případný.

---

¹⁴³ Takto básník Michel Deguy v roce 1969 pojmenoval materii básně, v níž se teprve zpětně analýzou odděluje cosi jako „mysl“ (*sens*) od „zvuku“ (*son*). Cit. podle ARON, Thomas. Une seconde révolution saussurienne? *Langue française* [online]. Vol. 7. N°1, s. 61. [Cit. 2011-10-18]. Dostupné z [www: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1970_num_7_1_5506>](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1970_num_7_1_5506).

¹⁴⁴ ROSA, *Rozhovor*, s. 155.

¹⁴⁵ „pensée-son“, srov. LAPLANTINE, Chloé. Le „sentiment de la langue“. *Le texte étranger* [online]. Groupe de recherche de l'UPRES/EA 1569. 2004. No. 5, s. 162.

¹⁴⁶ „son-idée“, srov. tamtéž.

¹⁴⁷ „forme-sens“, srov. tamtéž.

¹⁴⁸ Srov. tamt., s. 161-162.

¹⁴⁹ Srov. tamt., s. 162-164. Srov. též Mukařovského odlišení jazykového znaku u de Saussura od pouhých „věcí“ akustických i pouhých dějů duševních. MUKAŘOVSKÝ, Jan. O jazyce básnickém, cit. d., s. 104.

¹⁵⁰ Tomáš Koblížek překládá *značení*. Srov. KOBLÍŽEK, Tomáš. Henri Meschonnic. *iLiteratura* [online]. 9. 11. 2009. [Cit. 2011-11-5]. Dostupné z [www: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/25101/meschonnic-henri>](http://www.iliteratura.cz/Clanek/25101/meschonnic-henri).

Sám Rosa přitom měl vůči teoretizování averzi nemenší než jeho překladatelka. Nekladl si otázku existence vnitřní jazykové formy jako univerzálně-logického schématu, stojícího v základu všech jazyků, jak ji koncipoval Wilhelm von Humboldt, i když jeho pojetí zakládajícímu transcendentnímu principu v podstatě přitakává a nejspíš by souhlasil i s jejím chápáním jako totality všech konkrétních řečových forem. Humboldtovo pojetí ovšem otevírá prostor nejen srovnávací jazykovědě, ale i jiné metodě poznání této skryté formy, totiž překladu. A právě tato cesta je o to zajímavější, že překlad touž skrytost vtělenou do různých – rovněž imanentních – řečových forem dokáže v praktické aplikaci tak či onak obalit pokaždé jinou graficko-fonetickou konfigurací.

V případě Rosova textu je na tento výstup kladen tím větší nárok, že jeho básnické sdělení se ve svých krajních projevech podle spisovatelových vlastních slov dotýká „infralogických a hypersenzorických“ sfér.¹⁵¹ To, že je navzdory tomu zapotřebí je překládat, ovšem znamená, že komunikačním prostředkem přes veškeré tíhnutí k univerzálnosti „předbabylonského“ sdělení zůstává na obou stranách systémově, ne-li logicky založená řečová forma.¹⁵² Z jazyka do jazyka je nicméně třeba převést také nárokovaný „absolutní“ smysl, rozprášený do sémů nebo vtělený do rytmu a zvukomalby.

V dlouhých pasážích věnovaných nočnímu bdění Náčelníka Zequiela se Rosa prostřednictvím jeho vyšinuté psychiky dotýká meze, od jejíhož okraje se navrátí, ba možná couvne, přestože ho prázdno za ní nepřestane vábit a přitáhne si ho znovu jinak v podobě jaguáří řeči.¹⁵³ Nedosáhne schizofrenních hlubin Artaudových glosolálií, jejichž slova nepatří do žádného jazyka, třebaže se nepřestanou řídit básnickou syntaxí. Rosův pohyb je přesně opačný, nemožná slova musí naopak vstoupit do lůna jeho mateřštiny, stejně jako v jeho světě musí navzdory silám nicoty působit princip lásky a radostné sexuality.

---

¹⁵¹ Srov. výše, s. 51.

¹⁵² Srov. „Vycházejte z poznání o asociativní podstatě významových spojů psychických, pokusilo se básnictví učinit z jazyka co možná přímý výraz duševního dění tím, že normální logickou souvislost jazykových významů nahrazuje jejich asociativním přiřadováním. (...) básnictví zaměřené na přímé, nikoli jen náznakové podání průběhu dějů psychických pomocí slova snaží se o záznam co nejuplněnší jednotlivých fází duševních procesů. Nemůže ovšem jít o naprosto přesný otisk, jednak proto, že je vůbec nemožné vymýtit logické vztahy z jazyka, jednak proto, že bytostným předpokladem umění je distance mezi materiálem a jeho uměleckým přetvořením; stejně jako při každém řešení uměleckého problému jde i zde o pouhé umělecké směřování.“ MUKAŘOVSKÝ, Jan. O jazyce básnickém, cit. d., s. 135. Zdůraznila autorka.

¹⁵³ Srov. ROSA, *Burití*, cit. d., s. 291-292, a výše, s. 53-54.

Běsi přesto nespí a stačí se podívat na pravidla kuriózní tvorby Louise Wolfsona, která tomuto americkému studentovi filologie diktuje duševní nemoc,¹⁵⁴ abychom si uvědomili, jak křehká je hranice mezi genialitou a šílenstvím, kterou Antonin Artaud vybořil na nejzazší mez: schizofrenik Wolfson překládá veškerá slova nenáviděného mateřského jazyka do totálního jazykového kontinua, tvořeného čtyřmi dalšími řečmi, které ovládá, jeho překlad však musí maximálně zachovat potenciál zvuku (*son*) i smyslu (*sens*) původního znaku s obzvláštním důrazem na fonetickou stránku signifikantu. Jazyk, matku, a tedy život je třeba beze zbytku převést na druhou stranu hranice a rozpustit je v cizotě.¹⁵⁵ Až na obrácené znaménko zadání se jeho posedlost zdá na dohled od Rosovy básnické „práce, práce a zase práce“,¹⁵⁶ ten rozdíl je však propastný.¹⁵⁷

3. 2. 1. Zvukomalba

Nároky kladené na zvukovou stránku jazyka se asi nejviditelněji projeví na široce pojaté zvukomalbě, která jde od ryzí onomatopoeie vyjádřené citoslovcem přes významová slova s přidanou fonetickou hodnotou až po akusticky podmalované výjevy včetně syntaxe. Takto Rosa popisuje odlomení a pád velkého palmového listu v noční tišině:

*De **baque**, de altos silêncios, caiu, longe, uma folha de coqueiro, como eles se decepam. Se despenca das grimpas, dá no chão com **murro** e **tosse**. A **tão!** – tssùuu... Os dois seguidos barulhos: o estampido, e depois o **ramalhar varrente**, **chichiado**.*¹⁵⁸

---

¹⁵⁴ Srov. POULET, Elisabeth. Louis Wolfson, "l'étudiant de langues schizophrénique". *La Revue des Ressources* [online]. Le 12 mars 2007. [Cit.2011-10-27]. Dostupné z www: <<http://www.larevuedesressources.org/Louis-Wolfson-l-etudiant-de.html>>

¹⁵⁵ Srov. tamtéž.

¹⁵⁶ Srov. výše, s. 46.

¹⁵⁷ V této souvislosti se nabízí připomenutí filosofie jazyka, jak ji představil rovněž polyglot a Rosův dočasný krajan – pražský rodák Vilém Flusser ve své první knižní publikaci *Língua e Realidade* (1963, č. *Jazyk a skutečnost*, přel. Karel Palek, Praha : Triáda, 2005), kterou Rosa ocenil nadšeným telegramem autorovi. Ve Flusserově schématu *Fyziologie jazyka* (tamtéž, s. 109) je zrcadlovým obrazem pásma poezie „pásma slovního salátu, jazyka rozbitého a rozdrčeného“, typického pro šílenství, rozklad jazyka, a tedy „anihilace intelektu“, která hrozí básníkům jakožto „průkopní[kům], kteří se ve prospěch náš i svůj vlastní vystavují nebezpečí, že je nicota nevyslovitelného pohltí“ (s. 122-123). V tomto nasvícení současně nabývá platnosti Rosova důsledná konstruktérská práce budovatele básnické skutečnosti z jazyka (který je také ve Flusserově pojetí se skutečností totožný) včetně ústrojného začlenění myticky nazíraného jazyka šílenství.¹⁵⁷

¹⁵⁸ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 413.

Překlad vcelku věrně reprodukuje sémantiku sdělení a snaží se ji současně vyjádřit odpovídajícím větným členěním, ilustrujícím časový průběh, i fonetickou kvalitou signifikantu:

S rá musem z výso stných tišin spadl v dáli palmový list, takhle upadávají. Odlomí se ve výši, žuchne o zem, rána a šramot. Bums! – cccúuu... Ty dva zvuky za sebou: hřmot a pak chrastičné smítavé ratolestění.¹⁵⁹

Za důležité u takového postupně vykreslovaného obrazu považuji zachovat pokud možno sled sdělovaných informací a posloupnost významové akumulace, což vzhledem k různým syntaktickým předpokladům a slovosledným zásadám není vždy jednoduché. Ruku v ruce s takto budovanou optickou představou pak jde obraz akustický, který sice otrocky nekopíruje originál, má s ním však některé styčné rysy:

- *baque* má sémantický protipól v *žuchnutí*, ale foneticky mu odpovídá *spadl*
- *žuchne* je přes samohlásku spřízněno s citoslovcem *Bums!* tak jako portugalské *tão!* s úderem o zem: *chão*
- ve zvukomalebném popisu dvojice zvuků se v originále s jistou frekvencí vrací především (uvulární) *r* (*r-* / *-rr-*) a *sykavky* (*-ss-*, *tsss-*, *ch-*) a ze samohlásek je nejvýraznější otevřené *a*, střídané zavřeným *i*, a podobně je tomu i v češtině, ač ne na stejných místech: překlad se v tomto případě dokonce utíká k novotvarům, které v originále nejsou, ale které přirozeně vyplynou z (infra)logiky zvukomalby.

Další příklad je opět z ptačí říše, tentokrát evokuje probouzení jítňích ptáků slovy:

pio, pingo, pilgo, silgo, pinta-alegrim.¹⁶⁰

Na tomto místě překlad využívá z češtiny vycházejících zvukomalebných prvků:

*píp a písk a pinka, linka, čimčár-čimčirim*¹⁶¹

a zároveň přesně kopíruje původní rytmus včetně přízvučných slabik se samohláskou *i*. Ve zmíněném úseku se rovněž objeví, i když ne důsledně, aliterace na *p*, a odklon od originálu ne

¹⁵⁹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 42, a výše, s. 81.

¹⁶⁰ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 428. Podtržen dynamický přízvuk.

¹⁶¹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 78, a výše, s. 99.

náhodou spadá vjedno s vyvrcholením verše: kde je v portugalštině variace na veselí (adj. *alegre*) s příponou *-im*, o níž ještě bude řeč, v překladu ptáci tuto veselost uvedou do češtinou prověřené praxe. Ve větném celku nechybí ani vnitřní rým, třebaže tak rozsáhlou asonanci jako v původním textu tam nenajdeme.

3. 2. 2. Rytmus

Zvláštní kapitolu bezesporu zasluhuje rytmus,¹⁶² který poezii a mluvené slovo sblíží s mýtem,¹⁶³ a vzhledem k tomu, že k oběmu – a tudíž rovněž touto cestou také k mýtu – má blízko i rosovská próza, je třeba právě rytmus v melodii věty co možná věrně reprodukovat, byť toto pravidlo přece jen neplatí tak striktně jako v poezii. Takto tedy byla kupříkladu věta:

*Quem canta superfim é só passarinho sozinho*¹⁶⁴

přeložena v rytmu lehce pozměněném, zato však staví na českých zdobnělinách se samohláskou *-i-*, která se navíc zopakuje ještě na dalších místech v těsném sousedství a v přízvukném postavení:

*Teninko ptáček zpívá dycinky sám...*¹⁶⁵

Je třeba říci, že nosové přízvukné zakončení na *-im*, často s významem genderově nevyhraněné zdobňující přípony, je nejutkvělejší hudební motiv rosovské básnické prózy, který se naplno rozezná v sémanticky zatíženém jméně hrdin(k)y autorovy vrcholné románové skladby *Velká divočina: cesty: Diadorim*. A kdo ví, zda v jeho znepokojivě ambivalentní božsko-d'ábelské a androgynní konfiguraci pro Rosu dokonce nezazníval ozvuk kladné dvojjedinosti subjektobjektové v Božím jméně *Elohim*?¹⁶⁶

---

¹⁶² Mám zde na mysli rytmus v běžném pojetí vyzrazovatelného střídání těžkých a lehkých dob na rozdíl od téhož termínu, jak jej chápal Benveniste a po něm Meschonnic, o němž pojednám níže.

¹⁶³ Srov. PAZ, Octavio. *Luk a lyra*. Praha : Odeon, 1992, s. 59.

¹⁶⁴ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 433. Zvýrazněny deminutivní přípony. Ve stejném směru působí i výraz *superfim* („přetence“), v němž sice nejde o příponu (zdobnělina je vyjádřena sémanticky), ale zakončení slova ji evokuje.

¹⁶⁵ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 88, a výše, s. 104.

¹⁶⁶ Srov. „Teosofie, jak ji představuje kniha *Zohar* spolu s pozdějšími komentáři, dokazovala některá ze svých klíčových naučení mystickými kalambúry a slovními hříčkami. *Elohim*, Boží jméno, v sobě spojuje *Mi*, skrytý

Ozvukem mnohem nedokonalejším je v rámci portugalštiny deminutivní přípona *-inho*, *-inha*, rovněž s přízvukem na *-i-*, zvláště zazní-li v něm tak jako zde podpůrné *-r-* (*passarinho*). Čeština pochopitelně dává mnohem méně příležitostí k smysluplnému užití takovéto slabiky,¹⁶⁷ ale shodou okolností právě zdobněliny na *-ink-* skýtají možnost přiblížit se v české (nikoli moravské) výslovnosti alespoň vzdáleně k nosovosti originálu. Není tedy lhostejné, zda této příležitosti foneticky využijeme.

Sémanticky neméně přijatelná by byla například verze *Tenounce zpívá jenom ptáček, který je sám*, ale připravili bychom se jí nejenom o „mantru“ *-in(k)-*, ale také by se věta-verš rozpadla na nepřilíš zajímavé syntaktické celky, kdežto originál je před cézurou vypointován zvukově i významově nosným *superfim* a v závěru jeho zdvojeným ozvukem *passarinho sozinho*. Odtud tedy konečná volba foneticky i morfologicky spřízněných *Teninko* a *dycinky*, které naopak stojí vždy v začátku hemisticha, zatímco na konci půlverše zůstal významový vrchol *zpívá* (nadto s přízvučným *-í-*) a *sám*.

Vzhledem k tomu, že se stále pohybujeme na poli prózy, lze těžko trvat na dodržení ženského či mužského zakončení v závěru půlvěty: v tomto případě šla česká verze symetricky proti originálu. Z výše uvedeného na druhou stranu vyplývá, že je-li takováto zrcadlová inverze legitimní, totéž by neplatilo pro kterékoli – zdánlivě – správné řešení: akustická představa je tu totiž nositelem významu nemenší měrou než s ní spjatý pomysl, a překlad tedy musí stejně sémanticky nasycenou obdobu označujícího najít i v češtině.

Jako poslední příklad uvedu větu, která by mohla být cézurami rozdělena na půlverše dvou takřka klasických alexandrinů:

Vinham caminhando, / por um trilho-de-vaca,
*o dia não era forte, / no esmorecer do sol.*¹⁶⁸

---

subjekt, a *Eloha*, skrytý objekt. Skutečná nemoc časného světa spočívá v rozpolcenosti subjektu a objektu. Jenom v Jeho jménu jsme tak schopni zahlédnout příslib konečné jednoty, ujištění o vysvobození člověka z dialektiky dějin. Zkrátka: skutečnou Boží řeč, bezprostřední jazyk známý Adamovi a před Bábelem společný všem lidem, lze stále ještě přinejmenším zčásti rozluštit v hlubších slojích hebrejštiny a možná i v jiných jazycích, do nichž se prvně roztříštila.“ STEINER, cit. d., s. 71.

¹⁶⁷ Čimčirim s měkkým *-i-* po *-r-* (srov. výše, s. 99) je světlou výjimkou.

¹⁶⁸ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 445.

Česká verze původní rytmus víceméně kopíruje s drobnou nepravidelností, která porušuje jednotvárnost:

*Vracely se pěšky / dobytčím chodníkem,
světlo už pomalu sláblo, / slunci se klonil den.¹⁶⁹*

U Rosy přitom nelze současně nikdy zcela vyloučit, že jde o palimpsest, jehož pratekt autor nepojmenoval, buď že se ho na něj nikdo nezeptal, anebo že ho měl ukryt příliš hluboko v nevědomí. Z překladatelského hlediska je však toto rozlišení nepodstatné.

---

¹⁶⁹ ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 111, a výše, s. 118. Podtržen dynamický přízvuk.

3. 3. Jazykové zpátečnictví

Rosova aplikovaná archeologie zbrusu staronového smyslu jako sestup slojemi – literárního – jazyka ke zdroji před babylonským zmatením bude v překladu nutně cestou za zrcadlo, v němž se odráží fikce, ale zároveň paralelní cestou – jinudy a jinak – k témuž zřídlu v místě, kde se rovnoběžky protnou. Pojal-li Hakim Bey svého času v souladu se stavem soudobého exaktního myšlení mírně provokativní ideu jakési „lingvistiky chaosu“,¹⁷⁰ aplikovatelné nepochybně i v teorii překladu, je třeba si vážně klást otázku, zda v době (po)myslitelného objevu páté dimenze,¹⁷¹ umožňujícího reálně představitelnou cestu časem do minulosti, nevede právě přes tvůrčí překlad jedna z cest k náhledu na srovnatelné procesy v rámci poezie jakožto krajního otevření a zároveň mezní kondenzace jazyka na hranici udržitelné autorské integrity.

Jiná otázka, kterou si kladu neméně naléhavě, je, zda právě na poli poezie nemá intuitivní nazření vícerozměrného celku přes jazyk rychlostí světla – nazření alespoň potenciálně přístupné všem jeho mluvčím – hodnotu přinejmenším srovnatelnou se sebestřednějším pojmenováním nepojmenovatelného a *nepřeložitelného* v intencích merleaupontyovské fenomenologie či lacanovské psychoanalýzy za pomoci *lingvistických* nástrojů právě v jejich *poetické* potenci.¹⁷² Činím tak s plným vědomím své nedostatečné teoretické kompetence v oboru s přesahem ať už do filosofie nebo do psychoanalýzy, a aniž popírám interdisciplinární význam zmíněných analýz. Přesto se budu snažit ukázat, že *cesta tvůrčím překladem* je vzdor všem jejím omezením neméně platná.

Ať tak či tak, překladatel se musí zabývat detaily, aniž ztratí ze zřetele celek, výsledný tvar se však bez ohledu na jeho možné dílčí omyly zároveň v jednotícím sémantickém gestu pod vlivem „podivného atraktoru“, známého z teorie deterministického chaosu, částečně konstruuje i samovolně právě z atomů, které má díky překladateli k dispozici. Subjektem překladu v jeho tvůrčím aspektu je stejně jako u původní literární tvorby navzdory odvedenému penzu nezbytné

---

¹⁷⁰ Srov. BEY, Hakim. La linguistique du Chaos. In *T.A.Z. Zone Autonome Temporaire*. Paris : Éditions de l'Éclat, 1997.

¹⁷¹ Srov. nepotvrzený objev v CERN v září 2011.

¹⁷² Srov. Lacanův text „Lituraterre“, na nějž takto *paragramaticky* odkazuje nedávno publikované *portugalské* znění *francouzského* článku Camilla Dumouliého: „O literal da letra constitui-se em litoral (...)“. DUMOULIÉ, Camille. O timbre intraduzível do corpo (Artaud, Merleau-Ponty, Lacan). *Revue Silène* [online]. Centre de recherches en littérature et poétique comparées de Paris Ouest-Nanterre-La Défense. Date de publication : 10-09-2011. [Cit. 2011-10-31]. Dostupné z [www: <http://www.revue-silene.com/f/index.php?sp=comm&comm_id=59>](http://www.revue-silene.com/f/index.php?sp=comm&comm_id=59).

ISSN 2105-2816.

a v nejlepším slova smyslu služebné práce rimbaudovský „někdo jiný“, „řeč“ ve svém krajním projevu subjektivity, jak ji zaznamenal Mallarmé.

3. 3. 1. Literární po(d)vědomí

Celým textem *Buriti* prosvítá mnohohlasí takového jazykového nevědomí či podvědomí, ale také literárního povědomí v jeho intertextuálním aspektu, které na to, aby mohlo působit svým asociačním potenciálem, čerpá v českém překladu z velké části z domácích zdrojů.¹⁷³ Úkolem překladatele je udržet při tom rovnováhu mezi cizím a domácím tak, aby kontext cílové kultury nepřehlušil tlumočenou jinakost, ale zároveň dokázal maximálně rozvinout vnitřní dialogičnost textu způsobem, který bude u domácího čtenáře patřičně rezonovat. V textu tak vedle literárního povědomí a nevědomí autorova a jazykového nevědomí originálu, které všechny musí překladatel pokud možno dekodovat a nově šifrovat, působí současně také po(d)vědomí překladatelovo a nakonec při aktu četby ještě aktivované nevědomí čtenářovo. Každé z nich je přitom zásobárnou literárních a jiných reminiscencí různé úrovně, a abychom zůstali věrni Mukařovského pojetí, v souladu s tím se nutně pozměňuje také sémantické gesto, zaručující jednotu díla.

Konkrétně vyjádřeno: jde-li tedy v textu o narážku na barokní vánoční hru z brazilského prostředí, překlad pochopitelně musí maximálně zachovat původní kontext. Jiná situace nastává u dlouhých pasáží líčících Zequielyvy noční auditivní zážitky: ty jsou sice založeny převážně mimeticky, tj. na invenčně zvukomalebné kresbě neviditelného hemžení nočního života v přírodě minasgeraiského sertão, ale na druhou stranu v uměleckém ztvárnění Rosově, neseném hudebním rytmem, skládají obraz přírody v choré mysli také z nerozpoznatelných atomárních kulturních útržků, takže v jistém smyslu vytvářejí jakýsi převrácený arcimboldovský obraz.

Česky Zequielyv stihomam, strašidelná **môrma**, vystupuje jako **mořena** – stín pohanského božstva zimy a smrti – a její blízkost se ohlašuje mimo jiné nepatrnými intertextuálními ozvuky romantických básnických skladeb, jejichž sémantický náboj přitom neumožňuje jednoznačnou identifikaci. Třebaže vzdálenou inspirací bláznova strachu je, jak se domnívám, Ezechielyvo **cosi**

---

¹⁷³ Dost možná také překlady jednou někdo prozkoumá z hlediska Stichovy „lingvoliterární historie“ a bude v nich hledat konotace a v jazyce uchovávané významy, migrující mezi českými literárními díly.

(coisa)¹⁷⁴ ve Starém zákoně, jež je viděním Boží Slávy, jeho bázeň mi připadala jako něco natolik niterného, že to opravňovalo i k použití prostředku zároveň tak osobního a tak univerzálního, jako jsou tyto kratičké rytmizované úryvky utkvělé v hloubi čtenářovy mysli ze školní četby:

kol a kol [Máchův *Máj*]

skok a skok [Erbenovy *Svatební košile*],

ačkoli s nocí v sertãu napohled nemají nic společného.

Podobně jinde v překladu zazní skrytější narážka na Nerudova „Hastrmana“ – pana Rybáře z *Povídek malostranských*:

moře, moře

d'jó

Erbenova *Vodníka*:

Raničko (Leandra) *vstala*

nebo na *Pohorskou vesnici* Boženy Němcové:

kišasoňka sladká,

která do české literatury doputovala se slovenským dráteníkem až z maďaršiny a v Brazílii by si určitě dobře rozuměla s Rosovým dobrým přítelem, kritikem Paulem Rónaim.

Vedle těchto ponorů do minulosti jsem si dovolila i záběr synchronní u děl (ne vždy kanonických ani literárních) a aluzí na časoprostorovou neohraničenost pohádky nebo dětství:

blekota mekota [televizní pohádka *Arabela*]

krasosmutnění (*smutnění, smutnokrásný*) [Bohumil Hrabal]

krysa vasilisa

---

¹⁷⁴ Ezechiel 1.4.

3. 3. 2. Folklór

Na folklórní jazykový rejstřík došlo stopově při líčení událostí spjatých např. s cyklickými svátky, jako jsou Vánoce nebo svatojánská veselice, která má na jižní polokouli význam obdobný našemu zimnímu slunovratu. Výrazy jako

vatra

švarná

štrnkající podkovičkami

zarubaná cesta

pomohly zdůraznit cyklický kosmický aspekt bezčasí v prostředí statku Burití Bom. Ne ve smyslu systémového příklonu k adaptačnímu překladu, ale spíše jen proto, aby tímto vyvážením v cílové kultuře aspoň poněkud zdomáctěl krajový svéráz brazilského sertão ve svém univerzálním rozměru. Kupříkladu jesličky tedy nepřišly o místní liány a rozhodně nezapadaly sněhem, a přece vánoční atmosféra mohla v něčem připomínat Vánoce v Evropě.

Použití slovanského *bohatýr* v souvislosti s panem Lidorem, symbolicky propojeným s falickou palmou *burití*, vedle folklórních konotací navíc plantážníka s emblematickým stromem propojilo podprahovým působením fonémů.

3. 3. 3. Nářečí

Aspekty, jimž jsem se věnovala doposud, poukazují do značné míry na umělost a konstruovanost rosovského psaní, ale takový dojem by byl mylný. Je na místě zopakovat, že Rosova próza nese povrchové rysy velmi specifického regionalismu, a chvílemi dokonce ne vždy srozumitelného svérázného, leč věrohodného „nářečí“. Tento vnější dojem musí být podle mého názoru zachován při současném respektování veškerých prvků jazykového experimentu, které však v žádném případě nesmějí převládnout.

Zkusme si to názorně demonstrovat na pomyslném příkladu banální české věty „Je mi to šumák“, která by byla použita v kontextu rozvíjené situace: předpokládejme, že by příběh sledoval konkrétní zápletku nesenou lidovými výrazovými prostředky, souběžně by ale mohl na

základě etymologie skrytě-okultně rozbalit „šumák“ až na zdrojovou sexuální podstatu francouzského výrazu „je m'en fous“ a začít odvíjet (anti)milostnou linii, nebo by pro změnu v rámci děje rozbalil fyzicky papírový obal „šumáku“ a vysypal jeho obsah do sousedovy sklenice s fatálními důsledky pro vypravěče, zatímco by věty cestou samovolných paronomázií dospěly na Šumavu nebo rovnou k šumícím borům, a tudíž k intertextuálně přítomné české hymně. Nic z toho by přitom nesmělo přehlušit navzdory všemu srozumitelný autentický proud lidové řeči ani vůdčí nit anekdotického vyprávění.

Lidový jazyk je u Rosy současně přirozený a regionální i umělý a intertextuální. I kdyby nebylo dávno prokázáno, že v překladu jednoduchá směna nářečí za nářečí nefunguje, zde je nutné použít nástroje sofistikovanější ve výše zmíněném arcimboldovském duchu tím spíše, že v českém prostředí se lidový jazyk v literatuře už dlouho konstruuje hybridně spíše prvky obecné češtiny než elementy vyložené nářečními. Na druhou stranu to neznamená, že se nářečí například v podobě poněkud archaicky působícího lexika musíme bezvýhradně vzdát, protože to může při vhodném umístění naopak přispět k žádoucímu rozlišení stylových rovin.

Sama jsem tímto způsobem sporadicky využila některých prvků nářečí severovýchodních Čech (za všechny uvedme *vocejtit se* ve smyslu *ocitnout se*, *ud'ála*, *cák* místo *udělala*, *copak* nebo *pobud'te*), ale většinou jsem hledala spíše řešení lexikální, občas tvaroslovná, a především idiomatičtější. Fonetičnost přepisu mluvy jsem odstupňovala podle jednotlivých mluvčích a nespisovné mluvnické tvary obecné češtiny se snažila minimalizovat jednak proto, že písemný projev má vůči nim vůbec menší permeabilitu, jednak vzhledem k častým změnám vnitřní fokalizace uvnitř textu, a především vzhledem k volnému přecházení lidového jazyka do literárního intertextu a zpět.

Velmi zajímavé je v tomto ohledu srovnání dvou různých francouzských překladů *Velké divočiny* v rozmezí tří desetiletí, které nedávno provedla Márcia Valéria Martinez de Aguiarová.¹⁷⁵ První z nich (z roku 1965) se podle dobových kritik nesl v duchu gionovského regionalismu a Aguiarová mu vytýká dokonce maupassantovský venkovský jazyk realismu

---

¹⁷⁵ Srov. AGUIAR, Márcia Valéria Martinez de. *Traduzir é muito perigoso. As duas versões francesas de Grande sertão: veredas – historicidade e ritmo* [online]. São Paulo: Universidade de São Paulo, 2010. [Cit. 2011-10-25]. Dostupné z [www: < www.teses.usp.br/teses/disponiveis/8/8146/tde-31052011-135449/fr.php >](http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/8/8146/tde-31052011-135449/fr.php).

devatenáctého století, kdežto verze z počátku devadesátých let je v kritické reflexi zhusta přirovnávána k Joyceovi. Autorka práce nevynáší hodnotící soudy, ale poukazuje na různé dobové klima, které vznik překladů a jejich recepci ovlivnilo.

Osobně považuji za příznačné, že srovnání s Gionovým „regionalismem“, který ve Francii přes autorovo vysoké hodnocení nikdy nebude zcela prost jistého příděchu, jehož se v této zemi vybroušeného abstraktního jazyka dostává krajovému jazykovému svérázu jako takovému, se soustředilo výhradně na venkovské romány a pominulo jeho skvostného *Husara na střeše*, v němž figuruje nejedna pasáž hodná srovnání s básnickým rukopisem v próze Guimarãese Rosy. Ostatně Jean Giono byl jen o málo starší Rosův současník. Neméně zajímavé je, do jaké míry se jeví jako stylově nepřijatelný rukopis Maupassantův, starý v době vydání prvního překladu zhruba osmdesát let, zatímco Rosa se utíká k rejstříkům mnohem starším, a jak dalece obdobnou výtku nenajdeme v případě srovnání s Joyceovým novátorstvím, které od druhého překladu dělí přinejmenším půlstoletí (v případě *Odyssea* dokonce bezmála sedm desetiletí).

3. 4. Onomastika

Další zastavení se bude týkat vlastních jmen, i když rosovská překladová problematika se tím zdaleka nevyčerpá. Pokusím se nastínit hlavní linie překladu jmen, jimž Ana Maria Machado věnovala skvělou knihu, navazující vedle barthesovských studií v mnohém na průkopnické analytické stati sãopaulských konkretistů. Už výše bylo řečeno, že rosovská jména jsou jednoznačně jména mluvící, nicméně při vší komplexnosti svého sdělovacího potenciálu musí také ona přednostně pojmenovávat. Překlad tedy do značné míry spočíval v hledání přijatelných kompromisů.

3. 4. 1. Toponyma

V případě frekventovaných toponym nakonec převážilo střídání překladu s portugalským názvem: nejenom kvůli mluvícím jménům, ale i proto, že český čtenář vždy neumí původní slovo vyslovit a to navíc při nezbytném skloňování může nabývat tvarů, s nimiž se v básnickém diskursu blízkém oralitě obtížně zachází. Například etymologicky spřízněná jména emblematické palmy a latifundistova sídla:

Burití-Grande

a

Burití Bom

v textu figurují v původní podobě v alternaci s překladem:

Velikán burití

Velikán

Veliká palma

a

Dobrá palma

Dobrá palma burití

ale také jako:

Buritisko

Buritiště.

jejichž české přípony dokonce mají též etymologický základ, jenže první z nich je použitelná také jako augmentativní ve vztahu k jedinci mužského rodu životného (např. *chlapisko*), kdežto druhá je produktivní pro označení místa (*hradiště*), a to přednostně otevřeného prostranství (*hřiště*, *střepniště*). Obě jsou přitom středního rodu, což vytvořilo vhodný přechodový stupeň mezi *palmou burití* a *panem Liodorem*, protože ti se v češtině jakožto femininum a maskulinum sblížovali obtížněji. Přejít mezi názvy musel být pozvolný, například před prvním použitím slova *buritisko* (zprvu s malým písmenem) předcházely nejprve *strom* a potom *palmisko*. Přípona je nadto i jinde v textu produktivní pro živé tvory: *dobrotisko*, *psisko*.

Různými kombinacemi navíc vznikly hybridní tvary, libovolně sdružující naznačené varianty pojmenování, takže v rámci četby pak nenásilně došlo k jejich identifikaci:

ta vysokánská palma, Burití-Grande

Buritisko velikán

Buritisko, Velikán burití

a

statek Burití Bom

na Burití Bom, na Buritišti

V témže směru působilo i aktuální členění větné, pod jehož vlivem byly různé pojmenovací varianty rovněž ztotožněny.

Miguelův rodný *Mutúm* zůstal zachován jakožto palindrom se všemi výše rozebíranými konotacemi¹⁷⁶ a dost možná i jako narážka na alchymický *Mutus liber* – Němou knihu, drahou Francisu Utézovi. Přilehlý lesní porost, ve svém jméně s aliterací anagramaticky zdvojující původní zvuk,

Mato do Mutúm [ve výslovnosti zhruba matudumutúm]

v češtině vystřídá různé názvy, všechny alternativy však obdobně pracují s překladem:

Houš' kolem Hočiho domu

---

¹⁷⁶ Srov. výše, s. 25.

houštiny u Hočího domu.

Hočí houšť

Také zde se osvědčila přivlastňovací adjektivace u jména *hoko*, protože přirozenými tvaroslovnými prostředky okamitě signalizuje, že jde o živého tvora (analogicky k tvarům *sloní*, *Kočí hrádek*, *Lví dvůr* ap. na otázku *čí?*), a zařazuje ho navíc do blízkého okruhu známosti, bez ohledu na to, zda o něm máme jinou než čistě jazykovou představu: použití tohoto druhu adjektiva totiž takovou znalost u mluvčího předpokládá.

Shodou okolností třetí a nejkratší spojení bylo užito až mimo text překladu v doslovu, který za ním následoval,¹⁷⁷ to znamená přesáhlo jaksí „do života“. Dost možná mělo na přirozené zkrácení tvaru vliv i to, že byl v genitivu: *od Hočí houšti*.¹⁷⁸

Oproti knižnímu vydání došlo ke změně toponyma usedlosti pana Gualberta. Protože identický tvar ve slovníku nefiguruje, původně jsem portugalské *Grumixã*, zakončené nosovkou, přes nazály vztáhla k lexikálnímu okruhu:

grumixama, grumixaba, grumixameira; guamixã, gurumixama.

Jde o botanický termín, u něhož jsem přes rodové označení *Eugenia* našla jediný český název *martej*, byť nešlo o „třešeň“ brazilskou, nýbrž australskou, a na základě této licence vytvořila jméno statku *Martejovka*. Už po vydání překladu mě brazilský kolega nasměroval k mnohem znepokojivějšímu

grumixá, curubixá,

kde sice ani v jedné slovníkové variantě není nosovka v závěru slova, ale významové pole spíše odpovídá charakteru pána domu. Tento výraz představuje schránku vodní larvy *chrostíků* (*Trichoptera*), křídlatého hmyzu, lidově v tomto stadiu nazývaného *živé dřívko*. Přiklonila jsem se tentokrát k fonetické inspiraci, znovu za cenu licence, protože výsledné *Chroustka* evokuje spíše *chrousta*. Na druhé straně je to plně v souladu s nepříjemnou hmyzí asociací i s „chroustajícím“ akustickým obrazem.

---

¹⁷⁷ Zde tedy v úvodní studii.

¹⁷⁸ Srov. výše, s. 24. Více o tom níže, s. 241-242.

3. 4. 2. Antroponyma

Většina antroponym zůstala v původní podobě, až na zdrobňující přípony *-inho*, a především *-inha*, protože ta byla systematicky nahrazována českým zakončením *-inka*, aby se předešlo nesprávné výslovnosti: *Lalinka*, *Glórinka*, *Vininka*. Samozřejmě že bez překladu řada významů v češtině vymizela, ale všechno nerozluští ani brazilští čtenáři a původní text byl koncipován se zahrnutým tajemstvím. Pouze takto ostatně překlad může také něco zatemnit, protože jinak se naopak coby operace po výtce hermeneutická už z definice samé nemůže zřít dešifrování.¹⁷⁹ V portugalské formě zůstala i jména s posvátnou konotací, jako *Miguel* (Michael), *Zequiel* (Ezechiel) nebo *Maria da Glória*, propojená v biblickém kontextu, a přesto domácí. Jejich počesťování by nebylo vhodné, ba někdy ani možné vzhledem k odlišné tradici. Navíc český umělecký překlad po druhé světové válce u jmen ustoupil od adaptační praxe, poměrně rozšířené v zaorálkovské generaci, takže takováto volba by byla vysoce příznaková a dala by jednoznačně důraz na symbolickou stránku, která má v originále záměrně okultní charakter. O stupeň větší výslednou skrytost tedy považuji za menší zlo.

---

¹⁷⁹ Srov. GADAMER, cit. d.

3. 5. Zářečí řeči¹⁸⁰

Překlad rosovského textu je napínavé dobrodružství, které nikdy nekončí, cesta do topinkovského *zářečí*, nebo na *třetí břeh řeky-řeči*.¹⁸¹ Jak je patrné z předchozí věty, jedna z cest k jeho uchopení je alternativně homeopatická, pokusím se nicméně přidržit přístupů standardnějších a poskytnout empiricky nabytá fakta. Úplnou objektivitu zkoumání přitom nelze zaručit už z toho důvodu, že zkoumaný předmět je ovlivněn samým momentem měření (viz fyzika), v tomto případě navíc provádím vivisekci vlastní tkáň-textu. Výpovědní hodnotu však má samo svědectví, zvláště tam, kde se překrývá se zaznamenanou zkušeností druhých a může ověřit platnost některých teoretických závěrů, které na jejím základě dosud byly formulovány.

3. 5. 1. Neologismy

Guimarães Rosa proslul jako tvůrce novotvarů na všech jazykových úrovních, od tvaroslovné po skladebnou, od lexikální po stylistickou, od fonetické po grafickou, i v jejich nejrůznějších kombinacích a zrcadleních. Jeho „*novořečí*“ ponorem do minula, do předřečí, nářečí i zářečí, je pravým opakem orwellovské *novořeči*. Jedním slovem (které je dvě, a nadto se vztahuje k *živému*, ač fikčnímu stromu):

*Maravilha: vilhamara!*¹⁸²

anebo v českém převtění:

*Div divoucí: vid vidoucí!*¹⁸³

Neologismů je nepřeborné množství a nepochybně mnoho ztrácí vytržením z širšího kontextu, ale základní představy lze nabýt i z jednotlivých slov. Jednoduchým příkladem může být imperfektum pomyslného slovesa *aeiouar*, vytvořeného prostě ze základních samohlásek připojením infinitivní přípony *-ar* :

---

¹⁸⁰ Termín Miloslava Topinky. Srov. TOPINKA, Miloslav. *Hadí kámen (eseje, články, skici 1966–2006)*. Brno : Host, 2007.

¹⁸¹ „A Terceira Margem do Rio“ se jmenuje Rosova povídka z *Prvních příběhů* (Primeiras estórias, 1962) . Český in *Třetí břeh řeky*. Praha : Dauphin, 1996.

¹⁸² ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 420.

¹⁸³ ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 64, a výše, s. 90.

*O mato – vozinha mansa – aeiouava.*¹⁸⁴

Zde je český ekvivalent takřka totožný prostě proto, že portugalské koncovce 3. osoby imperfekta *-ava* v dané chvíli odpovídá český tvar minulého času *-ala*:

*Houšť houští – teninkým hláskem – aeiouala.*¹⁸⁵

Je to ovšem dáno podmětem ženského rodu a myslitelný překlad *hustý les, houštiny, nebo houští* by vedly k jinému tvaru příčestí.

Také další příklad je odzbrojujícím způsobem jednoduchý. Rosa prostě v sousloví fungujícím prakticky jako předložka aktivuje oslabené substantivum tím, že je rozvíje přístavkem:

*a gente despertar ao meio, terrível, de uma verdade.*¹⁸⁶

V tomto případě čeština působí vzhledem k uměle vytvořenému podstatnému jménu *prostřed* ozvláštněněji, i když překlad pracuje v rosovském duchu, když současně přívlastek názorně zabuduje do nitra (středu) příslovečné spřežky:

*člověk procitne v – strašlivý – prostřed jakési pravdy.*¹⁸⁷

Použití předložky *v* ve významu *do* navíc svou archaičností navodí profetickou dikci. Ostatně mnoho jiného ani nezbyvá, protože v alternativním výrazu *doprostřed* je už zcela setřena pádová vazba a její doplnění ve spojení *do – strašlivého – prostředka* nebo *do – strašlivého – středu* jasně oslabuje autorský záměr.

Při vytváření nových slov Rosa s oblibou hromadí předpony, jak se tomu naučil v němčině a slovanských jazycích, ale tento tvaroslovný postup je v češtině natolik běžný, že ztrácí ozvlášťující funkci. Shodou okolností ve chvíli, kdy v portugalštině figuruje běžná vazba, byt' s možným dvojím výkladem :

*Podia contribuir, ser amiga*¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 427.

¹⁸⁵ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 76, a výše, s. 98.

¹⁸⁶ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 466.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 150, a výše, s. 141.

¹⁸⁸ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 486.

se takto nestandardní tvorba slovesného neologismu uplatnila:

*může přispět, přátelsky se přiblížit.*¹⁸⁹

Třebaže v originále vyjádření na pohled nic neskrývá – hrdinka se jenom hodlá k druhému chovat přátelsky –, ve slově *amiga* je latentně přítomen i možný význam „milénka“ a budoucnost dá této nevědomé touze za pravdu. Takovýto úmysl je ovšem neprokazatelný, protože si ho nepřipouští ani hrdinka sama, takže je vyloučeno jej explicitně – polopaticky¹⁹⁰ – vtělit do slov. Jednohlásková předpona, která jakoby mimoděk proklouzla do jinak míněného slova, se tak stala únosnou mírou „přeřeknutí“ v rámci proudu vědomí.

Komplexněji je Rosova práce vidět na delším úseku:

O barulhinho do monjolo cumpre um prazo regulado. Ele tem surdina e rotina. O Chefe Zequiel deve de estar escutando, há de tudo ouvir – o cochicho do cocho se enchendo d'água, e o intervalo, choòcheio – „Agora?“ „– Não. Isso outro, é bicho do brejo...“¹⁹¹

Soustředím se jen na několik momentů, i když výklad by zasluhovala takřka každá z lexikálních či syntaktických jednotek i jejich interakce. Nejprve česká verze:

Vrzukání stoupy dodržuje pravidelný rytmus. Má svůj tichochod. Náčelník Zequiel má určitě nastražené uši, jistě všechno slyší – yoda čůrkem teče do korečka, čekání doúplna, dokolečka čepotání. „Ted?“ „Kdepak. Tohle druhý je bažinatka...“¹⁹²

Relativně nejsnadněji vyhlíží překlad neurčitého *zvířete (tvora, havěti) z močálu*. Portugalské *bicho* má ovšem mnohem víc než tento rozsah sahající od člověka po červa, jehož nevyhraněnost *bažinatka* řeší v řádu české slovtvorby, navíc s přiřazením do aliterační řady *bicho do brejo bažinatka*. Dnes si při zpětném pohledu uvědomuji, nakolik je toto jazykově správné pojmenování vlastně asociačně svazující, když při vši vyprázdněnosti sugeruje stejně jako jiné výrazy, jimiž jsem se zabývala výše, vřazení do nomenklaturního systému přírodnin. To sice původní sousloví činí rovněž, při četbě – zejména opakované – však vyvstanou i další latentní, v nejlepším slova smyslu okultní čili skryté, podvědomé významy. *Bicho* totiž obsahuje také

¹⁸⁹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 188, a výše, s. 165.

¹⁹⁰ Tento český výraz by Rosa jistě ocenil.

¹⁹¹ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 430.

¹⁹² ROSA, *Burití*, cit. d., s. 82, a výše, s. 101.

rozpětí mezi negativním a pozitivním, a to i ve vztahu k člověku, mezi bezvýznamným, nepříjemně znepokojivým až směšným, samotářsky nemluvným (lidským) červem, vši či štěnicí, a na druhé straně šelmou, dostihovým koněm či býkem z býčích zápasů. Je to však také kamarádké oslovení nebo ekvivalent něčeho příjemného, lahodného, „božího“, ale i lidové označení mužského pohlavního orgánu nebo pálenky a slangový lékařský výraz pro rakovinný nádor, o bájném netvoru, strašidle pro děti nemluvě. A může také hlodat v našem svědomí jako červ nebo jako brouk v hlavě.

Obdobně mnohovýznamové mě napadá, žel v oblasti neživé, druhdy československé¹⁹³ slovo *bazmek*, které se v době internetu stalo dokonce jménem facebookového portálu,¹⁹⁴ což je v dnešním světě jedna z období neformální lidové komunikace. Takto je v jeho záhlaví charakterizováno lingvistickým výměrem ve slovenštině:

Multivyznamove sloveso, podstatne meno, pridavne meno, zameno a citoslovce.

Neméně zajímavé jsou dva pokusy přispěvatelů portálu o vymezení slova tentokrát v češtině:

Věc se má tak, že bazmek (maďarsky spíše bazmeg) je v doslovním [sic] překladu spíše jako „posoulož to“, takže výzva směrem k jinému, aby to udělal. Obvykle se používá buď jako zvolání ve smyslu „no a je to v prdeli“ a nebo [sic] jako podstatné jméno na označení nějaké věci, kterou neumíme nebo nechceme popsat. Např. Na tom zařízení byl takový bazmeg (např. háček), za který se to dalo zavěsit.

(Za pozornost stojí, že maďarština sehrála ve slovenštině přesně stejnou zatemňující roli u tabuizovaného „jebavého“ slovesa jako v češtině francouzské *je m'en fous*, které je nepochybně pozůstatkem „francouzské vojny“.)

a

Před téměř čtyřiceti léty vyšel, snad v Obraně lidu, vojenský slovníček. Je to už dlouho a tak si – kdoví jestli správně – pamatuji jen jedno heslo: „Bazmek – slovo maďarského původu, které ve spojení se slovenským přímo ukazovacím zájmenem hen ten oný může znamenat cokoli od vrhové pojistky ručního granátu až po oděvní spínátko“.

Do tohoto výměru by se dost možná vešla i Zequiélová *coisa* alias *cosi*, zde však ve prospěch *čehos* přinejmenším v nominativu hovoří nadnárodní anagramatický potenciál, jež *bazmek*

¹⁹³ Přicestovavši do Čech cestou velmi podobnou výše zmíněné *kišasoňce*. Srov. výše, s. 217.

¹⁹⁴ Srov. na [www: <http://sk-sk.facebook.com/pages/Bazmek/273104235671>](http://sk-sk.facebook.com/pages/Bazmek/273104235671). [Cit. 2011-11-3].

nemá. Ale vážně: rovněž *coisa* svou přízračnou zásvětne-živou existencí vychází naproti široce pojaté *bažinatce*, v níž se shrnuje volání touhy, hlas těla v nás a v přírodě, tj. v bažině-Močáru, která je živlem pohříchu ženským. Naše jazykové podvědomí by tady asi ocenilo spíše přímočaře znepokojivou *pyjavici* nebo i původně benigní Komenského *žýžalu*.¹⁹⁵ Je možné, že *žýžalice* by sice pominula spojitost s močálem, ale zato bychom nepředstíraně váhali, kam ji zařadit, a nebyli si jisti, zda nemůže vydávat zvuk.

Do jediného slova *tichochod* (s opakováním slabiky *-cho-*, tj. zabudovanou pravidelností) je sdružená přidušená tlumenost (*surdina*) s rutinní pravidelností (*rotina*), vyjádřená v originále dvěma slovy, která se rýmují. Zvukomalebne „šeptání“ (*cochicho*) vodní stoupy, založené na opakování *-š-* (*-ch-*) je v češtině založeno na *-č-*. Za zmínku stojí snad ještě slovansky konkrétní *vrzukání*, které románský jazyk vyjadřuje „hlukem“, v portugalštině ale specificky zmírněným zdobňující příponou: *barulhinho*. Slova se shodují počtem slabik i samohláskou *-u-* v druhé z nich. Vědomý záměr v tom sice nebyl, ale je docela pravděpodobné, že hudba originálu přivolala právě tuto překladovou obdobu, přestože je na *čepotání* stoupy snad až příliš hlasitá.

Na samostatnou práci by vydala konfrontace grafického zápisu Zequiellových nočních bdění s jeho výkladem alias překladem do logické řeči v autorových dopisech italskému překladateli a definitivní českou verzí, která postupně prošla řadou stadií, než z kukly vyletělo imago. Dílčí řešení nemá význam vytrhovat z celku, protože spojovacím tmelem je v poslední instanci větná melodie, jinak by totiž četba celých stránek překládajících do zhusta neexistujících slov mj. *ticho* s infinitezimálními šelesty v přírodě, kterou neznáme, nebyla únosná. Zda takto je, nejsem s to posoudit.

Uvedu jen nepatrný zlomek:

*O vento úa, morrentemente, avuve, é uma oada – ele igreja as árvores.*¹⁹⁶

a v češtině si povšimnu překladu zvýrazněných prvků:

*Vítr skučí, moritúruje, zmírá zívázírá, pak prrrrstrnutí – ukostelí stromy.*¹⁹⁷

¹⁹⁵ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis sensualium pictus quadrilinguis*. Praha : Albatros, 1989.

¹⁹⁶ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 432.

¹⁹⁷ ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 86, a výše, s. 103.

Sloveso v závěru je ze základu *igreja* (kostel) vytvořeno – podle autorova návodu – tak, aby navodilo představu stromů jako sloupů v chrámu. Předpona sugeruje (analogicky s *uzemněním* či *usazením*) spíše rázné přitažení k zemi než včlenění do prostoru, ale sloveso *vkostelit* by z rytmických důvodů muselo být v nedokonavém vidu – *vkosteluje* – a ten by zase šel proti sémantice.

Tvar *moritúruje* – rovněž slovesný – propojil do kuffíkového slova adverbium se základem *morrente* (na umření), jehož obdobou je tu latinské *moriturus*, a onomatopoické sloveso na bázi přízvučného *ú-*, které vyvolalo hlasité *túrování*.

Zequielův strach má nepřeberně podob, zde přímo nevysloveného d'ábla:

*Teme o com o til do Cão, o anhanjo*¹⁹⁸

třebaže také *Cão* (doslova „ten s tildou /nad a/, jako má Pes /*Cão*/“) je jedno z d'áblových jmen a stejně tak původně indiánský výraz *anhanga*, v jehož rosovské kuffíkové variantě ovšem zaznívá i „andělský“ – luciferský? – ozvuk (*anjo*).

V češtině *strach* přímo *raracha* generuje a stejně úzce spjatý je *děs* a *d'as*:

*má strarach, děs z d'asa.*¹⁹⁹

V následujícím úryvku je vidět, jak podloudně se nepojmenovatelná hrozba vtírá do stále ještě víceméně koherentního záznamu skutečnosti, jak podrývá běžný jazyk i tam, kde bychom to nečekali:

*Avoagem, só eu é que sei dos cupins roendo. Para outros, a noite é viajável. Que não tenho pai nem mãe, meus menos... É a môrma, mingau-de-coisa. com fogo-frio de idéia. Dela, esta noite, ouvi só dois suspiros, o cuchusmo. Mortemente. Malmodo me quer, me vem, psipassa...*²⁰⁰

Vyznačila jsem nejprve aliteračně propojená slova, signalizující – svou podstatou jazykovou – hrozbu jménem *môrma*. Vedle *m* se v pasáži podloudně foneticky vrací a podprahově propojuje spojení *-or-* / *-ro-*, další část rozprášeného těla *môrmy*. Sémanticky na konstatování, že mluvčí

¹⁹⁸ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 431.

¹⁹⁹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 84, a výše, s. 102.

²⁰⁰ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 432-433.

„nemá otce ani matku“, naváže zdánlivě logicky spojení přivlastňovacího zájmena „můj“ v plurálu s tvarem, který díky zakončení na -s vypadá jako přídavné jméno téhož čísla, ve skutečnosti však jde o číslovku „méně“, takže se jazykové očekávání prudce zlomí v absenci. V češtině shodou okolností všechna tři významově sdružená slova začínají rovněž na *m-* (a podpůrně „hryže“ a „mrazí“ také -*r-*, které jeho slabikotvornost ve „smrti“ snad opravňuje k samostatnému výskytu), ale to ještě nestačí k tomu, aby vznikl týž efekt, protože slovu *méně* chybí znak plurálu a vůbec adjektivní mimikry:

Šeleastletí, jenom já vim vo hryzání všekazů. Pro jiný je noc schůdná. Mně chybí otec i máti, moji mrazí... To ona, mořena, mišmaš čehos s chladným plápoem myšlenky. Od ní jsem dneska v noci slyšel jen dvoji povzdech, špityškání. Smrtně. Zlomocně mě chce, mi jde, psychází....²⁰¹

K volbě spojení *moji mrazí* mě samozřejmě přivedla zvuková podobnost se spojením jiným, které se v kontextu dalo očekávat – „*moji draží*“ –, a nezbytná záměna slovního druhu. Mimoto se zachoval i sémantický náboj slova, zde mrazivost zmíněné absence. Předpokládalo to ovšem, že tvar bude použit v nominativu, a ne v akuzativu, jak tomu bylo v originále, protože slovesná forma vyhlíží adjektivně právě jen v tomto pádě a nadto předmět přivlastňovaný podmětu by býval přepokládal zvrtné zájmeno *svůj*, a tedy zrušení aliterace.

Podobně znepokojivě podvratný je výraz *psipassa*, který se vzápětí po gramaticky shodném přísudku „*přijde, přichází*“ tváří jako sloveso pohybu, začátkem na *psi-* však nejspíš evokuje slova spojená s psychou, a to tím snáze, že subjekt vnímání právě takové problémy podle všech příznaků – včetně lingvistických – má. Takže: *psychází*.

Svůj sporý výběr ukázek zakončím tichem:

*E puxou um silêncio tão grande, tão fino em si, tão claro, que até se escuta curuca no rio. A rugagem.*²⁰²

„*Curuca no rio*“ znamená česky „*krabi v řece*“ a kufříkový poslední výraz, tvořící jednočlennou větu, tu má souhrnný význam „*zvuku čeřených vod*“.²⁰³ Podle slovníku „*rosovštiny*“ je vytvořen ze slovesa „*rugir*“ (zde nejspíš „*šplounat*“) a substantiva „*aguagem*“ s široce vodní konotací, ale

²⁰¹ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 82, a výše, s. 104.

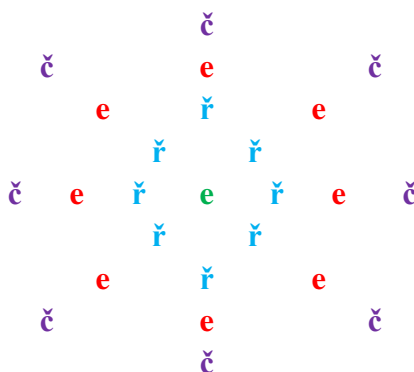
²⁰² ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 413.

²⁰³ Srov. MARTINS, 2001: „*rumor das águas enrugadas (arrugadas)*“.

také pod vlivem takto vyvstalého slova „ruga“ (vráska, záhyb). Výsledkem české metempsychózy je toto znění:

*A padne takové ticho, tak samo o sobě ryzí, tak čiré, že je až slyšet kraby v řece. Krabatění, čeřeřeč.*²⁰⁴

„Ruguagem“ se vtělila hned ve dva vyčerpávající novotvary, kde „krabatění“ (vrásnění „nasucho“) zahrnuje „kraba“ jako faktického činitele výrazu „curuca“ a „čeřeřeč“ je kuffíkový neologismus, vytvořený z „čeření“ (vrásnění „mokrého“) a „řeči“; navíc zdvojení slabiky -ře- sugeruje slovem samým vyjádřený pohyb, nehledě na to, že mimoděk vzniklý palindrom *čeřeřeč* skýtá (zde kompenzačně) takřka opticko-akustickou představu na vodě se šířících kruhů.

Pokud slovo vyjmeme ze složitého pletiva textu a znázorníme je prostorově, pochopíme lépe fascinaci, kterou Rosova invence vzbuzovala u konkretistů, a současně zahlédneme i limity takového nabodění živého motýla na sebeohebnější špendlík.

3. 5. 2. Sémantická krystalizace

Dosavadní popis překladatelských řešení by mohl navodit dojem, že jde o popis pracovního postupu, avšak není tomu tak. Mohu místopřísežně prohlásit, že tento rozbor textu vznik(a)l až druhotně, zpětně, dokonce nikoli dobrovolně, nýbrž až na základě „výzkumné“ poptávky. Současně nelze popřít, že snaha o formulaci určitých intuitivně prováděných úkonů leckdy vedla,

²⁰⁴ ROSA, *Buriti*, cit. d., s. 49, a výše, s. 81.

stále vede a nadále povede k novému nasvícení více či méně dílčích problémů a v tomto směru může přispět k jejich lepšímu, byť nikdy ne definitivnímu vyřešení.

Z výše uvedené analýzy, jakou překladatel sám o sobě takto nedělává, tedy plyne jednoduchý závěr, který každý literárněpřekladatelský praktik učiní intuitivně, že totiž nad překlady lze sice ve vší vážnosti teoretizovat, nicméně cesta opačným směrem, od teorie k této umělecké praxi – alespoň prozatím – nevede. Troufám si říci, že pokud se stroje jednou natolik polidští, aby si osvojily poetickou funkci jazyka pro nezávislou literární tvorbu, budou dříve poezii generovat než ji překládat.

Obcování s rosologickou sekundární literaturou, jehož jsem se v určité vývojové fázi jako překladatelka nemohla zříci, mě mimo jiné upozornilo na autorovu systematickou práci pod hladinou textu na jeho skrytých rovinách a přimělo mě už z ryze profesionálního hlediska k tomuto aspektu přihlížet vzhledem k tomu, že text jako takový vznik těchto nejrůznějších interpretací umožnil. V žádném případě to neznamenalo něco do něho dodávat, aby se ta či ona teorie podpořila, dokonce ani nebylo nutné příslušnému výkladu bezvýhradně přitakat, nýbrž pouze s tímto vědomím co možná poctivě reprodukovat mimo jiné ty aspekty díla, které posloužily za opěrné body příslušné teoretické nadstavby.

Jednou z nepominutelných vlastností rosovského rukopisu, o níž zde nepřestávám psát, je systémová jazyková tvořivost gigantických rozměrů. Právě zde mě kupříkladu Machadové kniha,²⁰⁵ dokazující Rosovu cílevědomou práci s vlastními jmény, jejichž sémý jsou jako semena (*semas-mentes*) rozsévány po textu, souběžně s jakýmsi paronomastickým stínem, jež jméno kolem sebe vrhá, přesvědčila svou argumentací bez ohledu na zkoumání záměrnosti takového psaní. V tomto směru má při překladu jednoznačně přednost přitakání pravdě textu a v textu k tomuto jevu, ať už jakožto úkazu, nebo projevu, prokazatelně dochází v rovině jak fonetické, tak grafické. Hledání překladového řešení mě přitom dovedlo k několika zajímavým zjištěním.

Předně se moje obdobně rozsévačská snaha, kterou jsem hodlala zpětně aplikovat na část už hotového překladu, konfrontovala s překvapivou skutečností, že jazyk si se stínováním – přinejmenším foneticky – do značné míry poradil sám, ať to bylo dáno mým tendenčním čtením, nebo prostě proto, že taková schopnost je dána jazyku jako takovému, i když nutně nemusí

---

²⁰⁵ Srov. MACHADO, cit. d.

rovnou ladit vokály v určitém prostoru na jednu notu, jako je tomu třeba v maďarštině. Na patričních místech jsem tedy text vhodně zahustila, ale daším překvapením bylo, že přidaná hodnota se do jazyka nepozorovaně vsákla, text ji beze zbytku vstřebal, a nebýt vědomí úmyslného zásahu, nebyla bych onu změnu patrně vůbec postřehla.

Další poznatek, který z této zkušenosti vyplynul, se týkal hierarchie fonetického a grafického obrazu znaku. Jak bylo řečeno, prvky rozpadlých jmen se anagramaticky přeskupují a vstupují do rozličných obrazců na úrovni jak zvuku, tak písma,²⁰⁶ chování původních slov se však vzdor jejich zachování nakonec přizpůsobilo prostředí cílového jazyka. Například u jména Marie Behú, které v portugalštině bez problémů vytěsni nevyslovované *h*, nemůže v češtině toto písmeno vypadnout ze hry, protože alespoň podle mé osobní zkušenosti je dokonce i ten, kdo zná portugalskou výslovnost, očima v duchu čte foneticky v řádu češtiny a vytváří si mentální akustický obraz se zahrnutým *h*. Jméno *Behú*, které se etymologicky váže na jednu z Marií oplakávajících v procesí Krista,²⁰⁷ tedy v české větě vrhá foneticko-sémantický stín *huř*, *Bohu*, *Bůh*, *ubohá*, *haraburdí*, *bubák* apod. bez ohledu na to, zda se jméno bude nebo nebude vyslovovat správně:

*Počerná Maria Behú, takový bubák, šeredná jako staré haraburdí.*²⁰⁸

Originální znění na tomto konkrétním místě staví mnohem méně na fonetice než čeština, v níž je jméno z důvodů, o nichž jsme pojednali výše,²⁰⁹ sémanticky zaslepeno, takže si nejprve musí významové opory budovat. Zato se zde v charakteristice Marie Behú objevil rys zasmušilé nasupenosti, který se v portugalštině odvozuje od slova *coruja* (sova), ptáka, který hraje vůdčí hrozivou úlohu za Zequiellových nocí:

*Maria Behú, tisna, encorujada, com a feiíce de uma antiguidade.*²¹⁰

V následujícím úryvku se sovy vyskytnou na dvou místech jmenovitě, ale jejich houkání se ozývá přímo v přízvučných *u* a slaběji zní i v *u* nepřízvučných, tj. i v nepřízvučném *o* –

²⁰⁶ Vilém Flusser je nicméně přesvědčen, že „pro Rosu, který vlastně nebyl spisovatelem, nýbrž pěvcem (vates), bylo ‚aistheton‘ dáno melodií řeči.“ Srov. FLUSSER, Vilém. *Bezvedno: filosofická autobiografie*. Přel. Božena a Josef Kosekovi. Praha: Hynek, 1998, s. 113.

²⁰⁷ Srov. výše, s. 31.

²⁰⁸ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 20, a výše, s. 63.

²⁰⁹ Srov. podkapitolu 3. 4. 2. Antroponyma.

²¹⁰ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 397.

připomeňme si, že vokalický obtisk jména *Behú* je zhruba [eú] s přízvukem na konci. Foneticky spřízněná slova přitom odpovídají i sémantickému okruhu temné, hroživé stránky bytí, neurčitého nebezpečí – nejrůznější úpění a skučení, krutost a zhůvěřilost, ubývající luna, lelek a zhoubní tvorové všech velikostí:

*O úú, o úú, enchemenche, aventesmas... O vento úa, morrentemente, avúve, é uma oada – ele igreja as árvores. A noite é cheia de imundícies. A coruja desfecha olhos. Agadanha com possança. E ãe e rõe, ucrú, de ío a úo, virge-minha, tiritim: eh, bicho não tem gibeira... Avougo. Ou oãoão, e psiuzinho. Assim: tisque, tisque... Ponta de luar, pecador. O urutáu, em veludo. Í-ée... Í-ée... Ieu... Treita do crespô de outro bicho, de unhar e roer, no escalavro. No tris-e-triz, a mingúavel... É uma pessoa aleijada, que estão fazendo. Dou medida de tres tantos! Só o sururo... Chuagem, o crú, a renho... Forma bichos que não existem. De usos, – as criaturas estão fazendo corujas. Dessoro d'água, caras mortas. Quereréu... Ompõe omponho... No que que é, bichos de todos malignos formatos.*²¹¹

V češtině je na témže místě zvlášť účinné dlouhé *ú, ů*, zejména je-li v sousedství podpořeno souhláskou *h*. Foneticko-sémantickému propojení (*son-sens*) napomáhá i tvar *súva* namísto spisovné *sovy*. Okruh sdružených významů se podobá originálu, i když si přes mentálně vyslovované *h* přitáhne ještě své vlastní stíny. Do významově znepokojivého spojení *havěť zhoubná* se nakonec paronomasticky promítnou obě souhlásky jména *Behú* a propojí se se sovím houkáním:

*Úu a uú zúplněně, přízračněně... Vítr skučí, moritúruje, zmirá zívázirá, pak prrrrstrnutí – ukostelí stromy. Noc je samá zhůvěřilost. Súva otevře oči. Mocně zatne spár. A sápá a trhá, ukrú, od ouvej k úpěj, šmarjápano, trás a trás: co platno, zvíře kapsy nemá... Ptakoprav. Anebo uáúáú, a v míhu pst. Takhle: ždíb, ždíb... Cípek luny, má vina. Leleček v šedým sametově. Í-ée... Í-ée... Ijej... Míhnutí jinšího hrůzytvora, co hryže a drápe napadrt'. Křach a křup, a zmizimizi... Spolem se tu dělá nedochůdče. Po mým je ho třikrát tolik! Jen vítr k úmoru... Šplouch, a krutě, a na zteč... Vyrábí potvory, co nejsou. Úvykle – kreatury dělaj súvy. Vysuchnutí, umrlý tváře. Debebel... Onpojí onpojá... Co se tady toho tejče, havěť zhoubná, všelijaká.*²¹²

„Sémantická krystalizace“, již u Rosy diagnostikuje Machadová, ovšem neprobíhá jenom v přímé vazbě na signifikant a jeho fonetické parametry. Jak už jsem naznačila výše při analýze

²¹¹ ROSA, tamt., s. 432.

²¹² ROSA, *Burití*, cit. d., s. 86-87, a výše, s. 104.

rosovských jmen,²¹³ jejich významový potenciál je s to se zhmotnit ve svých elementech, které se osamostatní a více či méně skrytě zasahují do výstavby textu, ba stávají se i hybateli děje. Sémy mohou, avšak nemusí být přímo přítomny, činí tak většinou jen v podtextu a podprahově v srostlicích slov, a někdy fakticky vykrystalizují do zcela jiných útvarů, tak jako se na pohled liší uhlí a diamant, třebaže rozdíl mezi nimi je pouze v krystalické mřížce.

Vrcholnou ukázkou tohoto postupu je pasáž, v níž se Liodorem opuštěná Leandra střetá se jménem *Liodoro* učiněným tělem ve svých částech, schopných účinně zraňovat: *perfume* (voňavka) ji ohrožuje jako zhmotněný „překlad“ prvku *odor* (vůně), současně obsahující *dor* (bolest), ve spáncích cítí *ardor* (žár), „přeložený“ ještě do slovesa *queimar* (pálit), a pod povrchem se ve výslovnosti rozostřeně rýsuje palimpsest *Liodor* (skoro se chce věřit, že určitý člen mužského rodu *o* tu nahrazuje člen neurčitý *um*), ale možná také jím prolínající, s ním se překrývající – a svázaná (sloveso *liar*) – *Leandra*:

*Teve medo de seus frascos de perfume. **Lhe um ardor** nas fontes, doía a cabeça toda, queimava.*²¹⁴

Ve své verzi jsem výjimečně byla nucena přidat lexikální materiál, aby se do textu dostala celá latentní sémanticko-fonetická zraňující přitažlivost v Liodorově jméně i s ním soupodstatná Leandra–Lala:

*Vyděsily ji flakóny voňavek, **odoraná brázda vůně.** Bušily jí do **rozbolených skrání paličky nelidy, drnčela, hořela celá hlava.***²¹⁵

Vzhledem k tomu, že jména ponechaná v původním znění jsou nutně významově zavřenější a „překlad“ se v češtině týká prakticky celého sdělení, snažila jsem se navýšit anagramatický potenciál textu, pokud jde o *Liodora*, a také *Leandru–Lalu*, i když k pravé chymické svatbě obou jmen vzhledem k fonetice češtiny bohužel nedošlo.

Obě jména mají ostatně v řádu motivovaného znaku, který by Gérard Genette nazval kratylismem, silný fonetický náboj smyslnosti v likvidách *r* a *l*, který se v instrumentaci těchto hlásek, a *l* především, přenáší do textu. Týmž jazykem přítom ve smyslném kontextu promlouvá

²¹³ Srov. výše, podkapitolu 1. 2. 6. Copak je po jméně?

²¹⁴ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 501.

²¹⁵ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 216, a výše, s. 182.

i příroda, takže hudba řeči napomáhá propojení lidského a přírodního světa. Následující úryvek se týká Močáru (Brejão) a jeho

*aqueles poços, com nata película, escamosa e opal, como se esparzidos de um talco. O brejo não tinha plantas com espinhos. Só largas folhas se empapando, combebendo, como trapos, e longos caules que se permutam flores para o amor.*²¹⁶

a v české verzi pak:

*tůně s rodilým povlakem, opálově šupinatým škraloupem, jakoby posypané nějakým zásypem. V bažině nežily rostliny s trny. Jenom široké listy, nacucané, pijatyské, jako hadry, a dlouhé stvoly, které pro lásku vyhánějí v květ.*²¹⁷

Není bez zajímavosti, že v původní pasáži vokalicky převládají *a* a *o*, tedy samohlásky slova *amor* (a také *falo*), a latentně falický obraz poskytuje i fonetickou zásobu pro „permutaci“. V češtině vokály z lexikálních důvodů obdobnou roli nehrají, falickou permutaci vcelku osvědčeně sugeruje znepokojivé *y*.

3. 5. 3. Anagram a paragram

Po uvedených ukázkách nebude sporu o tom, že Rosovo psaní vykazuje jasné anagramatické rysy. Výše²¹⁸ už jsem naznačila „manýristickou“ kontinuitu tohoto formálního tíhnutí, jejíž logika plně odpovídá literární tradici, k níž se Rosa hlásí také po stránce myšlenkové. Problematika anagramu se však stala rovněž motorem „druhé saussurovské revoluce“²¹⁹ koncem šedesátých let minulého století, tj. víc než deset let po vydání *Tanečního souboru*. Shodou okolností se právě Ferdinand de Saussure kolem roku 1909 dlouhodobě zabýval anagramem jakožto jedním z tvořivých principů řecké a latinské poezie, i když nastoupenou cestu pro nedostatek – či naopak přemíru – pádných důkazů nakonec opustil, takže jeho hypotézu podle

²¹⁶ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 455.

²¹⁷ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 129, a výše, s. 129.

²¹⁸ Srov. výše, s. 49.

²¹⁹ Srov. ARON, Thomas. Une seconde révolution saussurienne? *Langue française* [online]. 1970, vol. 7. n°1. S. 65-62. [Cit. 2011-10-18]. Dostupné z [www: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1970_num_7_1_5506>](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1970_num_7_1_5506).

rukopisných zápisků publikoval až Jean Starobinski nejprve v časopiseckých statích a nakonec roku 1971 v knize *Les mots sous les mots* („slova v podloží slov“).²²⁰

Tato stále živá část Saussurova odkazu od samého počátku budila krajní reakce – na jedné straně pro část odborné veřejnosti představovala jasný důkaz pomatení lingvistovy mysli, na straně druhé na ni teoreticky navázali francouzští (post)strukturalisté, a především Julia Kristevová rozpracováním *paragramatické*²²¹ teorie – a předmětem vášnivých diskusí zůstává dodnes.

Pro nás je zajímavé, že Saussure v antické poezii vysledoval rozsévání jednotlivých písmen (*anagramy*) či dvojhlásek (*hypogramy*) z rozložených jmen bohů, významných postav či vůdčích témat po ploše básní. Tento rys, přičítaný jím jednak inkantačnímu původu epické poezie, jednak historicky daným zásadám básnické tvorby,²²² však postupně nalézal v čím dál širším spektru děl a nebyl s to určit, zda jde pokaždé o vědomý záměr, nebo o působení všeobecně přijímaných pravidel literární tvorby, anebo prostě o počet pravděpodobnosti. Přestože nakonec od bádání upustil, konsekvence jeho objevu byly dalekosáhlé: do důsledků domyšlená anagramatická teorie zpochybnila v rámci francouzského strukturalismu lineárnost označujícího, a tudíž i označovaného ve prospěch prostorovosti. Za pozornost jistě stojí, že v rámci strukturalismu pražského pracoval Jan Mukařovský dlouhodobě s dynamickým pojetím kontextu a takovéto tendence básnického jazyka prokázal např. na poezii Hlaváčkově,²²³ aniž opustil velkoryse pojatou teorii znaku.

Francouzští sémiotici dospěli k závěru, že u textu – který se vymyká diachronii – si s teorií znaku nevystačíme. Jejich pozornost se přednostně soustředila na fungování jazyka právě v textu a na jeho prioritu před autorským záměrem, význam signifikantu pro ně převládl nad signifikátem jakožto vědomě sdělovaným obsahem. Kristevové se literární text rozevřel k praktickému uskutečnění „nekonečna kódu“, intertextuální totality, k paragramatickému nekonečnu latentního smyslu *genotextu*, jehož byl *fenotext* pouhým zjevným stínem. Táž teoretička se soustředila na analogii paragramatického textu se snem v psychoanalytickém pojetí,

---

²²⁰ Druhé vydání v pařížském nakladatelství Gallimard vyšlo roku 2009.

²²¹ Henri Meschonnic „paragramatismus“ nazývá „nevědomím jazyka v textu“ (*l'inconscient du langage dans un texte*), cit. podle ARON, cit. d., s. 60.

²²² Srov TESTENOIRE, Pierre-Yves. Sur une philologie anagrammatique : rencontre d'un linguiste (Saussure) et d'un poète (Tzara). *Revue LHT* [online]. N° 5, 2008-10-01. [Cit. 2011-11-3]. Dostupné z [www: <http://www.fabula.org/lht/5/97-testenoire>](http://www.fabula.org/lht/5/97-testenoire).

²²³ Srov. MUKAŘOVSKÝ, Jan. Poezie Karla Hlaváčka [1932] in *Studie z poetiky*, cit. d., s. 635-643.

a tedy i na potřebu jeho výkladu. Interpretační bezbřehosti vymezil hranice Henri Meschonnic přímým navázáním na Saussura: ochrannou bariérou je mu text jakožto systém, do hry skrytých významů tedy vstoupí jedině paragamy, které takový systém spoluvytvářejí a skládají jej v *dílo*.²²⁴ Nakolik se jeho úvaha ubírá tímž směrem jako Mukařovského *sémantické gesto*, bude ještě třeba promyslet.²²⁵ V leckterém ohledu však evokuje koncept *básnického díla*, jak jej promýšlel Stéphane Mallarmé v osmdesátých až devadesátých letech 19. století: teprve v díle, v koherentním textu se projevuje dokonalý význam, teprve v textu plní slova svou sémiologickou funkci, nevyhnutelnost textu vynahrazuje jejich nahodilost.²²⁶

Vedle filologa a lingvisty Saussura prováděl poněkud jiné, avšak také dlouho nezveřejněné²²⁷ výzkumy záměrných anagramů, tentokrát u Françoise Villona, někdejší dadaistický básník a posléze editor Villonovy poezie Tristan Tzara. Je to tím zajímavější, že ono pátrání po složitém formálním omezení podnikl někdejší vyznavač mechanické nahodilosti jako metody literární tvorby. A také Tzaru dovedl ponor do této problematiky mnohem dál, než původně zamýšlel, až k Petrarcovi, Dantovi a trubadúrům, a rovněž on dospěl k tajemství ukrytého jména jako motoru dávné poezie, v tomto případě jména dámy, jíž trubadúr sloužil. Na rozdíl od Saussura, který se nikdy nekonfrontoval ani se svědecky osobním, ani s matematickým potvrzením systému, jenž se mu rozrostl do generalizovaných rozměrů, se Tzara – a zejména po básníkově smrti jeho hypotéza – dočkali opaku, dá-li se tak nazvat matematické nepotvrzení: jeho přesvědčením jakožto *vírou* to však nemohlo otřást,²²⁸ čímž se nepřímou potvrdila důležitost úlohy *subjektu* nejen tvůrčího, ale i vnímatelského.

Podle Chloé Laplantinové, která se v rámci svých benvenistovských bádání nedávno zabývala podrobně také Saussurovými zápisky, vysvítá stejně z jeho „obecné lingvistiky“ jako ze

---

²²⁴ Srov. ARON, cit. d., s. 62.

²²⁵ Za tento impuls vděčím Anně Houskové.

²²⁶ Srov. MAÁR, Judit. Théorie du langage et renouveau poétique dans le symbolisme français. Quelques éléments de la philosophie du langage de Mallarmé. *Revue d'Études Françaises* [online]. 1997, No. 2. Budapest: cieff (Centre Interuniversitaire d'Études Françaises). [Cit. 2011-10-26]. Dostupné z [www:<http://cieff.elte.hu/Espace_recherche/Budapest/REF2_articles/23MAAR.PDF>](http://cieff.elte.hu/Espace_recherche/Budapest/REF2_articles/23MAAR.PDF), s. 300. Tamtéž: „Verš, který z několika slovíček vytvoří nové, jazyku cizí a jakoby inkantační totální slovo, dovrší toto osamostatnění promluvy, když jedním suverénním škrtem popře náhodu utkvělou v jednotlivých výrazech...“ (S. Mallarmé, *Avant-Dire au Traité du Verbe de René Ghil*).

²²⁷ Tzarovo bádání bylo poprvé časopisecky zmíněno už na sklonku padesátých let, *Villonovo tajemství (Le Secret de Villon)* však vyjde jako šestý svazek jeho spisů v pařížském nakladatelství Flammarion až roku 1991. Srov. TESTENOIRE, Pierre-Yves, cit. d.

²²⁸ Tamtéž.

zkoumání anagramů táž snaha „odhalit jazyk (*langue*) v jeho historické skutečnosti“,²²⁹ přičemž „jazyk a kultura jsou táž skutečnost“.²³⁰ Během výzkumu anagramů tedy Saussure zkoumal současně historickou skutečnost i fungování poezie obecně, ba dokonce fungování řeči (*langage*) a dospěl ke zjištění, že je tu jakési „označující uspořádání, které se kupodivu ve svém ‚zvukovém materiálu‘ realizuje rozptýleně, mimo lineární slovosledný pořádek“.²³¹ Značení (*signifiante*) se neustále subjektivně realizuje v každé promluvě a jazykové citění (*sentiment de la langue*) coby psychologicky uskutečňovaná příslušnost ke společenství (*sociation psychologique*) tu hraje stěžejní roli jako základ aktivního lidského života.

Carmen García Celová si zase povšimla, že v anagramech výsadní roli *abstraktního* kódu převzala *konkrétní* část promluvy generující promluvu novou, diskurs tu bezprostředně produkuje diskurs a v jistém okamžiku se určující s určovaným stanou reverzibilní v závislosti na úhlu pohledu: z hlediska čtenáře je původní jednodušší výpověď překryta výpovědí složitější a bez dešifrování zůstane latentní nebo nerozpoznána.²³² A protože nebude pochyb o primárně čtenářské pozici překladatele, má toto zjištění význam i pro naši úvahu.

Rovněž u rosovského textu je jistě legitimní klást si otázku, do jaké míry je v něm anagram dílem vědomé konstrukce a nakolik výsledný „paragram“ vznikl vlivem samovolného působení jazykového nevědomí. V mnoha případech váhat nebudeme, protože autor svůj záměr v korespondenci s překladateli naznačil, a leckteré z próz, ne-li většina, mají na „slovech v podloží slov“ přímo vystavěnou zápletku, přičemž na jejich rozkrytí závisí pochopení skrytého hlubinného smyslu příběhu. Paragramatičnost je nicméně s textem natolik srostlá, že nabývá rozměru generalizované paronomázie, jaký se mezím vědomě tvůrčího subjektu nutně vymyká: přesnou hranici nezáměrnosti přitom objektivně stanovit nelze i proto, že při recepci do hry navíc vstupuje ještě nevědomí čtenářovo a jeho vlastní intertextuální vybavenost.

Pro překlad ovšem iluzorní nalezení takovéto hranice podstatné není, protože ten přihlíží k autorskému záměru pouze v té míře, jak se promítá do „signifikance“ textu v rámci jeho výsledného tvaru. Překladatelovým úkolem je tlumočit jej bez ohledu na to, zda větší či menší

---

²²⁹ Srov. LAPLANTINE, cit. d., s. 154.

²³⁰ Tamt., s. 165.

²³¹ Tamt., s. 166.

²³² Srov. GARCÍA CELA, Carmen. La langue qui discourt: l'autre leçon de Ferdinand de Saussure. In *Presencia y renovación de la lingüística francesa* [online]. Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 2001, s. 156-157.

brilance tohoto druhu je anebo není kouzlem nechtěného. Co však přinejmenším se závazností důvěryhodného svědectví stanovit lze, je podíl vědomého a nevědomého v překladatelském řešení této problematiky: překladatel totiž nezbytně racionálně zpracuje maximum dostupných informací o originálním díle a snaží se je cíleně uplatnit, avšak souběžně s tím také do jeho textu celá řada věcí prokazatelně vstupuje neúmyslně, jak se to stalo mimo jiné u výše uvedeného bezděkého palindromu *čeřeřeč*.

Stejně tak překladatel nemůže ovlivnit subjektivní proces *jazykového* chápání textu při čtení, který podle mých zkušeností zůstává v základních rysech neměnný: opakovaně se mi stalo, že jsem nedopatřením s odstupem překládala touž pasáž podruhé nebo si omylem dvakrát dělala výpisky z téhož textu, a dospěla jsem k takřka identickému výsledku. Prakticky žádnou roli při tom nehrála paměť, fakt uskutečněného převodu se do ní vtiskl naprosto průhledně, takže znakově splynul s vnímáním originálu. Srovnatelné v takových případech bylo také vynaložené formulační úsilí – intelekt jako by se pokaždé znovu prodíral tímž porostem a pokaždé neomylně našel zhruba touž cestu. Totéž ostatně platí o promýšlení textu s odstupem v korekturách z pozice redaktora: pokud například překladatel při práci na rukopise nepřijal navržené alternativní řešení dílčího problému, redaktorem detekované sémantické gesto je v textu opakovaně generuje při dalším čtení.

Je více než pravděpodobné, že obdobně jazyk funguje v řádu původní tvorby, ba v řádu každého textu. Zkusme se „anagramaticky“ podívat na jedno z toponym, jímž jsem se z jiného hlediska zabývala už výše:²³³

Mato do Mutím

Portugalský výraz si kromě osamocенého přízvučného *a*, které se systému vymyká, vystačí s trojím *m*, které navíc celé sousloví z obou stran rámuje, a střídáním dentál *t*, *d*, přičemž *d* v grafice zaujímá centrální pozici mezi dvěma *t*; vokalicky pak vyvažuje dvě *o* nalevo a dvě *u* napravo. Fonetický obrazec bude ještě o něco jednotvárnější, protože ve výslovnosti *o* a *u* dokonce splynou v jedinou hlásku:

matudumutím

---

²³³ Srov. výše, s. 222-223.

Česká verze se naproti tomu pohybuje v omezeních daných sémanticky, přesto však mimoděk vznikl obrazec zajímavější a pravidelnější, než se dalo čekat i než by se na první pohled zdálo. Jak už zaznělo, vznikly postupně tři neidentické verze, z nichž třetí až mimo rámec umělecké prózy, i když v rámci jediného překladatelského subjektu:

Houšř kolem **Hočího** domu

houšřiny u **Hočího** domu.

[od] **Hočí** houšřti

Sémanticky závazná slabika *ho* (z názvoslovného *hoko*) se celá opakuje i v substantivu, jehož – aliterací vedený – výběr už byl volnější, a kupodivu se ozve ještě potřetí v tvaru adjektiva, který už je beze zbytku důsledkem překladatelské volby. Hláskovou skupinu *šť* můžeme považovat za obdobu *č*, zejména tam, kde v obou případech následuje *i*. Podobně jako v originále se v každém z prvních dvou řešení vždy jedna ze samohlásek vymyká opakování dvojice vokálů *o* a *u*, ve třetím případě *neliterárního* užití v komentáři původně na místě doslovu je překrytí obou slov v genitivním tvaru takřka dokonalé, ač tónicky musíme počítat s přízvuknou předložkou, která napomůže daktylotrochejskému spojení. Táž metrická kombinace ostatně charakterizuje i obě předchozí verze: v první daktyl–daktyl–trochej, v druhé jeden daktyl a tři trocheje.

Tyto rafinované pravidelnosti přitom vznikly vesměs bez záměru, ve jménu přirozeného rytmu jazyka. Mírně neuvěřitelně působí závěrečný přívěšek *domu*, který se sice neúčastní hláskové instrumentace uvnitř českého nomenklaturního rámce, zato však graficky přesně opakuje dokonce dvě centrální slabiky portugalského slovního spojení. Můžeme se jen domýšlet, že v doslovu, který se už vzdálil od původního znění v živé paměti, upadlo toto řešení „v zapomenutí“, protože pominul jeho paragramatický důvod, a jiný tu vlastně ani nebyl.²³⁴

²³⁴ S plným vědomím obtížné prokazatelnosti svého tvrzení, jehož praktické důsledky jsou ostatně nulové, protože jazykové nevědomí si osvojit nelze, uvedu ještě jeden nesnadno ověřitelný příklad: při spolupráci s Jiřím Pelánem na překladu portugalského divadelního textu (Srov. VICENTE, Gil. *Hra o pekelné lodi*. Praha : Torst, 2005) jsem si všimla ještě o stupínek složitějšího „anagramatického“ působení jazyka, protože Pelánův výsledný básnický překlad prošel stadiem mého překladu filologického a kolega původní středověký text sice četl, jeho znalost portugalštiny byla však převážně pasivní a spíše orientační na základě znalosti jiných románských jazyků. V inkriminované pasáži vznikl v rámci básnické licence a nad rámec originálu, byť v jeho duchu, neodolatelně nadreálný obraz, v němž se v rýmové pozici ocitlo substantivum *zobák*, které v původním textu nemá sémantickou oporu:

Advokát: *Kam nás doveze ten vrak?*

Blázen: *Ach, ta cesta bude perná!*

Vypadáte jako pták,

V jistém smyslu to naznačuje, jak asi u Rosy pracovalo jeho do značné míry knižní polyglotství, které se dokázalo paragramaticky projevit občas i foneticky „nulově“, v zákrytu, jako je tomu v případě úplného vstřebání francouzského *slovesného* jednoduchého perfekta *roucoula* (zacukrovala), tj. přísudku, portugalským rozvitým podmětem–přístavkem *rouca rola* (ochraptělá hrdlička), příznačně odděleným od předchozího slovesa čárkou, zato s ním však aliteračně propojeným v náznaku zvukomalby:

(...) *redizia, rouca rola.*

V takové chvíli překladatelce nezbude než rezignovat a s tichou vzpomínkou na okamžik absolutního jazykového souznění se uchýlit k chabé náhražce, jíž v celé své malosti freudovsky prosvítá stav její mysli:

hudrovala cukrovala hrdlička roztoužená.

---

*co si nasral na zobák.
Polet', ptáku, do inferna!*

Portugalský originál nicméně v rámci bezprostředně následujícího makarónsky *latinského* verše použil rovněž v rýmové pozici latinizovaný výraz s arabskou etymologií pro původem indické pobřežní plavidlo..., v němž vedle nosového *m* figurují konsonanty *z-b-k*:

Procurador: *Que ribeira é esta tal!*

Parvo: *Pareçês-me vós a mi*

*como cagado nebri,
mandado no Sardoal.*

Embarquetis in *zambuquis!* (Tamt., s. 70-71.)

A navíc se nedlouho předtím ve dvou po sobě jdoucích verších vyskytla v jejich závěru slova *zomba* a *zombador*, v nichž vedle *z-b* figurují potřebné samohlásky *o-a*:

Diabo: *Entraí, bacharel doutor,
e irês dando na bomba*

Procurador: *E este barqueiro zomba?*

Jogatais de zombador?

I vzhledem k nedávnému objevenému připodobnění procesu lidského vzpomínání k listování v mozkovém archivu individuální paměti, k němuž dospěly nejnovější výzkumy, považuji za velmi pravděpodobné, že akustický obraz těchto tří paronomasticky spřízněných výrazných rýmů v překladatelově paměti paragramaticky zapracoval, když už se v metricky vázaném rýmovaném sdělení nemohl uplatnit okamžitě:

Ďábel: *Jako člověk bystré hlavy
pohlídáte čerpadlo.*

Advokát: *Jak ho to jen napadlo?*

Že vás tyhle vtipy baví! (Tamt., s. 66-67.)

Zdá se tedy, že ani nedokonale zprostředkované vícejazyčné sdělení paragramatickou jazykovou potenci zdaleka neomezuje, ba možná dokonce přitahuje pozornost k poetické funkci výpovědi.

Za pozornost v této souvislosti stojí také paralelně bilingvní básnický text Václava Jamka, jehož sice nelze podezírat z nedokonalé znalosti francouzštiny, nicméně nejskvostnější paragramatická pasáž v knize, dotýkající se výslovně „hudby sfěr“, překračuje nejenom hranice ruštiny, kterou autor zdaleka stejně zažitou nemá, ale také hranici grafického zápisu latinkou směrem do azbuky. (Srov. *Desátá planeta / L'Exorbitée*. Praha, JEROME, 2004, s. 75.)

3. 5. 4. Rythmos a překlad

Není to jistě jediný okamžik, kdy překladatelka nutně zůstane na půli cesty. V jiném a závažnějším smyslu tak učiní, přistoupila-li na samohanu analýzy vlastního textu: na jedné straně při tom sestoupí i do sfér, kam se žádný ryzí teoretik nedostane, na straně druhé ovšem mezi odborníky z čistě sebezáchovných důvodů zůstane navždy diletantkou, má-li si uchovat minimum nezkaleného překladatelského pohledu. Díky [*sic*] tomuto poněkud masochistickému martyriu jsem tedy dnes patrně o něco blíže Rosově bolestně prožívané ztrátě přirozeného epického vypravěčství, kterou zaplatil krutou daň za stylovou brilanci, k níž se postupem let dopracoval,²³⁵ a snad i za písemný dialog s překladateli.

Obohacující v každém případě bylo – pohříchu jen letmé – setkání s názory teoretizujícího básníka a překladatele starozákonních textů do francouzštiny Henriho Meschonnic, které jistě v českém prostředí kvalifikovaně etabluje někdo povolanější.²³⁶ V té souvislosti bude nepochybně přínosné konfrontovat také tohoto francouzského teoretika s myšlením Jana Mukařovského, jako to nedávno učinil Richard Müller v případě Ronalda Barthesa.²³⁷

Meschonnic se přihlásil k přímému Saussurovu odkazu bez (post)strukturalistického rozvinutí, v navázání na Humboldtovo pojetí jazyka jako energie, neustále se tvořícího díla, nikdy nekončící činnosti. Navázal přitom na Émila Benvenista, od něhož převzal pojmy *rytmu* a *značení* (*signifiance*). Rytmus či *rythmos*, vycházející z Benvenistova výkladu tohoto řeckého slova v jeho původním předplatónském smyslu,²³⁸ pro něho znamená specifické uspořádání básnické výpovědi, její jediný a zároveň mnohý signifikant v pohybu, v dění, na všech úrovních řeči neustále produkující smysl (*signifiance* – znamenání či značení), který není totožný s ustáleným lexikálním významem (*signification*). Henri Meschonnic v každém případě vrací do hry vedle *sémantiky* rovněž do textu vepsanou *oralitu* a také *subjekt*, obsažený v každé básnické výpovědi jako takové, jako zároveň historické a transhistorické, transsubjektivní *já*.²³⁹ Čerpá

²³⁵ Tak to alespoň vidí jeho přítel Vilém Flusser. Srov. FLUSSER, Vilém. *Bezvedno*, cit. d., s. 112.

²³⁶ Záslužné kroky v tom směru činí Tomáš Koblížek.

²³⁷ Srov. MÜLLER, Richard. „Rukopis“ a „sémantické gesto“. Několik strukturalistických paralel. *Svět literatury*, ročník XVI, č. 33, Praha : 2006, s. 159-174.

²³⁸ Česky srov. BENVENISTE, Émile. Pojem „rytmu“ a jeho jazykové vyjádření. Přeložil Tomáš Koblížek. *Svět literatury*. 2010, ročník XX, č. 42, s. 101-108. Za úvahu by stálo, zda se pro odlišení od běžného užití tohoto výrazu nepřidržel transliterace řeckého *rythmos*.

²³⁹ Srov. MICHON, Pascal. Rythme, langage et subjectivation selon Henri Meschonnic. *Rhuthmos*, 15/07/2010 [online]. [Cit. 2011-10-25]. Dostupné z [www: <http://rhuthmos.eu/spip.php?article32>](http://rhuthmos.eu/spip.php?article32).

přítom vydatně z osobní zkušenosti básnické a překladatelské, zejména z přímého kontaktu s hebrejským biblickým textem, do něhož se na rozdíl od pozdějších překladových verzí významotvorně promítla původní oralita básnické výpovědi.

Srovnání s Mukařovského sémantickým gestem, s dialektikou významové statiky a dynamiky i s jeho pojetím subjektu²⁴⁰ ponechám jako teoretickou výzvu, pro uchopení problematiky rosovského překladu se mi nicméně naznačená koncepce *rythmu* a kontinuálního *značení* neboli *znamenání* jeví jako případná. K Rosovu psaní přiléhá jak koncept orality, tak metafyzický přesah „biblického“ sdělení, stejně jako básnický rozměr výpovědi coby mnohavrstevného významově nasyceného označujícího. Na meschonnicovském pojetí historicity a *rythmu* ostatně stavěla rovněž Aguiarové srovnávací studie dvou francouzských překladů Rosovy *Velké divočiny*.²⁴¹

Dá se tedy říci, že mou meschonnicovskou aspirací *avant la lettre* bylo vystižení *rythmu* překládaného díla ve všech jeho složkách: v praxi to znamenalo vtisknout také české verzi v celku i v detailu jednotu *motorického dění*.²⁴² Zároveň se tím vracíme na samý začátek, protože takovouto dynamiku Rosa v jistém smyslu předjímá a pojmenovává už koncepcí díla jako *Tanečního souboru*.

3. 5. 5. *Intradizível a jazyk metafyziky*

Dá se říci, že svrchované sdělení Rosova textu ani jinak než „rythmicky“ či „motoricky“ vyjádřit nelze, protože v určitém momentě jeho překladatel stane před nepřekročitelnou hranicí. Nemám na mysli dílčí nepřeložitelnost, na jakou jsme opakovaně narazili i v uvedených ukázkách, nýbrž v jedinečném jazyce zakotvenou systémovou provázanost všech složek skládajících smysl v procesu průběžného značení, a navíc specifické projevy dialektiky části a celku, zvláštního a obecného, náhody a nutnosti. Je třeba nezapomínat na Rosou deklarovanou metafyzickou aspiraci, ta se však projevuje někdy i nesnadno odhalitelnou víceznačností transcendentujícího

---

²⁴⁰ Srov. FOŘT, Bohumil. Jana Mukařovského autoři, čtenáři, individua a subjekty. In *Hodnoty a hranice. Svět v české literatuře, česká literatura ve světě: Otázky českého kánonu*. Praha : ÚČL AV ČR, 2006. S. 265-271.

²⁴¹ Srov. AGUIAR, *Traduzir*, cit. d.

²⁴² Mukařovského termín z jeho rané rukopisné studie (patrně 1927), řadu let před formulací *sémantického gesta*. Srov. MUKAŘOVSKÝ, Jan. *O motorickém dění v poezii*. Praha : Odeon, 1985.

jazyka v jeho nejprostším užití, která se v překladu hrozí vytratit, pokud není vzdor své průsvitnosti v originále včas zachycena.

Takto se extrémní jazyková zkušenost Zequielova může jevit jako „absolutní neřeč“ a „surová/syrová materiálnost přírody“,²⁴³ jako „lingvistická utopie postupného pojmenování světa slovo od slova“²⁴⁴ a také „překlad“ řeči noci do prapočáteční zvukomalebné řeči lidské, současně však nabývá obrysů posvátného jazyka a splývá – v naprostém souznění s Mallarméovým pojetím – s jazykem básnickým, který se dotýká podstat. Podle Suzi Frankl Sperberové zde „spisovatel stojí v pozici poslušného pasivního příjemce-vysílače tváří v tvář d'ábelsky přitažlivé vyšší moci“,²⁴⁵ a „tvůrčí akt tedy přechází na čtenáře“. Rosův text podle této autorky „usiluje o překlad, o rozluštění nikoli ze strany spisovatele, nýbrž čtenáře“ a „plně bude existovat, jen nakolik bude přeložen“.²⁴⁶

Frekvence „překladových“ metafor je v této souvislosti vůbec pozoruhodná: nejenže sám Rosa v korespondenci s Bizzarim takto pojmenoval záznam zequielovských auditivních zážitků, ale o překladu mluvil i v případě převodu tohoto záznamu do vysvětlovací roviny takřka filologického výkladu, který pro italského překladatele osobně vyhotovil. Jak ovšem upozorňuje Ana Luiza Martins Costová, naznačil v něm sice možné cesty k porozumění, ale současně vytvořil problémy nové, když jasně, mj. dantovskými narážkami, ukázal, že absolutní přechod mezi rovinou mytopoetickou a logickou není možný, protože sdělení se v rámci posvátné–d'ábelské–básnické výpovědi předává i v prostoru mezi explicitně vyřčeným: substantivizované *intradizível* – „nitrovýslovno“ – tu poukazuje na (svou) nepřeložitelnost paronomastickou blízkostí k „nepřeložitelnou“ – *intraduzível*.²⁴⁷ Chtělo by se říci, že d'ábel *intradizível* tu má nejméno *différance*. Podle Costové je jednoznačné přinejmenším jedno sdělení: překladatel se musí vzdát

---

²⁴³ HANSEN, João Adolfo. *O O. A ficção da literatura em Grande Sertão: Veredas*. São Paulo : Hedra, 2000, s. 80, 90. Cit. podle COSTA, Ana Luiza Martins. *O mundo escutado*. *Scripta*, Belo Horizonte : PUC Minas, 2005, r. 9, č. 17, s. 53.

²⁴⁴ COSTA, tamtéž, s. 55.

²⁴⁵ SPERBER, cit. d., s. 148.

²⁴⁶ Srov. tamtéž.

²⁴⁷ Srov. též „Zkušenost glosolálie u Artauda je zkušeností s nepřeložitelným. Glosolálie také pojmenovávala prorocký jazyk okamžitě srozumitelný celému světu.“ DERRIDA, Jacques. Artaud et ses doubles. Entretien avec Jean-Michel Olivier. *Scènes Magazines* [online], č. 5, únor 1987. [Cit. 2011-10-27]. Dostupné z [www: <http://www.jacquesderrida.com.ar/frances/artaud.htm>](http://www.jacquesderrida.com.ar/frances/artaud.htm).

„grálu původního smyslu, kterým nevládne ani sám spisovatel, aby byl překlad – jakýkoli překlad – vůbec možný“.²⁴⁸

Rosovo básnické poselství, o jehož neortodoxně náboženském rozměru autor sám nepochyboval, přitom mezi řádky životní látky „přímo odněkud“ bojuje proti d'ábelské bezbřehosti jazykové invence²⁴⁹ – a snad i imanence – jejími vlastními prostředky a touží být nakonec takto přečteno a pochopeno, a každé setkání s touto očividností opakovaně vepsanou do textu tedy představuje epifanický zážitek. Tváří v tvář nepřeložitelnosti jsem stanula v případě jména *Expedito–Dito* Miguilimova zemřelého bratříčka, které je takřka nepostřehnutelným klíčem k *Burití* i celému *Tanečnímu souboru*.²⁵⁰ rozpouští se ve všednodenní mluvě každým vysloveným přičestím slovesa *dizer (dito)* a v závěru se na cestě od Velikána burití k Dobré palmě burití „*entre pássaros expeditos, airados*“²⁵¹ („mezi rozčilenými vyplašenými ptáky“,²⁵² ale také ptáky, kteří vzlétli „do vzduchu, do povětří“ nebo jsou „vzdušní, éteričtí“ anebo „potrefení“ nebo rovnou „větroplašič“) dotýká mlčení hermetické *ptačí řeči* ptáků, kteří zároveň velmi konkrétně fungují v rozměru pozemského života. Věta *Dito, o silêncio vem*,²⁵³ pro mne měla hodnotu „Božího nápisu“ rozluštěného na jaguáří kůži v stejnojmenné Borgesově povídce: „*Někdo uzřel Boha v podobě záře, jiný ho zas spatřil v meči nebo v kruzích růže.*“²⁵⁴ ...anebo Rosy. „*Nechť zemře se mnou tajemství napsané na jaguárech*“²⁵⁵ – říká Borgesova postava, překladatelce však nezbylo než dořici: *Dictum factum. Bylo řečeno, přichází mlčení.*²⁵⁶

Nebojím se však, že by na nové překladatele u Rosy nezbylo nic k objevování, protože nové cesty otevírá každé další čtení. Problém je, že překladová verze některé z nich v nejlepší víře zaslepí, takže lze jenom doporučit periodický návrat k originálu. Například v hodnocení klíčové role malého Dita mě nejnověji ještě utvrdilo poopravené čtení jedné napohled bezproblémové věty, která byla přeložena sice správně v dané konkrétní situaci, avšak idiomatický posun v

²⁴⁸ Srov. COSTA, cit. d., s. 57.

²⁴⁹ Srov. „d'ábel vprostřed víru“ v podtitulu *Velké divočiny: cest*, který je v portugalštině graficky, a hlavně foneticky vepsán do samého nitra slova *vír*: „demo“ v „*redemoinho*“ a „demônio“ v „*redemunho*“.

²⁵⁰ Srov. ROSA, *Burití*, s. 255-257, a výše, s. 25.

²⁵¹ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 513.

²⁵² Srov. ROSA, *Burití*, cit. d., s. 239, a výše, s. 197.

²⁵³ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 513.

²⁵⁴ BORGES, Jorge Luis. „Boží nápis“ (přeložil Kamil Uhlíř). In *Zrcadlo a maska*. Praha : Odeon, 1989, s. 233.

²⁵⁵ Tamt., s. 234.

²⁵⁶ ROSA, *Burití*, cit. d., s. 238, a výše, s. 197.

češtině neumožňuje její druhé čtení, v němž by se vyjevil skrytý význam, který v originále beze změny jediného slova epifanicky osvítí i větu předchozí.

Pomyslí-li si totiž Miguel, že jeho bratříček „viděl životu do karet“,²⁵⁷ přeruší se přímá souvislost s enigmatickým konstatováním o větu dříve, že „kámen je nahlodán, rozrušen, pak vytvořen znovu“,²⁵⁸ kdežto v portugalském „A pedra é roída, degastada, depois refeita. O Dito (...) entendia os cálculos da vida“²⁵⁹ lze „rozumění kalkulům života“ náhlým prozřením přehodnotit na „pochopení – kontemplativních – kamének života“, když se z chladné rozvahy – snad i počtářsky uvažujícího života jako karetního hráče – stane pouhou změnou perspektivy mystický *calculus*, stále týž zářivý kámen životodárného Slova, k němuž odkazují ruysbroeckovská motta v záhlaví *Tanečního souboru*.²⁶⁰ Fascinující je, že takové „zjevení“ se děje výlučně v prostoru jazyka a lze k němu nikdy nedospět. Přesto by překlad v ideálním případě měl tuto jakkoli uspanou možnost nabízet.

---

²⁵⁷ I když se pro změnu vytvoří asociační řada karetní, od eroticky nabitě hry Leandry s Liodorem až po tarot.

²⁵⁸ Srov. ROSA, *Burití*, cit. d., s. 47-48, a výše, s. 80.

²⁵⁹ ROSA, *Corpo*, cit. d., s. 412.

²⁶⁰ Srov. ROSA, *Burití*, cit. d., s. 246-247, a výše, s. 15-16.

Závěr

Zbývá vyvodit závěry.

Při zamýšlení nad přiměřeností zvolených překladových řešení i nad jejich genezí jako takovou se přesvědčivě prokázalo, že na umělecký překlad lze aplikovat obdobné nástroje jazykové analýzy jako na literární dílo původní, že také na jeho *sémantickém gestu* v Mukařovského pojetí či *rythmu* v pojetí Henriho Meschonnicca se zčásti záměrně a zčásti nezáměrně podílejí všechny složky a roviny výpovědi, že také překlad má svoji subjektivitu a historicitu, třebaže jeho rámec je dán rozměrem originálu.

Básnický překlad jako celek je třeba považovat za stejně nevyhnutelný či nutný v opozici k nahodilosti detailů jako kterékoli literární dílo, tak jak to už v roce 1877 stanovil Stéphane Mallarmé,²⁶¹ když oproti tradičnímu platónskému (kratylovskému) pojetí jazykové motivace na základě podobnosti mezi jakýmkoli označujícím a označovaným rozpoznal, že analogie existuje *mezi systémy vztahů* u označujících a označovaných, přičemž básnický jazyk nevyjadřuje jevy, nýbrž podstaty. Že totéž platí pro vztah původního díla a překladu jsme si nejmarkantněji ukázali na příkladu onomatopoeických pasáží.

Třebaže překlad se už ze své podstaty nemůže zříci hermeneutičnosti a logické složky, při vzniku textu nemalou měrou působí též samopohyb řeči, který v konečném znění mnohdy dokáže diskursivní výstavbu výpovědi a její sémantiku navenek i překrýt. Reflexe vlastního překladu mi tedy umožnila částečně přehodnotit také náhled na pravděpodobnou genezi originálu. Uvědomila jsem si, do jaké míry nemá Rosovo prohlášení o mediumnosti jeho psaní nic společného s blufováním, protože autor současně nikdy nepopíral pozdější detailní práci s textem. Porozuměla jsem i jeho uhranutí nahlédnutím vlastního textu „zvenčí“, jak to na požádání činil pro překladatele, i to, že tuto vyčerpávající a v jistém smyslu sebedestruktivní činnost provozoval jen na přímý dotaz.

Jinými slovy: práce překladatele sice působí jako v mnoha ohledech méně svobodná, protože podléhá celé řadě omezení, z nichž to největší je právě závazek vůči originálu, který je sám už jazykové povahy, a nutí tedy závazně respektovat zprostředkovaný přístup ke skutečnosti; lze

---

²⁶¹ V *Les Mots anglais*. Srov. MAÁR, cit. d., s. 299-300.

v ní však spatřovat také tvůrčí činnost, která na sebe určitá omezení bere dobrovolně, jak to ostatně činili po celé věky literáti obecně, a právě proto je s to nahlížet literární tvorbu zevnitř jejího fungování v rámci jednoho jazyka i jazyka obecně: rozhodně se přitom nezříká tvořivé složky, jenom tvůrčí potenciál přesunuje ve prospěch umění zároveň velmi specifickým způsobem reprodukčního v přímém kontaktu s řečovým děním.

Právě v dialogu s překladateli Rosa částečně onen fascinující pohled zvenčí dovnitř zakoušel, aniž však na rozdíl od tvůrčích překladatelů mohl sám sebe překládat jinak než do jazyka ne básnického. Zároveň tedy zakoušel i osamělost všemohoucího stvořitele díla, který nemůže jedině – být ve vztahu k němu omezený. Současně je však ona pro něho nedosažitelná chybující smrtelnost překladu jako produktu cizí svobodné vůle podřízené jazykovému dění ne-li součástí, tedy přímým pokračováním jeho stvořitelského projektu. Dost možná to vysvětluje Rosovu na pohled neobjektivní bezbřehou úctu k jakémukoli překladu jeho díla: ta totiž mnohem pravděpodobněji než z autorské ješitnosti plyne z obdivu k tajemství jazyka, jehož fungování si celoživotně toužil podmanit. Nikdy ne vyčerpávající, protože definitivní překlady na jednu stranu jeho vítězství popírají, a na druhou mu paradoxně dávají za pravdu.

Nebylo úkolem této práce, natož úkolem překladu vynést konečný soud nad Rosovou metafyzikou, nýbrž adekvátně tlumočit jazyk, jímž je vyjádřena, onu rosovskou „jedinou bránu k nekonečnu“. Intence překladu, který je „uprostřed mezi básní a vědou“, přitom míří – slovy Waltera Benjamina – „k jazyku vcelku“, k pravému „jazyku pravdy“, který existuje-li, je právě „intenzívně utajen v překladech“: v tomto jazyce sice jednotliviny „nikdy spolu nesouhlasí“, avšak „jazyky samy, doplněné a smířené ve způsobu svých mínění, [se přece] spolu shodují“²⁶² stále tímž mallarméovským motivovaným způsobem. Pronikne-li překladatel „k nejhlubším základům jazyka, kde slovo, obraz a zvuk splývají v jedno“, uvědomí si, že „jazyk se liší od jazyka skoro jen jako nářečí od nářečí“. A že text, který „náleží bezprostředně pravému jazyku“, je přeložitelný.²⁶³ Překlad tu „prostředkuje vzrůst náboženství, jímž zraje v jazycích símě jazyka vyššího“. Ba právě „v překladu dorůstá originál do vyšších i čistších vrstev atmosféry řeči“,²⁶⁴ byť do nich nikdy nedospěje úplně a nastálo. A Rosa by patrně s takto pojatou transcendencí souhlasil.

---

²⁶² Srov. BENJAMIN, cit. d., s. 251-252.

²⁶³ Tamt., s. 255.

²⁶⁴ Tamt., s. 250.

Ale „metafyzickým jménem pro nás zůstává“ také Derridova provždy nepojmenovatelná *différance* (*diferance* Petříčkova překladu), pohyb mimo jakoukoli transcendenci, ontologii, teologii a teleologii i metafyziku, pohyb, jímž se „historicky“ ustavuje jazyk či každý kód (...) jako soustava diferencí“,²⁶⁵ hra donekonečna odkládaných substitucí, která otevírá „horizont, v němž ontotheologie – filosofie – teprve tvoří své systémy“.²⁶⁶ Pojem *hry* přitom „na prahu filosofie, ale ještě mimo ni, ukazuje k jednotě náhody a nutnosti v nekonečném kalkulu“.²⁶⁷ *Différance* působící v Rosově textu se hravě chápe i tohoto *kalkulu*, a autor sám se jí neméně hravě snaží čelit hrází metafyzického smyslu: z hlediska překladu je ovšem rozdíl mezi touto dvojí hrou irelevantní.

Jazyk jako – temná – energie, jako superstrunné dění, jako tanec se smíchem na rtech – paradoxně i toto je Rosovo poselství, takže u něho neméně platí derridovské: „Nikdy nebudeme mít žádné jedinečné jméno, jméno-vládce (...) a nebude jím ani jméno bytí. A to je třeba myslet bez *nostalgie*, tj. vně mýtu o čistě mateřském či otcovském jazyce, o ztracené vlasti myšlení. Naopak je třeba *přitakat*, v tom smyslu, v němž přichází s afirmací Nietzsche, tj. se smíchem na rtech a tanečním krokem.“²⁶⁸ Teprve pak dochází také u Derridy na naději a – vzdor všemu metafyzické – „hledání vlastního a jedinečného slova“: „To je tedy problém: spojení řeči a bytí v jedinečném slově, v konečně vlastním jméně. To je tedy problém, o který běží v hravé afirmaci *diferance*. A ta se týká všech členů této věty: ‚Bytí / mluví / všude / a vždy /skrze / všechny / jazyky.‘“²⁶⁹ Zvláště když je oním bytím *sertão*.

Je-li však smyslem *différance* nekonečný odklad smyslu, každý překlad takového odkladu bude nutně definitivní a jeho smysl bude tkvít v překladu samém bez ohledu na unikavost originálu. Protože/A proto překlad se nikdy nemůže zřici jakkoli relativního dotyku s absolutnem.

---

²⁶⁵ DERRIDA, Jacques. *Diferance*. Přel. Miroslav Petříček. *Reflexe*, časopis pro filosofii a teologii [online]. 1990, č. 04, s. 10. [Cit. 2011-11-29]. Dostupné z www: <<http://www.reflexe.cz/File/derrida.pdf>>.

²⁶⁶ Tamt., s. 4.

²⁶⁷ Tamt., s. 5. Podtrhla V. D.

²⁶⁸ Tamt., s. 24. Podtrhla V. D.

²⁶⁹ Tamt., s. 25.

Resumo em português

O objetivo da presente tese foi traduzir, para o tcheco, o „romance“ ou „poema“ *Buriti*, do *Corpo de baile*, obra desse revolucionário-reacionário brasileiro da língua – personagem do tamanho dum Joyce – bem como associar à tradução um comentário apropriado e, por via da reflexão da problemática decorrente duma tradução concreta baseada em alicerces filológicos, tirar conclusões no âmbito dos estudos rosológicos e da poética da tradução.

Um primeiro capítulo que precede a própria tradução insere a obra no contexto da produção rosiana e num contexto mais amplo da história literária, valendo-se do acervo crítico disponível, preponderantemente brasileiro, com uma contribuição interpretativa pessoal. A própria tradução resulta dum longo convívio com o texto rosiano, sendo nossa ambição alcançar a máxima adequação musical possível, ao mesmo tempo que se procura manter uma fidelidade semântica forte ao texto original. Subsequentemente, ela vê-se submetida, em confronto com o texto original, a uma análise textual do ponto de vista dos procedimentos e estratégias utilizadas, a qual vai desembocar numa reflexão crítica, visando conclusões mais gerais.

De uma forma mais específica, a tese estuda a problemática da linguagem poética e da sua traduzibilidade, inclusive em suas manifestações extremas; a relação entre o acidental e o necessário, na visão mallarmeana, mas também entre arbitrariedade e motivação do signo linguístico; a proporção do intencional e do inconsciente, na gênese da tradução e na criação literária. O texto é estudado à luz dos anagramas saussurianos e da teoria paragramática, e abordado pelo ângulo da *différance* derridiana, provando-se serem os conceitos de ritmo na aceção de Meschonnic e do „gesto semântico“ de Mukařovský os mais apropriados para apreender a tradução literária.

A contribuição interpretativa presente neste trabalho consiste na proposta da chave bíblica da profecia de Ezequiel para uma leitura da narrativa, no contexto do volume *Corpo de baile*, assentando no destaque dado ao papel crucial do *dito* enquanto realidade vivente, personificado na pessoa do menino Dito, sensível ao lado contemplativo da existência. Do ponto de vista da poética da tradução, vê-se comprovada a coerência do conceito benjaminiano com a ambição rosiana de criar uma língua da metafísica, o que explica a fascinação do autor brasileiro por todas as versões de sua obra. O resultado material da tese é a edição da tradução comentada em livro, publicado sob os auspícios da Embaixada do Brasil em Praga e laureado com o Prêmio Josef Jungmann.

Použitá literatura

Prameny

ROSA, João Guimarães. *Corpo de baile*. Rio de Janeiro : José Olympio, 1960².

ROSA, João Guimarães. *Correspondência com o tradutor italiano*. São Paulo : Instituto Cultural Ítalo-Brasileiro, 1972.

ROSA, João Guimarães. *Correspondência com seu tradutor alemão Curt Meyer-Clason (1958-1967)*. Ed. Maria Aparecida Faria Marcondes Bussolotti; překl. Erlon José Paschoal. Rio de Janeiro : Nova Fronteira : Academia Brasileira de Letras; Belo Horizonte, MG : Ed. da UFMG, 2003.

ROSA, João Guimarães. Diálogo com Guimarães Rosa, por Günter Lorenz (1965). In *Ficção completa*, I. Rio de Janeiro : Nova Aguilar, 1995.

ROSA, João Guimarães. *Grande sertão: veredas*. Rio de Janeiro : Nova Fronteira, 2006.

Sekundární literatura

AGUIAR, Márcia Valéria Martinez de. *Traduzir é muito perigoso. As duas versões francesas de Grande sertão: veredas – historicidade e ritmo* [thèse de doctorat online]. São Paulo: Universidade de São Paulo; Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências humanas (Programa de pós-graduação em Estudos linguísticos, literários e tradutológicos em francês), 2010. [Cit. 2011-10-25]. Dostupné z [www: < www.teses.usp.br/teses/disponiveis/8/8146/tde-31052011-135449/fr.php >](http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/8/8146/tde-31052011-135449/fr.php).

ALMEIDA, Ana Maria de. *A Demanda de Santa Escritura*. Tese de doutorado apresentada ao Curso de Pósgraduação em Letras da Faculdade de Letras da Universidade Federal de Minas Gerais. Belo Horizonte : UFMG, 1991.

ALMEIDA, Maurício Gomes de. *A Tradição Regionalista no Romance Brasileiro (1857–1945)*. Rio de Janeiro: Topbooks, 1999.

ANDRADE, Mário de. *Macunaíma, hrdina beze stopy charakteru*. Přeložila Šárka Grauová. Praha : Mladá fronta, 1998.

A poética migrante de Guimarães Rosa. FANTINI, Marli (ed.) Belo Horizonte : Editora UFMG, 2008.

ARAÚJO, Heloisa Vilhena de. *A Raiz da Alma: Corpo de Baile*. São Paulo : Edusp, 1992.

ARON, Thomas. Une seconde révolution saussurienne? *Langue française* [online]. Vol. 7. N°1. La description linguistique des textes littéraires. S. 56-62. doi : 10.3406/lfr.1970.5506. [Cit. 2011-10-18]. Dostupné z [www: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1970_num_7_1_5506>](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1970_num_7_1_5506).

BACHTIN, Michail. *Román jako dialog*. Přeložila Daniela Hodrová. Praha : Odeon, 1980.

BENJAMIN, Walter. Úloha překladatele [Die Aufgabe des Übersetzers]. Přel. Věra Saudková. In *Překlad literárního díla*. Praha : Odeon, 1970, s. 245-256.

BENVENISTE, Émile. Pojem „rytmu“ a jeho jazykové vyjádření. Přeložil Tomáš Koblížek. *Svět literatury*. 2010, ročník XX, č. 42, s. 101-108.

BEY, Hakim. La linguistique du Chaos. In *T.A.Z. Zone Autonome Temporaire*. Překlad Christine Tréguier, spolupráce Peter Lamia & Aude Latarget. Paris : Éditions de l'Éclat, 1997.

BEZERRA, Marily da Cunha a HEIDEMANN, Dieter. Viajar pelo sertão roseano é antes de tudo uma descoberta!. *Estud. av.* [online]. 2006, r. 20, č. 58 [cit. 2011-09-24], s. 5-17 . Dostupné z [www: <http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142006000300002&lng=en&nrm=iso>](http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142006000300002&lng=en&nrm=iso). ISSN 0103-4014. <http://dx.doi.org/10.1590/S0103-40142006000300002>.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Praha: 1979.

BONNEFOY, Yves. *Eseje*. Přel. Václav Jamek a Jiří Pelán. Zblou : Opus, 2006.

BONOMO, Daniel. R. – A biblioteca alemã de João Guimarães Rosa. *Pandaemonium germanicum. Revista de Estudos Germanísticos (USP)* [online]. 2010, r. 14, č. 16/2010.2, s. 155–183. [Cit. 2011-01-23]. Dostupné z www: <<http://www.fflch.usp.br/dlm/alemao/pandaemoniumgermanicum>>.

BORGES, Jorge Luis. Boží nápis (přeložil Kamil Uhlíř). In *Zrcadlo a maska*. Praha : Odeon, 1989, s. 230-234.

CARVALHO, José Jorge de. *A Tradição Mística Afro-brasileira*. Brasília : 1998. [Cit. 2008-10-25]. Dostupné z www: <<http://www.unb.br/ics/dan/Serie238empdf.pdf>>.

COSTA, Ana Luiza Martins. O mundo escutado. *Scripta*, Belo Horizonte : PUC Minas. 2005, r. 9, č. 17, s. 47-60.

COSTA, Ana Luiza Martins. Veredas de Viator. *Cadernos de Literatura Brasileira: João Guimarães Rosa*. Č. 20-21. São Paulo : Instituto Moreira Salles, 2006, s. 10-58.

CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Přel. Jiří Pelán, Jiří Stromšík, Irena Zachová. Praha : Triáda, 1998.

DERRIDA, Jacques. Artaud et ses doubles. Entretien avec Jean-Michel Olivier. *Scènes Magazines* [online]. 1987, č. 5. [Cit. 2011-10-27]. Dostupné z www: <<http://www.jacquesderrida.com.ar/frances/artaud.htm>>.

DERRIDA, Jacques. Differance. Přel. Miroslav Petříček. *Reflexe*, časopis pro filosofii a teologii [online]. 1990, č. 04, s. 1-25. [Cit. 2011-11-29]. Dostupné z www: <<http://www.reflexe.cz/File/derrida.pdf>>.

Desátá planeta / L'Exorbitée. Foto Jiří Chmelař, původní texty Václav Jamek, grafická úprava Adéla Vorbová. Praha, JEROME, 2004.

DUFKOVÁ, Vlasta. A tak dál. In ROSA, João Guimarães. *Dál – dál a dál*. Praha : Torst, 2010, s. 171-215.

DUFKOVÁ, Vlasta. Jan Guimarães Rosa aneb šifra básnického jazyka. Překlad jako cesta k dílu. *Svět literatury*. 2005, ročník XV, č. 32, s. 55-76.

DUFKOVÁ, Vlasta. Moimeichego, ou Fraquilim Meimeio? (Papel do tradutor do que chamamos Rosa). In CHIAPPINI, Ligia; VEJMELKA, Marcel (org). *Espaços e caminhos de João Guimarães Rosa: dimensões regionais e universalidade*. Rio de Janeiro : Editora Nova Fronteira, 2009. S. 46-61.

DUFKOVÁ, Vlasta. Rosa je Rosa je Rosa (poznámky potulného luštitele). In ROSA, João Guimarães. *Buriti*. Přel. Vlasta Dufková. Praha : Torst, 2008, s. 241-293.

DUMOULIÉ, Camille. O timbre intraduzível do corpo (Artaud, Merleau-Ponty, Lacan). *Revue Silène* [online]. Centre de recherches en littérature et poétique comparées de Paris Ouest-Nanterre-La Défense. Date de publication : 10-09-2011. [Cit. 2011-10-31]. Dostupné z www: <http://www.revue-silene.com/f/index.php?sp=comm&comm_id=59>. ISSN 2105-2816.

Espaços e caminhos de João Guimarães Rosa: dimensões regionais e universalidade. CHIAPPINI, Ligia; VEJMELKA, Marcel (ed.). Rio de Janeiro : Editora Nova Fronteira, 2009. ISBN 978-85-209-2372-6.

FAVERI, Claudia Borges de. A tradução de Guimarães Rosa na França [online]. *Alea: Estudos Neolatinos (UFRJ)*. 2009, r. 11, č. 2. [Cit. 2011-09-20]. Dostupné z www: <http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1517-106X2009000200005&script=sci_arttext>.

FLUSSER, Vilém. *Bezedno: filosofická autobiografie* [Bodenlos: eine philosophische Autobiographie, 1992]. Přel. Božena a Josef Kosekovi. Praha : Hynek, 1998.

FLUSSER, Vilém. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. Praha : Triáda, 2005.

FOŘT, Bohumil. Jana Mukařovského autoři, čtenáři, individua a subjekty. In *Hodnoty a hranice. Svět v české literatuře, česká literatura ve světě: Otázky českého kánonu*. Praha : ÚČL AV ČR, 2006. S. 265-271.

GADAMER, Hans-Georg. Řeč jako médium hermeneutické zkušenosti. [Z knihy *Wahrheit und Methode*, 1960]. Přel. Jiří Němec. In *Překlad literárního díla*. Praha : Odeon, 1970, s. 24-30.

GALVÃO, Walnice Nogueira. Corps, lettres et listes : Guimarães Rosa à ses traducteurs. *Revue Silène*. Centre de recherches en littérature et poétique comparées de Paris X – Nanterre. 10-5-2007. [Cit. 2010-01-29] Dostupné z www: <http://www.revue-silene.comp/f/index.php?sp=liv&livre_id=86>.

GARCÍA CELA, Carmen. La langue qui discours: l'autre leçon de Ferdinand de Saussure. In *Presencia y renovación de la lingüística francesa* [online]. UZCANGA VIVAR, Isabel; LLAMAS POMBO, Elena. PÉREZ VELASCO, Juan Manuel (ed.). Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 2001. (Acta Salamanticensia, Estudios filológicos; 279). S. 149-158. [Cit. 2011-10-24]. Dostupné z www: <http://books.google.cz/books?id=u9XV_y6DbJQC&pg=PA151&lpg=PA151&dq=hypogramme+saussure&source=bl&ots=D9UjJcy3ye&sig=1YFaTyA-yErlyfLiL1G8YhCw7o&hl=cs&ei=vxSITpLjFZGK4gST3_i3BA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&sqi=2&ved=0CCwQ6AEwAg#v=onepage&q=hypogramme%20saussure&f=false>.

HANSEN, João Adolfo. *O O. A ficção da literatura em Grande Sertão: Veredas*. São Paulo : Hedra, 2000.

HÉMON, Louis. *Maria Chapdelaine (Récit du Canada français)*. Paris : Arthème Fayard & Cie, Éditeurs, 1928.

HERDER, Johann Gottlieb. O původu řeči [Über den Ursprung der Sprache, 1772]. In *Uměním k lidskosti*. Přel. Jan Binder. Praha : OIKOYMENH, 2006.

HOUSKOVÁ, Anna. Překládat přírodu do obrazů. In *Srovnávací poetika v multikulturním světě*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2004, s. 143-158.

CHALUPECKÝ, Jindřich. Umění a transcendence [online]. *Revolver Revue* 2001, č. 45. [Cit. 2008-10-28]. Dostupné z www: <<http://www.revolverrevue.cz/umeni-a-transcendence-prednaska>>.

JAMEK, Václav. Geniální hračičkář a jeho mistrovské dílo. In PEREC, Georges. *Život návod k použití*. Praha : Mladá fronta, 1998, s. 717-735.

JAMEK, Václav. Šachy a motýli, aneb Záchranná hra zrcadel. In NABOKOV, Vladimir. *Bledý oheň*. Praha a Litomyšl : Paseka, 2011, s. 307-327.

KOBLÍŽEK, Tomáš. Henri Meschonnic. *iLiteratura* [online]. 9. 11. 2009. [Cit. 2011-11-5]. Dostupné z www: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/25101/meschonnic-henri>>.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Orbis sensualium pictus quadrilinguis*. Praha : Albatros, 1989.

LAPLANTINE, Chloé. Le „sentiment de la langue“. *Le texte étranger* [online]. Groupe de recherche de l'UPRES/EA 1569. 2004. No. 5, s. 153-178. [Cit. 2011-10-22]. Dostupné z www: <<http://julienos.ipt.univ-paris8.fr/dela/etranger.html>>.

Literární paměť a kulturní identita (Osm studií pro Annu Houskovou). GRAUOVÁ, Šárka (ed.). Praha : Torst, 2008.

MAÁR, Judit. Théorie du langage et renouveau poétique dans le symbolisme français. Quelques éléments de la philosophie du langage de Mallarmé. *Revue d'Études Françaises* [online]. 1997, No. 2. Budapest: cief (Centre Interuniversitaire d'Études Françaises), s. 295-301. [Cit. 2011-10-26]. Dostupné z www: <http://cief.elte.hu/Espace_recherche/Budapest/REF2_articles/23MAAR.PDF>.

MACHADO, Ana Maria. *Recado do nome: leitura de Guimarães Rosa à luz de seus personagens*. São Paulo : Martins Fontes, 1991.

MARINHO, Marcelo. O desaparecimento prematuro de Guimarães Rosa: enigma ou enrêdo? *Revista Cultura Crítica (APROPUC SP)*. 2008, č. 07, Machado e Rosa: 100 anos. [Cit. 2011-09-20]. Dostupné z www: <<http://www.apropucsp.org.br/apropuc/index.php/revista-cultura-critica/36-edicao-no07/299>>.

MARINHO, Marcelo. Platão, Rosa, o tecelão e seu texto: analogias discursivas entre Crátilo e o bardo Riobaldo. *SCRIPTA* [online]. 2002, r. 5, č. 10, s. 257-263. [Cit. 2011-09-20]. Dostupné z www: <http://www.ich.pucminas.br/cespuc/Revistas_Scripta/Scripta10/Conteudo/N10_Parte01_art19.pdf>.

MARTINS, Nilce Sant'Anna. *O léxico de Guimarães Rosa*. São Paulo : Editora da Universidade de São Paulo, 2001.

MENESES, Adélia Bezerra de. "Dãolalalão" de Guimarães Rosa ou o "Cântico dos cânticos" do sertão: um sino e seu badaladal. *SciELO, Estudos Avançados (Universidade de São Paulo)*. 2009. [Cit. 2010-02-21]. Dostupné z [www: <http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142008000300016&lng=e&nrm=iso&tlng=e#nt01>](http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0103-40142008000300016&lng=e&nrm=iso&tlng=e#nt01).

MESCHONNIC, Henri. Traduire ce que les mots ne disent pas, mais ce qu'ils font. *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal* [online]. 1995, vol. 40, n° 3, s. 514-517. (La traduction, qu'est-ce à dire? Phénoménologies de la traduction). Montréal : Les Presses de l'Université de Montréal. [Cit. 2011-10-24]. Dostupné z [www: <http://www.erudit.org/revue/meta/1995/v40/n3/003640ar.pdf>](http://www.erudit.org/revue/meta/1995/v40/n3/003640ar.pdf).

MICHON, Pascal. Rythme, langage et subjectivation selon Henri Meschonnic. *Rhuthmos*, 15/07/2010 [online]. [Cit. 2011-10-25]. Dostupné z [www: <http://rhuthmos.eu/spip.php?article32>](http://rhuthmos.eu/spip.php?article32).

MOKREJŠ, Antonín. Eros jako téma Platónova myšlení. *Souvislosti*. 2006, ročník XVII, č. 04, s. 146-158.

MONTEIRO, Carlos Augusto de Figueiredo. Do Mutum ao Buriti Bom: Travessia de Miguilim. *GEOGRAFIA: Revista do Departamento de Geociências da Universidade Estadual de Londrina* [online]. Londrina – Paraná : [2002]. [Cit. 2011-09-19]. Dostupné z [www: <http://www.uel.br/revistas/geografia/11v1.pdf>](http://www.uel.br/revistas/geografia/11v1.pdf).

MORAIS, Márcia Marques de. *A travessia dos fantasmas – literatura e psicanálise em Grande Sertão: Veredas*. Belo Horizonte : Autêntica, 2001.

MUKAŘOVSKÝ, Jan. *O motorickém dění v poezii*. Praha : Odeon, 1985.

MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Studie z poetiky*. Praha : Odeon, 1982.

MÜLLER, Richard. „Rukopis“ a „sémantické gesto“. Několik strukturalistických paralel. *Svět literatury*, ročník XVI, č. 33, Praha : 2006, s. 159-174.

NARANJO, Claudio. *Duch a techniky meditace* [online]. [Cit. 2008-10-25]. Dostupné z www: <http://global21.info/vyhybka.php?str=naranjo_duch&obor=clov#p_3>.

NASCIMENTO, Evando. Escrita e Gramatologia [z knihy *Derrida e a Literatura*. EdUFF, 1999]. *Rubedo, Revista de Psicologia Junguiana e Cultura* [online]. 2001, r. III, č. 8. [Cit. 2009-03-28]. Dostupné z www: <<http://www.rubedo.psc.br>>.

PAZ, Octavio. *Luk a lyra*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha : Odeon, 1992.

PELÁN, Jiří. Překlad jako transpozice kulturních forem in *Kapitoly z francouzské a italské literatury*. Praha : Torst, 2000, s. 454-477.

PELÁN, Jiří, a STROMŠÍK, Jiří. Ernst Robert Curtius (doslov) in CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha : Triáda, 1998, s. 635-673.

PEREC, Georges. *La Vie mode d'emploi*. Paris : Hachette, 1978.

PICCHIOVÁ, Luciana Stegagno. *Dějiny brazilské literatury*. Přel. Vlasta Dufková, Šárka Grauová, Anežka Charvátová a Irena Kurzová. Praha : Torst, 2007.

POULET, Elisabeth. Louis Wolfson, "l'étudiant de langues schizo-phrénique". *La Revue des Ressources* [online]. Le 12 mars 2007. [Cit.2011-10-27]. Dostupné z www: <<http://www.larevuedesressources.org/Louis-Wolfson-l-etudiant-de.html>>.

ROSA, João Guimarães. *Buriti*. Do francouzštiny přel. J. J. Villard, předmluva Xavier Domingo. Paris : Éditions du Seuil, 1961.

ROSA, João Guimarães. *Buriti*. Přel. Vlasta Dufková. Praha : Torst, 2008.

ROSA, João Guimarães. Dál – dál a dál. Přel. Vlasta Macková [Dufková]. In *Pět brazilských novel*. Praha : Odeon, 1982.

- ROSA, João Guimarães. *Dál – dál a dál*. Přel. Vlasta Dufková. Praha : Torst, 2010.
- ROSA, João Guimarães. Rozhovor s Guimarãesem Rosou (Günter Lorenz). Přel. Vlasta Dufková. In *Dál – dál a dál*. Praha : Torst, 2010, s. 109-170.
- ROSA, João Guimarães. *Velká divočina*. Přel. Pavla Lidmilová. Praha : Odeon, 1971.
- ROSA, João Guimarães. *Velká divočina: cesty*. Přel. Pavla Lidmilová. Praha : Mladá fronta, Dauphin, 2003.
- SPERBER, Suzi Frankl. *Caos e Cosmos: Leituras de Guimarães Rosa*. São Paulo : Duas Cidades, Secretaria da Cultura, Ciência e Tecnologia de São Paulo, 1976.
- SPERBER, Suzi Frankl. *Guimarães Rosa: Signo e Sentimento*. São Paulo : Ática, 1982.
- STEINER, George. *Po Babelu. Otázky jazyka a překladu*. Přeložila Šárka Grauová. Praha : Triáda, 2010.
- SVATOŇ, Vladimír. Intertextualita a mýtus. In *Srovnávací poetika v multikulturním světě*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2004, s. 77-96.
- Téma | Strom. *Souvislosti*. 2005, ročník XVI, č. 04, s. 129-192.
- TESTENOIRE, Pierre-Yves. Sur une philologie anagrammatique : rencontre d'un linguiste (Saussure) et d'un poète (Tzara). *Revue LHT* [online]. N° 5, 2008-10-01. [Cit. 2011-11-3]. Dostupné z www: <<http://www.fabula.org/lht/5/97-testenoire>>.
- TOPINKA, Miloslav. *Hadí kámen (eseje, články, skici 1966–2006)*. Brno : Host, 2007.
- Třetí břeh řeky. Fantastické a magické v brazilských povídkách*. Přel. Pavla Lidmilová. Praha : Dauphin, 1996.
- UTÉZA, Francis. *João Guimarães Rosa: Metafísica do Grande Sertão*. Překlad z francouzského originálu José Carlos Garbuglio. São Paulo : Editora da Universidade de São Paulo, 1994.
- VICENTE, Gil. *Hra o pekelné lodi*. Přel. Vlasta Dufková a Jiří Pelán. Praha : Torst, 2005.

VOLEK, Emil. Mapování teorie / teorie mapování. *Svět literatury*, ročník XIX, č. 39, Praha : 2009, s. 5-18.

XISTO, Pedro; CAMPOS, Augusto de; CAMPOS, Haroldo de. *Guimarães Rosa em Três Dimensões*. São Paulo : Conselho Estadual de Cultura, 1970.